kemal sülker

nâzım hikmet'in gerçek yaşamı

1. CİLT

1902–1928

YALÇIN YAYINLARI

NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI — I —

KEMAL SÜLKER

1. Basım — Temmuz 1987
2. Basım — Ekim 1987

NAZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI — I — / İnceleme / **KEMAL SÜLKER** / Gökhan Matbaacılık'ta dizilip, Gümüş Basımevi'nde basılmıştır / **YALÇIN YAYINLARI** : Klod Farer Caddesi No. 24/3 Türbe İSTANBUL ☎ : 511 90 32

KEMAL SÜLKER

NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI

(1902 - 1928)

1. CİLT

YALÇIN YAYINLARI

Büyük Türk şairi Nâzım Hikmet artık konuşamaz, yazamaz, tartışamaz, resim yapamaz, mektup gönderemez. Ne hakkındaki yalanları okuyabilir, ne çirkin iddiaları duyabilir, ne de binler ve binlerle övgüyü, beğeniyi, hayranlığı öğrenebilir.

3 Haziran 1963 sabahı, gülen mavi gözleri açılmayacak şekilde kapandığı için Nâzım Hikmet son sözünü söylemiş bir büyük şair olarak onu sevenlerin gönüllerinde, onu anlatan kitaplarda, sanat dergilerinde ve anılarda yaşıyor. Nâzım açısından her şey bitmiştir, her şey sonuna gelmiştir. Bitmeyen, sonu gelmeyen tek şey, adının, yapıtlarının ölmezliğidir.

Nâzım Hikmet, sanat ve edebiyat dünyasına yaratıcı kişiliği ile çok şeyler kazandırdı. Yepyeni bir şiir dili getirdi. Pek çok insanı etkiledi, pek çok şairin yolunu çizdi, pek çok insanı yeniden oluşturdu, fikir ve güzel sanatlara, edebiyata, tiyatroya, sinemaya kazandırdı. Böylece, kendi deyimi ile «her mil-i bahri'de (deniz milinde) dostları, düşmanları» oldu.

Dünyanın her köşesinde olduğu gibi Türkiyemizde de çeşitli incelemeler, anılar, mektuplar, belgesel kitaplar yayınlandı. Bunların başında hiç kuşkusuz Vâlâ Nureddin'in 1965'te yayınlanan *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* başlıklı anılar kitabı geliyor. «Tek görgü şahidi» olarak Nâzım'ın «Anadolu'daki, Kafkasya'daki, Rusya'daki maceralı seyahatlerinde» yanında bulunan Vâ-Nû'nun bu anılar kitabı, yazarının da Nâzım'la ilgili olan pek çok yanını, tutumunu açıklıyor. Orhan Kemal'in *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* adlı anı kitabı Bursa Cezaevindeki ortak yaşamlarına, doğru ışıklar serpiyor. A. Kadir'in 1966'da yayımlanan *1938 Harp Okulu Olayı,* Nâzım Hik-

met'in suçsuz yere mahkûmiyetini ilk kez anlatan, çok sıcak bir dille yazılmış, gerçekleri dile getiren ve Nâzım Hikmet'in suçsuzluğu etrafında yeni bir kamuoyu oluşmasına olanak sağlayan ilk yapıt oldu. Bu ortamda bir de —mahkeme dışında— yalnız arşivimizde bulunan ve Nâzım Hikmet'in suçsuzluğunun açık kanıtları olan belgeleri, bazı olayları da anlatarak bir kitapta okurlara sunduk: *(Nâzım Hikmet Dosyası, Eylül 1967)*

Gerek A. Kadir'in, gerekse bizim yapıtlarımız, Nâzım'ı suçlayan bir kitap hazırlanmasına yol açtı. Fuat Uluç 1967'de *Nâzım Hikmet ve 1938 Harbokulu Olayı*'nı yayınladı. Kitap, komünist olduğu temel alınarak Nâzım'ı suçluyor ve mahkum edilişini haklı göstermek istiyordu.

Zühtü Bayar'ın *Nâzım Hikmet'in şiirlerinde dünya görüşü olarak diyalektik materyalizm*'i belirtme amacı güden ve *Nâzım Hikmet üzerine* başlığını taşıyan kitap bize Nâzım'dan yana bir genç eleştiriciyi tanıtıyordu. Bu sırada Hilmi Yücebaş *Nâzım Hikmet Türk Basınında* başlıklı bir kitap yayınladı. Bunda bazı dergilerde ve gazetelerde yer almış Nâzım'la ilgili yayınlar hiçbir sisteme bağlı olmaksızın ard arda dizilmisti. Bu arada bir kısım yazarlardan Nâzım'ın affına yardımcı olmak amacıyla hazırlamaları istenen ve bir kitaba konulmak üzere bir şair tarafından alınan özel yazılar matbaaya verilmişti, fakat 1946'da müsveddeler, matbaadan alınıp siyasî polis yetkililerine verilmişti. Hilmi Yücebaş, bu matbaadan alınmış yazıların bir kısmına da *Nâzım Hikmet Türk Basınında* başlıklı kitabında yer vermiş. Bu bakımdan bu yapıt da dikkati çekici bir belge kitabı oldu.

1968'de gerçekten çok büyük değeri olan bir kitap Türk ve dünya sanat çevrelerine armağan edildi. Bu: Nâzım Hikmet'in Babıâli'den ve hapishaneden arkadaşı olan Kemal Tahir'e 1940 - 1950 yılları arasında Bursa

Cezaevi'nden gönderilmiş bütün mektupları kronolojik olarak derleyen nefis bir kitaptı. Nâzım; Çankırı, Malatya Çorum ve Nevşehir cezaevlerinde aynı davadan hüküm giyerek yattığı sıralarda Kemal Tahir'e yazmıştı bu mektupları. Bunlar; sanat, edebiyat, felsefe, politika, savaş, özel yaşamı, hastalığı, geleceğe dair düşünceleri, yaptığı işlerle ilgili çok içten yazılmış mektuplardı ve de çok büyük önemi vardı Nâzım'la ilgili araştırmalar yapacaklar için.

Biz de genç kuşaklarda uyanan Nâzım'a ilgiye bir katkıda bulunmak için Nâzım Hikmet'in Resimli Ay Dergisinde başlayan polemiklerini ve son olarak Peyami Safa ile yaptığı kalem savaşını belgelere dayanarak anlatan bir kitap hazırladık ve yayınladık: *Nâzım Hikmet'in Polemikleri;* (Eylül 1968). Bursa Hapishanesinde Nâzım'ın ilgi duyarak ressam olmasını sağladığı İbrahim Balaban da Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesindeki yaşamını, kendi yaşamını ve öteki mahkûmlarla ilgili anılarını bol muhavereli bir kitapta okurlara sundu: *Şair Baba ve Damdakiler*. Bursa Cezaevinde geçen altı yılı aşkın bir beraberliğin verdiği gözlemler tatlı bir dille anlatılıyordu.

Nâzım Hikmet'in üvey çocuğu Memet Fuat, annesi sayın Piraye Altunoğlu ile Nâzım Hikmet'in ortak sevgisiyle büyümüştü. Nâzım'la mektuplaşmış, hikâyelerini, çevirilerini baba bildiği Nâzım'a göndermişti. Nâzım, öz çocuğu gibi sevdiği Memet Fuat'a gönderdiği mektuplarda genç bir sanat yolcusuna ve eşinin oğluna değişik konularda görüşlerini, duygularını bildirmişti. Memet Fuat, tarihe saygılı bir sanatçı olarak bunları 1968'de *Oğlum, Canım, Evladım* başlığıyla yayınladı.

Nâzım'ın Babıâli'deki ilk patronu Gazeteci ve Yazar M. Zekeriya Sertel aynı yıl *Hatırladıklarım*'ı yayınladı. Bunda Nâzım'ı nasıl tanıdığı ve Nâzım'ın «Putları Yı-

kıyoruz» savaşı sade bir dille anlatılıyordu. Geçmişe ait anılar tatlı bir üslupla veriliyordu.

Bizim 1968'de yayınladığımız *Nâzım Hikmet'in Polemikleri* 1969'da bir kitapla cevaplandırıldı: Ergun Göze'nin *Peyami Safa Nâzım Hikmet Kavgası.* Peyami Safa hayranlığı ve Nâzım Hikmet düşmanlığının ürünü olan bu yapıt yeni hiçbir şey getirmiyordu. Ama Üstad Kerim Sadi, Nisan 1969'da Nâzım'ın çocukluk ve gençlik şiirlerini derleyen notlarla zenginleştiren ve ilk basılı şeklini fotokopilerle sunan bir eser verdi. *Nâzım Hikmet'in ilk şiirleri.* Bunu, Temmuz 1969'da M. Zekeriya Sertel'in, Nâzım Hikmet'in sanatını da inceleyen, yaşamına ait bilgiler veren *Mavi Gözlü Dev*'i izledi. Artık Nâzım Hikmet'e ait bilgiler, belgeler gün ışığına çıkabiliyordu. Değerli yazar ve Nâzım Hikmet'in arkadaşı sayın Müzehher Vânû, eşinin vefatından sonra «hayatının bir bölümünü, önemli bir bölümünü yansıtan belgeleri sürgit karanlıkta bırakmamak, henüz yaşamaktayken sorumluluğu altında yayınlanmalarını sağlamak» için Nâzım'ın 129 mektubunu dünya sanatçılarının ve Nâzım severlerin gözleri önüne serdi. Bu çok değerli yapıt, Nâzım'ın hayatının önemli, gerçekten önemli bir yanını olduğu gibi aydınlatıyordu.

Türk tarihinin önemli bir yılına geldiğimizde 1970'de ne yazık iyi dağıtılamayan, iyi duyurulamayan bir kitap yayınlandı: *Nâzım.* O güne kadar yaşadığı pek bilinmeyen Aydın Aydemir'in öğretmenlikten gelen rahat anlatımı kitaba egemen olmuştu. Anıların asıl kaynağı, Nâzım'ın değerli kızkardeşi Samiye Yaltırım'dı. Yalnız kızkardeş olarak değil, Nâzım'ın, sanatına olan tutkunluğu nedeniyle şairin doldurduğu defterleri, belge değerindeki fotoğraf ve mektuplarını ilk kez bu kitapta okurlara sunuyordu. Ayrıca Nâzım'la ilgili doğru anıları da, haksız yere askere alınması uğraşısının bazı açıklayıcı önemli

belgelerini de fotokopilerle veriyordu. Nâzım başlıklı kitap; rahatlıkla söylenebilir ki, bu alanda verilmiş belgeleri, anıları içeren yapıtların en önemlilerinden biriydi.

Nâzım Hikmet etrafında toplanan ilgi ve gün geçtikçe şiirlerinin, piyeslerinin uyandırdığı üstün beğeni, araştırmacıların okurlara bu büyük sanatçıyı çok daha ayrıntılarla tanıtma isteğini kamçıladı. Titiz bir eleştirici olan sayın Asım Bezirci yıllar süren incelemesinin ürününü 1975 Şubatında verdi: *Nâzım Hikmet ve Seçme Şiirleri* (İnceleme - Antoloji). Bezirci «Bu eserimi hazırlarken verdikleri belgelerle bana değerli yardımlarda bulunan Behçet Necatigil ile Kemal Sülker'e ve yaptıkları eleştirilerle beni uyaran A. Kadir ile Kemal Özer'e teşekkür ederim» diyor ve kişi olarak ne kadar hak ve değer bilir olduğunu da gösteriyordu. Şimdiye kadar hiçbir yazarın yapmadığı bir önemli işi yapmıştı Asım Bezirci: Nâzım Hikmet için yazılanlar'ı 16 sayfayı aşan bir kaynakça şeklinde veriyordu. Tam değildi, ama bugüne kadar yapılmış en bilimsel ve en doğru, en zengin bir kaynakçaydı bu.

İşte biz, bütün bu önemli yapıtlara ekleyecek pek çok belgeye sahip bir yazar olarak bu yapıtımızda daha önce hiçbir kitapta yer almayan, bilinmeyen, ya da bilindiği halde belgesi edinilemeyen olayları günlerini, hatta saatlerini ve belgelerini vererek bir araya getirmeye çalıştık. Böylece Nâzım Hikmet hakkında —sanırız— en derli toplu çalışmayı okurlara sunmayı başarabildik.

Eksiklerimiz! Elbette olacaktır.

Yazmadıklarımız: Elbette vardır. Çünkü, basın özgürlüğünün sınırlı olması, bazı gerçekleri ve belgeleri gün ışığına çıkarmaya elvermiyor.

Ama, Şair ve Piyes Yazarı, Romancı, Fıkracı Nâzım Hikmet hakkında bu ciltler, okurları geniş ölçüde tatmin

edecek niteliktedir inancındayız. Nâzım Hikmet, çok daha derli toplu, çok daha sağlam incelemelerle yaşayacak, dünyamızın önde gelen onurlu şairlerinin ilk sırasındadır. Türk olarak bundan kıvanç ve mutluluk duyuyoruz.

Burada, Nâzım'la tanışmamızı ve yakınlığımızı da anlatmak isteriz.

Nâzım Hikmet hakkında onun sanatının ve yapıtlarının incelenmesine ağırlık veren bir çalışma yapmaya 1943 yılında başlamıştım. Nâzım Hikmet Bursa Cezaevinde idi. Ben İstanbulda TAN Gazetesi'nde muhabirdim. Tan Gazetesi Fıkra Yazarlarından sayın Naci Sadullah Danış, Nâzım'la mektuplaşırdı. Bir gün Nâzım'dan çok sitem dolu bir mektup aldığını ve bunu bize okuyacağını söyledi sayın Naci Sadullah. Nâzım'dan gelen bir mektubu dinlemek biz muhabirlerin arayıp da bulamadığı bir nimetti. Naci, içtenlikle dolu mektubu gözleri zaman zaman yaşararak okudu. Nâzım, istediği bazı kitapları Bursa Cezaevine göndermediği için bu değerli dostuna sitem ediyordu. Ama Naci Sadullah o günlerde o kadar çok şeyle uğraşıyordu ki, ancak akşam vakti rahmetli Ömer Rıza Doğrul'la, benimle, Said Kesler'le Sirkeci'de bir lokantada bir iki kadeh bir şey içmeye vakit ayırabiliyordu. O saatlerde kitapçılar kapalı olduğu için istenen eserleri bulması gerçekten güç oluyordu. Onun için ben:

«Ağabey, dedim, Nâzım'ın istediklerini ben bulup alayım, göndereyim.»

Naci:

«Hay yaşayasın»ı bastırdı. Ertesi günü istenen kitapları aldım. Naci'nin tanıtıcı mektubu ile birlikte gönderenin benim olduğumu yazarak normal posta ile kitapları Bursa'ya Nâzım'a yolladım.

Nâzım'dan hemen bir teşekkür mektubu ve yeni siparişleri geldi. Nâzım, Orhan Kemal ve İbrahim Balaban'la ilgileniyordu. Birini ressam, birini hikâyeci ola-

rak yetiştirmeye çalışıyordu. İstekleri bu iki değerli arkadaşa yardımcı malzeme olacaktı. Ben istekleri yerine getirip postaladıktan ve mektubumun sonuna...

«Emirlerinizi beklerim»i yazıp zarfı kapadıktan ve mektubu postanede kutuya attıktan sonra meğer mektuplar Emniyet Müdürlüğüne, oradan Birinci Şubeye, Birinci Şube Müdürü Zeki Alyanak'a gidiyor sonra da Bursa'ya postalanıyormuş. Ahmed Demir'in İstanbul Emniyet Müdürü olduğu ilk günlerde tutuplanıp Birinci Şube Müdürlüğüne çıkarıldığım vakit Zeki Alyanak'ın sorusu şu oldu:

«Nâzım Hikmet'ten ne emri bekliyorsun?»

Şaşırdım ve:

«Hiç bir emir beklemiyorum» dedim.

Gözlüklerinin arkasından beni istihza ile süzdü, sonra:

«Vesika elimizde!» dedi, masasındaki maroken Elaltı'nı açtı, içinden benim mektubun filmi çıktı. Son cümleyi okudu:

«Nâzım Usta, emirlerinizi bekliyorum». Ve hemen ekledi, hışımla:

«Beklediğin emir ne?»

Birinci Şube Müdürü alabildiğine sinirli, ben alabildiğine rahattım. Çünkü «emrinizi beklerim» bir nezaket cümlesiydi ve kitap, defter, boya, bez gibi isteklerini yerine getirmiş, aynı şeylerden isterse çekinmeden yazmasını belirtmek istemiştim. Bu gerçek durumu hiç bir telaş eseri göstermeden anlattım. Mektubun baştan okunması halinde bu söylediklerimin anlaşılacağını ekledim.

Olayın Nâzım'la ilgili yanı bu kadar. Başka bir nedenle nezarete atılma, Sıkıyönetim Mahkemesine verilme ve Konya'ya sürgün edilme, üçbuçuk yılı aşkın sürgünlük hayatının anlatılmasına gerek yok. Yalnız şunu açıklamalıyım ki, Konya'da, Hatay'da, Tokat'ta kaldığım

yıllar Nâzım'la hep mektuplaştık. Kerim Sadi, A. Kadir, Semiha (Kemal Tahir) bana gelen mektupları okur, kendilerine yazılan selamları sevgi ve saygıyla bağırlarına basarlardı. Nâzım hakkında inceleme, araştırma çalışmalarına 1943'te başlamıştım. Nâzım'dan bilgi istemiştim. Nâzım da bunu Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta bildirmiş, Kemal Tahir'in bana bilgi vermesini önermişti. Nâzım'ın o mektubu Kemal Tahir'le de mektuplaşıp arkadaşlık kurmamıza yardım etti. O tarihlerde başlayan araştırma, kitaplıklarda dergi ciltlerini karıştırma, yazılanları kopye etme, İrfan Emin Kösemihaloğlu'nun dosyalarına bakma, mahkeme dosyaları için bazı tanıdıklar aracılığıyla dosyaları günde bir iki saat okuya okuya konunun özetini alma, belgeleri ele geçirme çalışmalarını sürdürme, 1950 affından sonra Nâzım'la yüz yüze sohbetler, anlatılanları not etmeler, Nâzım'ın dostları ile yakınlık kurarak bilgi edinmeler yıllarca sürdü.

Araştırmanın, incelemenin sonu gelmeyecek, bari mevcutları elden çıkarayım diye yazmaya çalıştım. Bu araştırmaların bir bölümünü *Nâzım Hikmet Dosyası,* bir başka bölümünü *Nâzım Hikmet'in Polemikleri* teşkil etti. Üçüncü ve ana bölümü işte bu kısım oluşturuyor: *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı.*

Tarihe ilk elden en önemli belgeleri, bilgileri verebildiğimizi sanarak çileli bir yaşamın başka bir bölümünü yazmak için Nâzım'ın anısı önünde saygı ile eğiliyoruz.

Kemal SÜLKER

I. GENİŞ BİR ÜNLÜLER AİLESİ

Sen de bilirsin ki ben
ne dedemden
miras bekledim,
ne babamdan şeref, şan!
Hasep, nesep, kan, soy, sop işinde yoğum,
Çünkü ne soyu sicilli bir buldoğum
ne tecrübeli bir
tavşan.
Ben sadece ölen babamdan ileri,
doğacak çocuğumdan geriyim.
Ve bir kavganın adsız neferiyim...

BİR PROVOKATÖR ÜZERİNE
HİCİV DENEMELERİ
Şiirinden

Nâzım Hikmet Ran'ın hayatını inceler, yapıtlarını dikkatle izlerken bu yaşamda, bu yaratmada geniş ailesinin yer yer etkilerini görürüz. Nâzım Hikmet'in ana tarafından da, baba tarafından da ünlü kişilerle akraba olduğu, sanatçı insanların soyundan geldiği bir gerçek. Nâzım her ne kadar «soy sop işinde yokum» diyorsa da bununla soylulukla övünmeye gerek duymadığını, ırkçı bir anlayışın sahibi olmadığını anlattığı kolayca anlaşılır.

Babası Hikmet Bey, güzel sanatlara düşkün, zarif, yabancı dil bilir, siyasetten anlar, önemli memurluk-

larda bulunmuştu. Hikmet Bey'in babası Mehmet Nâzım Paşa büyük illerde valilik yapmıştı. Farsça, Arapça bilir, şiir yazar, çeviriler yapardı. Mevlevi tarikatindendi. Annesi Celile Hanım'ın babası Enver Paşa'nın babası Mustafa Celalettin Paşa Gagavuzlardandı. Celile Hanım'ın annesi Leylâ Hanım, onun da babası Müşir Mehmet Ali Paşa idi.

Nâzım'ın baba tarafından yakın akrabası arasında Prof. Mehmet Ali Bilgişin, Yazar Celalettin Ezine, annesinin ailesi içinde de yakın akrabadan Mustafa Celalettin Paşa, General Ali Fuat Cebesoy, Albay Mehmet Ali Bey, TİP Genel Başkanlarından Mehmet Ali Aybar, Şair Oktay Rifat Horozcu, sonradan eşi olacak olan Münevver (Andaç) vardır.

Nâzım Hikmet'in baba tarafına bakacak olursak Çelebî Hikmet Bey'in oğlu olan Şair Nâzım Paşa, Nâzım Hikmet'in dedesidir. Birçok valiliklerde bulunan Şair Nâzım Paşa'nın bir oğlu, iki kızı olmuştur. Oğlu Hikmet Bey, Matbuat Umum Müdürlüğü yapmış bulunan bir hariciyecidir ve Nâzım Hikmet'in babasıdır. Hikmet Bey önce Celile Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir. Nâzım Hikmet, Ali İbrahim ve Samiye (Seyda Yaltırım'la evli) Hanımdır. Ali İbrahim çok yaşamamıştır. Hikmet Nâzım Bey, Celile Hanım'dan ayrıldıktan sonra Cavide Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten de Metin (Yasavul), Fatma (Melda, Meloş) adında biri kız biri erkek iki çocuk dünyaya gelmiştir. Nâzım Paşa'nın kızı Mediha Hanım Memduh Ezine ile evlenmiş ve Celalettin Ezine ile Orhan Ezine dünyaya gelmiştir. Nâzım Paşa'nın öteki kızı Güzide Hanım ise Albay Necip Bey'in eşi olmuş ve bu evlilikten de iki çocuk, Ziya ve Samiye dünyaya gelmiştir. Samiye Hanım Prof. M. Ali Bilgişin'in eşidir.

Nâzım Hikmet ise dördüncü eşi Münevver (An-

daç) Hanım'dan Memet adında bir çocuğun babası oldu.

Nâzım Hikmet'e bir erkek evlât kazandıran Münevver Hanım, Nâzım Hikmet'in anne tarafından büyük babası Enver Paşa'nın soyundan gelir. Enver Paşa'nın eşi Leylâ Hanım, Paşa'nın çapkınlığından bıkmış ve Enver Paşa'dan ayrılmıştı. Paşa da, çocukların «Mürebbiye»si Madame Hortance'la evlenmişti. Madam Hortance Fransızdı. Bu evlilikten üç çocuk dünyaya geldi. Ömer, Suzan ve Enver... Madam Hortance'ın iyi yürekli, kültürlü bir hanım olmasından yararlanan Enver Paşa, Erenköy'ünde özel bir lise açtı: Enver Paşa Lisesi... Lisede Madam Hortance da, Enver Paşa da ders verirdi ve ciddi bir lise olarak bölgede saygınlık kazanmıştı.

Münevver (Andaç)'ın annesi: Marsilyalı Madam Gobi... Nâzım'ın dayısı Mustafa Bey vefat edince Madam Gobi Marsilya'ya akrabaları yanına dönmedi, İstanbul'da kalarak Şişli'de Fransızca öğreten normal bir özel okul açtı. Madam Gobi bir süre sonra vefat edince kızı Leylâ Hanım, annesinin akrabalarının yanına Marsilya'ya gitti. Münevver küçüktü, onu da götürdü. Böylece kolej öğrenimini Marsilya'da yapan Münevver hemen hiç Türkçe bilmiyordu. Kolejden sonra İstanbul'a geldi ve burada Hukuk Fakültesine yazıldı. Türkçe de öğrendi. Ressam Nurullah Berk'le evlendi, Renan adında bir kızları oldu. Sonra ayrılma ve Nâzım'la yeniden arkadaşlık ve evlilik.

Münevver Ayaşlı'ya bakılacak olursa «Enver Paşa, Polonya müktedisi ve büyük Türkçülerden Mustafa Celalettin Paşa'yı çok severdi. Mustafa Celalettin Paşa'nın yabancı ve mühtedi oluşundan kendişinin yani Mustafa Celalettin Paşa'nın çok kompleks duyduğunu ve zamanın modasına uyup Çerkes Hanım'la değil, bil-

hassa bir Türk hanımla evlendiğini ve çok koyu Türk ve Müslüman muhiti olan Üsküdar'da oturduğunu söylerdi. Mehmet Ali Paşa'nın hareminin kim olduğunu bilmiyorum (Müslüman ve Türk soyundan gelen Ayşe Hanımdı. - K.S.) Enver Paşa'da da bu kompleks hissedilirdi. Nitekim kaç defa bana:

«Babam Polonyalı ise de anam halis Türktür» demiştir.

Enver Paşa, damadı Samih Rifat Bey'i (kızı Münevver Hanımın ikinci eşi idi. - K.S.) sevmez ve kendisinden şikâyet ederdi. «Babam Türk tarihine ait malumat ve vesikalarından istifade ediyor ve hiç mehaz (kaynak) göstermeden, kendi ilmi, kendi fikirleri gibi öne sürüyor» derdi. Oradan Madam Hortance söze atılır: «Bu bir yazı hırsızlığı yapıyor» der ve böylece üvey kızının kocasına olan bütün kinini ve hıncını ortaya dökerdi.» *(19.2.1974 Sabah gazetesi)*

Tabii biz, Münevver Ayaşlı Hanım'ın bu anlatımının doğruluk derecesini bilemiyoruz.

Anne tarafından bakacak olursak Celile Hanım'ın annesi Leylâ Hanım, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızıdır. Leylâ Hanım'ın eşi ise Mustafa Celalettin Paşa'nın oğlu Dilci Enver Paşa'dır. Celile Hanım'ın kız kardeşi Sara Hanım Okçu Avni Bey'in eşidir. Kızı Ayşe, Dündar Baştımar'la evlidir ve iki çocukları vardır: Ömer ve Fatma. Celile Hanım'ın kız kardeşi Münevver Hanım önce Kadri Bey'le, sonra Samih Rifat'la evlenmiştir. Bu evlilikten Şair Oktay Rifat dünyaya gelmiştir. Ayrıca Hüsnüaşk Hanım ve Seyda Yaltırım doğmuştur. Seyda Yaltırım, Nâzım Hikmet'in kız kardeşi sayın Samiye ile evlenmiş, Ayşe ve Hikmet adında iki çocukları dünyaya gelmiştir. Ayşe, Aydın Germen'le evlenmiş, Hikmet Yaltırım doktor çıkmış ve Bayan Ergül'le

evlenmiştir. Bu evlilikten de Arzu, Nâzım ve Aslı adında üç çocuğu olmuştur.

Nâzım Hikmet'in anneannesi Leylâ Hanım'ın üç kız kardeşi vardı: Adviye, Zekiye ve Hayriye. Zekiye Hanım, İsmail Fazıl Paşa ile evlenmiş ve çocukları iyi bir tahsil görerek Türk ordusunda ve İstiklâl mücadelesinde önemli hizmetler görmüşlerdir. Bunlar Albay Mehmet Ali Bey ile General Ali Fuat Cebesoy'dur. Hayriye Hanım ise Hüseyin Paşa ile evlenmiştir. Hayriye Hanım'ın Tahsin, Muhsin ve Nimet adında üç çocuğu olmuştur.

Tahsin Bey Aliye Hanım'la evlenmiş, yarbaylığa yükselmiş ve iki çocuk yetiştirmiştir: Nermin Hanım ve Mehmet Ali (Aybar). Doçent Mehmet Ali Aybar, 27 Mayıstan sonra Türkiye İşçi Partisi'ne Genel Başkan olarak seçilmiş, 1968 seçimlerinden sonra TİP'den istifa etmiştir. TİP kapatıldıktan ve yine kurulduktan sonra Sosyalist Parti adında yeni bir parti kurmuştu (1975). Siret Hanım'la evli olan Mehmet Ali Aybar'ın bir kızı vardır: Güllü.

Bu kadar geniş bir alanda, askerlikte, politikada, sanatta ve yaşamın her dalında başarılı, ünlü kişilerden oluşan bir aileye mensuptu Şair Nâzım Hikmet.

Böyle olduğu halde Nâzım Hikmet, atalarıyla, akrabalarıyla övünmeyi sevmezdi. Hatta kendisine «paşazade» diyenleri yerer, «Herkes kendi çalışmasıyla hayatını kazanır, ün yapar veya yapmaz» derdi. M. Zekeriya Sertel'e göre «Nâzım Hikmet, hemen de bütün çocukluğunu Nâzım Paşa'nın evinde geçirdi. Onun terbiyesi ile yetişti. Nâzım Hikmet bir paşazade gibi büyüdü ve bütün hayatında bir paşazade olmanın acısını çekti. Paşazade olmaktan kurtulmak için de yapmadığını bırakmadı.» *(Mavi Gözlü Dev, s. 14)*.

Moskova'da beraber eğitim gördüğü Ş. Süreyya'nın kanısına göre «sosyal menşeine bakılırsa» Nâzım'ın sosyalist devrim yapmış Sovyetler Birliği'nde işi olmaması lâzım gelirdi. «Ailesinin kanında Polonya'dan, Macaristan'dan İstanbul'a, Anadolu'ya kadar, eski imparatorluğun kol attığı bütün ülkelerden bir parça vardı. Dedeleri, akrabaları, valiler, kumandanlar, paşalar, hatta bir de serdar-ı ekrem (Başkumandan) dı. Yüzünün hatlarında cedlerinin çizgilerini taşırdı». *(Suyu Arayan Adam, s. 252).*

Türk büyükleri içinde, özellikle Osmanlı üst tabakasında yer alanların da soyları içinde değişik milletlerin kanı vardı. Ne var ki, Nâzım Hikmet yurt dışına çıkmak zorunda kalınca bu soy sorunu bazı sağcı çevrelerde hep işlenecekti. Şevket Süreyya, bu tespiti ile elbette Nâzım'ı suçlamıyor, ama, bu «kan bağı»ndan medet umanlar bu bilgiyi Nâzım Hikmet aleyhine kullanma olanağı buluyorlardı. Vâ-Nû da, ünlü yapıtı'nda *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*'de Nâzım'ın ailesi hakkında bilgi verirken şöyle diyordu:

«Annesinin büyükbabası Mustafa Celalettin Paşa, Borjenski soyadlı bir Polonyalıdır. Lâkin Slav ırkından değil, Gagavuz'dur. Yani Türkçülükte üzerlerinde çok durulan Hıristiyan Türklerden. Bu zat henüz Polonya'da iken Türkçeyi türlü lehçeleriyle bilen türkoloji bilgini, askeri mühendis ve topoğrafya ressamı idi. Bir gruba katılıp yurdumuza geliyor. Müslüman oluyor. Ömer Paşa'nın kızı Saffet Hanım'la evleniyor. Bu birleşmeden ünlü dilci Enver Paşa doğuyor. Enver Paşa, Türkçeye özelliğini kazandırma savaşının ilk önderlerindendir. Önemli vazifelerle Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da bulunuyor.»

Vâ-Nû, Nâzım'ın anne tarafından büyük dedesi

olan Müşir Mehmet Ali Paşa hakkında şu bilgiyi verir:

«Mehmet Ali Paşa, Högönot asıllı Alman'dır. Daha doğrusu Protestan dinini kabul ettiği için Almanya'ya göçmüş Fransızların soyundandır. Karl de Troi ailesinden ve Magdeburgludur. Ziyaret için İstanbul'a gelen bir mektep gemisinden 12 yaşında miçoluk vazifesinde bulunduğu sırada kendini denize atmış. Kızkulesi bekçisi tarafından kurtarılmıştır. Türlü meseleler çıkmış, meşhur Sadrazam Ali Paşa ilgilenip onu Mekteb-i Harbiye'de okutmuştur. On sekiz yaşında ihtida eden (Müslümanlığı kabullenen) gence Mehmet Ali ismi verilmişse de zamanla Âli, Ali, halini almıştır.» *(s. 34)*.

Nâzım Hikmet, «bir yarış atı gibi» kanı ve atalarıyla övünmezdi ama, şiir zevkini dedesinden aldığını övünerek söylerdi. Hatta dayısı Mehmet Ali'yi sevdiğini, onun şiirler yazdığını ve dayısının da etkisi altında kaldığını bildirirdi. Dayısı Mehmet Ali, Çanakkale'de şehit düşen ve daha önce Balkan savaşına katılan bir vatanseverdi. Dayısının şehit düştüğü haberi gelince Nâzım da ağlamış ve 1915'te dayısının, kendi üzerindeki etki ve sevgisini şöyle belirtmişti:

«Neslimin meşrıkını bana o idi gösteren
Türklüğün sanatını bana o idi öğreten
Bunun için ben dayımı severim
Ona karşı kalbimde
pek ulu bir hürmet beslerim.»

DEDE PAŞA, ŞİİR VE NÂZIM HİKMET

Nâzım Hikmet, şiirin ne olduğunu dedesi Mehmet Nâzım Paşa'dan öğrenmiş ve dinlediği ilk şiirler de Nâ-

zım Paşa'nın meclisinde okunanlar olmuştu. Dayısından da şiirin özelliklerini sormuş ve ilk edebi bilgilerini Dede'den ve Dayı'dan almıştı. Nâzım Hikmet'e şiiri sevdiren ve Mevlevî şiirinin en güzel ürünlerini dinleten insan, Nâzım Paşa idi. Nâzım Paşa Balkan savaşı yenilgisi üzerine (1913) yapılan Bükreş anlaşması ile Yunanistan'a bırakılan Selânik'in son Osmanlı Valisi idi. Mevlevî şairlerindendi. Selânik'in Yunanistan'a bırakılması kararı üzerine âdeta isyan eden Nâzım Paşa, emekliliğini isteyerek Devlet memurluğu yapmaya kendi isteğiyle son vermişti:

73 yaşında emekliye ayrılan Mehmet Nâzım Paşa, İstanbul'a dönmüştü. Geçkin yaşına rağmen sağlığı yerinde idi ama, omuzları biraz çökmüştü.

Mehmet Nâzım Paşa, evin bahçesinde, kendisini ziyarete gelen Üsküdar Mevlevihanesi mensuplarıyla sohbet eder, Mevlana'dan şiirler okur, tarikat konularını tartışırlardı. Nâzım, bu mevlevilerin çok içten konuşmalarından zevk alır, bu temiz yüzlü, kibar insanları dinler, konuşulanları anlamaya çalışırdı.

Necib Çelebi Oğlu Mehmed Bahaeddin Veled Çelebi, Çelebilik makamına gelmiş olduğu (1909) için memnuniyetini belirten Mehmed Nâzım Paşa, misafirlere halvet, riyazet, zikir hususundaki görüşlerini nakledererek:

«Biz artık aşk ve cezbe ile son mutluluğa erişme demine geldik. Gerçek bir ebediyet yolcusu olmanın verdiği rahatlıkla musiki, raks ve şiir bize farzolunmuştur.» diyordu. Sonra da ekliyordu:

«Artık bizim malı, mevkii, varlığı, hatta herşeyi terketme zamanımız gelmiştir. Ama sohbet bize farz, hizmet de sünnet olduğundan Şahidî'nin Tıraşname'sinin sonunu hatırlayalım:

Gofte-i mevzûn-ı Mevlânâ Celâl
Ey berây-ı in buved iy ehl-i hâl
Rov tevekkul kun melerzan pavu dest
Rırz-ı tu ber tu zi tu âşıkterest.

Dedesi, yanında ağzı açık, bu farsça mesnevi tarzındaki şiiri dinleyen Nâzım Hikmet'in başını okşadı ve:

«Ne diyor bu şiir?» dedi. «Dur sana anlatmaya çalışayım: Ey hâl ehli diyor, Mevlevilik'in kurucusu Mevlânâ Celâl'in ölçülü, vezinli sözleri bunun içindir, bunları bildirir yani. Der ki Mevlânâ 'hadi yürü, elin ayağın titremesin, Tanrıya dayan, senin rızkın sana, Tanrı, senin ona âşık olduğundan daha çok âşıktır.' Anladın mı?»

Nâzım Hikmet, pek bir şey anlamadığını belirten bir hareket yapınca dede Nâzım Paşa, kendisine su getirmesini söyledi. Nâzım az sonra bir tepsi üstünde büyük bir bardak su getirdi. Ayakta bekledi. Nâzım Paşa suyu içip, bardağı Nâzım'a uzatırken orada bulunan beş kişinin birden:

«Âşk olsuuuun...» dediklerini duyunca bu saygılı uğultunun anlamını soracakken dedesinin elini böğrüne koyup:

«Eyvallah» dediğini gördü. Nâzım, bir şeyler sormadan bardağı içeri götürdü.

Mehmed Nâzım Paşa'nın konukları ayrıldıktan sonra Nâzım, dedesine yaklaştı:

«Dede paşa, dedi, senin kitapların vardı değil mi? Onları okuyabilir miyim?»

Nâzım Paşa, tatlı tatlı güldü. Sonra da:

«Keşke onları da okuyabilsen... Ahdi Şehriyarî'yi versem ağır gelir. Nizamülhâs tercümemi versem ho-

şuna gitmez. Esrarı Tevhid senin için daha çok erken... Muhatebe, Yekazar...»

Nâzım Hikmet, dedesinin kendi eserlerinin adlarını bildiren sözlerini bitirmesini beklemeden:

«Bana müsaade dede» dedi, «top vakti geldi, güneş batmak üzere.»

Ve karşılığını beklemeden ayrıldı, uzaklaştı, top oynamaya gitti.

Nâzım'ı yakından tanıyanların bu arada M. Zekeriya Sertel'in de kabul ettiği gibi «hayali zengin bir gencin Mevlevi tarikatının etkisinden kurtulmasına imkân yoktu. Ne de olsa çevresinde olup bitenler onun taze ruhunda derin izler bırakıyordu.» *(Mavi Gözlü Dev, s. 14 - 15)*.

Şiirlerinde aruzun âhengi, dinlediği ilk Mevlevi şiirlerinden geliyordu. Mehmet Nâzım Paşa, hürriyeti kulluğa satmayan mevlevi yolundandı. Sık sık Mevlânâ'nın şu şiirini söylerdi:

Tâ kâse-i doğ-ı hîş bâşed pîşem
Vallahi zi engubin-i kes nendîşem
Der bi berkî be berk-ü sâzet kûşem
Azâdîrâ be bendeği nefrûşem.

«Kendi ayran çanağım önümde oldukça andolsun, hiç kimsenin balını düşünmem bile. Azıksızım ama yine de senin düzenip kuşanmana çalışmadayım. Ben hürriyeti kulluğa satamam.» *(Abdülbaki Gölpınarlı çevirisi)*.

Gerçekten de Mehmet Nâzım Paşa, yaşadığı dönemde halktan yana olmasını bilmiş, yönetimin adaletsizliğini yermiş bir şairdi. Bu yapısıyla Nâzım Hikmet'i bir hayli etkilemişti ve ondaki bu duygu —ola ki— Nâzım'a da kalıtımla geçmişti. Mehmet Nâzım Paşa'nın

Diyarbakır Valisi iken yazdığı şu şiir ne anlamlı, ne gerçekçidir:

Zamanın germü serdinden zebunü bî karar oldum
Cihanın bunca derdinden vakitsiz ihtiyar oldum
Otuz yıl mülkü seyrettim heman fartı teessürle
Sirişki halkı gördükçe hazinü eşkibar oldum
Dolaştım fartı ibretle bu bîsahip memalikte
Bütün halkı mahalikte görüp zarü nizar oldum
Ahali fakr ile bîtap, hükümet ise yağmager
Harabî'yi görüp yer yer sıkıldım dilfikar oldum
Perişan eylemiş halkı usulü cevrü istibdat
Duyup her kuşeden feryad, rehin-i itibar oldum
Mezalimle yazık büldan harab ender harab olmuş
Umumen halkı aç, uryan görüp girye nisar oldum.

Bu şiiri okuyanlar hiç kuşkusuz Nâzım'ın «Yalnayak» şiirinin şu dizelerini anımsarlar:

«İhtiyar katırından
daha ölü bir köylü
yanımızda,
yanımızda değil,
yanan
kanımızda.
.....
.....
Basık
suratı asık
evler
köstebek yolu sokakların üstünde
vermiş kafa kafaya,
Cin gözlü
güvercin sözlü
abani sarıklılar
dükkânlarda bağdaşmış.

Yarık
tabanı çarıklılar
önlerinde,
Yarma
bir jandarma
tarlada zina eden
bir çifti sürür.
Kahvede
pîri muğan dede
sulanırken çırağa
'Lâhavle ve lâ' çekip derin derin
bu geçenlerin
suratına tükürür.»

Demek ki Nâzım Hikmet'in şiirindeki gerçekçilik, emekten yanalık, tâ dede Şair Paşa'dan aruz kalıbı içinde çok önce de dile gelmiş.

NAZIM'IN ANNESİ VE YAHYA KEMAL'İN AŞKI

Nâzım, resme olan sevgisini de annesinden almıştı. Celile Hanım, resimde sayılı ustalardandı. Türkçenin gelişimine etki yapanlardan Enver Paşa, kızı için özel olarak tuttuğu öğretmenlerden Celile Hanım'a resim, piyano ve genel kültür dersleri verdirmişti. Celile Hanım'ın kardeşi Mehmet Ali'de de, resme eğilim vardı ve yeğenini resme heves ettirmede önemli katkısı olmuştu. Zaten Nâzım da, dayısının fırça ve boyalarıyla oynamaktan hoşlanır, onun bağışlayıcı tutumundan cesaret alır ve küçük yaşlarda yakınlarının portrelerini çizmeye çalışırdı.

Celile Hanım, bir gün kendi portresini yağlı boya

ile yapıyordu. Başı ucunda annesini izleyen Nâzım'a sordu:

«Benzedi mi?»

«Kime anne?»

«Bana...»

Nâzım, annesinin kendi portresini tamamladığı bir gün ona:

«Anne, demişti, sen portrenden çok daha güzelsin. Tablo, senin gözlerinin alevini veremiyor.»

Celile Hanım kendi portresini de Nâzım'ın cevabındaki inceliği de beğenmiş, oğlunun yüzüne bakıp, onu hayran seyretmişti.

Celile Hanım, zamanının en güzel kadınlarındandı. Zaten aile, öyle uzun boylu kaç-göç'ten de hoşlanmazdı. Hikmet Bey'in erkek misafirlerinin yanına kapalı bir giyimle, ama başı ve yüzü açık olarak çıkarlardı. Yolda peçe örtmez, başka kadınlar gibi ellerini eldivenle kapatmazdı. Akraba, ahbap, eş dost meclislerinde erkekli kadınlı oturulur, karşılıklı sohbetler de yapılırdı. Şair Yahya Kemal, bir eş-dost meclisinde Celile Hanım'la tanışmış, onun terbiyesine olduğu kadar güzelliğine de hayran kalmış, Celile Hanım'a sırılsıklam âşık olmuştu. Sık sık yolunu bekliyordu. Celile Hanım'ın gözlerini bir dişi parsın bakışlarına benzetmiş ve «Telâkî» başlıklı şiiri, Celile Hanım için yazmıştı. Şiir şöyle:

Yollarda kalan gözlerimin nûrunu yordum,
Kimdir o, nasıldır diye rüzgârlara sordum,
Hulyamı tutan bir büyü var onda diyordum,
Gördüm: Dişi bir parsın elâ gözleri vardı.
Sen miydin o âfet ki dedim, bezm-i ezelde
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde,
Bir sofrada içtik, ikimiz aynı emelde,
Karşımda uyanmış gibi bir baktı sarardı.

Bu ilişki çok kimsenin de bildiği bir şeydi. Örneğin Fâlih Rıfkı Atay, Yahya Kemal'in Celile Hanım'a olan tutkunluğu konusunda şunları anlatır:

«Nâzım Hikmet'in anası, Yahya Kemal'in büyük aşkı idi. Bir gün bana:

'Bilmezsin ne hoş hanımdır, seninle Celile Hanıma gidelim,' dedi.

İlk defa Nâzım Hikmet'i orada, beyaz deniz üniforması ile gördüm. Yüzü gönlü açık havalı, kendine hemen ısındıran bir delikanlı idi. Yahya Kemal'in sık sık evine gitmesinin bahanesi de Nâzım Hikmet'e şiir dersi vermekti.» *(Dünya, 2 Mayıs 1965)*.

Gerçekten de Yahya Kemal, Nâzım Hikmet'in ilk şiirlerinde düzeltmeler yapmış ve ilk şiirinin yayınlanmasını sağlamıştı. Yahya Kemal'le sohbetleri pek meşhur olan Sermet Sami Uysal bir gün Yahya Kemal'e sormuştu:

«Şiirlerini tashih ettiğiniz talebeleriniz oldu mu?»

«Evet, meselâ Nâzım Hikmet. Nâzım, Deniz Mektebinde talebemdi (Deniz Koleji). Bir gün, bir şiirini getirdi. Tashih ettim ve M. Nâzım imzası ile Yeni Mecmua'da neşrettim. O şiir şöyledir:

'Bir inilti duydum serviliklerde,
Dedim burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde,
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?
Gözlere inerken siyah örtüler,
Umarım ki artık ölenler güler,
Yoksa hayatında sevmiş ölüler,
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?'

Nâzım'ın ilk intişar eden (yayınlanan) şiiri budur. Fakat bu şiiri ben o kadar çok tashih ettim ki âdeta yeni baştan yazdığımı söyleyebilirim. Kendisi ritmi benden öğrendiğini her zaman itiraf etmiştir. Fakat Nâzım Hikmet şair değildir. Şiirleri şiirden ziyade hitabete benzer; daha doğrusu hitabettir. Annesi Polonyalı idi, babası Türktür.» *(18 Kasım 1958, Cumhuriyet, Yahya Kemal İle Sohbetler, 7)*

Büyük Ada'da Yat Kulüp'e devam eden ve hep iktidarın lûtfü ile yaşayan, hatta küçük adı olan Âgâh imzası ile Sultan Hamid'e tahta çıktığı günü kutlayan bir şiir «Cülûsiye» yazan Yahya Kemal, Cülûsiye'yi bulduğu için Hakkı Tarık Us'u da sevmezdi. *(Falih Rıfkı Atay, Dünya, 17 Aralık 1967)*. Elbette Nâzım'ın şiirlerini şiir saymayacaktı. Falih Rıfkı Atay'ın da belirttiği gibi Yahya Kemal «bir şeyi kıramadı, bir yükseği aşamadı, eski kalıba yeni bir ruh vermek denemeleri içinde çırpındı, gitti. Kendisi de o hava içinde Osmanlı kaldı. Ne Türkçülüğü, ne Türkçeciliği, ne de Cumhuriyet devrini ve devrimciliğini benimseyebildi. Nâzım Hikmet kırdı ve aştı.»

Falih Rıfkı Atay, bu büyük Osmanlı şairi ile bu büyük Türk şairi arasındaki farkı da şöyle dile getirir:

«Destan'ın içinde yiğitleri ve kaçakları ile, havdut ve kahramanları ile 1919 - 1922 Anadolu halkı, Kocatepe'deki sol elinin baş parmağı çenesinde, sağ eli cebinde derin düşünen Mustafa Kemal'i o pek yaygın fotoğraflarından hatırlarsınız. Destan'ın sonlarında ona da rastlıyoruz:

Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun basına kadar.

Eğilip durdu.
Bıraksalar
İnce uzun bacakları üstünde
yaylanarak,
ve karanlıkta akan
bir yıldız gibi
akarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlıyacaktı.

Bu, Atatürk devrinde yıllarca hapis hükümlüsünün Mustafa Kemal'i idi. Atatürk devri büyükelçisi rahmetli dostum Yahya Kemal'den sekiz mısra da kalmamış olduğunu düşünüyorum. İkisinin hatırası nedense durmadan birbirine karışıyor.» *(Dünya, 2 Mayıs 1965)*

Aramızda bir başka devrin insanı olarak yaşayan ve bir başka devrin Türk'ü olarak kendi devrine asla ihanet etmeden yaşayan Yahya Kemal'in *(N. N. Tepedelenlioğlu, 2 Kasım 1958, Tan)* Cumhuriyeti kuran Atatürk'ü Nâzım gibi anlayamazdı ve onun şiirini elbette hitabet sayacaktı. Ama sonraları Nâzım'ın şiirlerini beğendiği duyuldu idi. Nitekim Orhan Veli ve arkadaşları Garip şiirini yaymaya başladıkları vakit, Yahya Kemal, Beyoğlu'nda Degustasyon'da içkisini içerken genç şairlerden Salâh Birsel'in ziyaretini kabul edecek ve yeni şiire değer verdiğini anlatacaktı. Bunu Salâh Birsel şöyle anlatır:

«Konuşmamız hemen şiire dayandı. Yahya Kemal yeni siire değer verdiğini göstermek çabasındavdı yine. Nâzım Hikmet'i iyice övdükten sonra Orhan Veli'yi aldı ele. Onun için de irice dirice lâflar etti. Sıra Sait'e (Sait Faik'e) gelmişti. O, Nâzım'ı sevdiği, ya da sevmediği üzerinde bir şeyler demek gereği duymadı. Nâzım ununu elemiş bir ozandı...»

«Yahya Kemal.. lâfı yine kaptı. Evirdi, çevirdi, sonunda şu cümleyle noktaladı:»

«Nâzım da, Orhan Veli de iyi ozan. Ama şiir başka yerlerde». *(Sanat Dergisi, 20 Haziran 1975, sayı: 137)*

Yahya Kemal, Nâzım Hikmet'e ders vermiş, bu süre çok kısa olmuş, ama Nâzım'ın annesi Celile Hanım'a olan aşkı, kendisine yüz vermediği için intihar ettiği haberlerinin çıkmasına bile yol açacak kadar köklü ve uzun sürmüştü. Yahya Kemal'in Deniz Harp Okulu öğrencilerinden Necip Fazıl (Kısakürek) bu aşkı ve aşk yüzünden intihar rivayetini şöyle anlatır:

«Nâzım Hikmet, benden birkaç sınıf ilerde ve aramızda hiç bir temas olmamasına rağmen edebiyat yönünden bir bildiğim, hatta Bahriye Mektebi sıralarından başlayarak rakibimdi. Onun da lâkabı 'sarı oğlan' ve sıfatı 'şair'di... Bahriye Mektebinde ona dair bir dedikodu dolaşıyordu: Annesiyle Yahya Kemal arasında bir aşk münasebeti varmış...

Yahya Kemal, benim sınıfımın tarih hocası idi ve bütün şöhretleri Mektebimizin öğretmenler kadrosunda toplayan Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın koruduklarındandı. Üstat, bir yıl içinde (Lö Sid) destanından başka bir şey anlatamamış, hatta onu bile nihayetlendirememişti. Ağzı köpürerek büyük bir vecdle anlattığı bu destanda Lö Sid tam ayağını özengiye atıp eyere sıçramak üzereyken boru çalar, Yahya Kemal askerce olmasına çalıştığı bir temennah çakarak sınıftan kaçarcasına çıkar ve öbür derste 'Nerde kaldık?' diye sorup 'Lö Sid ayağını özengiye atıyordu' cevabını alınca hikâyesine yine öncesinden başlar ve hep avnı noktada (Lö Sid ayağını özengiye atarken) fırlayıp giderdi.

İstikameti de Büyük Ada...

Mektebin kayıkhanesinden denize nefis bir futa indirilir. Yahya Kemal onun arkasına kurulur, daha arkadaki çavuşun 'Al beraber kürek' kumandasiyle Büyükada'ya doğru süzülürdü. Büyükada'da oturan Nâzım Hikmet'in annesine doğru...

Bu bakımdan Nâzım Hikmet'i himaye ettiği ve şairliğini desteklediği söylenirdi. Yâni Nâzım'ın ilk şairliği, meşhur bir şairin dürtüklemesi ve belletmesi yolundan başlıyordu.

Bizimse şairliğimiz, hamdolsun, böyle bir desteklemeden uzaktı. Ve zaten ne onunki, ne de benimki, henüz yerine oturabilmişti.

Seneler sonra yakın temasım olan Yahya Kemal ile Bahriye Mektebinde, benim sanat bakımından herhangi bir temasım olmak şöyle dursun, hatta bütün bu dedikodulara karışık garip tipi, dalgın hâli ve kayıtsız edası yüzünden kendisine zıt tavırlarım olmuştur. Eyüp oyuncağı sarışın bebek suratlı Nâzım Hikmet'i de, çocukluğunun ilk şiir himayesine anne hatırı yüzünden sağladığı fikriyle küçümser olmuştum.

Günlerden bir gün, mektepte, birkaç derstir görünmeyen Yahya Kemal'in hasta olduğu rivayeti çıktı. Peşinde bu hastalığın ne olduğu, şu tarzda dillere düştü:

'Yahya Kemal intihara kalkmış... Nâzım Hikmet'in annesi yüzünden!... Zehir içmiş!... Tedavideymiş!...'

Nihayet Yahya Kemal çıkageldi. Sınıfça, kendisine bir muziplik yapmak için tertibat almıştık. O, sınıfa girince, müthiş bir 'Bak' kumandasıyle ayağa kalktık. Yahya Kemal, şaşkın ve perişan, câli (yapmacık) bir heybetle 'oturunuz!' emrini verdi. Herkes oturdu, ben ayakta kaldım.

'Ne istiyorsunuz, niçin oturmuyorsunuz?'

'Sınıf namına maruzatım var!'

'Buyurunuz!'

'Kibrit suyu içerek intihara kalktığınızı duyduk. Sınıfın teessürlerini bildiririm.'

Yahya Kemal öfkeyle yerinden fırladı, karnesini çıkardı ve (ç) leri (j) diye telâffuz ederek sordu:

'Nümeronuz kaj?'

'1054...'

'Bin kaj?'

'54 efendim...'

Ve hakkımda 'silk-i celil-i askeriyeye zıt edeb ve terbiye' suçundan müthiş bir rapor yazıp kumandanlığa verdi.

Bahriye mektebi'nin saatle girilen 'kodes' isimli tahta dolabında galiba birkaç saat kaldım.

Mütarekeye bir yıl kala komünizm ihtilâli patlak vermiş, mütareke olmuş. Bahriye Mektebinin haşmet devresi kapanmış, Nâzım Hikmet mezun olmuş ve biz Harp sınıflarına geçmiştik..» *(Yeni İstanbul, 15 - 16 Haziran 1965, s. 5)*

Yahya Kemal'in Celile Hanım'a olan tutkusu 1916' dan 1919'a kadar sürmüştü. Yahya Kemal'in anlattığına göre Celile Hanım'a deli gibi âşıkmış. Bu aşk tam üç yıl sürmüş, sonra üç yıl da hasretini çekmiş. Yahya Kemal'in duygularını dile getiren şu şiiri hatırlayalım:

«Cânan aramızda bir adındı,
Şîrin gibi hüsn-ü âna unvan,
Bir sahile hem şerefti hem şan,
Çok kerre hayalimizde cânan
Bir şî'ri hatırlatan kadındı.
Doğmuştu içimde tâ derinden
Yıldızları mâvi bir semânın;
Hazzıyla harâb idim sadânın

Hâlâ mütehayyilim sadânın
Gönlümde kalan akislerinden.
Mevsim iyi, kâinat iyiydi;
Yıldızlar o yanda, biz bu yanda,
Hulyâ gibi hoş geçen zamanda
Sandım ki güzelliğin cihanda
Bir saltanatın güzelliğiydi.»

Celile Hanım'ın Hikmet Bey'le evli olması ve evli bir kadına âşık olmak, Yahya Kemal'e göre «belâyı Uzma'dır» (çok büyük belâdır). «İnsan âdeta polis olur. Telefon edeceksin! Acaba kocası evde mi? Sokağa çıkacaksın! Acaba kimse görür mü? Ne ise ki o zaman çarşaf vardı da bu işler biraz daha kolay olurdu.»

Yahya Kemal, bir gün:

«Size aşk hayatımdan bir tablo anlatayım» demiş ve sevdiği kadınla (Celile Hanım'la) ilgili olarak şunları söylemişti:

«Bu kadın yazın Ada'da otururdu. Ben de orada idim. Deli divane olmuştum. Sonbaharın yarısında. Nişantası'ndaki evini tanzim etmek için İstanbul'a inerdi. 1916 sonbaharında yine İstanbul'a iniyordu. Ben müthiş muztarip idim. Artık vapuru giderken iskeleden mendiller sallamalar, ağlamaklar... Hepsini yaptık. O gidinceye kadar Ada dopdolu idi. Gider gitmez benim için bosalıverdi. Avare dolaşır oldum. Vaad etmisti: İstanbul'dan bana telefon edecekti. Hakikaten de etti. Ben de arada bir onu görmeye İstanbul'a iniyordum.

Tam o sıralarda 'Hakkı Paşa (Berlin Sefiri) İstanbul'a gelecek' lâfı çıktı. Hakkı Paşa zendost bir adamdı. İstanbul'a geldiği zaman suvareler tertib eder, güzel güzel kadınları toplardı. Benim sevgilim de pek uzaktan Hakkı Paşa'nın akrabası oluyordu. Paşa, İs-

tanbul'a gelince yine suvareler yapacak diye içim burkuluyordu. Hatta kendisine bu endişemi açtım. Suvarelere çağrılsa bile gitmeyeceğini temin etti.

Bir akşam Ada'da, maruf otelin önünde otururken yanımdaki iki kişinin (biri Rauf Ahmet Bey) Hakkı Paşa'dan bahsettiklerini duydum. İstanbul'a gelmiş, bu akşam bir suvare veriyor. 'İstanbul'un bütün güzel kadınları davetli' diyorlardı. Sevgilim de İstanbul'un güzel kadınlarından biri. Müthiş bir ıstırapla yerimden kalktım. İskeleye doğru gittim. Son vapur çoktan kalkmıştı. Sert bir lodos esiyordu. Deniz karmakarışıktı. Ne olursa olsun Maltepe'ye geçip oradan İstanbul'a gitmeye karar verdim. Sevgilim herhalde orada olacaktı.

Sandalcılara baş vurdum. 'Hastam var' dedim. Pek yanaşmıyorlardı. Çok para vaat etmem üzerine biri razı oldu. Hemen sandala bindim, açıldık. Bir müddet sonra lodos büsbütün arttı. Denizde çalkanıp duruyorduk. Bir aralık sandalcı kürek çekemez oldu ve bana alenen küfretmeye başladı. Etrafımızı ölüm tehlikesi sardığı halde ben yalnız Hakkı Paşa'nın suvaresini, güzel kadınları, erkekleri ve sevgilimin de orada olduğunu düşünüyordum.

Güçbelâ Maltepe'ye gelebildik. Dalgalar öyle bir çarpıyordu ki sahile çıkmak buraya kadar gelmekten daha tehlikeli idi. Zar zor, bir hayli uğraştıktan sonra kendimi sahile attım. Sırılsıklam olmuştum. Hemen Maltepe'deki kahvelere uğradım. Bir araba istedim. Yok... Yok... Bostancı'ya kadar yaya gitmeye karar verdim. Tren yoluna çıkarak koşmaya başladım. Maltepe ile Bostancı arasındaki mesafenin ne kadar uzun olduğunu o zaman farketmişimdir.

Kan, ter içinde Bostancı'ya geldim. Vakit hayli geçti. Karakola gittim. 'Bana bir araba bulunuz, hastam var' dedim. Aradılar, taradılar. Birini buldular. Yi-

ne bir sürü para verdim. Arabayla yola koyuldum. Kadıköy! Oradan Üsküdar... Karşıya geçtim Doğru Nişantaşı!...

Sevgilimin oturduğu apartımanın kapıcısı ahbabımdı. Penceresini vurarak onu uyandırdım. 'Benimki evde mi?' diye sordum. Adam halime bakıp şaşırdı: 'Evde, bu akşam çıkmadı!' dedi.

'Ne diyorsun?' diye bağırdım. Bütün o katettiğim mesafe sanki başıma yıkılmıştı. Eve kaçta geldiğini tahkik ettim. Sözüne inanamıyordum. 'Çık bir bak! Evde mi?' diye adamı zorladım. Adam çarnaçar çıktı. Bir münasebetle hizmetçisinden sormuş: 'uyuyor!' demiş.

Geldi, haber verdi. Sanki dünyalar benim oldu. Apartmanın karşısında bir arabacının meyhanesi vardı. Orda sabaha kadar içtim. Sabahleyin, doğru eve çıktım. Benim halim berbat. Toz toprak içinde olduğumu görünce şaşırdı ve hemen anladı.

Sarmaş dolaş olduk.» *(Hayat Tarih Mecmuası, 1969, Sa. 4)*

Celile Hanım'ın Ada'dan gönderdiği bir mektup, Yahya Kemal'e şu şiiri yazdırmıştı:

«Adalardan gelen bu mektupta,
Oradan, bir sihirli râyiha var;
İşveler sezdiren bir üslûpla,
Bir güzel şarkı söylüyor rüzgâr,
Adalardan gelen bu mektupta.»

Yahya Kemal, uğrunda nelere katlandığı bu büyük aşkına karşın, bir başka kadına da gönül vermiş bir ara. «Hatta» diyor, Münevver Ayaşlı Hanım, «Nâzım Hikmet'in annesi, güzeller güzeli Celile Hanım'a olan büvük aşkına rağmen Harbi Umumîde Büyükada' da gördüğü çok güzel bir hanımı takib etmiş de o hanımın Ada vapurunda biletçiye koyu bir Rumeli şivesiyle:

'A be kuzum, siz İstanbullular ne dubaracı insanlarsınız' dediğini duyunca, o hanımdan bucak bucak kaçmaya başlamış.» *(Sabah Gazetesi, 11 Ocak 1974).*

Yahya Kemal, İstanbul'u sever, İstanbul şivesinde her şeyi birleştirirdi. Nitekim «Bir Tepeden» başlıklı şiirinde şöyle der:

Baktım: Konuşurken daha bir kerre güzeldin,
İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde.

Onun için, konuşurken «A be kuzum» diyen kadın, Yahya Kemal'in sevgilisi olamazdı. Celile Hanım'a olan aşkını öğrenen Nâzım Hikmet, bu sevdadan vaz geçmesi için Yahya Kemal'e bir ders vermeyi kararlaştırmış. Bu, söylenti halinde Yahya Kemal'e iletilmiş. Yahya Kemal de, Nâzım'ın şerrinden korunmak için oturduğu evi değiştirmiş ve yeni adresini uzun süre en yakınlarına bile söylememiş. Yeni evine her gece ayrı ayrı yollardan gitmiş.

Bu Yahya Kemal - Celile Hanım aşkı söylentileri, Hikmet Bey'i de çileden çıkarmıştı. Sık sık tartışıyorlar ve ayrılmadan söz ediyorlardı. Nâzım da bu ayrılma noktasına gelen anlaşmazlıktan çok tedirgin oluyordu. Annesine yazdığı mektuplarda karı kocanın birbirlerinden ayrılmamalarını istiyor, bu isteğinde ısrar ediyordu. Ama, Hikmet Bey, Basın Yayın Genel Müdürü olduktan sonra çapkınlığı ilerletmiş ve bu durumu, Celile Hanım'ı bir hayli sarsmıştı. Hele Osmanlı Bankası Müdürlerinden Seferyadis'in hanımının Hikmet Bey'e kanca takması, birbirleriyle düşüp kalkmaları, bir ara Hikmet Bey'le konuşmak için Celile Hanım'ın bulunduğu eve gitmesi bardağı taşıran son damla olmuştu.

Hikmet Bey'le Celile Hanım ayrıldılar.

Bu sonuç Nâzım'ı son derece üzdü. Hele, bu ayrılışı, Celile Hanım'ın Paris'e gitmesinin izlemesi, Nâzım için ikinci bir ayrılık oldu. Kız kardeş Samiye, baba evinde annesiz kalmanın acısıyla ağlıyor. Nâzım gelince teselli buluyordu. O günlerin şiire dökülen duygularından bir örnek verelim:

Belli ki kardeşim darılmış yine
İşte ak yüzünden üç damla kaydı
Eş olmak istedim ben elemine
O bana küserek bin sebep saydı.
Dedim ki: yüzünde yine yaşlar mı?
Küçük hanımlar hiç ağlar mı?
Dedi: Ağlar mıydım, hiç şüphe var mı?
Benim de yanımda annem olsaydı...

Anneleri Paris'e giden kardeşler birbirlerine sokularak teselli bulmaya çalışırlar. Celile Hanım da resme çalışır Paris'te... Nazım, Yahya Kemal'inkine benzer aşkı yaşar yıllarca...

II. NÂZIM HİKMET'İN ÇOCUKLUĞU

Futbolda eski kurdum:
«Fenerbahçe»nin forvetleri
Mahallede kaydırak oynayan birer piç kurusu
iken
ben
en ağır hafbekleri yere vururdum!
Futbolda eski kurdum:
santıradan alınca pası,
çakarım:
hop!
Beş numara top
açık ağzından girer golkiperin karnına!..
Bana mahsustur bu vuruş!
Futbol potinlerim
kurşunkalemimden öğrendiler bu sanatı!

ŞAİR şiirinden

Nâzım Hikmet, babası Selânik'te «Mesalih-i Ecnebiye Müdiri» (Yabancılarla ilgili işlere bakan Müdür) iken 15 Ocak 1902'de dünyaya geldi. O sırada dedesi Nâzım Paşa Diyarbakır Valisiydi. Nâzım Paşa, Diyarbakır'da sağlığı bozulduğu için başka bir yere atanmasını isteyince Halep Valiliğine getirildi. Nâzım'ın babası Hikmet Bey, görevinden pek memnun olmadığı için ayrılmaya ve ticaret yapmaya karar verdiğinden, Selânik'ten ayrıldı, Halep'e babasının yanına gitti. Şair Nâzım Paşa, torununun erkek olduğuna sevindiği kadar, kendi adını taşımasından da onur duyuyordu.

«Bu zamanın şairi Nâzım Paşa'nın ruhu, torununun gelecek şiirleriyle şâd olacaktır» diyordu.

Hikmet Bey ise:

«Baba, şairlikten de Valilikten de hayır yok, oğlanın kolunda bir altın bilezik olsun, ona çalışalım, doktor olsun, hâkim olsun, mühendis olsun...» dedi.

Nâzım Paşa'nın yüzü gölgelenir gibi oldu. Oğlu'nun sözlerini beğenmediği besbelli idi. Şöyle bir göz attı oğluna, sonra:

«Evlâdım, dedi, mühendislik, hekimlik, hâkimlik herkesin işi... Belli bir programı sonuçlandırmayı göze alabilen herkes mühendis olur; hekim olur, bıçak altında adam öldürür, suçlayanı çıkmaz. Hakim olur, bakarsın suçsuzu idamlık suçlu zanneder, sonra iş anlaşılır, hâkime karışan olmaz. Ama ben şairliğimden hiç şikâyetçi değilim, torunumuz Nâzım'ın da şair olmasını isterim. Hem de öyle bir şair ki...» ve devam etti:

«Böyle günlük işlerle uğraşıp vicdanlarıyla başbaşa kalanlar da, bir altın bileziği koluna takıp para kazananlar da gelip geçicidir. Ben böyle günlük işlerle uğraşıp vicdanlarıyla, belli işleriyle başbaşa kalanlardan olmaktansa torunumun iki cihanı yenileyecek, söylenmemiş bir söz söyleyecek şair olmasını dilerim. Hikmet'e ait şeyleri bilip anlatmak şerefli, parlak bir meşale gibi şairin başını aydınlatır. Şair öyle konuşur ki onu anlamak için harf kabuğunu kırmak gerekir. Mevlânâ ne güzel söylemiş:

Suhan ki hîzed ez can hicab kuned
Zi gevher o leb-i derya zeban hicâb kuned,

Yâni candan kopup gelen söz, candan utanır, dil de tamamiyle anlatamadığı için inciden, deniz kıyısından utanır, sıkılır. Anlatabildim mi bilmem. Ben Nâzım'ın da dedesine çekmesini, şair olmasını isterim.»

Hikmet Bey, babasına karşı gelmedi.

Yan odadan bir ağlama sesi duyuldu. Bu, Nâzım'ın uyandığını anlatıyordu. Celile Hanım, mutfaktan çıkmış, Nâzım'ın uyuduğu odaya girmiş, kızıl saçlı, yumuk gözlü yavrucuğunu kucağına almıştı. Celile Hanım:

«Biraz terlemişsin oğlum, dedi, acıktın da...»

Nâzım, annesinin, babasının, dedesinin büyük ilgisi ve özeni ile büyüyordu. Bir gün, Celile Hanım:

«Hikmet, dedi, galiba ben ağırlaşıyorum, bir çocuğumuz daha dünyaya gelecek. Paşa Baba'dan sorsan, yakınlarda başımız sıkışınca haber salacağımız bir ebe var mı, öğrenelim artık, zamanı geldi.»

Hikmet Bey sevinçli ve kederli.

Hikmet Bey, ikinci bir çocuğu olacağı için memnun. Gözleri parlıyordu.

Hikmet Bey, geçim zorluğu nedeniyle ikinci çocuğun giderini karsılayamama ihtimali ile üzülüyordu.

Halep'te ticaret hayatında hiç bir başarı gösterememişti. Vali olan babası ise, rüşvete, hatıra, gönüle, hediyeye, kayırmaya kesinlikle karşı olduğu için elinden tutmamış, kendi bildiğiyle yetinmesini istemişti. Kaldı ki, Nâzım Paşa, sadece maaşıyla geçinmeye azimli, sürgünde bir vali yaşamına alışkın, manevî değerlere fazlasıyla bağlı, erdemli bir kişiydi. Hikmet Bey de babasına çekmişti ama, ticaret hayatında birinin bir hatırlının elinden tutması gerekliydi. Az bir sermaye, sınırlı bir kredi ve sürümü olmayan bir alanda ticaret, bir aileyi ferah fahur yaşatmıyordu işte...

Hikmet Bey, düşüne dursun bir Cuma sabahı Nâzım'a bir kardeş dünyaya geldi. Evin içinde bir telâş, bir heyecan, bir sevinç ve düşünceli bir hava ağırlığını duyuruyordu.

Nâzım'ın kardeşi Ali İbrahim daha kundaksız yatacak bir gelişme göstermeden hastalandı, ishal ve sıcak yavrucağı kasıp kavurdu, eritti ve kardeş kardeş Nâzım'la oynayamadan hayata gözlerini yumdu. Nâzım, kardeşinin öldüğünün bile farkında değildi. Birkaç yıl kadar geçmiş, el üstünde tutularak büyüyen ve kelimeler döktürmeye başlayan Nâzım Hikmet'e annesi:

«Sana bir kardeş getireceğim, onunla oynayacaksın, sakın kıskanmayacaksın ha!...» derken, Nâzım, annesinin boynuna sarılıyor, saçını çekmeye çalışıyor, annesi de onu gıdıklayarak bu yaramazlığını önlemeye bakarken Dede Paşa'nın sesi duyuluyordu:

«Gelin Hanım, ver şu Nâzım'ı bana...»

Dedenin kucağında daha da sevimli, daha da yaramaz olan Nâzım'a yeni bir kardeş, kız kardeş geldi: Samiye...

Fakat Halep Valisi Nâzım Paşa da Diyarbakır'a Vali olarak atanma haberini almış ve hiç de memnun kalmamıştı. Böylece sevimli bir kız torununa kavusmanın sevinci ile Diyarbakır'a atanma acısı birbirini götürürken Hikmet Bey de işlerini tasfiye zorunda kaldı ve hep birlikte Diyarbakır'a gittiler.

Hikmet Bey, babasına yük olmak istemiyordu. İş de tutamıyordu. Orada bir memuriyete geçme olanağı bulunmuyordu. Esi ve iki çocuğuyla baba evinde tüketici olarak yaşaması da onuruna dokunuyordu. Bir gün karar verdi:

«Çocukları alıp İstanbul'a gitmeli, hayat mücadelesine atılmalı!..»

Nâzım büyümüş, sopalara ip bağlayarak onları at yerine koyup evde, sokakta at koşturmaya başlamıştı. Dedesinden alabildiğine yüz bulduğu için, Vilâyet makamına gidiyor, misafir, iş sahibi bilmeden Vali odasına giriyordu. Dedenin sevdiği Nâzım, Diyarbakırlı hatırı sayılır ağaların da sevdiği bir çocuk olmuştu. Ona ufak tefek armağan vermekten çekinen yerli zenginler, bir süre sonra Nâzım'a pahası büyük, değeri yüksek gümüş işlemeli Mushafı Şerif kılıfı, içi altın dolu para kesesi vermişler. Nâzım Paşa'yı da küplere bindirmişlerdi; Nâzım Paşa bağırıyordu:

«Olmaz! Katiyen olmaz! Bana veremedikleri rüşveti, şimdi torunum aracılığıyla hediye diye mi yolluyorlar? Olmaaaaz, katiyyen olmaz!»

Nâzım Paşa, Nâzım'ın elinden para kesesini almış, verenlere göndermiş, bir de tehdit eklemişti:

«Bir daha böyle bir şey görürsem, hediye vereni tevkif ettireceğim.»

Vali Paşa, para ve servet karşısında dimdik, Mevlânâ yolunda başı eğikti. Nâzım'ın da kendisine benzemesini istiyordu. Hikmet Bey ise, kesin kararını verdiği için bir akşam üstü babasının iznini aldı ve ailesini toplayarak İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı.

İstanbul; Padişah taraftarları ile hürriyet isteyenler arasında köklü bir mücadeleye alan oluyordu. İttihat ve Terakki Fırkası saltanat yönetimine ateş püskürüyor, seçim istiyor, Millet Meclisi'nin (Meclis-i Mebusan'ın) açılmasını sağlamaya çalışıyordu. Bu ortam içinde yine ticaretten başka bir iş tutamayacağını anlayan Hikmet Bey, Kadıköy'de Bahariye semtinde küçük

bir ev kiralayarak oraya yerleşti. Ufak tefek işlerle geçimini sağlamaya koyuldu. Başlayan grevler, yapılan mitinglerden sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın istedikleri oldu. Hikmet Bey de İttihat ve Terakki erkânı ile yakın ilişkisi bulunan bir aydın olduğu için hemen Hariciye Nezareti Matbuatı Umumiye mütercimliğine atandı. İşler yoluna girince, Hikmet Bey, evini Göztepe'ye taşıdı ve Nâzım da koca bebek olduğu için onu hemen Taşmektep'e yazdırdı. Kendisi de memurluk görevini başarıyla yürüttü.

İLKOKUL YAŞANTISI

Nâzım Hikmet ilkokulda çalışkan bir çocuk oldu. Annesinin resim çalışmalarından etkilendi. Kız kardeşi Samiye ile çeşitli oyunlarla vakit geçirirken mahallenin yakın komşularının çocuklarıyla da arkadaşlık yaptı. Biraz kavgacı olmasına karşın çok seviliyor ve ezberlediği şiirleri okurken büyümüş de küçülmüş izlenimini veriyordu.

Hele Kuzguncuk'ta teyzesi Münevver Hanım'ın oğlu Seyda Yaltırım'la izcilik oynarlarken yaşından büyük gösteriyor, biraz yorulunca kırmızı yanakları al al oluyor, terliyor ve oyunu bırakıp boşluğa bakıp kalıyordu.

Çocukluğu hep akrabadan yaşıtlarıyla kâh Bahariye'de, kâh Göztepe'de, kâh Kuzguncukta geçiyordu. Futbol oynuyor, iyi gol atıyordu. Ama, «Ne olmak istersin Nâzım?» diye soranlara, herkese garip gelen şu karşılığı veriyordu:

«Postacı olmak isterim.»

Ve hemen nerede bulursa kalemlere, kâğıtlara sarılıyor, renkli kalemlerle postacı resimleri çiziyordu. Bu postacılar hep Nâzım'a benziyordu. Postacıların getirdikleri mektupları, verdikleri telgrafları konu komşusunun nasıl heyecanla, çok kez sevinçle karşıladıklarını gördüğü için umut ve sevinç taşıyıcısı postacılar Nâzım'ın gözünde çok büyüyor, önem kazanıyordu. Postacı resmi çizme alışkanlığı, onu yakınlarının portrelerini çizmeye götürdü. Annesi Celile Hanım'ın resim yapışından, verdiği bilgilerden güç kazanan Nâzım daha çocukken şiire ve resme olan istidadını belirtti. Emekliye ayrılarak İstanbul'a gelen Dede Nâzım Paşa kırmızıya yakın sakalı, lacivert gözleri, boylu poslu yapısıyla Nâzım'a uzak bir büyük baba gibi değil, onun mürebbisi, öğrenimiyle görevli biri gibi davranır ve Nâzım'ı şiire de, resme de teşvik eder oldu. Başak rengi entarisi, üstüne geçirdiği Şam Hırkası ile Nâzım'ı sevdiği vakit:

«Şiir de, resim de iyi, âlâ ve râna; ama yabancı dil de şart ha!..» derdi.

Hikmet Bey de, yabancı dilin önemini bildiği için daha çocukken bu zorunluğu Nâzım'a telkine çalıştılar. Pencere camını kırıp kız kardeşiyle beraber uçak maketi yapmaya kalkan, kartonlara gemi resmi çizen Nâzım, yaramazlıkları yüzünden ara sıra azar işittiyse de okumaya olan hevesini ispatlayınca baba, anne, dede azarından yakasını kurtarmayı da başardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç yoklukları Hikmet Bey'in ev geçindirme gücünü etkiliyordu. Emekliye ayrılan Mehmet Nâzım Paşa da Yeldeğirmeni'nde kuzeni olan eşi Samiye Hanım'la yaşıyordu. Çok huysuz bir hanım olan eşini sevmeyen, ama boşanmayı da doğru bulmayan Nâzım Paşa sık sık oğlu Hikmet'in evine

gidiyor ve Nâzım'ı seviyordu. İlkokulu Taşmektep'te bitiren Nâzım'ı yabancı dil öğrensin diye Galatasaray'a yazdırmayı istiyor, geçim sıkıntısı çeken oğluna, torununun okuması için emekli maaşından para ayırıyordu.

Aslında Nâzım Paşa'nın evi, Nâzım'ın İlkokulu olmuştu.

Çünkü; Nâzım Paşa'nın Göztepe'ye geldiğini öğrenen Üsküdar ve çevresinin Mevlevi bilginleri Nâzım Paşa'yı ziyarete koşuyor, ilim denizinden bir damla içmeye can atıyorlardı. Şiirler okunuyor, sohbetler ediliyor, hatta ufak yollu tartışmalar bile oluyordu. Divan-ı Kebir'den parçalar okunurken, Fih-i Mâ Fih'ten söz açılıyor, Mesnevî hikâyelerinden hisseler çıkartılarak sohbet tamam oluyordu.

Nâzım, Paşa Dede'nin çevresinden eksik olmuyordu. Konuşulanları dikkatle dinliyor, çoğunu anlamıyor, ama okunanların âhengine kendini kaptırarak saatlerce yerinden kımıldamadığı oluyordu. Böylece Nâzım, ilk şiir zevkini dedesinin mevlevi çevresini kaplayanların okudukları şiirlerden aldı; bir yandan resme, bir yandan da şiirler yazmaya koyuldu. Taşmektebi bitirdiği gün, Dedesi ona bol sayfalı, değişik renkli kâğıtlarla dolu, uzunlamasına açılan, deri kaplı bir defter armağan etti, bir de içindeki mürekkebi dökülmeyen hokka ve uçlu kalem.

Nâzım, ensiz uzun yapraklı deri kaplı defteri evirdi, çevirdi, okulda gördüklerine benzetemedi ve merakla:

«Dede, bu neye yarar?» diye sordu:

Nâzım Paşa; biraz güleç, biraz heyecanlı torununun pırıl pırıl yanan iri gözlerine baka baka:

«Buna cönk derler Nâzım, dedi, buna beğendiğin şiirleri yazarsın, arada bir okursun, sen de şiir yazarsan bu deftere geçirirsin. Şiirden başka şeyler yazmaya gelmez ha!» diye de hem anlattı, hem de tembih etti.

Dede'nin cönk'e yazdığı ilk şiiri bir türlü sökemeyen Nâzım:

«Dede, ben bunu okuyamıyorum» diye mızıklanıyordu. Nâzım, bunda haklı idi. Çünkü şiir, Farsça idi ve Dede'nin işlek kaleminden öylesine çıkmıştı ki, yazıdan çok söğüt dalına benziyordu. Nâzım'ın gönlünü hoş etsin diye Nâzım Paşa, güleç bir yüzle:

«Bu cönk'ten sana anlayacağın birkaç mısra okuyayım» dedi. Nâzım da kulak kesildi:

Mehmet Nâzım Paşa:

«Okuyacağım gazelin tümü değil. Sadece üç beyti' dir. Divane Mehmet Çelebi yazmıştır. Başkaları bu gazel'i Hasan Semâî'nin yazdığını söylerler ama, aldırma; sen Dede'nin sözüne inan. Divâne denmesine bakma sakın, çok akıllı bir Mevlevi şairidir. Okuyorum, dinle:

Gamı ağyarı çeküp yâra hevâdâr olalım
Hardan kaçmayalım mahrem-i gülzar olalım
Varalım kûyuna cânânı ziyaret edelim
Dahil-i cennet olup layık-ı didâr olalım
Emelim gâh lebin ohşayalım gâh hatın
Gâh mes-i mey-ü geh vâkıfı esrar alalım.

Nâzım şiirin ritmine kapılmış, ne cenneti, ne esrarı, ne de meyden mest olmayı anlamıştı. Dede, kıskıs gülüyordu. Sonra:

«Sözüm, son sözüm şu Nâzım! Oku, öğren, adam ol!»

PREPARATUVAR'DA

İlkokulu başarıyla tamamlayan Nâzım'ı Galatasaray Sultanisi'ne verdiler. Anne, oğlunun iyi bir yabancı dil öğrenmesini istiyor, Nâzım Paşa, kendi adını taşıyan torununun en iyi öğrenimi yapması için Galatasaray'ı en iyi okul olarak görüyor. Nâzım da Göztepe'den ayrı bir çevrede yeni arkadaşlar edinerek okuyacağı için Galatasaray'ı seve seve kabul ediyordu. Galatasaray Sultanisi'nin 3. Preparatuvarı'na yazılan Nâzım, bu hazırlık sınıfında kaşını gözünü yara yara Fransızcaya kendini verdi. Dersleri sevdi ve bunun sonucu olarak da sınıfını geçti.

Ne var ki, savaş yıllarının sıkıntıları da artınca daha az masraflı bir okula devamı gerekti Nâzım'ın. Bu nedenle kaydı Nişantaş Sultanisi'ne aktarıldı. Nâzım'ın okul numarası 3'tü. Ve «3 Numaralı Nâzım Efendi» Fransızcasının kuvvetli oluşundan yararlanarak sık sık okulda adı duyulan bir öğrenci oldu.

Nâzım'a sık sık aferin ve tahsin verildi. Bunlarda «3 Numaralı Nâzım Efendiye Fransızca dersinden hatırayı takdir olmak üzere bir aferin verilmiştir.»

«3 Numaralı Nâzım Efendi, Fransızca dersinden hatıra-ı takdir meyanında bir tahsin ile mükâfatlandırılmıştır.»

«3 Numaralı Nâzım Efendi...» (1914 - 1915) deniyordu.

Fakat Nişantaş Sultanisi'ndeki bu âferin'li, tahsin'li yıllar uzun sürmedi.

Nâzım Hikmet, derslerinden çok, yurdun içine düşürüldüğü durumla iyiden iyiye ilgilenmeye başladı. Zaten her yerde 1914 Temmuz bunalımının sonuçları

konuşuluyor, Alman birliklerinin küçük Belçika topraklarından geçmesine izin isteyen ültimatomu reddetmesi büyük bir cesaret olarak tanımlanıyordu. Ağustos 1914 başlarında uydurma bahanelerle Almanya'nın Fransa'ya savaş açması herkesi gelecek günlerin getireceği acı sonuçlar üzerinde durmaya zorluyordu. Nâzım Hikmet'in çevresinde de konuşulanlar hep aynı konulardı. Bu arada Osmanlı imparatorluğu Almanya tarafını tutmayı gizli görüşmelerle kararlaştırırken, Enver Paşa da Büyük Britanya İmparatorluğuna tarafsızlığı korumak hususundaki resmî görüşü yineliyordu.

Bir taraftan Rusya'da bolşeviklerin güçlendiği haberleri geliyor, fakat Çarlık Rusyası da (Petrograt Hükümeti) Boğazlar sorununu ortaya atıyor, Fransa ile İngiltere'nin görüşlerini öğrenmeye çalışıyordu. Orta Avrupa devletlerinin 6 Ekim'de Bulgaristan'dan yardım sağlayarak Sırbistan'a saldırması, 1915 yılında Antant devletlerinin başarısızlıklarını, karşılaştıkları felaketleri arttırdı.

İşte bu, savaş, yenilgi, saldırı dünyasında Nâzım Hikmet daha yakın plândaki savaşa kendini verdi: 3 Kasım 1914'te İngilizlerin Seddülbahir ve Kumkale tabyalarına saldırısı ciddi tehlikeler yarattı. Hele 18 Mart 1915'te 16 savaş gemisinin Boğaz'a girerek bütün tabyaları ateşe tutması pek çok şehit vermemize yol açtı. Bu şehitler arasında Nâzım Hikmet'in dayısı Mehmet Ali de vardı. Mehmet Ali'nin şehadet haberi alındıktan sonra Nâzım Hikmet «*Şehit Dayıma*», «*Benim Dayım*», «*Şehit Dayıma Mabaat*», yine «*Şehit Dayıma Mabaat*» başlıklı manzumeler yazdı *(Haziran 1915)*. Vatansever duygularla yazdığı şiirlere fazla vakit ayırdığı için Nişantaş Sultanisinde, ilk yılın başarısını sürdüremedi. Sınıfı orta ile geçti.

Bir gece Hikmet Bey, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın kendilerini ziyarete geleceğini bildirdi. Evde adamakıllı bir hazırlık yapıldı. Cemal Paşa hem Bahriye Nâzırı, hem de İkinci Ordu Kumandanıydı. Osmanlı - Alman anlaşmasını imza etmiş ve ünü her tarafta «Büyük Cemal Paşa»ya çıkmıştı. 1909'da Üsküdar Mutasarrıflığı sırasında Çukurova'da çıkan Ermeni isyanını bastırmak için oraya gönderilmiş, Adana Valiliğini başarıyla yaptığı görülünce Bağdat Valiliğine atanmıştı. Bu sırada Balkan savaşı başlamış ve İstanbul'a dönmesi gerekmişti. Ancak burada hastalanmış ve İstanbul'da kalmıştı. Bu sırada Mehmet Nâzım Paşa da Sivas Valisi iken azledilmiş (1910), Nâzım Paşa da İstanbul'a gelmiş, Üsküdar'a yerleşmişti. Cemal Paşa ile arkadaşlığı sırasında hemen hemen aynı illerde görev almış olmanın verdiği bir anılar birliği, vatanseverlik duyguları, sanat ve edebiyata olan eğilimleri iki paşayı birbirine çok yaklaştırmıştı.

Bahriye Nâzırı olunca aile dostluğunu sürdürmüşlerdi. İşte Matbuat Umum Müdür yardımcısı olan Hikmet Bey'i ziyaret edecek, biraz ahvali âlemden rahatça söz edeceklerdi. Hikmet Beyler'in evine girince Cemal Paşa'nın elini öpenler arasında Nâzım Hikmet de vardı. Cemal Paşa, Nâzım'ın yuvarlak mavi göz bebeklerinden zeka fışkırdığını görünce sordu:

«Nâzım oğlumuz nereye devam ediyor?»

Hikmet Bey hemen:

«Nişantaş Sultanisine paşa hazretleri» dedi.

Cemal Paşa sorusunu devam ettirdi:

«Bari derslerinden iyi numara alıyor mu?»

Celile Hanım söze karıştı:

«Maşallah yavrumun âferinleri, tahsinleri eksik olmuyor. Derslerine pek bağlı paşam.»

Hikmet Bey ekledi:

«Şiire de merakı var paşam, dedesine çekmiş.»

Cemal Paşa, Nâzım'ın şiirlerinden okumasını istedi ise de Nâzım çekindi, utandı, bir türlü şiirlerinden birini olsun okumadı. Paşa'nın ısrarı üzerine, Hikmet Bey, Nâzım'ın son şiirlerinden birini okudu. Bu Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın da hoşuna gidecekti. Zira başlığı *Bir Bahriyelinin Ağzından*'dı.

Hikmet Bey şiiri okumaya başladı:

Musikim düdük
Hayatım deniz
Biz deryada gezeriz.
Bize derler Turgutoğlu
Yakarız yıkarız biz cihanı.
Ölüm karşısındadır an be an
Vatan uğrunda ederiz fedayı can.
Topumuzdan çıkan gülle
Eder her tarafı tarümar
Vatan uğrunda fedayı cana
Benim gibi çok kişiler var.

3 Kânunuevvel 1330 tarihini taşıyan şiir milâdî takvime göre 16 Aralık 1914'de yazılmıştı. Cemal Paşa, bu duygulardan çok etkilenmişti:

«Hikmet Bey, dedi, desenize mahdum daha şimdiden benim emrimde...»

Gülüştüler. Söz Nâzım Hikmet'in tahsiline geldi ve döne dolaşa, Nâzım Hikmet'in Bahriye Mektebi'ne nakli kararlaştırıldı. Bir şiir, Nâzım'ın yaşantısında önemli bir değişikliğe yol açmış oldu.

Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın dürtüsü ile Nâzım, Bahriye Mektebi'ne verildi. Böylece Nâzım Hikmet, Heybeli Ada'da disiplin içinde, üç ayda bir okuldan çıkabi-

len bir yaşantıya gömüldü. Başka sınıflarda kendisi gibi edebiyata, şiire merakı olanlarla tanıştı. Bunlar arasında Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) ve Necip Fazıl (Kısakürek) da vardı.

BAHRİYE MEKTEBİ'NDE

Heybeliada'da okula yazılınca Nâzım'ın numarası 962 oldu. Denizi zaten seviyordu. Deniz okulu öğrencisi elbisesi de kendisine pek yakışıyordu. Okul idaresince «terbiyeli, az çalışır, intizamsızlığa, tembelliğe ve lâkaytliğe meyyal» olarak tanımlanıyordu. Doğrusu terbiyeli olmaya terbiyeli idi ama, ana-baba arası geçimsizlik onu düşündürüyor, düşündükçe de derse çalışma eğilimi azalıyordu. Bununla birlikte öğretmenlerini iyi dinliyor ve belleğinde kalanlar not almasına yetiyordu. Şiiri ilerletmeye çalışıyor, hayalî sevgililer yaratıyor, karamsar şeyler karalıyordu. Bu bakımdan da denizcilik mesleği kendiliğinden ikinci plâna itiliyor, öteki dersler ön sırayı alıyordu. Bunun sonucu olarak da Okul idaresi'nin kanaati «mesleğe istidadı pek azdır» şeklinde beliriyordu. İkinci sınıfa geçtikten sonra derslerine daha çok sarıldığı halde bir türlü «vasat derecede çalışkan» tanınmaktan kurtulamadı. Arada bir başarı kazanıyor, ancak arkadaşları ile tartışmadan zevk alıyor, bu da bazı üst sınıf öğrencilerinin düşmanlığını kazanmasına yetiyordu.

Okula yazıldığı yıl, «intizamsız» damgası yiyen Nâzım Hikmet 3. sınıfa geçtikten sonra düzenli bir öğrenci olmuştu. Okul idaresince «derece-i faaliyeti vasat, mesleğinde istidadı ve kabiliyeti az» sayılıyor, fakat «intizamperver» notu da siciline işleniyordu. Mesleğe karşı fazla bir ilgi duymayan Nâzım'ın «Akaid ve Tabiiyyat»

derslerine çalışması, bu dersleri sevmesi bir yılda iki kez takdirname alması sonucunu veriyordu. Başarısı yüzünden sınıfça adada yapılan gezintiden sonra Okul İdaresi'nin düzenlediği Mükâfat Sofrası'na davet ediliyor, orada yemek yiyor ve pek çok öğrenciyi kıskandırıyordu.

Bir gün, annesine mektup yazıp aile geçimsizliğini sona erdirmesini istemeyi düşünmüş, sonra mektup yerine ilk fırsatta annesinin yanına gitmeyi daha yararlı bulmuştu. Ama okulda o günlerde ceza talimi yapılıyordu. Okuldan kimsenin adayı terketmesi, izin alması, kaçması olanağı yoktu. Ekim 1917'nin şaşırtıcı soğuk ve ayazında Nâzım, Ceza Talimi sırasında bir arkadaşının yaptığı maskaralık yüzünden kahkahayı basınca, kabahatini örtmek için karnının şiddetle burkulduğunu söyleyerek sıradan ayrılmış, yere yığılmıştı. Bu hareketi o gün (29 Ekim 1917) talimi yaptıran öğretmence «Terbiye-i Askeriyyeye muhalif vaziyette bulunmak» şeklinde değerlendirildi. Tutanak yapıldı ve Nâzım Hikmet Okul Müdürlüğüne şikâyet edildi. Böyle öğrencilik olamazdı. En ağır cezaya çarptırılmalıydı. Hatta okuldan ihraç bile edilmeliydi. Bu olay, siciline işlendi. Nâzım bu cezayı acı bir anı olarak belleğinde tutmadı bile... Çalışmasına devam etti ve giderek öğretmenlerince daha iyi sevilerek son sınıfa yükseldi.

Okul kayıtlarında Nâzım Hikmet'in durumu hakkındaki bilgi şöyleydi:

NÂZIM HİKMET: 1317 doğumlu, Galatasaray Sultanisi şehadetnamesiyle Deniz Lisesi'ne girdi. Babası, Matbuat Müdürü idi. 32 mevcutlu 1. sınıftan 16. olarak 2. sınıfa geçti. 29 mevcutlu 2. sınıfta iyi derecede imtihan verdi, 18. oldu. 3. sınıfta 29 talebe vardı. 9. derece

ile imtihan verdi. Okuldaki «tavrı hareket»iyle ilgili notlar sınıflarına göre şöyle yazılmış:

Birinci Sınıf'ta: Terbiyeli, az çalışır, intizamsızlığa, tembelliğe ve lâkayıtlığa meyyaldir. Eseri salah göstermektedir. Hassas ve zekidir. Mesleğe istidadı pek azdır.

İkinci Sınıfta: Vasat derecede çalışkan, intizamkâr olmamakla beraber, harekât-ı umumiyesinde pek faal değildir. Elbisesine hiç itina etmez.

Üçüncü Sınıfta: Derece-i faaliyette vasattır. Mesleğine istidadı ve kabiliyeti azdır. İntizamperverdir. Ahlak ve tavr-ı hareketi iyidir. Mütehevvir tabiatlıdır. Elbisesine hiç itina etmez.

Ek bilgiler: Akaid (din bilgisi) ve Tabiiyat derslerine çalıştığından iki defa sınıf önünde takdir edilmiş ve Ada'da tenezzüh yaptırılmış ve mükâfat sofrasında yemek yedirilmiştir.

29 Teşrinievvel (Ekim) 1333'de ceza talimi esnasında terbiye-i askeriyeye muhalif vaziyette bulunduğundan 4.5 saat tevkif edilmiş ve müddet-i medide (uzun süre) hastalık hali ve müddeti nekahati hali tecavüzde bulunduğundan ihracı 17 Mayıs 1337'de Mucibe iktiran etmiştir.

OKULDAN VE MESLEKTEN AYRILIŞI

Nâzım, öğrenimini bitirmiş, stajyer güverte subayı olarak göreve başlamıştı. Okuldayken öğretmeni şair Yahya Kemal'in, annesinin peşini bırakmadığını, ona şiirler yazdığını duymuş ve bu söylentiden çok üzülmüştü. Nöbetçi subayı olduğu bir gün, bir arkadaşı aynı söylentiyi Nâzım'a anlatmış, ikide birde bunun arka-

daşlarınca kendisine anlatılmasından yine sinirleri bozulmuştu. Gece Nöbetini, dondurucu bir soğukta güvertede geçirdi, hem görev yerinde kalıyor, hem de söylentilerle ilgili derin düşüncelere dalıyor, ayazın sağlığını tehdit ettiğinin farkına varmıyordu. Gece boyunca Yahya Kemal'in annesiyle ilişkisine çözüm arayıp durmuştu. Ama nafile!.. Hikmet Bey çapkınlıktan vaz geçmiyor, Celile Hanım da bu kadar alımlı, güzel, bilgili ve eşine sadık olduğu halde Hikmet Bey'in kendisini bir türlü sevmemesinin nedenini anlayamadığı için ayrılmayı hiç hatırından çıkarmıyordu. Çıkarmıyordu ama, bu karı koca anlaşmazlığı da Nâzım'ı yiyip bitiriyordu. İşte bu ayaz gecede Nâzım, yine cezalanmayı göze alarak baba - anne bağının sürdürülmesi için çareler aramış, ama ciğerlerini adamakıllı üşütmüştü. Yatakhaneye girdikten sonra bütün gece öksürüp durmuştu.

İşte böyle bir gecenin sabahında yine ceza talimi sırasında şakacı bir arkadaşının maskaralığa varan davranışı sonunda yine kahkahayı koyuvermemek için kıs kıs gülmüş ve öğretmenin işareti üzerine sıradan çıkmış, disiplini bozduğu gerekçesiyle yine cezaya çarptırılmıştı. Sonu neye varacaktı, bilmiyordu. Sınıf öğretmeni, olayı öğrenmiş Nâzım'ın yanına gelmişti. Nâzım farkında değildi, ama, adamakıllı üşütmüştü ve nabzı şiddetle atıyordu. Öğretmen, gözleri çakmak çakmak, yanakları al al olan Nâzım'a hem kızgın, hem acımaklı baktı, baktı:

«Hastasın Nâzım» dedi, «hadi doktora götüreyim.»

Nâzım mahcup mahcup doğruldu, özür diledi, doktorun yolunu tuttu.

Kısa bir muayeneden sonra revire götürüldü. Kısa bir tedavi ile iyileşeceği anlaşılarak Merkez Hastanesine yatırıldı. Kışın soğuk gecelerinden birinde ayaz ye-

miş olması ve vaktinde tedaviye alınması Nâzım'ın kısa bir süre içinde iyileşmesine neden oldu. Birkaç ay sonra bitirme sınavları yapıldı ve Nâzım, özellikle akaid ve tabiiyat derslerinde başarı göstererek stajyer güverte subayı çıktı.

Bu sırada Hikmet Bey'le Celile Hanım bitip tükenmek bilmeyen geçimsizlikten bıkmışlar ve ayrılmışlardı. Nâzım bunu haber alınca bir hayli üzülmüş, sorumlu olduğu gemide sırtını poyraza vermiş, yine hayale dalmış, bu kez ciğerler, adeta fırsat kollarcasına hemen soğuk almış ve bir iki saat içinde Nâzım'ı yere sermişti.

ASKERLİĞE VEDA HASTALIĞI

Nâzım, istirahatli olarak baba evinin kapısında anahtarı çıkardığı vakit hastalığın onu çok sevdiği denizcilikten alakoyacağını düşünüyor ve rengi daha da sararıyordu. Kapının açılması ile Nâzım'ın yemek odasına girdiğini gören Hikmet Bey ve kızı Samiye adamakıllı telâşlanıyorlar. İşgal altındaki İstanbul'da işgal kuvvetleri subaylarıyla çatışması ihtimali hatıra geliyorsa da yine de geliş nedeni soruluyor. Nâzım'ın verdiği cevap evi derin sessizliğe gömüyor.

«Başım sızlıyor, nefes almada güçlük çekiyorum.»

Öğle yemeğine ara veren aile, Nâzım'ın başı ucunda toplanmak üzere yeni güverte subayını divana yatırıyorlar. Kısa bir dinlenmeden sonra Nâzım Hikmet'i çağının en usta hekimlerinden Hakkı Şinasi Paşa'ya götüren Hikmet Bey:

«Nâzım, eve perişan geldi paşam» diyor.

Deniz Hastanesi Başhekimi Hakkı Şinasi Paşa, hem

aile dostu, hem de gerçek bir hekim olarak Nâzım Hikmet'i ciddi bir muayeneden geçirdikten sonra işin vehametini seziyor ve bir önleyici iğneden sonra:

«Nâzım'ın yarın yine getirilmesi lâzım. Bazı laboratuvar tahlilleri yaptıracağım.» diyor.

Hikmet Bey, kuşku içinde oğlunu evine götürüyor. İlaçlarını vaktinde alma tembihleri ve Nâzım dinleniyor... Ertesi gün, Nâzım Hikmet'in hayatının gidişini değiştirecek olan yola farkında olmadan ilk adımı atıyorlar. Hakkı Şinasi Paşa, hürriyetçi bir doktor. İkinci Sultan Hamid'in gazabına uğramış. Vatanını seven bir insan. İşgal altındaki İstanbul'da genç bir subayın ne kadar acı çekeceğini de iyi biliyor. Zaten Hikmet Bey, oğlunun bazı işgal kuvvetlerine mensup subaylara ve düşman bayraklarına hakaret edici şeyler yaptığını, başına bir belâ gelmesinden korktuğunu Hakkı Şinasi Paşa'ya fısıldamıştı. Bunu da göz önünde tutan Paşa, Nâzım'ı hastaneye yatırıyor ve iki aylık bir tedaviyi zorunlu görüyor. Zira hastalık, zatülcenptir. Ciğerler su toplamıştır.

Nâzım Hikmet iyileştikten sonra iki ay da yatakta istirahat izni alıyor. Bu iki ayı evinde tedavi ile geçiren Nâzım, Mart 1921 başlarında yine hastaneye giderek muayene oluyor. Nâzım'da belirgin bir iyileşmeye rastlanmıyorsa da hayatî tehlike atlatılmış olarak saptanıyor. Fakat Nâzım, bir hayli kilo kaybetmiş, takattan düşmüş bulunuyor. Hakkı Şinasi Paşa, Hikmet Bey'e baktıktan sonra:

«İlâcüha, ihracuha!» diyor.

Nâzım bundan bir şey anlamıyor. Sağlık Kuruluna havale edilen Nâzım Hikmet hakkında iç hastalıkları uzmanının verdiği rapora bakılarak Nâzım hakkında son söz söyleniyor: Bu sağlıksız yapı ile deniz subay-

lığı yapılamaz. Rapor Deniz Harbokulu Komutanlığına sunuluyor. Komutanlık da 17 Mayıs 1336'da (1920) Nâzım'ı sağlık nedeniyle «silk-i celil-i askerîyeden ihraç» ediyor.

Böylece Bahriye'den ayrılan Nâzım'ın ailesi hem karışık bir dönemde Nâzım Hikmet'in subay olarak başına bir iş gelmesinin önlenmesine, hem de çocuklarını askerlik mesleğinden çıkarmak için devlete mecburi hizmet karşılığı tazminat ödemekten kurtulduklarına seviniyor.

Sivil hayata dönen Nâzım Hikmet, Birinci Dünya Savaşı yıllarında başladığı şiir denemelerine daha büyük bir ciddiyetle devam ediyor ve mütareke yıllarının bu «vatan şairi», bu niteliği ile Ankara'da kurulan millî hükümetin davetlisi olarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek yaşamının yönünü değiştirmiş bulunuyor. Böylece zatülcenp hastalığı, Nâzım'ın bilinen gücüyle yaşamasını sağlamış oluyor.

Nâzım, Bahriye Mektebinde okurken, adları basın hayatına geçen iki öğrenciyle de tanışmıştı. Bunlar Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) ile Necip Fazıl (Kısakürek)'dı.

Bahriye Mektebinde Nâzım'la, Nizamettin Nazif birbirleriyle pek rakip olmamışlardı ama, Necip Fazıl, Nâzım'dan alt sınıflarda olduğu halde Nâzım'a «şair» denildiği için onu rakip sayardı. Bir iki kez karşılaşmışlar ve şiir üzerinde tartışmışlardı *(Yeni İstanbul, 15 Haziran 1965)*. Şiirlerindeki üstünlük, hatta bir aralık Yahya Kemal'in, Nâzım'ın şiirleriyle ilgilenmesi Necip Fazıl'da kıskançlık duygularını geliştirmiş, Nâzım'ı sevmez, beğenmez olmuştu. O günkü duygularını anlatan bir yazı dizisinde, Necip Fazıl, Nâzım'ı şöyle tanıtır:

«Bu şiir heveskâri çocukta —Oysa Nâzım, Kısakürek'ten birkaç yaş büyüktü—, mizaç ve eda halinde, herşeyi sığlığına alan son derece yavan, fakat dış ölçüler bakımından becerikli bir hâl vardı. İçinde yaşadığı dünyaya güveni olmadığı ve bir başka âlem hasretini çektiği, mücerret fikir nasibine son derece uzak olmasına rağmen her halinden belli idi.»

«Şiirleri de:

Makinenin dilleri
pamuk gibi elleri

tarzında çocuk oyuncaklarından ibaretti. Hafif çarpık bacaklar üstünde uzunca bir boy, daracık omuzlar, masmavi gözler, hafif çilli bir yüz ve mısır püskülü renginde kıvırcık saçlar... Belki güzel bir çehre, fakat asla Türk değil...» *(a.g.y.)*

Necip Fazıl, hiç kuşkusuz bunları yazarken o günkü düşüncelerini değil, sonraki gelişmeleri hatırlayarak ona karşıt olmanın verdiği düşmanca duygularını dile getiriyordu. Necip Fazıl da biliyor ve tefrikasında belirtiyordu ki:

«Mütarekeye bir yıl kala komünizm ihtilâli patlak vermiş, mütareke olmuş, Bahriye Mektebi'nin haşmet devresi kapanmış, Nâzım Hikmet mezun olmuş ve biz harp sınıflarına geçmiştik. Edebiyat âleminde Hececiler türemeye başlamış ve Nâzım'ın şiirleri, mecmualarda. Faruk Nâfiz, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Hâlit Fahri, Vâlâ Nureddin imzaları arasında yer almış bulunuyordu.

Ve yine bir zaman sonra, İzmir'in işgali üzerine yazdığı meşhur 'Yaralı Zeybek' şiiri...

İşte Nâzım'ın Moskova'ya gitmeden evvelki emekleme devri; ve ilk gençliği süresince oluş istikameti ve keyfiyet cevheri...

Bu devrinde Nâzım, şiirin kolay tarafından ustalığa namzet, kolay ağızlı ve üsluplu, büyük çile ve üstün ıstıraptan yana bomboş, ama sığlığına da olsa bir şiir nefesine mâlik, her şeyden evvel ruhunu dayayacağı büyük mesnetten mahrum, şaşkın ve başıboş cemiyeti içinde sade dille söz vermeyi ve mısra perendeleri atmayı bilen, hayli istidatlı ve kıvrak bir yavru canbazdan başka bir şey değildir.» *(Yeni İstanbul, 16 Haziran 1965).*

Nâzım'ın Milli Mücadele devrinde ulusal duyguları dile getiren tek şair olduğunu unutan Necip Fazıl, Nâzım'ın ünlü şiirinin başlığını bile hatırlamıyordu. İzmir'in işgali üzerine Nâzım'ın yazdığı şiir Yaralı Zeybek değil, «Yaralı Hayalet» başlığını taşıyordu. O yıllarda Nâzım, «ruhunu dayayacağı mesnet» olarak işgal kuvvetlerine karşı mücadele verme bilincinde idi. Onun için Milli Mücadelenin en güzel şiirlerini Necip Fazıl değil, Nâzım Hikmet yazmıştı. Bahriye Mektebinde başlayan kıskançlık Necip Fazıl'ın yakasını hiç bir zaman bırakmadı.

III. NÂZIM HİKMET'İN İLK ŞİİRLERİ

Nihayet ufukta açınca sabah,
Dağlardan, dağlara aksetti bir ah!
Her efe hırsından bir kaya kırdı...
Gözleri kanlanan Reis haykırdı:
O kahbe hırsızı git devir efe!...
Atına atlıyan her demir efe,
Kaçırılan kızın ardına düştü...
Yolda bine karşı bir tek dövüştü.

KAÇIRILAN KIZKARDEŞLER
Şiirinden

Kadıköy'de Göztepe'de oturdukları sırada karşı evde çıkan bir yangını Nâzım dehşetle izliyordu. Yangının çıkarttığı sesler, uzayan kızıl alevler, çatırdayan direkler şiirle dolu bir ortamda yetişen Nâzım Hikmet'in 13 yaşındaki duygularını son derece etkiledi. Hele yangının verdiği korku ile o evde çırpınan çocukları görmesi, haykırışlarını duyması:

«Ya rabbi, bizi kurtar» seslerinin yanıklığı Nâzım'ı adamakıllı üzdü. Kardeşine bir yandan teselli verir, «korkma Samiye» derken, yangını söndürme çalışmalarına katılanlar Nâzım'ların da evi boşaltmaları gerektiğini söylemişler. Celile Hanım, yanan evle aralarındaki mesafenin genişliği nedeniyle evi tümüyle boşaltmayı gereksiz gördü, ama çocukları ön odadan aldı, arka bahçeye çıkardı. Nâzım o gün (6 Aralık 1330) 3. şiirini yazdı:

Yanıyor! Yanıyor! Müthiş tarrakeler
Çekiyor ağuşuna o adüvvü beşer
Valdesiz, pedersiz kalmış masumlar
Semaya kalkmış istimdat eden eller.

v.s.

Nâzım, bu şiiri nasıl yazdığını şöyle anlatır:

«Büyük babam, Mevlevî Nâzım Paşa şairdi. Anam Lamartine'e hayrandı. Evimizde, babamın edebiyatla ilgisizliğine bakmaksızın şiir başköşedeydi.

Karşımızdaki evde yangın çıktı. Yangını ilk görüşümdü. Şaştım, korktum. Büyük babam, yangın bize atlamasın diye pencereden Kur'an'ı tuttu karşıdaki alevlere. Yangın söndü... Yaktığı evi kül ederek söndü kendiliğinden ve ben bir saat sonra ilk şiirimi yazdım: Yangın. Vezni büyük babamın yüksek sesle okuduğu aruzla yazılmış şiirlerinden kulağımda kalan ses taklitleriyle yapılmıştı. Yani ne aruzdu, ne heceydi, serbest vezindense haberim yoktu, uydurmaydı. Dili de öyle. Osmanlıca taklidiydi.»

Nâzım, yazdığı şiirlerin hangisi ilki, hangisi ikincisi pek hatırlayamamıştı. Kız kardeşi Samiye Yaltırım, sakladığı şiir defterini gün ışığına çıkarınca ve onlar yayınlanınca, şiirlerin altında yer alan tarihlere bakarak hangisinin ilki hangisinin ikinci, üçüncüsü olduğu daha iyi anlaşıldı.

Nâzım'ın dergilerde yayınlanmamış ilk şiirlerini, altlarındaki rumî tarihi, milâdî tarihe çevirerek sıralayacak olursak şu sonucu alırız:

Nâzım Hikmet, şiir denemesine 3.7.1913'te başlamış ve Feryad-ı Vatan'ı yazmıştır. 1914 yılında iki şiir yazmıştır:

16.12.1914: Bir Bahriyelinin Ağzından
19.12.1914: Yangın

1915 yılında yazdığı şiirler sırasıyla şöyle:

7.3.1915: Mehmet Çavuşa
: Olma Mağlup
8.3.1915: Vatana
28.5.1915: Irkıma
: Şehit Dayıma
: Benim Dayım
: O mon Oncle (Dayıma)
: Şehit Dayıma (Mabaat)
6.1915: Şehit Dayıma (Mabaat)
6.1915: Çelik
1915: İntikam

Şairin 1916, 1917 yıllarına ait şiirlerini bilmiyoruz. 1918 yılında yazdıklarının başlıkları şunlar:

1 — Bence sen de şimdi herkes gibisin
2 — Denize
3 — Beklerken
4 — Fırtınadan sonra
5 — Samiye'nin kedisi
6 — O gece deniz
7 — Kutup Yıldızı
8 — Ölümün sırrı
9 — Bir kış
10 — Bir hatıra
11 — Viran Diyar
12 — Yıllar gecti yârdan hâlâ gelmedi haber
13 — Bir hayal aradım meyhanelerde
14 — Rübap
15 — İntizar
16 — Hak yolları
17 — Rüya

18 — Bir gurup
19 — Haval yolları
20 — Mütareke geceleri

Nâzım Hikmet'in Haziran 1919'dan başlayarak yazdığı şiirler 17 yaşın çocukluk döneminden çıkış sürecinde çevresindekilerin ilgilerini, üzüntülerini, acıma duygularını ve savaşın ölüme yol açan, aileleri perişan eden sonuçlarını öncelikle şiire geçirmeye önem verdiğini gösteriyor. Yaralılara duyduğu sevgi, şehitlere beslediği saygı belirgin şekilde görülüyor. Bu dönemdeki şiirlerinin başlık ve tarihleri şöyle açıklandı *(Nâzım, Aydın Aydemir):*

1 — Küçük Düşüncelerimden I, (Haziran 1919)
2 — Küçük Düşüncelerimden 3, (Ağustos 1919)
3 — Yalnız (Ağustos 1919)
4 — Acılarımdan (1919)
5 — Onlara (1919)
6 — Öldükten sonra (Aralık 1919)
7 — Kırmızı Gül (Aralık 1919)
8 — Ona (1919)
9 — Düğün Hediyesi (1919)
10 — Görmedim kulunun bahtiyarını (1919)
11 — Bir göğüs verdikti şen rüzgârlara
12 — Günahlarımdan (1919)
13 — Giden gemicilere (1919)
14 — Arkandan (1919)
15 — Yine akşam oldu (1919)
16 — «Muhacirlerden» bazı parçalar (1919)
17 — Şair (1919)
18 — Denizler arzuya en fena pusu
19 — Yarabbi bahtımız ne kadar kara (1919)
20 — Artık bu gezmekten dönelim geri (1919)

21 — Tesadüf (1919)
22 — Yeşillenmeyen dallar (1919)
23 — Bir Fikir (1919)

Nâzım Hikmet'in 1920 yılında yazdığı şiirlerden bilinenleri sırasıyla şunlardır:

1 — Küçük düşüncelerimden (Aralık 1920)
2 — Akşam hisleri (1920)
3 — Gecelerimden (1920)
4 — Bir gece (1920)
5 — Gençlik (1920)

Nâzım Hikmet'in ilk şiirini yazdığı Temmuz 1913'te Nâzım'ı şiire iten neydi? Ve de niçin Feryad-ı Vatan başlığını kullanıyordu?

Osmanlı imparatorluğunun o günlerdeki durumuna bir göz atalım:

Osmanlı imparatorluğunun Balkanlarda Almanya'nın yanını tutması gizlice sağlanmışsa da bu bağlantı duyulmuş ve Bulgaristan krallığı geniş toprakları sınırları içine alma arzularını açıklama cesaretini göstermişti. Osmanlı imparatorluğu tasfiye edilmek üzere bulunuyordu. Boğazlar nedeniyle büyük önem taşıyan 21 milyon nüfuslu bir devlet durumuna gelen Osmanlı toprakları Almanya'nın iştahını kabartıyordu. Jön Türk ihtilali ise Enver Paşa'yı diktatör durumuna getirmişti. Türk ordusunun yönetim ve işleyişi için Almanya'nın planlar yaptığı, Liman Von Sanders'i İstanbul'a göndermeyi tasarladığı sıralarda Nâzım Hikmet kaleme sarılmış, daha 3.7.1913'te (20 Haziran 329) Feryad-ı Vatan'ı yazmıştı. Nâzım:

Vatanın parçalanmış bağrı
Bekliyor senden ümit

diyordu.

Bilinen şiirlerinden birisi de «Bir Bahriyelinin ağzından» başlığını taşıyordu. 16 Aralık 1914'te (3 Kânunuevvel 1330) da yazılan şiirde:

Ölüm karşımızdadır an be an
Vatan uğrunda ederiz fedayı can

diyor ve bir deniz askerinin duygularını dile getiriyordu. Üç gün sonra da baba evinde karşılaştığı yangın üzerine 19 Aralık 1914 günü (6 Kanunuevvel 1330) şiir yazma hevesi kamçılanıyordu. İlk kez bir yangın görüyordu.

Nâzım bu şiirini yazdıktan sonra hep bu stilde beş yıl kadar daha şiir denemeleri sürdürdü. Şiirleri, yaşadığı toplumu çerçeveleyen olaylar ve kişiler hakkında oluyordu. O günkü ortam şöyleydi:

Dünya kana bulanmak üzereydi. Savaş tehditleri yaygınlaşıyor, Avrupa, büyük bir savaşa gebe bulunuyordu. Devlet başkanlarının tehditleri, galip gelecekle rini ilan eden nutukları etrafa dehşet saçıyorken Nâzım, galip gelmenin büyüklük, yenilmenin küçüklük sayıldığı anlayışı içindeydi. Onun için de Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının anlaşıldığı 1919 yılında Nâzım'ın yazdığı bir şiirin ilk dörtlüğü şöyleydi:

Galipleri herkes sever
Mağluplardan nefret eder
Haklı haksız olsun mağlup
Yine herkes nefret eder.

Celile Hanım, Hikmet Bey'in çapkınlıklarından bıktığı için ayrılmış (1917), Nâzım'ın bütün ısrarları kâr etmemiş ve beklenen son gelip çatmıştı. Bu ayrılık Nâzım'ı üzdüğü kadar küçük kız kardeşi Samiye'yi de perişan etmişti. Sık sık odaya kapanıyor, ağlıyor ve 18'indeki ağabey, kız kardeşini teselli için çırpınıyordu. Samiye kardeşin bu durumu, Nâzım'a bir şiir ilham etmişti:

İri damlalarla dolu gözleri
Her gece sofrada kardeşim neden
Sarıyor koluyla boş kalan yeri
«Hep onun» yüzünü biz düşünürken?

1919'da Kadıköy'de yazılan bu satırlar, bir yıl sonra yerlerini ulusal konulara verecek ve Nâzım, İstanbul'un sayılı milli şairi olacaktı.

Nâzım Hikmet, babasına ithaf ettiği ve bir veda mesajı niteliğindeki «*Gençlik*» başlıklı şiirinde Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu şöyle dile getiriyordu:

Dört yıldır hudutta kan dökenlerin
Yaşlarla kendin yaz mersiyesini
Dört yıldır hudutta kan dökenlerin
Matem yıllarında yükselt sesini.

Ve şiir şöyle sona eriyordu, gençliğe hitap ederek:

Sana sus derlerken... Haykır! Ey gençlik.

Nâzım'ın bu ilk şiirleri, önce değerli hemşiresi Samiye Yaltırım'ın verdiği belgelerle hazırlanan Aydın Aydemir'in *Nâzım* başlıklı kitabında yayınlandı. Sonra değerli araştırmacı Asım Bezirci de *Dayıma, Artık bu*

gezmekten dönelim geri, Tesadüf, Yeşillenmeyen dallar, Bir fikir başlıklı şiirlerini yine sayın Samiye Yaltırım' dan sağlayarak *Bütün Eserleri I*'de yayımladı. Ancak bize göre şiirler tarih sırasına göre tam bir uygunluk içinde değildi. Nitekim *Bir Bahriyelinin Ağzından* şiiri, *Olma Mağlup* ve *Vatana* başlıklı şiirlerden önce yazılmıştı. Rumî tarihleri milâdi'ye çevirince bunun böyle olduğu anlaşılıyordu.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu perişan ediyordu. Almanlar safında savaşa girme, büyük felâketleri davet eden bir karar olmuştu. Nitekim 2 Kasım 1914'te Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu' na savaş açmış, 3 Kasımda İngiliz Donanması Çanakkale boğazına dayanmıştı. 5 Kasım 1914'te Müttefik Devletler Bloku, İmparatorluğa savaş ilanını tamamlamışlardı ve böylece Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu grubuna (İtilaf Devletleri'ne) dahil 24 devlet savaş açmış bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askerleri üç kıtaya yayılmıştı. 9 ayrı cephede savaş veriliyordu. Ama, düşmanlar güçlü idi; beraber savaşılan ordular süratle yenik düşüyordu. Nihayet yenilgiler. İttihat ve Terakki Fırkası Hükümetini 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzaya mecbur etti. Ertesi gün Mondros Mütarekesine imza koyan devlet adamları, savaş silahlarının susacaklarını beklerken İngiliz generalleri elde kalan toprakları işgal için planlar hazırlamaya koyulmuşlardı. 23 Kasım 1918'de 55 parçadan oluşan müttefik savaş gemileri İstanbul limanına demir attılar.

Ayrıca İngilizler her yerden işgale kalkışmış ve 13 Nisan 1919'a kadar Batum'u, Antep'i, Trablus'u, Konya İstasyonu'nu, Maraş'ı, Bilecik'i, Urfa'yı, Kars'ı işgal etmişlerdi, Samsun'a, Merzifon'a da asker çıkarmışlardı.

Öte yandan Fransızlar Dörtyol'u, Adana'yı, Mersin'i, Çiftehan'ı, Afyonkarahisar'ı işgal etmiş ve bu bölgelerde 16 Nisan 1919'a kadar süren işgal eylemi büyük nefret uyandırmıştı.

İtalyanlar Antalya'yı, Kuşadası'nı, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal etmişlerdi. Ayrıca Konya ve Akşehir'e kuvvet gönderilmişti. Yunanlılar, Fransızların kendilerine bıraktıkları Uzunköprü - Hadımköy demiryolunu tutmuşlardı. Aydın Demiryolu da İngilizlerle Fransızlar tarafından ortaklaşa denetim altına alınmıştı.

Bu facialar, yurdunu ve ulusunu seven herkesi mateme boğmuş, saldırganlara karşı çıkma duygularını kamçılamıştı. Böyle bir felâket döneminde eli kalem tutanlardan bir kısmı istilacılara alkış tutarken; bir kısmı gönülden, aşktan ve sevdadan dem vururken; Nâzım işgal altında kalan şehirlerin acısını iliklerine kadar duyuyordu. Ne var ki mevcut gazete ve dergilerin tümü işgalcilere karşı koyan yazarların, gazetecilerin elinde değildi, hatta çoğunluk sus pus olmuştu. Bu arada bazı şairler ve edebiyatçılar kendi aralarında para toplayarak yeni bir aylık dergi çıkarmaya karar verdiler. Böylece adı Vâlâ Nureddin tarafından konulan Birinci Kitap, İkinci Kitap gibi her ay sayısı birbirini izleyen bir edebiyat odağı oluşturuldu *(Bu Dünyadan Nâzım Geçti, 2. basım, s. 54)*. Bu yeni derginin yayın hayatına girdiği 1336 Ocak tarihinde *(Nâzım Hikmet'in İlk Şiirleri, Kerim Sadi, s. 18)* Nâzım genç bir şairdi.

Celâl Sahir, Halid Fahri Ozansoy ve öteki hececi şairler, Kadıköy'de Şifa'dan Moda'ya kadar uzanan akşam gezintileri yapıyor, olup bitenleri yorumluyor, ama hiç birisi bu faciaları yeren, imge ile olsun dile getiren ve karşı duyguları geliştiren şiirler yazmıyorlardı. Bu gruba Nâzım Hikmet, Mecdi Sadrettin de karışmıştı.

«Nâzım, o tarihlerde henüz ilk mısralarını yazıyor, fakat bu heveskârlık şiirlerinde bile kuvvetli bir heyecan seziliyordu» *(Edebiyatçılar Geçiyor, H. F. Ozansoy, s. 64)*.

Bu arada Alemdar gazetesini yayınlayan ve İngiliz işgal kuvvetlerine ses çıkarmayıp İngilizleri tutan Refi Cevad (Ulunay) milli mücadelenin başladığı tarihlerde hep istilacılardan yana olmuştu. Milli Mücadele'nin asla başarılacağına ihtimal vermiyordu. Alemdar gazetesi, gençleri de okurları arasına almak ve edebiyat heveslilerine hizmet etmek için gazetenin edebiyata yer veren eklerini de çıkarmaya başladı. Edebiyat sayfalarını şair Yusuf Ziya yönetiyordu. Edebi Nüsha'lar geniş bir ilgi uyandırdı, şiir yarışmaları düzenlendi ve genç şairlere olanaklar sağlandı.

Nâzım Hikmet, istilacıları yermek ve kurtuluş umudunu belirtmek için *Kırk Haramilerin Esiri* adlı bir şiir yazdı. Bu şiir, açıkça İngilizlerin aleyhinde olmadığı için Alemdar'ın sayfalarında yer aldı *(21 Ağustos 1336, M. 1920)*. Şiir büyük ilgi uyandırdı ve herkes Nâzım Hikmet imzasının sahibini görmek, tanışmak için adeta yarışa girdi. Nâzım'ın çevresini sarmaya başladı. Nâzım Hikmet bu ulusal şiirlerinin ikincisini *Yaralı Hayalet* başlığı altında yayımladı *(Ekim 1920, Yedinci Kitap)*. Bunu Nâzım'la Vâlâ Nureddin'in ortaklaşa yazdıkları *Çanakkale'de Şehit Düşen Askerler* şiiri izledi. Şiir önce Ümit Dergisi'nin 15. sayısında *(16 Aralık 1336, M. 1920)*, sonra da Ankara'da Yunus Nadi'nin çıkardığı Anadolu'da Yeni Gün'de yayımlandı *(18 Mart 1337, M. 1921)*.

Nâzım, şiir çalışmalarını sürdürürken yalnız Osmanlı imparatorluğu değil, bütün Avrupa yeni bir döneme giriyor, askeri, politik ve ekonomik gerçekler yerlerini yeni gerçeklere bırakıyorlardı. Osmanlı imparatorluğunun çöküşü, Türk şehirlerinin düşüşü, istilacıların

halkımıza zulmü Nâzım'ın vicdanında derin akisler yapıyordu. Bu duygularını şiire döküyor ve o dönem içinde en yurtsever şiirlerin altında Nâzım Hikmet'in imzası okunuyordu.

Nâzım Hikmet, İstanbul'da ulusal heyecanı yaşıyor, istilacılara karşı ve de Avrupa'da, kendi aralarında imparatorluk hakkında karar vermeye kalkışan sömürücü ve istilacı devletlere karşı başlayan mücadelenin içinde yer alıyordu.

13 Ocak 1920 Salı günü Sultanahmet meydanında yapılan mitingde Nâzım Hikmet konuşma kürsüsünün yanına kadar sokulmuştu. Kadıköy'de de dağıtılan bir beyanname cebinde duruyordu. Bunda şöyle deniyordu:

«Memleketimizin mukadderatı hakkında Avrupa'da kararlar verilirken İslam ve Türk payitahtından (Başkentinden) yükselecek hak sadasına iştirak etmek borcunu ödemeye geliniz. Tüccar, memur, esnaf ve amele, talebe ve muallim, bütün müslüman ve Türkler, Salı günü öğle namazından sonra Sultan Ahmet meydanında müslüman ve Türk varlığını izhar için toplanacaklar, kararlarını verecekler, haklarını isteyeceklerdir.

Yarın Sultan Ahmet'te miting var!

Müslümanlar, her türlü mazerete rağmen mutlaka geliniz!»

Nâzım Hikmet, «hak sadasına iştirak etmek borcunu ödemek» için erken saatlerde miting yerine gitmiş ve kürsü yanında yerini almıştı. Mitingde Rıza Nur, Feyziye Mektebi Müdiresi Nakiye Hanım, Hamdullah Suphi konuşacaktı. Nâzım Hikmet:

«Hamdullah Suphi'nin konuşması bende yapmacık duygusu uyandırdı, demişti, ama bir iş yaptı, hayran oldum.»

Nâzım Hikmet'i hayran bırakan «iş»i Nâzım Hikmet bana şöyle anlatmıştı:

«Hamdullah Suphi, heyecanlı konuşmasını sert bir cümle ile bitirdi. Hemen etrafa bakındı ve gözlerini benim de bulunduğum tarafa çevirdi. Burada şapkalı bir hanım duruyordu. Ona Fransızca seslendi; hepimiz hayret ettik. Meğer kadın Fransızmış ve az Türkçe biliyormuş. Kadını kürsüye davet etti. Kadın önce Türkçe konuştu:

'Hürriyet hakkınızdır. Mücadeleniz yerindedir. Ben de bir Fransız olmakla beraber İstanbul'un istilasına karşıyım.'

Bu konuşma çok büyük tesir uyandırdı. Alkıştan Sultan Ahmet meydanı, belki de o tarihe kadar duymadığı bir alkışla dolup taştı.»

İşte bu tür heyecanla beslenen Nâzım Hikmet, geliştirdiği şiir tekniği ile ulusal duygularını dile getirdi.

Denebilir ki o dönemde Nâzım Hikmet en önde gelen ulusal şairler arasındaydı ve en önde gelen gençti. Gerek Alemdar'ın edebi nüshalarında, gerekse öteki dergilerde yayınlanan şiirleri dilden dile dolaşıyor, milliyetçi gençlerin kendi aralarında yaptıkları toplantılarda okunuyor, okunuyordu. 1921'e dek süren bu dönemde *Kırk Haramilerin Esiri* (21 Ağustos 1336, M. 1920), *Efenin Nasihatleri* (28 Ağustos 1336, M. 1920), *Kaçırılan Kız Kardeşler* (18 Eylül 1336, M. 1920), *Yaralı Hayalet* (Ekim 1336, M. 1920), *Yolcu Yolun Şarksa* (Aralık 1336, M. 1920), *Çocuklarımıza Masal* (16 Aralık 1336, M. 1920), *Marmarada bir Gurup, Sekiz Yüz Elli Yedi* (13 Ocak 1337, M. 1921) başlıklı şiirleri Nâzım'ın en vatansever şiirleriydi. İstilacıları yeren, işgal edilen şehirler için ağlayan, İstanbul'un Fethini kutlayan, Çanakkale Şehitlerine saygıyla, sevgiyle seslenen bu şiir-

ler, edebiyat dünyasında büyük etkiler yapıyordu. (Bu şiirleri bir arada okumak isteyenler Üstad Kerim Sadi' nin *Nâzım Hikmet'in İlk Şiirleri* adlı incelemesine başvursunlar).

1337 (1921) yılının Ocak ayı, Nâzım'ın yaşamında, şiir anlayışının gelişiminde etki yapan akışın başlangıcı olur. Nâzım, Anadolu'da başlayan ulusal kurtuluş mücadelesine katılmak için arkadaşı Vâlâ Nurettin'le birlikte yola çıkmıştır. İnebolu şiiri bunu anlatır:

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu,
Öyle yükselmişiz ki, sahilde İnebolu
İlçe sokaklarıyla ufaldıkça ufaldı,
Minareler bir çizgi, camiler nokta kaldı.
Evleri birbirine giren şehrin içinde.

Nâzım Hikmet Ankara'da ve Anadolu'da yaşadığı aylarda İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal faciasının Birinci Yıldönümünde yurtsever duygularını mısralara aktarmış, bu şiiri de Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin birinci sayfasında yer almıştır. O günkü Yeni Gün' ün birinci sayfasında Fatih, Sultanahmet, Yeni Cami ve Valde Sultan camilerinin resimleri ile Fatih Sultan Mehmed'in resimleri de yer almıştı. Ayrıca Nedim'den, Nefi'den, Ali Ekrem, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Hüseyin Suat, Necmettin Sahir, Abdülhalim Çelebi, Muhiddin Baha gibi ünlü kişilerin şiirleri de yayınlanıyordu. Nâzım Hikmet'in 16 Mart şiiri «Adalı Haydut'a» hitaben yazılmıştı. *(Kerim Sadi, a.g.e., s. 120 - 121).*

Nâzım Hikmet bu şiirleri Hece Ölçüsüyle yazıyordu. Aslında aruz ölçüsünün âhengini kavramış, sözcüklerin sesli harflerine önem verilerek seçilmesindeki ti-

tizliği dedesi Nâzım Paşa'dan dinlemişti. Ama, düşünüleni, anlatmak istenileni aruz kalıpları olduğu gibi yansıtmaktan uzaktı. Hece'nin biteviyeliğinden de bıkıyordu. Yeni bir anlatım özlemi içindeydi. Hamid'in, Fikret'in bazı şiirlerindeki «müstezat» denen tam ve yarım dizeli anlatımı daha olumlu buluyordu. Ama Nâzım, aruz ölçüsünün kalıplarını ezberlemeye heves etmiyordu. Bunu bilen bazı sanatçılar, yazarlar, Nâzım'ın aruz bilmezliğini, ona karşı bir hücum nedeni olarak kullanıyorlardı.

Nitekim Halide Nusret Zorlutuna, Nâzım Hikmet'in aruz vezni bilmeyişini «inkâr kabul etmez bir cehalet» olarak niteler. Daha çok Halide Nusret Hanım'ın düşünce ve edebiyat anlayışını belirtmesi bakımından *Bir Devrin Romanı*'nda yer alan Nâzım'la ilgili şu görüşleri okuyalım:

«... Vâlâ bir mektubunda meslektaşlardan bir kısmını övüp bir kısmını yerdikten sonra Nâzım Hikmet için aynen şöyle diyor:

«... Şâyet Nâzım Hikmet'in şahsında Seyfi'nin (Orhan Seyfi'nin) ustalığı, Yakup'un (Yakup Kadri) malumatı, Yahya Kemal Bey'in zevki birleşecek olursa bir halitadan benim için muhayyel şair çıkar. Halbuki zavallının yazıları intişar edince, evvelki kıymetlerini ne kadar kaybediyor, ne kadar kaybediyor. Okuyor şaheser. Basılıyor, Ya Rabbi ne düşmüş, ne düşmüş. Yalnız bir tanesi var ki hiç bozulmadı: Azize!

Bütün bunların sebebi şekil bozukluğu değil mi? Lisanı iyi kavrayamamış düşünün ki imlâsı bile bozuk. Dikkatsizlik eseri başka; fakat bu, bilmiyor (de) lerin bile farkından âciz. Büyükbabasının tavsiyesi ile şimdi muktedir bir muallimden ders almaya başlamış, hemen Allah muvaffak etsin.»

Herhalde Vâ - Nû'nun Halide Nusret Hanım'a âşık olduğu o çılgın günlerinde ve Nâzım Hikmet, henüz Heybeliada'da okurken yazılan bu mektup, herhalde Nâzım' la aşırı bir kırgınlık döneminin ürünüydü. Halide Nusret Hanım diyor ki, o 1918 yılının şiir ürünleri için:

«Nâzım Hikmet'in o zamanki cehâleti inkâr kabul etmez. Fakat bence Mütareke yıllarında yazmış olduğu şiirlerden bir çoğu 'Azize'den üstündür, değerlidir, güzeldir: Dergâhın Kuyusu, Kırk Haramilerin Esiri, Sarı Zeybek, Kaçırılan Kızkardeşler... Bütün bunlar memleket sevgisi ile, yurdunun acıları ile inleyen şiirlerdir. Ben o zamanki ateşli milliyetçi Nâzım Hikmet'i tanıdığım için onu kaybedişimize candan yanmışımdır; hâlâ da yanarım. Kırk Haramilerin Esiri'nde gûya medenî milletlerin en vahşî saldırışlarıyla yok edilmek istenen Türk milletinin birden canlanışı ne güzel anlatılmıştır: Ormanda esirlerini baltalarla parçalamak isteyen vahşilerin elinden esir; baltayı kapar ve hücuma geçer. Şiir şu mısra ile biter:

Birden balta esirin elinde parıldadı!

Kaçırılan Kızkardeşler'de işgal altında bulunan İzmir'le Edirne anlatılır. İşte birkaç mısra:

Bu iki kardeşe göz koymuşlardı,
Göz koyanların bir kölesi vardı,
Bu köle tarihin namlı hırsızı
İlk önce kaçırdı birinci kızı.
Sarı Zeybek de ne kadar güzeldir:
Bir gece bir odada dört arkadaş toplandık.
Bir uzak mazi olan geçmiş günleri andık.
Dördümüzden ikisi Aydın uşaklarından,
Efelerin kanıyla damarlarındaki kan,

Onlardı en ziyade ağlayan için için,
Bu elemli sükûtu sona erdirmek için
Bir sedefli tambure vererek büyüğüne,
Dedim ki: «Kımıldanın, bu küskün hâliniz ne?
Bir çal da dinleyelim, haydi Sarı Zeybeği
Canlansın gözümüzde yalçın dağların beyi.»
Çaldı tamburesinden tarihin sesi geldi.
Dağlara yaslanarak «Sarı Zeybek» yükseldi.

Şiir gittikçe güzelleşerek devam eder ve şu acı ınısra ile sona erer:

Eyvah Sarı Zeybeğim! Sen de yaralandın mı?

Şiirde anlatılan o gece, toplanmış olan dört arkadaştan ikisi Nâzım'la Vâlâ, diğer ikisi bestekâr Cavide Hanımefendi'nin oğlu Cevat Hayri ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'dur. Bu şiirler onun gür sesi; samimi, canlı, heyecanlı irşadı ile —Vâlâ'nın söylediği gibi— büsbütün kıymet kazanırdı.

IV. NÂZIM HİKMET'İN ANADOLU'YA GEÇİŞİ

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu.
Öyle yükselmişiz ki, sahilde İnebolu
İnce sokaklarıyla ufaldıkça ufaldı,
Minareler bir çizgi, camiler nokta kaldı
Evleri birbirine giren şehrin içinde,
Ufuklar, genişledi önümüzde git gide;
Denizi kucaklıyan iki açık kol oldu.

İNEBOLU Şiirinden

İstanbul işgal edilmiş (16 Mart 1920), Meclisi Mebusan dağıtılmıştı. Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali (8 Temmuz 1920), Edirne'nin düşüşü (25 Temmuz 1920), Nâzım'a *İki Hemşire*, şiirini ilham etmişti, ama aynı zamanda Anadolu'ya geçme arzuları da genç şairde uyanmaya başlamıştı; zaten çocukluk arkadaşı Vâlâ Nureddin de daha yaşlı şairlerle memleketin durumunu görüşüyor, kendilerine düşen işin ne olması gerektiğini araştırıyordu. Bir karara varacaklarsa bu kararı Nâzım'a da açacak, onu da yanına alacaktı.

Anadolu'ya geçenler, Ankara'da yeni millî mücadelenin zafere ulaşması için kendilerine düşeni yapıyorlardı. Ankara'ya, İstanbul'dan ya kara yoluyla, ya da deniz yoluyla Anadolu topraklarına ayak basarak varılacaktı. Bu iki yol da birçokları tarafından denenmiş ve başarıya ulaşmıştı. Örneğin Yunus Nadi kara

yoluyla Ankara'ya gitmiş, «Anadolu'da Yeni Gün» gazetesini kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında yeni hareketin içinde ön planda görülen Yunus Nadi, aynı zamanda Anadolu'ya daha sonra geçenlerin önemlilerini karşılayanlar arasında da yer almıştı. Nitekim Nâzım'ların Ankara'ya geçmesini isteyen Halide Edip ve Adnan Adıvar'ın da içinde bulunduğu kafile 30 Mart 1920 akşamı Geyve'ye varmıştı. «Geyve istasyonuna heyeti getiren direzinlerde ötekine hoş geldin, berikine safa getirdin derken» Yunus Nadi, Halide Edip Hanımın ancak hayalini şöyle uzaktan görebilmişti. Fakat, ertesi sabah kuşluk vakti epeyce kalabalıklaşan kafilede Halide Edip Hanım, Dr. Adnan Adıvar, o zamanki Trabzon Mebusu ve sonra Peşte Sefiri olan Hüsrev Bey (Gerede), sonra İçişleri Bakanı olan Sami (Baykurt) Bey, İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey, Hüsrev Bey'in kardeşi Besalet Bey, sonradan İzmit Mebusu olacak olan Fuat Bey vardı. (*Ankara'nın ilk günleri, Yunus Nadi, s. 76*)

1920'nin Nisan ayının 4. ve 5. günleri akşamları Mustafa Kemal Paşa ve sofrasında bulunanlar İstanbul'dan gelecek olanları, gelmelerinde yarar bulunanları saptamaya çalışmıştı *(a.g.e., s. 94)*. Gelmelerinde yarar görülenler listeye geçirilmiş, ya kendilerine, ya da kendilerine sözü geçecek olanlara 6 - 7 gün içinde bildirim yapılması yolu seçilmişti. Kasım sonlarında İstanbul'daki bazı şairlere Halide Edip Hanım haber göndermiş ve Nâzım Hikmet'in Ankara'ya geçmesinin sağlanmasını istemişti. Zaten Vâlâ Nureddin de aynı konuyu kendiliğinden inceliyor ve Nâzım da bu isteğin kök salıp salmadığına bakıyordu.

Sonunda Vâ - Nû'lardan yaşlı şairler yalnız Vâ - Nû'nun ve Nâzım'ın değil, Faruk Nafiz'le Yusuf Ziya'nın da Anadolu'ya geçmesini planlamışlardı.

Bu olayı Vâlâ Nureddin ünlü yapıtında *(Bu Dünyadan Nâzım Geçti, 2. basım, s. 48 ve devamı)* şöyle anlatır:

«İstanbul'dan İnebolu'ya gidişimiz şöyle olmuştu:

Bizden yaşlı şair arkadaşlar bu kaçışı tertipliyorlar. İstanbul Polis Müdiriyetindeki millici polisler, bizlere birer geçiş tezkeresi veriyor. Sahte isimlerle, sahte mesleklerle... Meselâ ben, gûya yumurta tüccarı imişim. Ve yol paramızı Sirkeci'de dişçilik yapan Şevki isminde bir zat sağlıyor. Bu zatın yüzünü önce de, sonradan da asla görmedik.

Ben gideceğimi aileme açıklıyorum. Nâzım açıklayamıyor. Bu sebeple hiç tedariki yok. Yalnız, eniştesi bir dürbün hediye etmiş, onu satıyor, parasını cebine koyuyor. Randevu yeri olan Cenyo'ya (Galata köprüsünün tam yanında, Haliç yönünde Avrupa tipi bir birahaneydi. Yere batakçaydı) elini kolunu sallayarak eşyasız geliyor. Yahut bir gazeteye paket edilmiş çamaşırlar.. Sırtında kadife yakalı gri bir pardesü, başında püskülsüz fes... Ayağında topuğu yenik ayakkabılar. Ve sırtında birkaç yıl evvel hazır alınmış, küçülmüş bir palto, 1920 yılının son gecesini Sultan Mahmud Türbesinin yanındaki Mahmudiye Oteli'nde geçirmiştik. 1921 yılının ilk günü Sirkeci rıhtımından kalkan çok eski, çok küçük 'Yeni Dünya' vapuruna dört hececi şair yani bizden başka Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz binecektik. Vakit gazetesi sahibi Hakkı Tarık ile tarih hocası Emin Ali ve kardeşim Faruk Vâ-Nû, grubumuzu geçirmeye gelmişti.»

Emin Âli, Mütarekeden sonra İstanbul'da ilk kurulan Millî Teşkilât içinde eli kalem tutan Piyade Yüzbaşısı idi. Nâzım'ı tezkiye etmişti.

Yeni Dünya vapuru, bu kez de önemli görevlerinden birini yerine getiriyordu. Gemi, genellikle Karadeniz limanlarına yük ve yolcu taşıyordu. Azerbaycan'a gitmek isteyenler de Yeni Dünya gemisine biner, Trabzon'da iner, ordan başka araçla Batum'a devam ederlerdi. Örneğin Yeni Dünya gemisi 1920 Nisanında da bazı önemli yolcuları almış, İstanbul'dan kalkmış, 28 Nisan'da Trabzon'da olmuştu. Bunlardan kamador Nazmi Bey, Hasip Paşazade Ulvi Bey verilen ulusal görevi yerine getirmek için Azerbaycan'a geçme yolunu izlemişlerdi. Şimdi de Anadolu'ya geçmek isteyen şairleri taşıyordu. Yeni Dünya gemisi...

Şairler, özellikle Nâzım Hikmet, işgal altındaki İstanbul'da karşılaştığı yabancı subaylara selam vermemek için yan sokaklardan gitmiş; zatülcenp hastalığına yakalanmasına yol açan ihmaller yapmış ve Bahriye subayı iken ordudan ayrılmıştı. Şimdi kan ağlayan Anadolu'ya geçmek ve ulusal kurtuluş için çırpınanlara yardım etmek istiyordu.

İstanbul'dan ayrılırken babasının iznini almamış, hatta niyetini bile gizlemişti. 1 Ocak 1921 sabahı Sirkeci rıhtımından kalkan Yeni Dünya'ya bineceğini bildiği için iki gün önce babasının masasına, babasına ithaf ettiği *Gençlik* başlıklı şiirini bırakmıştı. Dört yıldır sınırlarda kan dökenlerin o yaslı günlerinde kurtuluş için yükselen sesini gençliğin dile getirmesini öğütlüyordu, şiirinde.

Nâzım Hikmet, şöyle anlatır İstanbul'dan ayrılışlarını:

«Vapura Sirkeci'den bindik. Karakuru, yamyassı bir vapur, hani şu kolacıların ütüleri vardır ya, onlara benziyor. Kamaramıza girdik; duvarlarında hamam böcekleri dolaşıyor, daracık, cehennem gibi de sıcak.

Faruk Nafiz başını lumboza dayadı: 'İstanbul'u bir daha görmeyecek miyiz? Gidiş var da, dönüş yok mu?' diye ağladı.

Vapur uskur gümbürtüleriyle sarsılmaya başlayınca güverteye çıktım. Yusuf Ziya'nın akrabası bize: 'Karadeniz'e açılana kadar kamarada kalın' dediydi, ama uskur gümbürtüsü bana güven verdi. Sarayburnu'na, köprüye, kurşun kubbelere, tığ gibi minarelere, Taşkışla'ya, son kere, şöyle doya doya bakmadan İstanbul'dan ayrılmaya da gücüm yetmedi zaten.

Direkleri tel örme bir Amerikan zırhlısının yanından geçiyoruz. Kızkulesi dolaylarında. Beşiktaş önlerinde, Boğazın büklümlerinde kımıldanacak yer yok. İstanbul denizinin üstü, dretnotlarla, kruvazörlerle, torpidolarla, alaca bulaca boyanmış taşıt gemileriyle tıklım tıklım. Bu düşman, bu hor görücü, bu kurşunî çelik kalabalığını kaç kere seyrettim içim öfkeden burkularak. Ama şimdi onlara kendime güvenerek bakıyorum. İstanbul denizinin içinde, dibinde, kefaldan, uskumrudan, torikten çok denizaltının kaynaması da umurumda değil, Anadolu'ya gidiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya.

Başüstü ambarında, güverte yolcularının çıkınları, sepetleri, sandıkları, çoluklu çocuklu, kadınlı, erkekli fakir kalabalığı arasındayım. Şehrime bakıyorum. Onun bir semtine, bir girintisine, çıkıntısına değil, tümüne bakıyorum. Biliyorum: şimdi orda, kışlaların, silah depolarının önlerinde İngiliz Ordusundan İskoçyalılar, Yeni Zelandalılar, Hintliler çifter çifter nöbet tutuyor. Kukla askerlerin el ayak hareketleriyle birbirlerine yaklaşıyor, sonra bir anda geri dönüp birbirlerinden uzaklaşıyor, sonra tekrar birbirlerine yaklaşıp yüz yüze geliyorlar. Biliyorum, bu nöbet usulü işimize çok yarıyor. Nöbetçiler birbirlerine sırtlarını dönüp uzaklaşınca bizimkiler

üstlerine atlıyor, geceleri elbette, herifleri temize havale edip depoya dalıyorlar. Nöbettekiler Hintlilerse, hele müslümanları, bıçağa filan lüzum yok, gık demeden teslim oluyor adamcağızlar, yardım bile ediyor kimi kere. Biliyorum: Denizcisini, piyadesini, topçusunu, Fransızını, İngilizini, Amerikanını, İtalyanını, Yunanlısını, Madagaskarlısını, Avusturyalısını, camlarımızı kırdıkları, çocuklarımızı dövdükleri, kadınlarımıza saldırdıkları zaman öldürüyoruz.»

«Öldürüyoruz onları. Artık yalnız büyük İstanbul'un değil, Beyoğlu'nun arka sokaklarında bile, yalnız geceleyin değil, gündüzün bile tek başlarına dolasmaktan korkuyorlar. Biliyorum: bu korku onları bir kat daha zalimleştiriyor. Padişahın polisiyle işbirliği edip evlerimizi basıyor, insanlarımıza karakollarında işkence ettikten sonra, sağ kalanlarını Afrika çöllerine, okyanuslarda kaybolmus adalara sürüyorlar. Biliyorum: onlar bir kat daha zalimleşiyor, onları öldürüyoruz, silah kaçırıyoruz Anadolu'ya, ama onları öldürenlerin, silah kaçıranların arasında ben yokum. Ne öldürmesini becerebiliyorum, ne de silah kaçırmasını. Bundan dolayı aynı gazetede çalıstığımız —ben arada bir şiir yayınlıyordum— Yusuf Ziya, bana Anadolu'ya geçmeyi teklif edince sevinçten deliye döndüm.»

«İnebolu'ya yetmiş beş saatte vardık.

İnebolu, rıhtımsız, mendireksiz. Vapurlar açıkta demirleyip yolcularını balıkçı kayıklarıyla karaya çıkarıyor. Fırtınalı zamanlardaysa vapurlar durmadan geçiyor İnebolu önlerinden.»

Nâzım Hikmet, İnebolu'ya indikten sonra etrafı şöyle bir öğrenip, durumu saptayınca babası Hikmet Bey'e bir kart göndermişti. Kartta yattıkları otelin adı verilerek adres de yazılmıştı. Nâzım'ın yazdıkları işte:

«Sevgili babacığım,

İki gündür İnebolu'dayız. Sıhhatim çok iyidir. Belki iki üç güne kadar Ankara'ya hareket edeceğiz. Halamın, sizin, eniştemin ellerinden, çocukların gözlerinden öperim. Mektuplarınızı beklerim.

Karadeniz seyahati gayet iyi geçti. Burada adeta yaz mevsimi. Tabiat gayet güzel.

Nâzım

İnebolu, Karadeniz Oteli» *(Nâzım, s. 77)*

Kart, Hikmet Bey'in eline geçince ne sevincini, ne üzüntüsünü belli etmemeye dikkat etti. Bir yandan oğlunun uzaklara gitmesine üzülüyor, bir yandan da Mustafa Kemal Paşa'ya hizmet etmek için ulusal duygularının etkisiyle Anadolu'ya geçişine seviniyordu. Hikmet Bey gururlu bir sevinçle, ayrılışın tatlı acısını duyuyordu.

Nâzım'ların İnebolu'ya geçişleri, öyle rahat, öyle kolay olmamıştı. Kızkulesi'nde vapur durdurulacak, İşgal Kuvvetlerinin vapurdakileri denetimi yapılacak, bir sakınca görülmezse gemi yoluna devam edecekti. Nâzımların normal yolcu gibi kamaralarında oturması olanağı yoktu, onun için güvertedeki pamuk çuvallarının arasına sinmişler, vücutlarını çuvallara uydurmuşlardı. Ne bir öksürük, ne bir aksırık. Adeta yarı ölü halde bu kendilerine uzun gelen sekiz on dakikayı geçirmişlerdi.

Kızkulesi'ndeki denetim şöyle üstün körü olmuş ve vapura geçiş izni verilmişti. Salacak kıyılarına yaklaşılırken Nâzımlar normal düzene geçmiş, rahat bir nefes alarak geminin küçücük oturma salonuna inmişlerdi.

Zonguldak'a geldiklerinde hececi şairleri karşılamaya gelen kalabalık bir grupla karşılaşırlar. İnebolu'ya yol alırken fırtınaya tutulurlar. Zaten karaya inince

de polisin kaba muamelesi ile karşılaşırlar. Bu arada üstleri başları aranır.

Beş-altı gün sonra Nâzım ve Vâ-Nû'dan başkasının Anadolu'ya geçişine izin verilmediği anlaşılır. Faruk Nafiz'le, Yusuf Ziya gerisin geriye İstanbul'a gönderilir. Nâzım ve Vâlâ da bu geri gönderişin nedenini az sonra öğrenirler:

Yusuf Ziya, İngilizleri tutan Refi Cevat Ulunay'ın Alemdar adlı günlük gazetesinin edebiyat sayfasının yönetmeni ve yazarı olduğu için...

Faruk Nâfiz de, Damat Ferit Paşa'dan nişan almış bir şair olduğundan.

Bu gerekçeler genç şairlere pek inandırıcı gelmese de yapacak başka şey olmadığından Ankara'ya geçiş yolluğunu beklerler. İşte bu bekleyiş sırasında da Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin, İnebolu'da bekleyen bir grup Spartakist'ten ilk sosyalist fikirleri öğrenirler. [Spartakistler, Almanya'ya öğrenime gönderilmiş gençlerdi. Bunlardan Sadık Ahi (Mehmet Eti adını alacak ve CHP'nin milletvekili olacaktı), Vehbi (Prof. Vehbi Sarıdal), Nafi Atuf Kansu (Sonra CHP Genel Sekreteri olacak) ve Servet ...]

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının çıktığı günlerde Almanya'da Sosyal Demokrat Parti içinde oluşan muhalefet «Spartakus'e Mektuplar» adında bir gizli gazete çıkarmışlardı. Bu gazetede savunulan fikirler Almanya'daki gençleri derin etkisi altında bırakıyordu. Öğrenime giden Türk gençleri de bu akımın etkisinde kalmış ve Spartakus'a Mektuplar'da yer alan görüşleri savunan Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un yayınları Sadık Ahi ve öteki gençleri coşturmuştu. Ama Spartakistleri ihtilâlci olarak niteleyen sosyal demokratlarla hükümet ve kralcı subaylar ortaklaşa bir mü-

cadele planı ile 1919 ilkbaharında Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Kurt Eisner'i hunharca öldürdüler. Bunları gören gençler burjuvazinin düşmanı kesildiler.

İşte 1921 başlarında İnebolu'da bir deniz kıyısı kahvesinde oturan grup bu olaylara tanık olmuş, Spartakistleri tutmuş olanlardı. Hele Sadık Ahi'nin kırmızı boyun atkısı rüzgârda sallanırken heyecanlı heyecanlı ve taze izlenimlerle Avrupa'nın çalkanışını ve Spartakist eylemleri anlatması Nâzım'ın ağzını açık bırakıyordu. Nâzımlar meğer ne cahil imişler... Avrupa'da neler oluyormuş.

Aynı otelde, fakat ayrı odalarda kalıyorlardı. Nâzım ve Vâlâ, Avrupa görmüş ağabeylerden yeni şeyler öğrenmek için yanlarına gittikleri vakit hem demli çay içiyorlar, hem de bilmedikleri «büyük adamlar»ı öğreniyorlardı. Karl Marks varmış, yeni bir dünya görüşü ile ortalığı allak bullak etmiş. Engels diye bir zengin İngiliz, fakirlerin ve yoksulların hakları için çalışıyormuş. Kautsky diye biri Almanya'da işçileri peşine takmış, ortalığı hallaç pamuğu gibi birbirine katıyormuş. Sadık Ahi ve diğer Türkler Spartakistler'le burjuvalar sokak çatışmasına tutuldukları vakit kendileri de boş durmamış. Ellerde silah, pencerelerden karşıtlarına ateş açmışlar, Prusya subaylarının kurşunlarıyla can veren Karl Liebknecht hapishanede iken öldürülmeseymiş, o bir yolunu bulup Alman işçilerini ve gençlerini içeriden idare edecekmiş. Öyle etkin bir lidermiş ki öğrenci müfettişi olarak Berlin'de bulunan Hamdullah Suphi bile, hatipliği, bu Spartakistler'den öğrenmiş.

İnebolu konuşmalarını 1968'de bize anlatan Prof. Vehbi Sarıdal:

«Ben, diyordu, Sadık'ın Nâzım Hikmet'e bunları anlatmasını hoş karsılamazdım. Nafi Atuf da benim gi-

bi düşünürdü. Henüz Spartakistler'in haklı olduğu tarih içinde belli olmamıştı. Bunun için Nâzım Hikmet'e, heyecanlı olduğu belli bulunan bu gence ihtilalci diye adı çıkmış Almanlar'dan söz etmek üç yaşındaki çocuğa işkembe çorbası içirmekten farksızdı.»

Prof. Vehbi Sarıdal'a sormuştum:

«Sadık Ahi'nin anlatmaları olmasaydı, Nâzım Hikmet Anadolu'da öğretmen kalır mıydı?»

Vehbi Sarıdal, yaşamının son yıllarında o konuşma günümüzde, ikram ettiği kahveleri yudumlarken, anılarını tazelemeye çalışarak şu karşılığı vermişti:

«Evlâdım, ne Sadık Ahi'nin telkini, ne emperyalizme sövmeler, ne de sınıflar arası mücadele hakkındaki anlatmalar bir insanı bir noktadan alıp bir başka noktaya götürmez. Tezadı nefsinde yaşamak, fikrinde yoğurmak lâzım. İnebolu'daki beş on günlük ikamet müddetince üç beş defa anlatılan hikâyeler değil, Anadolu'nun Nâzım'ın hür düşüncesine karşı çıkması onun yolunu çizmesinde rol oynamışa benzer. Sadık'ınkiler hep gevezelikti ama, yeni fikirlerdi. Elbette Nâzım Hikmet onu istifade ile dinliyor ve bu kadar yakın günlerin hâdiselerini öğrenmemiş olduğu için de, iki de bir:

'Vâlâ, biz adamakıllı cahilmişiz' diyor, hep birlikte gülüyorduk.

Şunu da hatırlıyorum ki, Nâzım Hikmet, bizim Sadık Ahi'yi ciddiye alıyor, onun anlattıklarından sonuçlar çıkarmaya bakıyordu ama, bir de Seyfettin vardı... Seyfettin Gaştof mu ne? Nâzım onun bolşeviklik hakkındaki sözlerine dudak bükerek kulak veriyordu.»

Vehbi Sarıdal, o günleri bir türlü etraflıca anlatmaya yanaşmıyordu ama, Yüksek Ticaretten öğrencisi ve arkadaşı rahmetli Rasih Güran ve yeğeni Nilüfer Sarıdal'ın beni yüceltici sözleri üzerine biraz olsun derin-

lere dalıyordu. Bu konuda söylediklerini şöyle not etmiştim:

«Rusya da, Türkiye de, Mustafa Kemal de yeni bir oluşun içindeydi. Osmanlı imparatorluğunun çöküşü ve emperyalizmin Türkiye'de askerleriyle boy göstermesi, Nâzım Hikmet gibi bir genci elbette sarsacaktı. Biz Spartakistler üç gruba ayrılmıştık. Bir kısmımız Bolşevik ihtilâlini beğeniyordu. Bir kısmımız Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal'e yardımı en doğru marksist düşünce sayıyordu. Bir kısmımız Türkiye'de kalıp sosyalizmi öğrenmeye ve yaymaya önem veriyordu. Ben, Mustafa Kemal'e hizmet etmeyi seçtim. Nâzım Hikmet'in Rusya'ya geçişi, Rusya'nın cazibesinden çok, Anadolu'daki irticaın ve bağnazlığın Nâzım Hikmet gibi radikal fikirli gençlere tahammülsüzlüğünün neticesidir.»

Nâzım Hikmet, kırmızı boyun atkısı ve mübalâğalı jestleriyle kendilerine «Şu cahillere bakın» diye şakadan da olsa aşağılatıcı sözler söyleyen bu Spartakist «Ağabeyler»i sevdiğini ve onlara saygı duyduğunu, özel konuşmalarımızda da anlatırdı.

«İçimde, derdi, halkın kahramanı olmak, o kahramanlara benzemek duygusunu uzun yıllar besledim. Ama önemli olan kahraman mertebesine çıkmayı tasarlayarak çalışmak değildi. Önemli olan Fikret'in dediği gibi hak bellediği yolda yürümek, adsız bir nefer gibi çalışmak... Ama sonradan kahramanlaşmak da hesapta varmış. Orası, çalışanın değil, çalışanları, yapılanları değerlendirme mevkiinde olan halka ait bir keyfiyet.»

Belli ki, İnebolu'da Anadolu'ya geçiş için «mürur tezkeresi» ve harcırah beklendiği sıralarda Nâzım Hikmet, hayli ilginç konuşmalar dinlemiş, olaylarla karşılaşmıştı.

İnebolu'da gençlerle de sohbetler yapan Nâzım Hikmet, boş vakitlerini şehri görmek, halkı tanımakla geçiriyordu. Yatır diye bilinen bir mezarın yanında, dileklerini belirtmek için gelen halkın sessiz dualardan sonra rahatlamış olarak Yatırın türbesinden uzaklaşmalarını seyrediyor ve bu inançların bütün tarihimiz boyunca nelere malolduğunu düşünüyordu.

İnebolu'ya varışlarının ikinci haftasında bu Yatır'ı ziyaret sırasında iki genç şair ortaklaşa bir şiir yazdılar: *İnebolu...*

Vâlâ Nureddin'in belirttiğine göre şiirin baş tarafı Vâ - Nû'nun, ortası ortak, son bölümü Nâzım'ınmış. Artık vezin ve kafiyeye bağlılıkla, duyguları dile getiriş ustalığı adamakıllı belirmişti Nâzım'da. «Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu» bu şiirin son bölümünde şöyle dile getirilmişti:

Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları...
O kadar yakındı ki dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış!
Bu ne güzel memleket! Yüksek dağlarında kış,
Deresinde ilk bahar, yollarında sonbahar
Altın güneşinde de yazın sıcaklığı var.

Şehirde gezmeler, gençlerle sohbet, Spartakistler'den sosyalist düşünceye açılan pencereden olaylara bakış fazla uzun sürmedi. Sonunda Anadolu'ya geçiş izni ve yollukları geldi. Karlı bir kış günü İnebolu'dan ayrıldılar, Ankara'nın yolunu tuttular. Üç gün yürüyerek Kastamonu'ya bir gece dinlendikten sonra Çankırı'ya varacaklar, iki gün dinlenecekler, Ankara'ya yöneleceklerdi. «Böylece İnebolu ile Ankara arasındaki mesafe, karakışın kar ve çamur engelleri yüzünden on

dokuz yaşındaki yürük insanlar için dokuz gün sürer, arasındaki dinlenmeler hariç, der Vâ - Nû.

Nâzım, ilk kez Anadolu'yu İnebolu'da tanımıştı. Bunu şöyle anlatır:

«İnebolu gördüğüm ilk Anadolu kasabası. Anadolu köylü kadınını da ilkönce burada gördüm. Pazar yerinde gördüm onu. Sırtındaki odun yükünü indirmeden çömelmişti duvarın dibine. Kabuğundan çıkmış kocaman iki kaplumbağaya benzeyen ayaklarını gördüm. Ellerini gördüm: odun yükünün urganını tutan mübarek elleri baltanın sapındaymışlar gibi öfkeli, beşik sallıyormuş gibi sabırlı ve şefkatliydiler.»

Bir gün iki katlı, tahta bir evin alt katında bir odaya davet edilerek, külot pantolonlu Askerî Polisle karşılaştı Nâzım. Ayın - Pe denilen Askeri Polis şefi, kalpaklı idi. Oturduğu masanın yanında bir sandalye gösterdi Nâzım'a. Nâzım Hikmet, ne olacağını beklerken görevli ayağa kalkarak:

«Ankara'ya istediğiniz zaman gidebilirsiniz. İşte yüz lira yol harçlığınız. Buyurun.» dedi. Parayı Nâzım'ın dizi üstüne bıraktı. Nâzım ayağa kalkınca para düştü. Nâzım eğilip aldı, pantolonunun cebine koydu. Nedense: «Allahaısmarladık» bile diyemediğini anlatır Nâzım Hikmet.

İşte, böylece İnebolu'daki konukluklarının sonu gelmiş oldu.

Artık Ankara'nın yolunu tutacaklardı. Nâzım Hikmet, hemen kaleme, kâğıda sarıldı ve durumu babasına şu mektupla açıkladı:

«Sevgili babacığım,

Yarın sabah erkenden İnebolu'dan hareket ediyoruz. Arkadaşlarımdan ikisi İstanbul'a iade olundular. Ben şimdi Vâlâ Nurettin ile kaldım. Sıhhatim ve bu-

radaki mevkiim çok iyidir. Bize fevkalâde itibar ediyorlar. Birkaç gündür yollar yağan kardan dolayı kapanmıştı. Fakat çok şükür artık açıldı. Harcırahımız geldi. Bu para ile müreffehen Ankara'ya hareket edeceğiz.» *(Nâzım, s. 78).*

Nâzım, yol harçlığı olarak kendilerine yüzer lira verildiğini bildiriyor. Onun için Ankara'ya giderken yolda kendisini bir ara «fakir fukaraya ziyafet çeken mirasyediye» benzetiyordu.

İstanbul'dan İnebolu'ya 75 saatte varmışlardı.

İnebolu'da bir haftadan fazla kalmışlardı.

Harcırahlarını aldıklarının ertesi günü İnebolu'dan ayrılmışlardı. Nâzım Hikmet bunu şöyle anlatıyor:

«Otelcinin yardımıyla bir eşek sürücüsü kiraladım ve ertesi gün güneş doğarken çıktım İnebolu'dan yola. Dağlara tırmandıkça havanın iyice soğuyacağını söylediler. Paltom yalınkat. Göğsüme, sırtıma, iskarpinlerimin içine gazete kâğıdı koymamı sağlık verdiler. Öyle de yaptım. Bir de dev gibi bir kalpak satın aldım, kül rengi, astragan kalpak. Eşek hem beni, hem bavulumu çekecek halde değil. Zaten eşek sırtında yolculuğu onuruma da yediremedim.

İnebolu, bir üç çeyrek saat kadar geride kaldı. Ama ilerlediğimiz dağ yolundan hem kasabayı, hem Karadeniz'i, aşağıda, solumda görüyorum ve de ovayı sağımda ve de karlı dağları önümde, Karadeniz'de yaz güneşi, ovada bahar, dağlarda kış: Durdum:

«İşte yurt! İşte yurdum? İşte canım Anadolu!»

Sesimi haykırırken, sağ elimi ileriye doğru uzanmış yakaladım.

Sürücü şaşkın şaşkın bana bakıyor. Toparlandım. Utanarak gülümsedim. Ama bu utanma duygusu çarçabuk geçti. Aynı sesle, ama bu kere sağ elimi ileriye doğru uzatmadan:

«Böylesine güzellik İsviçre'de bile yoktur!» dedim sürücüye. Oysa ki İsviçre'yi yalnız Tobler çikolatasının içinden çıkan renkli küçük kartlarda görmüştüm.

Sürücü karşılık vermedi.

«Deh de kara oğlan,» dedi eşeğine, yürüdük.

İkide bir, başımı sağa sola çevirip manzaraya bakarak:

«Benden mutlu insan var mı bu dünyada?»

diye düşünüyorum, ama yüksek sesle söylemiyorum, içimden geçenleri. Sürücüden çekiniyorum her nedense.

Epeyce yol aldık. İnebolu, Karadeniz görünmez oldu. Bir dönemeçte, mola vermiş, sekiz on kişiye rastladık. Hepsi genç. Hepsi İstanbullu, üstlerinden başlarından belli. Hepsinin sırtında çanta gibi, çıkın gibi şeyler. Sigara içiyorlar. Tanıştık. Hepsi yedek subay. Kimisi Çanakkale'de dövüşmüş, kimisi Filistin'de, kimisi Galiçya'da. Yenilgiden sonra İstanbul'a dönmüşler. Birisi de esirlikten dönmüş, ta Hindistan'dan. Çoğu öğretmenmiş askere gitmeden önce. İnebolu'ya bir hafta önce gelmişler. Ankara'ya, ordan Garp cephesine gidecekler.

«Kaç yaşındasınız?» dediler.

«On dokuzuma bastım» dedim.

«Yakında cephede görüşürüz» dediler.

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin üç günde Kastamonu'ya vardılar. Hep yokuş çıktıkları için adamakıllı yorgundular. Şöyle böyle sekiz saatte ancak otuz kilometre kadar yürüyebilmişlerdi. Ama gençtiler. İki şair bu yolculukta şu iki kupleli *Yol Türküsü*'nü yazdılar. Birinci kıtanın Nâzım'a ait olduğunu sanıyordu Vâlâ Nureddin. O günkü anlayışı dile getiren şiir şu:

Alnımızda yanar gençliğin tacı
Yorgunluğun anasını satarız!
Elimizde neşemizin kırbacı
Ufukları önümüze katarız.
Göğsümüz kuvvetli, gönlümüz temiz
Tükenmez yolları tüketiriz biz.
Ne saray, ne hamam, ne han isteriz,
Nerde gün batarsa orda yatarız.

Nâzım, Ankara'ya gidene kadar yolda gördüğü köylüleri, ağaları, hocalar ve bunların yaşantısının farklılığını anlayınca İnebolu'da Sadık Ahi'nin söylediklerini daha iyi değerlendiriyordu. Sosyalizmin; geçerliliği, uygulanması olabilecek, bir düzen diye düşünmeye başladı. Bu düşünce ile Anadolu'nun görünümünü bir yıl sonra yazdığı bir şiirde dile getirecekti: *Yalınayak*...

İSTANBUL'DAN ANILAR

Nâzım Hikmet İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçmeden önce edebiyat çevrelerinin tanınmış bir genc ozanı idi. Nâzım'dan 11 yas büyük olan şair Orhan Seyfi, Nâzım'ı nasıl tanıdığını şöyle anlatır:

«Nâzım Hikmet'i, Celâl Sahir'le birlikte: 'Hececi Şairler' adına 'Numaralı Kitaplar'ı çıkarmaya başladığımız sırada tanıdım. Deniz Okulundan çıkarılmış, çocuk denecek kadar genç yaşta idi. Kırmızıya çalan kıvırcık saçları, beyaz çilli bir yüzü, açık mavi gözleri vardı.»

«Mütevazi ve saygılı idi. Aruz veznini bilmediği için bize 'Üstad' diyordu. Her şeyin dışında, aramızda daima bu iki büyük fark kalmıştır: Biri yaş farkı, öbürü de bu vezin!»

«Güneş dergisini çıkardığım sırada onun bir şiirini neşretmiştim. Bir gün babası, eski Matbuat Müdürü Hikmet Bey, idarehaneye geldi, pek memnundu: Atatürk, Nâzım Hikmet'in 'Güneş'teki şiirini okuyup beğenmiş, kendisini görmek istemiş...»

Hikmet Bey, oğlunun bu vesile ile değişeceğini, aleyhindeki takibattan kurtulacağını umuyordu. Şiirini neşrettiğim için bana teşekkür ediyordu.» *(6 Haziran 1963, Son Havadis)*

Gerçekten de Nâzım Hikmet'in Ocak Başında başlıklı piyesi, Güneş Dergisinin 15 Mayıs 1927 günlü sayısında yayımlanmaya başlamış ve genç şairler arasında bu piyes beğenilmiştir. Bir bölümü ilk önce Alemdar gazetesinin Nusha-i Edebiyye'sinde Yusuf Ziya'nın himmetiyle yayınlanmıştı (6 Teşrinisani 1336, Kasım 1919). Atatürk'ün de ilgisini çeken bu eski şiir'in Güneş'te yayınlandığı sırada Nâzım Hikmet, 89 sanıklı bir «gizli Cemiyet kurma» suçundan Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte tutuklu bulunuyordu.

Nâzım Hikmet, Anadolu'ya geçmeden önce hem şair kişiliği, hem de güzelliğiyle aydın çevrelerde hanımların dikkatini çekiyordu. Bu arada kendisinden beş yaş kadar büyük olan şair Şükûfe Nihal hanım, Nâzım'a sırılsıklam âşıktı. Darülfünun'un coğrafya bölümüne devam ediyordu. Şiirler yazıyor ve yayınlıyordu. Ancak, Halide Nusret Hanım'a göre «Nâzım Hikmet, bir ara Şükûfe Nihal'e sırılsıklam âşık olmuştur. Nihal ona âşık değildi, ama onun kendisine âşık olmasından memnundu. Nâzım Hikmet:

Erkek dedi ki kadına:
Seni seviyorum,
ama nasıl,

Kilometrelerle derin,
Kilometrelerde dümdüz,
Yüzde yüz,
Yüzde bin beş yüz,
Yüzde hudutsuz kere yüz!

diye başlayan şiirini Şükûfe Nihal için yazdı. Bunun aksini iddia edenler varmış. Fakat ben 'Yüzde hudutsuz kere yüz' buna eminim, çünkü kaç kez ağzından duydum. Şiirde:

Saçlarım dolanmış,
Ölmekte olanın parmaklarına

mısralarında geçen 'ölmekte olan'ın kim olduğunu da biliyorum. Bir akşam Şükûfe Nihaller'de sekiz on arkadaş bir masa başında oturmuş, şiirler söylüyor, edebî tartışmalar yapıyorduk. Benim bir yanımda Nihal, bir yanımda Nâzım oturuyordu. Bir ara baktım, Nâzım bir kâğıt parçasına bir şeyler yazdı. Ve benim dizlerimin üstünden Şükûfe Nihal'e uzattı. O da okuduktan sonra gülerek kâğıdı bana verdi. Bugün gibi hatırlıyorum, kâğıtta Nâzım Hikmet'in o delişmen yazısı ile aynen şu kelimeler yazılı idi:

'Ben sizin için çıldırıyorum, siz bana aldırış bile etmiyorsunuz' diyordu. *(Hürriyet, 15 Kasım 1973, Bir Devrin Romanı, 61. tefrika)*

Halide Nusret, Nâzım'ın Anadolu'ya geçişi ile ilgili şu anısını da aynı yazı dizisinde *(Tefrika No: 36)* anlatır:

«Bir gün Yusuf Ziya (Ortaç) büyük bir heyecan içinde daireme geldi, beni kalemden dışarıya çağırdı, gizlice fısıldadı:

'Hemşire, gidiyoruz Anadolu'ya kaçıyoruz. Ben, Faruk Nâfiz, Vâlâ Nureddin, Nâzım Hikmet, bir de siz. Geleceksiniz değil mi?'

Nasıl gidebilirim? Küçücük ailemin reisi bendim. Annemle kardeşimi kime bırakabilirdim? Bu yüzden değil miydi ki vaktiyle amcamlarla beraber Anadolu'ya geçememiştim?

Çaresizlik içinde ellerimi oğuşturdum:

'Gelemem kardeşim, maalesef ben gelemem. Anamın ve kardeşimin bensiz yaşamalarına imkân yok. Siz gidin, benim yerime de siz çalışın. Gece gündüz sizlere dua edeceğim, haydi Allah selâmet versin' dedim.»

«Allah selâmet versin» dediği şairlerden Nâzım Hikmet'i Halide Nusret Hanım yakından tanıyordu. 1920' lerde kadın-erkek arkadaşlığı yeni yeni başlıyordu İstanbul'da. Halide Nusret Hanım da bu kadın erkek kaç-göçünün önemsenmediği o yıllarda Âşiyan İdadisinde okuyordu. Okul müdürü şiir yazmaya hevesli Namık Bey, okulun bir salonunu öğrencilerin arkadaşlarıyla bir nevi şiir matineleri düzenlemelerine açık bırakırdı. Halide Nusret (Zorlutuna) Hanım'ın anlattığına göre o günlerde bu şiir matinelerine katılan grupta şunlar vardı:

Vâlâ Nureddin, Nâzım Hikmet, Suat Salih, Ahmet Hamdi, Rıfkı Melûl, Nâzım Kâmil (Meşhur Sadrıâzam Kâmil Paşa'nın en küçük oğlu), Ahmet Hâmit (Sonra milletvekili olan Dr. Hâmit Selgil)... Kızlardan: Halide Nusret, yeğeni Şefkat, Şükûfe Leman.

Halide Nusret Zorlutuna, o yıla ait anısını şöyle dile getiriyor:

«Ağabey şairler, yani o zaman şöhretlerini yapmış olan Celâl Sahir, Halit Fahri, Orhan Seyfi, Faruk Nâfiz, Şükûfe Nihâl v.b. bu topluluğumuzun dışında kalı-

yorlardı. Biz hemen hepimiz aynı sene çocukları gibi bir şeydik. Olsa olsa aramızda iki-üç yıl yaş farkları vardı. Edebiyat âlemine en son girenlerdik.

Toplantılarımızda son yazdığımız şiirleri okur ve karşılıklı birbirimizi överdik. Merhum Ahmet Hamdi ile çocukluktan da birbirimizi tanırmışız. Babam Kerkük Mutasarrıfı iken, onun babası da orada kadı (hâkim) imiş. Bunu bana hatırlattıktan sonra arkadaşlığımız daha da samimileşti. Ne iyi, ne tertemiz çocuktu. Yarabbi ve ne büyük şairdi! Elbiseye filân hiç kıymet vermez, durmadan okurdu. Arkadaşları ona 'Kırtipil Hamdi', 'Hamdi Paşa', 'Hamdo Sahife', diye takılırlardı, o hiç aldırmazdı. Erkeklerle kızlar arasında daima bir mesafe vardı; bize çok hürmet ederler, hiç bir zaman lâubalileşmezlerdi. İçimizde belki kız arkadaşlardan birine âşık olmuş olanlar da vardı, ama bunu gizlemeyi çok iyi bilirlerdi.

Meselâ Vâlâ Nureddin çok seneler sonra bir arkadaş topluluğunda gülerek anlatmıştı:

«O ilk gençlik yaşlarında bir arkadaşına tutulmuş. Birkaç gece sabahlara kadar onun evinin etrafında —kâbe tavaf eder gibi— dönüp dolaşmış... Kız bir hayli vurdumduymaz bir şey olacak ki, bu aşkı hiç anlamamış. Vâlâ da az bir zaman sonra kendini bu tutkudan kurtarıp gene normal arkadaşlık münasebetlerine dönmüş. O vurdum duymaz kız da meğer ben değil miymişim? Doğrusu, o zaman, bu birkaç günlük 'Büyük aşk'ın farkına hiç varmamıştım.

Nâzım da o tarihlerde Kadıköy'de esmer güzeli iri kara gözlü, şuh bir kıza âşıktı. Kız yeğenim Şefkat'in komşusuydu, sonradan bir İngiliz subayı ile evlendi. Nâzım Hikmet 'Azize' şiirini bu kız için yazmıştır. Bilmiyorum, son zamanlarda yayımlanan şiirler arasında bu da çıktı mı?

Arkadaşları: 'Senin Azize'yi gördük', 'Senin Azize selâm söyledi' diye ona takılırlardı. O da:

'Yok yahu, ben onun için yazmadım o şiiri, mukaddes mânâsına gelen, hani Fransızların 'saint' dedikleri manada kullandım 'Azize'yi diyerek kendini savunurdu» *(Bir Devrin Romanı, tef. 30).*

Halide Nusret Zorlutuna, Nâzım Hikmet hakkındaki hükmünü de vermiş bulunuyor, onu da öğrenelim:

«Anadolu'ya kabul edilen iki 'Kahraman'ı Rusya' ya tahsil için gönderdiler. Vâlâ kendisini çabuk topladı ama, Nâzım ebedî kayıbımız olarak kaldı.» *(31 Ekim 1973, Hürriyet)*

Oysa, herkes de biliyordu ki, Nâzım Hikmet'i kimse Rusya'ya tahsil için göndermedi. Nâzım ve Vâlâ kendi arzularıyla Sovyetler Birliği'ne gittiler.

Nâzım, İstanbul'dan ayrılmadan önce, komşuları Derviş Paşa'nın kızı Suat Hanım'ı (Suat Derviş) tanır, onunla şiire dair konuşmalar yapardı. Suat Derviş, Nâzım'dan üç dört yaş küçüktü. Bir gün özel öğrenim gören Suat Derviş'in odasından bir kitap alırken masanın üstünde güzel bir düz yazı bulmuştu. Bu Suat Derviş'in bir 'mensur şiir'i idi. Nâzım bunu çok beğendi ve Suat Derviş'e sürpriz yapmak için, Alemdar Gazetesinin Nüshai Edebiyye'sini yöneten ve Nâzım'a dost elini uzatan Yusuf Ziya'ya verip yayınlattı. Yusuf Ziya, Suat Derviş adını bir erkeğin sanmış ve yazının sunuşunu şöyle yapmıştı:

«Türk edebiyatının göklerinde doğan yeni bir yıldız»

Suat Derviş bu yazının yayımlandığını görünce çok sevinmiş, Nâzım Hikmet'i daha da sevmişti. Sevmişti ama, genç kız kaprisi olacaktı. «Yazınızı görünce kim

bilir ne çok sevindiniz değil mi?» sorusuna şöyle cevap vermişti Suat Derviş:

«Sevinmek de söz mü! Fakat neden bilmem çok da utandım. Nâzım'a darıldım, onunla kavga ettim, çocuk kaprisi, ağladım da... Ama ne mutlu idim bir bilseniz.» *(Gerçekler Postası, Ağustos 1967, sayı: 11, T. Zihni Anadol).*

Nâzım, uzun süre Suat Derviş'le arkadaşlığı sürdürdü. Nizamettin Nazif'le evli olduğu zaman da, Reşat Fuat'la evliliği yıllarında da Suat Derviş, daima Nâzım Hikmet'ten yana oldu. Yeni Edebiyat Dergisinde 1939 - 1943 yıllarında Nâzım'ın yazdığı şiirlerden birkaçı bu dergide takma adlarla yayınlandı.

V. İKİ ARKADAŞ ANKARA'DA

Gene yağmur inlerken evimizin damında,
Isınabilmek için güneşi bekler gibi
Birbirine sokulan hasta köpekler gibi
Yırtık yorganımızın altında titriyoruz.
Çiftimiz, balyozumuz, sonsuz çalışmamızla,
Asırlardır bağrında inliyen kazmamızla,
Heyecana geldi de kara toprağın kalbi,
Kendini teslim eden tâze bir kadın gibi
Çiçeklerle donandı dünya isimli ağaç.
Biz bu ağacımızın dibinde ölürken aç,
Efendiler gösterip sırıtan dişlerini,
Birer birer topluyor bütün yemişlerini...
Efendiler, ağalar, evliyalar, keşişler
Ebedî karanlığın boğulsun kollarında,
Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
İşliyen - Dişler...

MEŞİN KAPLI KİTAP şiirinden

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin işte yeni bir merkezde, Ankara'daydılar. Mütareke İstanbul'unda yabancı subaylara selam vermemek için yan sokaklardan geçen Nâzım Hikmet, Beyazıt'ta eski üniversitenin Zeynep Kâmil Konağında yapılan toplantılarda Süleyman Nazif'in heyecanlı hitabesini dinleyerek avuçları kabarana kadar alkış tutmuştu. 30 Mayıs 1919'da Sultanah-

met meydanında yapılan muhteşem mitingde Hamdullah Suphi'yi, Halide Edip Hanım'ı çılgınca alkışlamış ve heyecanlarını İkbal Kıraathanesinde çay içerek gidermeye, sohbetle geleceği düşünmeye çalışmışlardı. Ama şimdi, Galatasaray'da iken tombulluğundan kendisine «patates» denen Nâzım Hikmet, Anadolu'nun kurtuluşuna çalışanların karargâhında, namluya sürülmüş kurşun gibi idi.

Annesi Celile Hanım'ın oturduğu evin karşısındaki bir yerde geçici bir karakol kuran Senegalli Fransız askerleri, İstanbul'un güzelliğine ve bölgenin çiçekli, ağaçlı, itina ile düzenlenmiş köşk ve konak bahçelerinin nefasetine öylesine vurulmuşlardı ki, yapmadıkları zıpırlık kalmıyor ve terbiyesizlik sınırını çok aşan şakalaşmalar, Celile Hanım'ı ve oğlu Nâzım Hikmet'i çileden çıkarıyordu. Durum böyle iken bir kısım aydın geçinenler Amerikan Mandası'nı savunmak için çalışıyor, Nâzım Hikmet ve öğretmeni Yahya Kemal, Amerikan boyunduruğunu ilk anda reddeden sayılı insanlardan oluyorlardı. Beyazıt'ta, Çemberlitaş'ta, Sultanahmet'teki nice kahvehanede toplanan aydınlar ve gençler gözlerini Anadolu'da başlayan ulusal kurtuluş girişimlerine dikmiş ve «Ne yapmalı?»nın karşılığını hep şöyle vermişlerdi:

«İstilacıları sürücü çalışmaları yapan Anadolu'ya geçmek!»

İşte bu amaç şimdi gerçekleşmiş ve Anadolu'nun bağrında, Ankara'da, Kuvay-ı Milliye'nin davetlisi olarak Taşhan'a yerleşmişlerdi.

Hem de, işgal altındaki İstanbul'da milli heyecanı en güzel şekilde dile getiren bir şair ünvanını taşıyarak Ankara'daydı. Ankara, Nâzım'ın bilmediği bir şehirdi ama, Ankara'da Nâzım'ın yakınları en önemli görevler-

de idi. Örneğin 20. Kolordu Komutanı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, I. Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Ali Fuat Cebesoy, Nâzım'ın dayısı idi. Kurtuluş Savaşı'na ilk katılanlardan Albay Mehmet Ali Bey Ankara'daydı. Bu da Nâzım'ın dayısı idi. Nâzım'ın anne tarafından yakını olan Hüseyin Hüsnü Paşa, ünlü Hareket Ordusu Kumandanıydı ve Anadolu'ya geçen ilk kumandanlardandı. Nâzım'ın annesinin teyzesinin eşi bulunuyordu. Eski Valilerden Samih Rifat Bey teyzesi Münevver Hanım'ın eşiydi ve Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığının müsteşarlık görevini yapıyordu.

Nâzım'ın baba tarafından halası Güzide Hanım'ın eşi Albay Necip Bey, Askerî Fabrikalar Genel Müdürü Eyüp Paşa ile işbirliği yaparak Anadolu'ya silah ve cephane göndermeyi başarmış sayılı askerlerdendi ve Ankara'da önemli bir görevde idi. Bu yakın ve akraba bolluğu içinde Nâzımlar Taşhan'da bir odada kendilerine verilecek görevi beklediler.

Nâzım'ın ve Vâlâ'nın üzerinde, Ankara'dan gönderilmiş harcırahlarının önemli bir bölümü olduğu gibi duruyordu. İlk yiyecek ihtiyaçlarını bu para ile karşıladılar. Ertesi gün, kendilerinin Ankara'ya gelmesini sağlayan daire, Matbuat Umum Müdürlüğü olduğundan oraya gitmek için erken saatte kalktılar. Taşhan yakınında bulunan Kuyulu Kahve'de sabah kahvelerini içtiler. Orada Ankara'ya yeni gelmişler, önceleri gelip yerleşenler masa masa oturmuş sohbet ediyorlardı. Nâzımlar'ın yanındaki masada oturan üç kişi, Ali Fuat Paşa'nın Etlik sırtlarında Mustafa Kemal Paşa'yı nasıl büyük bir coşku ile karşıladığını anlatıyor, 20. Kolordunun gücünü destanlaştırıyor, davul zurnanın ulusal havasıyla coşan halkın Mustafa Kemal Paşa'yı nasıl alkışlarla karşıladıklarını bir bir dile getiriyordu.

Nâzım Hikmet, bu övücü anlatımdan gurur duymuş, sağ elini çenesine dayamış, hayran öyle kalmıştı ki Vâlâ Nureddin:

«Nâzım, haydi Matbuat Müdürlüğüne gidelim» seslenişiyle kendine gelmişti. Matbuat Müdürü Muhittin (Birgen) Beydi. Muhittin Birgen, İstanbul'da Üsküdar Sultanisi Edebiyat ve Felsefe hocalığı yaparken Celile Hanımlara komşu idi. Bu bakımdan Nâzım Hikmet'i Vâlâ'yı tanıyordu. Muhittin Birgen Osmanlı Meclisi Mebusanına Çorum Mebusu olarak katıldığı vakit de aynı evde kalmış ve Nâzım'ın şiirlerini okumuş, onu takdir etmişti. Muhittin Bey'in kızı Asûde ile eşinin kız kardeşi Nüzhet, İstanbul'da Nâzım'la komşuluk yapan akran kız - erkek arkadaşları olarak vakit geçirirlerdi ama, Nüzhet Hanım, Nâzım'dan biraz büyücekti. Onun için Nâzım'ın kız kardeşi Samiye, Muhittin Bey'in kızını «Asûde, Asûde!» diye çağırırdı ama baldızına «Nüzhet Teyze» derdi.

Nâzım Hikmet, Kuyulu Kahve'den Matbuat Müdürlüğüne giderken Muhittin Birgen'in tanış olması nedeniyle öyle heyecanlanmıyor, ama, gönlünde yer eden Nüzhet Hanım'ı görünce belki içinde bazı duyguların filizleneceğini sanıyordu.

Muhittin Birgen, Nâzımları 33 yaşın tazeliği ve Ankara'da görev almanın heyecanıyla karşıladı. Ancak Ankara öyle bir dönem yaşıyordu ki, kime ne görev verileceği bilinmiyordu. Bunun için de iyi kesilmiş bıyıklarını kaşıyarak:

«Hele bir dinlenin bakalım, nasıl olsa bir işe, bir hizmete başlayacaksınız» dedi.

Vâlâ Nureddin:

«Ne zaman gelelim?»

diye sorunca, Muhittin Bey, biraz düşündükten sonra:

«Hele şu haftayı geçirelim» karşılığını verdi.

Nâzımlar da, İnebolu'ya gönderilen harcırahtan arta kalanla geçiniyorlardı.

Haftada bir, iki kez ziyaret ettiler Muhittin Birgen'i. Muhittin Birgen, felsefe hocalığının ağırbaşlığı, milletvekilliğinden kalma politikacılığı, Mustafa Kemal yönetiminin güvenini kazanmış olmanın rahatlığı ile karışık bir ruh hâleti içinde, bu iki gence bir iş verememenin sıkıntısını çekiyor ve her gelişlerinde de:

«Size iş bulmaya henüz vakit ayıramadım. Biliyorsunuz ya, çok iş birikti birden... Ama bir çare bulacağız elbet. Hele bu haftayı da geçirin bakalım.» diyordu.

Nâzımlar günleri sayıyor, Ankara'ya gelen gazeteleri okuyor, Ankara'da çıkanları günü gününe izliyorlardı. Ankara'da Sovyetler Birliği lehinde, hatta komünizmden yana çok şey söyleniyor, konuşuluyor, yazılıyordu. Türkiye ile Sovyetler Cumhuriyeti arasında ittifakname imzalanması büyük sevinç uyandırmıştı. İşte şimdi de (Şubat 1921 sonlarına doğru) Bolşeviklerin Sefir'inin Ankara'ya geleceği duyulmuş, ona göre programlar yapılmıştı. Bolşevik Sefiri Mdivani adında biriydi ve 20 Şubat 1921'de Ankara'ya gelişi Sovyetler lehine dostluk gösterilerine yol açmıştı. Herkesin ağzında şu cümle vardı:

«Yeni Rusya, yeni Türkiye el ele dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin pişdarlarıdırlar (öncüleridirler).»

Nâzım Hikmet, Spartakistler'den ve gelen gazetelerden edindiği bilgilerle Sovyetler'in ne olduğunu anlamaya çalışıyor, Ankara'nın Sovyetler Cumhuriyeti ile olan dostluğunun nedenlerini araştırıyordu. Bu tecessüsünü Şair Samih Rifat'a açtı. Samih Rifat:

«Sana yarın bir makale getireyim, orada aradıklarını biraz olsun bulursun. Beni dış siyasete bulaştırmaya kalkmayın» demişti.

Ertesi gün Taşhan'a gelen Samih Rifat, Hâkimiyeti Milliye gazetesinin 5 Ekim 1920 günlü sayısını çantasından çıkardı. Nâzım ve Vâlâ, dikkatle gazeteye eğildiler, imzasız bir başyazıda şunlar da yer alıyordu:

«Türk - Bolşevik ittifakı, hayli uzun devam eden müzakerelerden sonra Sovyetler Cumhuriyeti, müdafaa eylediği dava ile, müdafaa ettiğimiz dava arasındaki müşareket (ortaklık) ve hatta vahdeti (birliği) hissetmiş ve binaenaleyh iki millet mukadderatına hâkim olan bu nokta vahdeti resmen teyide karar vermiştir.

«Türklerle Bolşevikler, yahut Türk milleti ile Rus milleti aynı Şarkın milletleridir, birinin başındaki derd, diğerinin başında da vardır. Aynı irade-i mutlaka, aynı bürokrasi her iki millete de hâkim bulunuyor ve her iki milleti de eziyordu, aynı irade-i mutlaka, aralarında hiç bir sebeb-i ihtilaf (anlaşmazlık nedeni) bulunmamak lâzım gelen iki milleti dünkü dünyada hâkim olan ihtiras siyasetinin tevlid ettiği (doğurduğu) esbab (nedenler) altında uzun asırlar, birbirine düşman olarak tanıtmıştı. Fakat her iki milletin de başından idare-i mutlaka kalktığı zaman derhal anlaşıldı ki arada bir sebeb-i ihtilaf bulunmamak lâzım gelir ve yoktur. Türkiye meşrutî (parlamenter) bir hükümete mâlik olduğu gün Rusya'da hâlâ Çarlık hükümferma idi (hüküm sürüyordu). Bu Çarlık Türk milletini mahvetmek isteyenlerle beraber hareket ediyor ve hatta onların başlarında bulunarak Rus milletini Türk milleti aleyhine sürükleyip götürüyordu. Bunun neticesi olarak Harb-i Umumî (I. Dünya Savaşı) esnasında Türklerle Ruslar arasında kanlı mücadeleler vukua geldi.»

«Şiddetli bir hareket Çarlığı ortadan kaldırınca artık iki millet arasında şimdiye kadar mevcud olan büsbütün başka bir siyaset hâkim olacaktı. Eski siyaset, husumet (düşmanlık) siyaseti olunca, yeni siyaset de bunun aksi, yani tamamen bir dostluk siyaseti olmak icabediyordu. İşte böyle oldu. İki millet ricali ve iki millet gayeleri arasındaki müşareket vahdeti görerek bunu resmî bir vesika ile teyid etmek istediler.»

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin, makalenin burasına gelince Ankara'da niçin herkesin Sovyetler lehine konuşmalar yaptığını ve gelecek olan Sovyetler Cumhuriyeti Sefiri Mdivani'ye bu kadar önem verildiğini daha iyi anladılar.

Şubat sonuna gelmişlerdi. Hâlâ bir kazmaya sap olmamışlardı. Bir defasında Muhittin Birgen, biraz da güç olacağını sandığı bir görev vererek Nâzımları baştan savmaya kalktı:

«Size bir görev vereceğim, dedi, tam size göre bir iş. Şairsiniz. Anadolucular'dan yanasınız. Haydi bakalım, İstanbul gençliğini millî mücadeleye davet eden bir hamasî şiir yazın da getirin. Göreyim sizi...»

Nâzım'ın kafasında hemen şimşek mısralar çakmaya başladı. Sevinçliydi. Vâlâ Nureddin:

«Olur...» der demez Nâzım Hikmet:

«İstediğinizden de güzel bir şiir yazacağız.»

dedi ve paraları bitmiş olduğu halde harçlık istemeden Matbuat Müdürlüğünden ayrıldılar. Üç gün içinde üç sayfa tutan bir şiir çıktı ortaya; son dizeleri şöyle:

Gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik
Gel ki Anadolu'da senin bükülmez, çelik
İmanına, azmine ümit bağlıyanlar var.

Ve bir suçlama:

O satılmış vezire, o satılmış hünkâra
O satılmış kullara siz de mi katıldınız?
Siz de satıldınız, siz de mi satıldınız?

Bu şiir yayınlandıktan sonra Şair Celâl Sahir, İstanbul gençliği adına buna karşılık verdi:

Ne diyorsun Ankara'nın genç ozanı
Sen yollarda düşürdün mü hafızanı?
Halimizi bilmez gibi duruyorsun
Satıldık mı diye bizden soruyorsun
Evet sattık azar azar
Dolaşarak çarşı pazar
Fakat namus, onun yoktur piyasası
Bu satışı men ediyor Türk yasası!

Şiirin uyandırdığı yankı, Ankaralı genç şairleri günün adamı haline getirmişti. Matbuat Müdürlüğü de, bu olumlu etkiden yararlanarak şiiri 11.5 × 18 boyunda dört sayfa olarak 1921 Martında on bin nüsha bastırdı, bu yayın Matbuat Müdürlüğünün ilk yayını oldu *(S. İskit, Türkiye'de Matbuat idareleri ve politikaları)*.

Seriye bağlı olmayan yayınların bu ilki elden ele dolaşıyor, okuyan halk, kendi adına söylenmiş bu güzel şiirle teselli oluyordu ama, Mecliste sert tepkilere de yol açıyordu. Millet Meclisi üyeleri, eski bir İttihatçı olarak tanıdıkları, ya da öyle anlatılan Muhittin Birgen'i suçluyor, şiirin etkisine kapılarak Anadolu'ya geçeceklere nasıl iş vereceklerinin düşünülmemesini büyük bir kusur görüyor ve Matbuat Müdürünü sigaya çekmeyi kararlaştırıyorlardı. Millet vekilleri diretiyordu:

«Ankara'nın eli kalem tutanlara ihtiyacı yok. İstanbul'un bir sürü işsizi Ankara'yı doldurursa onlara nereden maaş bulur, nerede iş icad ederiz?»

Böyle dendiği halde, Ankara'ya tanınmış şair, yazar ve sanatçılar gelecekti. İşte Yakup Kadri Bey de Ankara'ya gelmek için İnebolu'ya çıkmıştı (11 Mayıs 1921). Demek ki, Ankara'ya yapılan çağrının yeri ve değeri vardı. Fakat bazı milletvekilleri, gelenlerin, va da gelecek sayılı kişilerin önemini kavrayamıyor, konuya sadece Ankara'nın barındırma koşulları açısından yaklaşıyorlardı.

Böyle düşünen mebusları, bu çağrıya karşı baş kaldırmaya yönelten başka etkenler de vardı:

Örneğin, Ankara henüz binlerce insanı barındıracak yerlerden yoksundu, hem de Anadolu henüz düşmandan temizlenmemişti tümüyle... Ankara'ya gelen haberler Yunanlıların taarruza geçerek Ankara'ya doğru ilerlediklerini bildiriyordu. Oysa, haberler gerçeğe aykırıydı. Başkumandan Papulas, Atina'ya gönderdiği bir raporda Türk ordusunun kuvvetlenmekte olduğunu bildiriyor, bir an önce taarruza geçmeyi öneriyordu. Gerçekten de I. İnönü muharebesinde durdurulan ve ilk mevzilerine çekilmek zorunda bırakılan Yunanlılar, şimdi yeni bir taarruz için hazırlanıyorlardı. Ama İsmet (İnönü) Bey Şubat sonlarında orduyu güçlendirmek için başarılı tedbirler almış, düşmanı kesin yenilgiye uğratacak manevî ortamı yaratmayı bilmişti. Fakat bunları bir bir bilmek Milletvekilleri için mümkün değildi. Bu bakımdan da Nâzım Hikmet'in ve Vâlâ Nureddin'in ortaklaşa yazdıkları şiir eleştiri konusu olmakta devam ediyordu. Muhittin Birgen de tedirgin olmuş, Meclis huzurunda suçluymuş gibi hesap vermişti. Bu olay üzerine yanına gelen Nâzım Hikmetler'e:

«Çocuklar, dedi, sizi Maarif Vekâletine devredeceğiz. Memleketin öğretmene ihtiyacı var. Sizi Maarif'e göndereceğim.»

Nâzım Hikmet, öğretmen olma yolunda ilk işareti almıştı. Fakat o da Ankara'ya gelen haberleri öğreniyor ve Yunanlılar'ın Bursa cephelerinden İnönü yönünde taarruza geçtiklerini, Uşak'tan Afyon üzerine saldırıda bulunduklarını işittikçe ulusal duyguları şahlanıyordu. 2 Nisan sabahı, Kuyulu Kahve'de şu haberi aldı Nâzım:

«İsmet Paşa, Yunanlılar karşısında tutunamamış, Karargâhını İnönü'den Çukurhisar'a çekmiş.»

Ankara çok heyecanlı günler yaşıyor, bu ortamda Nâzım Hikmet öğretmen olmayı değil, cephede dövüşmeyi istiyordu. Bunu şöyle anlatıyor:

«Anadolu'nun en bereketli toprakları, en hünerli şehirleri düşman elinde: On beş il ve ilçe, dokuz büyük şehir, yedi göl ve on bir ırmak, üç deniz ve altı demiryolu ve milyonlarca insan,bizim insanımız, düşman elinde.

Teyzeoğlumu gördüm:
'Cepheye gideceğim' dedim.
'Olmaz' dedi.
Dayattım:
'Konuşurum' dedi.

Üç gün sonra buluştuğumuzda bana büyük bir müjde verir gibi:

'Konuştum,' dedi —kiminle konuştuğunu söylemedi, ama çok büyük, belki de en yüksekte oturan birileriyle konuştuğunu belli etti— senin cepheye gitmene izin yok. Matbuat Müdürlüğünde bir iş bulacaklar sana.'

Cepheye gitmeme niçin izin verilmediğini anlamaya çalışmadım. 'İlle gitmeme niçin?' diye dayatabilirdim belki, izin de çıkabilirdi belki ama dayatmadım.

'Matbuat Müdürlüğünde çalışmak istemiyorum. Bana kasabanın birinde hocalık bul' dedim.

Yüzüme, enayilerin yüzüne akıllıların baktığı gibi baktı.»

Nâzım Hikmet, öğretmenliğe razıydı. Elinden başka bir şey gelmiyordu. Nitekim birkaç gün sonra Maarif Vekâletinden haber geldi:

«Tedrisatı tâliye Müdürlüğüne uğrasınlar!»

Maarif Vekâletine gittikleri gün, Nâzımlar'ı Kâzım Nâmi (Duru) odasına aldı. Onlara sıcak ilgi gösterdi. İkisi de aynı kasabada olmak koşuluyla öğretmenlik isteyince, Kâzım Nâmi Duru, önlerine iki seçenek serdi:

«Ya Elazığ'a gidersiniz ya da Bolu'ya... Bolu'ya giderseniz Nâzım'a harcırah veremeyiz, boş sınıfların öğretmenlerinin maaşını ise, Vekâlet değil, mahallî idare öder. Hadi, düşünün de bana acele cevap verin! Marş, marş!»

Yüzbaşılıktan sivil hayata dönen Kâzım Nâmi, iki şairi karşısında görev emri bekleyen iki çavuş gibi görmüş ve «marş, marş»ı basmıştı. Bu komuta gülen Nâzım, odadan çıktıktan sonra kahkaha ile koridoru inletmişti. Kuyulu Kahve'ye geldikleri vakit hangi kenti seçeceklerinden çok, Nâzım bu komutun söylenişine kendini kaptırmış kıkır kıkır gülüyordu.

Kuyulu Kahve'de, Nâzım'ın akrabası Samih Rifat'ı oturuyor buldular. Durumu anlattılar. Samih Rifat, bu teyze eşi, elbette Nâzımlar'ı düşünürdü. Elazığ ya da Bolu? Fazla düşünmeye gerek duymadan kararını bildirdi:

«Çocuk olmayın, Elazığ, dünyanın öbür ucu. Ama Bolu, Ankara'nın da, İstanbul'un da burnunun dibinde sayılır. Elbette Bolu'ya gideceksiniz. Öyle değil mi?»

Vâlâ, daha çok halden anlardı. Bolu'yu seçmeleri kendi çıkarlarına ve yararlarına uygun olacaktı. Öyle ya! Başları dara gelse, bir ata biner, ver elini İstanbul derlerdi.

Vakit geçirmeden ertesi gün Kâzım Nâmi'ye kararlarını bildirdiler. Kâzım Nâmi de, gerekli işlemi tamamlattı ve Nâzım'ın evrakı eline verildi.

Bolu Sultanisinin boş dersleri için iki öğretmen görevlendirilmişti artık. Nâzım ve Vâlâ Ankara'ya veda edeceklerdi. Fakat Samih Rifat Bey'e bir Allahaısmarladık olsun demeliydiler. Kuyulu Kahve'ye gittiklerinde Samih Rifat Bey, bir kâğıda şiir yazmakla meşguldü. Öğretmen olarak atandıklarını söylediler ve hemen bir iki güne kalmaz, Bolu'ya görev başına gideceklerini bildirdiler.

Samih Rifat bu «müjde»yi öğrenince:

«Çocuklar, dedi, benim de size müjdelerim var.»

İkisi birden atıldılar:

«Nedir?»

Samih Rifat Bey, şiir müsveddesini cebine koyduktan sonra şunları söyledi:

«İsmail Fazıl Paşa, burada bulunduğunuzu öğrenmiş, aramadığınıza üzülmüş. Hemen kendisini görmenizi istiyor. Hüseyin Hüsnü Paşa'yı da aramamışsınız. Müthiş alınmış. 'Yemeğe buyursunlar' diyor. Yarın hemen gitmelisiniz. Meclise gidince, haber vereceksiniz. Paşa sizi aldıracak.»

Hüseyin Hüsnü Paşa, Nâzım'ın annesinin teyzesi Hayriye Hanım'ın eşiydi. İsmail Fazıl Paşa ile bacanaktılar. İsmail Fazıl Paşa da, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın

ikinci kızı Zekiye Hanım'la evliydi. Zekiye Hanım'ın küçük kız kardeşi Leylâ Hanım, Celile Hanım'ın annesiydi. İsmail Fazıl Paşa son Osmanlı Meclisi üyeleriydendi ama, İstanbul'dan ayrılmış, Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmişti. Konya Mebusu olarak Birinci Büyük Millet Meclisine girmiş ve Mareşal Fevzi Çakmak Kabinesinde Nafia Vekili olmuştu (3 Temmuz 1920). Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığıyla ün yapmıştı. Hatta, Nâzım Hikmet'in Vâlâ Nureddin'le birlikte yazdığı şiir yüzünden Matbuat Müdürü Muhittin Birgen soru yağmuruna tutulup adeta azarlanırken, Mecliste müzakerelerin kısa kesilmesine çalışmıştı.

Paşa'nın köşküne Samih Rifat'la gitmişler, yiyip içmiş, ziyarette kusur ettiklerini bildirerek Paşa'nın gönlünü almışlardı. Almışlardı ama, Paşa, Nâzım Hikmet'i Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etmek istiyordu. İki gün sonra Meclise gelmelerini tembihledi. Saatini bildirdi. Kapıda adını verecekler, bir görevli kendilerini Bakanlık odasına götürecekti.

Bir süre bekledikten sonra İsmail Fazıl Paşa geldi:

«Paşa Hazretlerinin yanındaydım, sizin geleceğinizi söyledim. Takdim etmemi uygun gördü. Biz de Ankara - Sivas demiryolu ile ilgili meseleleri konuştuk. Yurdu demirağlarla öreceğiz. İlk merhalede Yeşilhan'a demiryolu girmiş olacak. Haydi bakalım, salona gidelim.»

İsmail Fazıl Paşa önde, Vâlâ Nureddin ve Nâzım Hikmet arkada, Meclisin merkezindeki geniş bir salona girdiler.

Nâzım Hikmet, ne salonu, ne de konuştuklarını hatırlıyordu. Ama Vâ - Nû hepsini hatırlıyor olmalıydı. Vâ - Nû'nun bu olayı anlatışı şöyle:

«Bizi bir salona itibarla aldılar. Burası binanın tam

merkezindeydi. İçinde hemen hemen hiç bir eşya yoktu. Muayede (bayramlaşma) salonu gibi bir yerdi Ötesinde berisinde, tek tük koltuklar, iskemleler vardı. Herkes perde tarafında ayaktaydı. Mustafa Kemal'in silüetini görüyorduk. Etrafını iri cüsseli insanlar kuşatmıştı ama o göze çarpıyordu.» *(Vâ - Nû, 2. baskı, s. 98)*.

Nâzım Hikmet, bu salona İsmail Fazıl Paşa ile birlikte girdiklerini söylemişti. Ama Vâ - Nû, İsmail Fazıl Paşa'nın kendilerini bu salonda beklediğini, bir görevli ile salona girince kendilerini görüp Atatürk'e takdim ettiğini bildiriyordu. Vâ - Nû, Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmalarını şöyle anlatıyor:

«Salonun tam ortasında buluştuk.

İsmail Fazıl Paşa, isimlerimizi zikrederek:

'Genç şairler' diye bizi takdim etti.

Mustafa Kemal elini ilkönce bana uzattı. Aklıma öpmek geldi. Sonra askerî bir eda ile sıkmayı üsluba daha uygun buldum. Yine balkonda gördüğümüz kılıktaydı. Külotluydu. Ve meşin getrleri vardı... Nâzım da aynı şekilde selâmladı. Zaten ben öpseydim elini, o öpmeyecekti. Onun hesabına gaf olmasın diye hareketimi ayarlamıştım.

'Yolculuğunuz nasıl geçti? Ankara'yı nasıl buldunuz' gibi basma kalıp laflara ihtiyaç duymaksızın, Mustafa Kemal, bizim için çok önemli bir sadede girdi:

'Bazı genç şairler modern olsun diye mevzusuz şiir yazmak yoluna sapıyorlar. Size tavsiye ederim, gayeli şiirler yazınız' dedi. *(a.g.e., s. 98,* 99).

Nâzım Hikmet, İsmail Fazıl Paşa'nın ziyafetinde bulunduktan sonra Mustafa Kemal Paşa ile Mecliste karşılaşması olayını şöyle anlatır:

«... Ziyafetin sonuna doğru dişli mebuslardan olduğunu sonradan öğrendiğim, tombul yüzlü biri:

'İyi resim yaptığınızı duydum. —Nereden duymuş? Teyzemoğlundan herhalde.— Mustafa Kemal Paşa'nın şöyle heybetli bir resmini büyük fotoğraftan, yağlı boya, sana elli altın alayım Paşa'dan. Pırıl pırıl elli altın!'

Mustafa Kemal Paşa'nın resmini büyütmedim. Tombul yüzlü mebusun bana Paşa'dan alacağı pırıl pırıl elli altından nefret ettim. Oysa, bu elli altın olmasaydı, sevinçle yapardım bu işi o zamanlar.»

Nâzım:

«O zamanlar,» diye yüksek sesle tekrarladı; «o zamanlar.»

Mustafa Kemal Paşa ile Mecliste karşılaştığı anı hatırlayınca şunları belirtti:

«Yüreğim çarpıyor. Sert bir mavilik gördüm, sonra bir altın sarısı, sonra ak eller, kadın ellerine benzeyen biçimli, güzel ellerini gördüm. Belki de aklımda öyle kalmış. Belki de elleri öyle değildi, ama gözlerinin mavisiyle saçlarının sarısı öyle...»

Atatürk'le tanıştıktan sonra artık Ankara'daki işleri bitmiş oluyordu. Maarif Vekâletinden öğretmenlik almışlar, pusulalarını ceplerine koymuşlar, yolluğu da Vâ - Nû cüzdanına yerleştirmişti.

Bir sabah Ankara'ya «Elveda!» dediler ve Bolu'nun yolunu tuttular.

Martın ayazı iliklerine kadar işliyordu.

VI. İKİ ARKADAŞ BOLU'DA

Yıldızlarla ufka sarkan berrak
dümdüz bir gece
Saatlerce nasıl koşmak arzusunu
verirse
Senelerle mesafeler arkasına atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı.
...istedik ki rengi biraz başkalaşsın
göklerin.

YILDIZLARLA şiirinden

Bolu'ya öğretmen olarak atanan iki arkadaş orada düzenli bir yaşam sürerler. Üç odalı güzel bir ev tutarlar. Ev, okula çok yakın. Vâlâ, Nâzım'a ağabey gibi davranır. Bu Nâzım'ı çok memnun eder. Zira hesabını kitabını bilmeyen, dağınık Nâzım'ın eksiklerini hep Vâlâ Nureddin gidermeye bakar. Ev işlerini o görür, harcamaları o yapar. İkisinin eline geçen 83 lira ile rahatça yaşarlar. Nâzım, boş vaktinde şiir, hikâye, hatta piyes yazar. Bazen Vâlâ ile ortaklaşa, bazen kendi başına yazdığı şiirler bir hayli yekûn tutar. Bu arada çevreyi incelerler.

Şeyhlerin, ağaların, gericilerin at oynattığı Bolu'da Nâzımlar dikkatleri üstlerine çekmişlerdi. Nâzım'ın giysisi garipseniyordu, her konuşanın suyuna gitmeyen sözleri, inancı dışında lâf etmeyişi eleştiriliyordu. Bunlar da Bolu'da kendilerine tuzaklar hazırlanması-

na yol açıyordu. Ancak Bolu Ağır Ceza Mahkemesi Reisliğine bakan Birinci Üye Ziya Hilmi, bütün tuzakları önleyecek güçte idi ve Nâzımlar'la dosttu, inançlı bir sosyalistti.

Ziya Hilmi, Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin Bolu'ya gelince hemen onları arayıp bulmuş, Bolu hakkında gerçekçi bilgiler vermişti. Bolu'da öğretmenlerden çok, din hocalarının sözlerine önem verildiğini bildirmiş, ayaklarını denk almalarını tembihlemişti. Bunu yapmasının nedeni ne Nâzım Hikmet'in sosyalizm hakkında bilgi sahibi olmaya başlamasıydı, ne de kendisinin bunda bir çıkarı vardı. Ziya Hilmi, iyilik sever bir hukukçuydu. İşi de iyi idi. Mustafa Kemal hareketini destekliyor, irticanın başının ezilmesini istiyordu. Yeni gelen genç öğretmenlere el uzatmak onun için doğal bir görevdi.

Ancak bu «doğal görev» kısa sürede sıkı bir arkadaşlığa dönüştü. Ziya Hilmi, geniş kültürü ile Nâzım'da sosyalizm hakkında verdiği yeni bilgilerle saygınlık sağladı.

Ziya Hilmi Fransız devrimini çok iyi biliyor, 1904'te Rusya'daki genel grevden söz ediyor, bunun bir ihtilâl provası olduğunu bildiriyor ve Lenin'den, Kautsky'den laf açıyor, sosyalizm doktrininin temeli hakkında Nâzım'ın hiç bilmediği terimleri de kullanarak bilgiler veriyordu. Ziya Hilmi, Spartakistler'den sonra Nâzım'ın ikinci akıl hocası sayılırdı.

Nâzım, bir yandan babasının gönderdiği Fransızca kitapları okuyarak hem genel kültürünü arttırıyor, hem Fransızca dil bilgisini geliştiriyordu. Bu arada annesinin Paris'ten yolladığı fütürist ve empresyonist şairlerin yapıtlarını okuyarak şiirdeki yeni akımları öğreniyordu. Şiirle yetinmeyen Nâzım, annesinden yeni tiyatro eserleri göndermesini de rica ediyordu.

Ziya Hilmi, Nâzım için bir ayaklı kitaplıktı. Fransız devriminin nedenleri, asiller, din adamları, köylüler, halk kesimi ve işçilerle ilgili çok şeyler bildiği gibi Rusya'da oup bitenleri, nedenleriyle de açıklıyordu. Nâzım Hikmet hem bilgisini, hem kendilerini korumasındaki içtenliği takdirle karşılıyordu.

Her ne kadar, Nâzım Hikmet öğretmen olmanın verdiği ayrıcalıkla öyle kolay kolay irticaın başını yiyeceği bir genç değil idiyse de, gericiler, Sakarya Savaşı'ndan sonra bile Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanacağına inanmıyorlardı. Bunun için de, öğretmenmiş, memurmus... demeden, kendileriyle aynı kaşıktan çorba içmeyene iyi gözle bakmıyorlardı. Nâzım, bu yobazların gizli gizli sürdürmeye çalıştıkları dedikoduları ve düşmanlıkları bir ölçüde de olsa geriletmek için Bolu'da Türk Ocağı'nın açılışını fırsat bilerek orda ulusal şiirlerinden bir ikisini okuma teklifini hemen kabul etti.

Bu olayı Prof. Pertev Naili Boratav şöyle anlatır:

«Herhalde Sakarya Savaşı'ndan sonraydı. Bir gün Türk Ocağı'nın açılış töreni yapıldı. Nutuklar söylendi, milli marşlar çalındı. Genç öğretmenlerle Sultanî'nin yetişkin öğrencileri coşkun şiirler okudular. Bunlardan bir tanesinin, kıvırcık sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu bir delikanlının okuduğu şiirin adı *Kırk Haramilerin Esiri* idi. Haydutların reisi, türlü işkencelerden sonra esirin bir kolunu kestiriyor. Ama yiğit adam cellatlarına meydan okuyor. O zaman Harami başı bağırıyor adamlarından birine:

'Öteki kolu da kes, öteki kolu da kes!'

Bir anda, beklenmedik bir şey oluyor: Balta esirin elinde parıldıyor. Şimdi iyi hatırlamıyorum, ama, sanırsam hikâye de böyle sona eriyordu...

Şiir kadar, onu okuyanın okuyuşunda da başka bir güç vardı. Sarışın delikanlı şiiri okumamış, onda dile gelen, ayaklanmış esir Anadolu'nun dramını oynamıştı. Onun kollarının geniş hareketleri, sıçrayışları, dizlerini yere vuruşları hâlâ gözümün önündedir...

Bu şiiri okuyanın, Sultanî mektebinin öğretmenlerinden biri olduğunu babamdan öğrendim. Ama şiir kimindi? O sıralarda bu sorunun üzerinde durduğumu hatırlamıyorum. O yaşta ben bir «şair»i kim bilir nasıl düşünürdüm kafamın içinde? Herhalde şair deyince, koca gür bıyıklarıyla, düzgün, titiz giyimiyle Fikret'in, sivri sakalı ve tek gözlüğüyle Hâmid'in, ya da gür yelesiyle Nâmık Kemal'in resimleri gelirdi gözümün önüne. Bir şair adının arkasından on dokuz yaşında toy bir öğretmenden başka çehreler düşünmüş olmalıydım.

Ders yılı başında İstanbul'a döndüm. *Kırk Haramilerin Esiri* bu kez bir yerde basılmış haliyle elime beçti. Şiirin altında Nâzım Hikmet adı vardı. Gözlerimin önünde Bolu'daki Türk Ocağı'nın açılış töreni ve kollarını geniş hareketlerle sallayan delikanlı canlandı; benim Nâzım Hikmet'le ilk âşinalığımı sağlayan o olmuştu...» *(Sosyal Adalet, Mart 1965, sayı: 12)*

Bu ulusal şiirler, ulusal günlerde şiir okumalar Bolu eşrafının ve yobaz çevrelerinin hışmını yok edemezdi. Nâzım tedirgindi. Huzursuzdu ve çevrenin acı bakışlarında nerede ne olacağı belli olmayan tehditlerin yankıları vardı.

Bolu'da karşılaştıkları gericilik ve kendilerine karşı düzenlenen saldırıları daha girişimde iken önlemesini bilen Ziya Hilmi'nin konuşmaları Nâzım'da yeni özlemler, yeni düşünceler yarattı. Zaten İnebolu'da tanıştığı Sadık Ahi'nin (Eti)nin sözünü ettiği sosyalizmin nasıl

bir düzen olduğunu öğrenmek istiyordu. Özellikle Almanya'da Spartakistler'in yaptıkları üzerinde duran Sadık Ahi, bu eyleme oradaki Türklerin de katıldıklarını anlatmış, o sırada Almanya'da öğrenci müfettişi olan Hamdullah Suphi'nin olumsuz tutumunu da söylemişti.

Babasının gönderdiği Fransızca kitaplar arasında Fransız Devrimini anlatanlar da vardı. Fransız Devrimi yalnız Fransa'da değil, bütün dünyada etkisini göstermişti. Ziya Hilmi ise; Rusya'da, Fransa'daki devrimi gölgede bırakan bir devrimin başladığını, geliştiğini ve dünyanın yeni şeyler göreceğini söyleyip duruyordu.

Annesinin Paris'ten yolladığı yeni şiir dergileri ise Nâzım'daki sanat anlayışını bir hayli etkilemişti. Hatta annesi, Nâzım'a gönderdiği mektupta:

«Paris'e gel, burada yepyeni bir sanat dünyası bulacaksın» diyordu.

Ziya Hilmi ise:

«Sen, herkeste görülmeyen bir kabiliyetsin, bir heyecan ve iman adamısın. Rusya'ya git, orda olup biten yeni ihtilâlin dayanaklarını gör.» demekte ısrar ediyordu.

Vâ - Nû, Almanca bildiği için Spartakist eylemin geçtiği Almanya'ya gitmeyi öneriyordu.

Paris mi, Moskova mı, Berlin mi?

Herhalde, Bolu'dan ayrılacaklardı.

Nâzım ve Vâlâ Bolu'nun üzerlerinde bıraktığı etki ile kendilerini tatmin etmeyen bir ortamdan başka bir ortama geçmeye can atıyorlardı. Çünkü Bolu'da düşündükleri gibi konuşmaları mümkün olmuyor, namaza gitmeyenleri eli sopalı bir hoca «Vakt-i salat» diyerek zorla camiye gönderiyordu. Bunlar genç öğretmenlerle ortam arasında önemli çelişkiler yaratmıştı. Vâlâ Nureddin'in belirttiğine göre kılıkları, kıyafetleri, dav-

ranışları, konuşmaları, bağıra çağıra şiir okumaları son derece yadırganıyordu. Özellikle Nâzım'ın favorileri, kalpağı, kalpağı giyişi, herkese benzemezlikleri bağışlanmaz günah sayılıyor, bu arada namaza gitmemeleri gittikçe genişleyen tepkilere yol açıyordu.

O kadar ki onları «bir kaşık suda boğacaklardı.»

Zaten Gizli Polis Teşkilâtından Tahsin Demiray da kendilerini köşe bucak izliyor, oturdukları evin alt katındaki ahıra girerek üst katta Nâzım'la Vâlâ'nın konuştuklarını dinliyor rapor ediyordu. Ne var ki 12 Haziran 1921 gelip çatmıştı. İmtihanlar başladı. Nâzım Bolu'da nefes alamayacak kadar sıkıştırılmıştı. Bolu Mutasarrıfı, Vâlâ Nureddin'i de Bolu'dan uzaklaştırmak için kendisine Mudurnu Kaymakamlığını önermişti. Fakat Nâzım da, Vâlâ da birbirinden ayrılmaz ve artık Bolu'da dikiş tutturamaz olduklarından bu önerilere evet demek mümkün olmuyordu. Bu sırada öğretmenler, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanması kararlaştırılmış bulunan Maarif Kongresine Vâlâ Nureddin'i temsilci seçtiler. Vâlâ, bu görevi yerine getirdi.

Vâlâ Nureddin, Ağır Ceza Mahkemesi Üyesi Ziya Hilmi'nin atına binerek Ankara'nın yolunu tutacakken bir de ne görsün? Bolu Maarif Müdürü Zülküf Bey, dişinden tırnağına kadar silahlanmış, göğsü çapraz şekilde fişeklikli dört jandarmayı da muhafız diye yanına katmış, Ayrılık Çeşmesinde bekliyor [Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı ünlü yapıtında, «Maarif Kongresinin Ağustosun bilmem kaçında toplanacağını» (s. 149, 2. basım) yazıyorsa da, Kongre 15 Temmuz 1921' de yapılmıştı]. Fakat Vâlâ Nureddin de, Nâzım da bu Zülküf Bey'i hiç sevmedikleri için Vâlâ, Zülküf Bey'le kısa yoldan, dağ yolundan gitmeyi reddedip Mudurnu üzerinden yola devam etti. İyi ki öyle yapmış. Çünkü

Zülküf Bey yolda 80 kişilik bir kaçak grubuna rastlamış, onları muhafızı dört jandarmaya teslim olmaya davet etmiş, kaçaklar bunu reddedince, Zülküf Bey jandarmalara:

«Ateş!»

Emrini vermiş. Kaçaklar da can korkusuyla silaha sarılmışlar ve hem jandarmaları şehit düşürmüşler, hem de Zülküf Bey'i öldürmüşler.

Vâlâ Nureddin bu olayı anlattıktan sonra şunu belirtir:

«İki dağ ortasındaki derenin kıyısında bulunan Mudurnu'da kaymakamlık etmeyi kabul etmemiştim. Eğer bazı teşebbüslere girişmeseydim, hayatımın bir çatalı burada olurdu. Bugün muharrir olmazdım. Hükümeti idare eden kadroda bulunurdum.» *(a.g.e., s. 155, 2. basım)*. Ve elbette Nâzım Hikmet de, iyi bir arkadaşla Sovyetler Birliği'nin yolunu tutamamış olurdu belki de...

Vâlâ Nureddin Maarif Kongresi için gittiği Ankara'da, Bolu'dan ayrılmanın da hazırlığını yapmayı ihmal etmedi. Maarif Vekâletinde birikmiş maaşlarını almayı başardı. Vehbi Sarıdal'la karşılaştı. Bu karşılaşmada önemli bir değişiklik vardı.

İnebolu'da karşılaştıkları ve tanıştıkları vakit, Sarıdal Spartakist'ti, Nâzım ve Vâlâ bu alanda «cahil». Bu kez Ankara'da Vâlâ, sosyalizm ve Sovyetler'deki gelişme hakkında inançlı bir bilgi sahibi, Vehbi Sarıdal, ılımlı bir sol ve Kemalistti.

Temmuzun 3. haftasında, Vâlâ, gerekli bilgileri almış, hatta Tiflis'e gittiğini öğrendikleri Muhittin Birgen'in evinde yapılan toplantılarda Sovyetler Cumhuriyetinin Sefiri Mdivani'nin de bulunduğunu öğrenmişti. Üstelik Mdivani şu sıralarda bir Sovyet Cumhuriyetinde Cumhurbaşkanı idi.

Vehbi Sarıdal, Vâ - Nû'ya Ankara'da bu kez büyük yakınlık göstermişti. Onun için de Vâlâ, Sarıdal'a planlarını şöyle açıklamıştı:

«Bolu'da bizi bir kaşık suda boğacak mürteciler. Namaz kılmıyor, oruç tutmuyoruz diye, bize yapmadıkları kalmıyor. Hani millî kuvvetler biraz gerilese, bizi, öğretmeni olduğumuz okulun üst katında kör testere ile kesecekler. Nâzım'ın favorilerinin uzunluğunu gâvurluk sayıyor, uzun kalpağını bir isyan bayrağı diye nitelendiriyorlar. Evimizi gözetliyor, konuşmalarımızı dinliyor, gizlice peşimizi bırakmıyorlar. Biz de bir takaya atlayıp Trabzon'a ordan Kafkasya'ya geçeceğiz. Tiflis'te Muhittin'i buluruz, bir kazmaya sap oluruz.»

Vehbi Sarıdal, taka ile yolculuğu tehlikeli bulmuştu. Önerdiği yol şuydu:

«Taka ile pasaportsuz yolculuk başınıza çok iş açar. Size tavsiyem, Kafkasya'ya geçeceğinizi, orda kalacağınızı kimseye söylemeyin. Kâzım Karabekir Paşa Doğuda öğretmen arıyor, bulamıyor. Siz, karadan Bolu, Düzce, Akçakoca'yı takib edin ve oradan Zonguldak'a vapurla gidin. Oradan Allah Kerim, birkaç gün içinde Trabzon'a gidecek bir vapura rastlarsınız. Sonrası sizin becerikliliğinize kalmıştır.»

Vâlâ Nureddin, Ankara'dan Bolu'ya dönüş hazırlığını tamamlayarak yola koyuldu. Bir süre önce Nâzım' la aralarında tartışmışlardı:

«Bolu'dan nereye gidelim, Paris'e mi, Berlin'e mi, Moskova'ya mı?» Ve karar verememişlerdi.

Ama şimdi, Sovyetler Birliği'ne geçme ağır basmaya başlamıştı. Üstelik Türkiye ile Sovyetler Birliği canciğer kuzu sarması gibiydiler. Dostluklar adam akıllı gelismişti. Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanması için Sovyetler 1920 Temmuzunda Mustafa Kemal Paşa'ya ilk Sovyet yardımını göndermişlerdi. 16 Martta

da ilk Türk Sovyet anlaşması imzalanmış, 27 Martta Büyük Millet Meclisi, Moskova anlaşmasını imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre Kars, Ardahan, Artvin illeri ve dolayları Türkiye'ye geri verilmiş, Batum serbest liman olmuştu. Batum'daki Türklerin ulusal ve dinsel inançlarına saygı gösterileceği hükme bağlanmıştı. Boğazlar için Türkiye'nin güvenliğine zarar vermeyecek bir anlaşma iki tarafın da amacı olmuştu.

Azerbeycan Sovyet Cumhuriyeti ile Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa arasında iyi ilişkiler kurulmuş, hatta Azerbeycan Şûralar Cumhuriyeti, Kâzım Karabekir Paşa'ya gümüşten 279 parça yemek takımı armağan etmişti.

İşte Nâzımlar bu elverişli ortamda Kâzım Karabekir Paşa'nın yanına öğretmen olarak gideceklerini bildirerek Batum'a çıkacaklar ve orada kalacaklardı. Yeni devrimin yeni dünyasını tanıyacaklardı. Vehbi Sarıdal, Ankara'da Vâ - Nû'yu ikna etmişti.

Dört aya yakın bir sürede Anadolu'nun yobaz takımının hışmına uğramışlardı. Kesin olarak Bolu'dan ayrılacakları için Vâlâ Nureddin, öğretmenliklerini ispatlayacak belgeleri Maarif Vekâletinden almıştı. Nâzım için aldığı pusulada şunlar yazılı idi:

Umum Maarif Vekâleti Sicil Numero Puslası
Numero *vazife ve ismi*
914 *Bolu Sultanisi kısmı iptidaî muallimi Nâzım Hikmet Efendi*
Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâletince mahfuz dosyanızın sicil numerosunu nâtık pusladır.

15 Haziran 1337
Mühür, imza

Bu tarih, 15 Ağustos 1921'e rastlıyordu. Vâlâ, işini bitirmişti.

Ankara'dan hayırlı haberlerle Bolu'ya hareket eden Vâlâ Nureddin, gelecek günlerin macerasını düşünüyorken, Nâzım da Bolu'da «Ya sabur» çekiyordu. Çünkü yobazlar, Nâzım aleyhinde yeni yeni yalanlar düzmüşlerdi. Sokakta, Nâzım'a laf atmaya başlamışlardı.

Vâlâ, Bolu'ya dönünce Nâzım'dan geçen günlerin olup bitenlerini öğrendi. Vâlâ, Nâzım'ı teselli ediyordu:

«Bak Nâzım, olup bitenlere bir sünger çekelim. Durum muhakemesi yapalım. Biz, Kastamonu'dan postaya verilmiş bir kart aldık mı Muhittin'den? Aldık. O Tiflis'in yolunu tutmuş mu? Tutmuş ve varmış bile... Ben Ankara'ya gidip maaşlarımı aldım mı? Aldım. Paramız bizi Batum'a çıkaracak kadar gani mi? Gani... Şurada üç arkadaş mıyız? Üç arkadaş: Sen, ben, Ziya Hilmi... Üçümüz de aynı fikirde ve aynı inançta mıyız? Aynı inançta... Birkaç güne kalmaz Bolu'yu yobazlarıyla başbaşa bırakıp ver elini Kuzey Batı demeyecek miyiz? Diyeceğiz... Eh, bu sıkıntılı surat niye?»

Her ne kadar Nâzım ve Vâlâ kesinlikle Sovyetler'e gitmeyi tam bir karar haline getirmemişlerdi ama, Vâlâ'nın da gönlü bu yolun seçilmesinden yana idi.

Nâzım Hikmet, Bolu'daki boğucu havadan her ne kadar memnun değilse de yine kendini zaman zaman şiire veriyordu. Hatta yalnız bilinen türde şiir yazmakla yetinmiyor, yeni şiir denemelerine girişiyordu. Bunu şöyle anlatır:

«Anadolu'ya, işgal altındaki İstanbul'dan geçişimde ve bilhassa Bolu'ya gelip halkla, hele köylüyle yakından temasımda ve Sovyet Rusya'da olup bitenleri kulaktan duyup, Marks'ın, Lenin'in isimlerini filan da

işitişimde, şiirle yeni şeylerin, şimdiye dek söylenmemiş şeylerin ifade edilmesi gerektiğini sezdim. Bu işte ilk önce beni yeni öze göre yeni bir şekil bulmak meselesi ilgilendirdi. Şekilde yenilikler daha kolaylıkla yapılır genel olarak. İşe kafiyeden başladım. Kafiyeleri mısraların sonunda değil de, bir sonda bir başta denedim. Misal:

> Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
> Saatlerce nasıl koşmak arzusunu verirse...»

Vâlâ Nureddin, hem Bolu'daki bunaltıcı ortamı, hem Nâzım'ın şiirde alışılmışlığın dışına çıkma eğilimiyle ilgili olarak şunları yazar:

«Sağdan, soldan dostlar kulağımızı bükmeye başladılar:

'Siz bu kasabada fazla kalmayıp hayırlısıyla başka bir yere gitseniz. Aleyhinize çok cereyanlar uyanıyor.'

Bu sözleri o devrin Bolu Mutasarrıfı duymuştu. Uzun boylu yakışıklı genç bir zattı. Ağustos ayındaydı. Hür düşünen insanlara bu memleketin ihtiyacı olduğunu, ancak bizim tipimizdeki insanlarla irtica çevrelerinde denge olabileceğini bana bizzat söyledi. Bizi Bolu'da alıkoymak için bana —yirmisine birkaç ay evvel basmış ve hiç idari memuriyet verilmemiş gence— Mudurnu Kaymakamlığını teklif etti. Derhal inha edeceğini bildirdi. Fakat bizim gözümüz memuriyette, maaşta değildi. Mutlaka okumak, mânen daha teçhizatlı olmak emelindeydik. Onun için ben reddettim. Nâzım'ı da artık Bolu'da tutacak hiç bir kuvvet yoktu. Çevrenin muhasarası daralıyordu.

Ve ben bunun boğuntusunu hissediyordum. Soluğumu rahat alamıyordum. Nâzım'ın da çok tedirgin hali vardı.

Şiirde alışılmışlığın dışına itmekle Nâzım'ı oyalamak istedim. Bari hızını sanattan alsın. Evde kapanıp kalalım da yıldırımları üzerimize çekmeyelim. Kabak, kafiyelerin başına patladı.

'Nâzım, yahu! Kafiyelerin ille mısra sonlarında olması şart mı? Demiş bulundum. Şunları başka tarafa çeksek çekiştirsek...' Bu önerimin sonucu, klasik dışı şu ortak 'dizdiri' kaleme alındı:

Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
Saatlerce nasıl koşmak arzusunu verirse.

v.s.»

Nâzım, bu şiirini 26 yıl sonra (1947) Bursa Cezaevinde yeniden okurken duygularını bir mektupta şöyle dile getirmişti:

«26 yıl önceki şiirimizi içim tatlı bir kederle burkularak okudum. Ben hâlâ ve çok şükür o 26 yıl önceki çocuğum. Ve bu sefer 8 yıl süren hapislikte de 'senelerin ve mesafelerin arkasına atılmak, fırlatılmak' iştiyakını, rengi başkalaşacak göklerin hasretini çekiyorum.» *(Müzehher Vâ - Nû'ya mektubundan)*

Nâzım, şiirle uğraşsa bile Bolu'nun irtica çemberi içinde kalmaktansa İnebolu'da varlığını öğrendiği Ağır Ceza Mahkemesi üyesinden daha da pekiştirdiği yeni bir ilgi ile yeni bir dünya için bilinmez bir hasretle dolu idi. Hele, ilk sevdiği kızlardan birisi de, eniştesiyle birlikte Tiflis'e gitmişti. Ankara'da kendilerine iş bulunması için çırpınan Muhittin Birgen, o yâd elde elbette kendilerinin elinden tutardı.

Zaten Bolu Mutasarrıfı, kendileriyle bolşeviklik üzerinde konuşmuş, Ankara'nın düşmesi ihtimali belirdiği vakit, olmadık teklifler ileri sürmüş ve kararlar verdiğini açıklamıştı. Fakat Ankara düşmemişti, Mutasarrıfın düşüncesi de alt üst olmuştu. Onun için de Nâzımlara yeni bir teklif yaptı:

«Burada yapacak işiniz kalmadı artık, benim de başımı belâya sokmayın, gidin...» dedi.

Nâzım, Mutasarrıfın kendilerinden korktuğunu anlamıştı. Oysa, Nâzım, kendisine yapılan teklifi —ne olursa olsun— hiç kimseye söylemezdi. Ama Bolu Mutasarrıfının içine kurt düşmüş:

«Gidin burdan...» demişti.

O sırada Ziya Hilmi de, Trabzon'dan telgraf aldığını söylemiş ve «Fırsattır, siz de gelin. Ordan hep beraber Rusya'ya geçip Bolşevikliği yerinde, iyice öğreniriz» demişti.

İki arkadaş, Ziya Hilmi'nin teklifini kabul ettiler. Ziya Hilmi önceden gitti. Nâzım'la Vâlâ da birkaç gün sonra Doğu'ya doğru yola çıkacaklardı. Kesin karar rota için olacaktı. Yoksa Paris ve Berlin hesapta yoktu artık.

VII. SOVYET RUSYA'YA YOLCULUK

Asırlar vardır ki, bu memleketin,
En sade, en temiz gönüllerine,
Göklerin ezelî nuru yerine,
Zulmeti siniyor kara kuvvetin.

KARA KUVVET şiirinden

Rota çizilmiş, kesin karar uygulama düzeyine gelinmişti. Vehbi Sarıdal'ın öğüdünü tutacaklar, taka ile Trabzon'a gitmeyecekler, kara yolunu izleyeceklerdi. Kaldı ki, kendilerine el uzatacak biri de şimdi Tiflis'te bulunuyordu. Bu da Muhittin Birgen'di. Sarıdal, Nâzım'la Birgen'in baldızı arasında İstanbul'da geçen gönül ilişkisini bilmediği için Birgen'i, sadece Matbuat Umum Müdürü iken Nâzımlar'a yakınlık göstermiş olması noktasından yorum yapıyordu. İki genç, Sovyet Rusya'ya geçerse, Muhittin Birgen onlara el uzatacaktı kuşkusuz. Vehbi Sarıdal ısrarla bunun üzerinde duruyor, Mdivani'nin ilk Ankara elçiliğini de hatırlatıyor, onun da kendilerine yardımcı olacağını lehde bir etken olarak ileri sürüyordu.

Gerçekten de Muhittin Birgen, Nâzımlar'ın meşhur «İstanbul Gençlerini Anadolu'ya Davet» şiiri yüzünden Mecliste bir hayli eleştirilmişti. O zamanlar Genel Müdürler, Meclise davet edilir, milletvekillerinin sorularını cevaplandırırlardı. Bu soru yağmuru altında ezilen Muhittin Birgen, görevinden ayrılmaya ka-

rar vermiş, ama görevinin sağladığı olanaklarla kendi evinde Sovyet elçisine ve yakınlarına şölenler vermiş, bazı Rus ticaret firmalarıyla ilişkiler kurabilmişti. Evi, aydınlar ve Mdivani'nin katıldığı forumlara dönüyordu sık sık. Yeni fikirler tartışılıyordu. Birgen bu ortamdan yararlanmış, Tiflis'te bir firma ile ticaret ilişkileri kurabilmeyi sağlamıştı. Matbuat Umum Müdürlüğünden 9 Mart 1921'de ayrılmış ve bir süre bazı hazırlıklar yaptıktan sonra Tiflis'e gitmişti. Hem ticaret yapıyor, hem de Yüksek Pedagoji Enstitüsünde dört değişik ders alıyordu. *(Son Posta, 12 Temmuz 1937)* Yanında eşi, kızı Asude ve baldızı Nüzhet vardı.

Muhittin Birgen'in bu durumunu da göz önünde tutan Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin kararlarını uygulamaya koyuldular, içleri umutla dolu olarak Bolu - Gerede - Akçakoca yolunu tuttular ve Akçakoca'dan kalkan bir gemi ile Zonguldak'a oradan da Kornilof adlı bir İtalyan gemisiyle Trabzon'a hareket ettiler. Trabzon'a çıktıkları vakit takvimler 21 Eylül 1921'i gösteriyordu. Trabzon, bilmedikleri bir şehirdi. Kimseye bir şey söyleyemezlerdi. Sadece Kâzım Karabekir Paşa'ya öğretmen olarak gideceklerini açıklayabilirlerdi. Trabzon, sekiz ay kadar önce Sürmene açıklarında işlenen ve Mustafa Suphiler'i imha eden olay nedeniyle her yabancıya karşı kuşku duyuyordu. Çünkü Halk İştirakiyyûn Fırkası kurulmuş, bir süre sonra Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası ile gizli Komünist partisi birleşmişti. Böylece Ankara'da, Eskişehir'de bazı Türkler komünistliği benimsemişler ve Sovyet Rusya ile ilişki kurmak için Karadeniz yoluyla Rusya'ya adamlar geçirdikleri duyulmuştu. Ama resmi Ankara hükümeti, kendi görevlileri dışında hiç bir Türk'ün Sovyetler'le ilişki kurmasını doğru bulmuyor ve kurye şeklinde de olsa, kaçakçılık için de olsa Türkiye - Sovyet Rusya sınırına yakın

yerlerde bu geçişleri önleyici tedbirler almış bulunuyordu. Bu bakımdan Nâzım ve Vâlâ'ya niçin geldiklerini, nereye gideceklerini öğrenmek amacıyla yerli halktan sokulanlar görüldü. Karar verdikleri gibi hep aynı şeyleri söylediler:

«Kâzım Karabekir Paşa öğretmen istiyor, bizi Ankara, Paşa'nın yanına gönderiyor.»

Trabzon, hâlâ sekiz ay kadar önce 28/29 Ocak 1921'de Mustafa Suphiler'in öldürülmesi olayının söylentileriyle meşguldü ve komünistlerin niçin Ankara'ya gönderilmeyip öldürülmesinin sırrını çözmeye çalışıyordu. Şimdi iki öğretmenin Kâzım Karabekir Paşa'ya gitmek için gelmeleri ve Trabzon'dan mürur tezkeresi alıp vapurla Batum'a geçmek istemeleri, Mustafa Suphiler'in öldürülmesiyle ilgili bir araştırmanın sürmekte olduğu izlenimini uyandırmıştı. Gelenler, basit birer öğretmene benzemiyorlardı. Hele Nâzım Hikmet'in kalpağının tepesindeki astarın kırmızı oluşu, favorilerinin kulak memesine varması dikkati çekici şeylerdi.

Bu kuşkulara karşın iki öğretmen, yetkili memurlara güven verdiler ve mürur tezkerelerini alarak Batum'a giden bir gemiye bindiler. Gemide her cinsten, her yaştan insan vardı. Herkes birbirine Sovyetler hakkında bilgi soruyor, savaşın seyriyle ilgili bilgi alışverişine koyuluyordu.

Gemi, Batum limanına girdiği vakit herkeste bir heyecan, bir merak, gerçekle yüz yüze gelmenin muhtemel duygularını kendi kendine araştırma havası esiyordu. 30 Eylül, Nâzım Hikmet'in Batum'a ayak bastığı tarihti.

Gemiden inip gümrük muayenesine sıra gelince herkesin adı, soyadı yanında «sosyal geçmişi» de soruluyordu. Vâlâ'nın babasının mesleği Beyrut Valiliği, Nâzım'ın dedesi paşa, vali... Batum'daki deyimiyle «Gene-

ral Gubernâtor»... Çarlık Rusya'sının al aşağı edilmiş devlet yöneticilerinin benzerleri...

Sonradan bir «gizli izleyici» olduğu anlaşılan Tatar Şevki, rıhtımda Nâzımlar'ın eşyasını taşıma, onlara yer bulma bahanesiyle tanışmayı başarır. Nâzımlar'ı ucuz bir otele yerleştirir. Nâzımlar bir «Ohhhh» çekip ellerini, yüzlerini yıkadıktan sonra sosyalist bir ülkenin bir sınır limanını gezmek için inerler. Vakit saat üç sularında.

Nâzım, bana:

«Batum'da bavullarımızdan kurtulup tüy gibi hafif, şehri gezmeye iner inmez, Batum'u sevdim» demişti. O ilk izlenimi not ettiğim şekliyle şöyleydi:

«Çakıl döşeli geniş caddeler, düzgün yaya kaldırımları, başlarında kırmızı ipekli mendil, gri bir buluz giymiş, etekleri diz kapaklarını örtmeyen kısalıkta giyinmiş kızlar... Kimseden çekinmeden, korkmadan tek başlarına dolaşan hanımlar... Doğrusu onları görünce içimden 'özgürlük biraz da soyunmadan, arınmadan geçer' demiştim. Binalar, kiliseler, sokaklar, evlerin mimarisi, mağazaların düzenlenişi ayrı bir dünyada olduğumuzu hemen anlatıyordu. Batum bulvarı. Batum Parkı bir rahat, bir dinlendirici, bir güzeldi ki hâlâ bizim Gülhane Parkı'nın muhteşem güzelliğine rağmen bakımsızlığıyla düştüğü sefalete acırım. Batum'a 1918'de gitseymişiz, Osmanlı ordusunun girdiği Batum'da binalar üzerinde Osmanlı Bayrağının dalgalandığını görürmüşüz. Rus, ya da Osmanlı ne olursa olsun bir süre kardeş kardeş yaşamayı bilmiş. Şimdi kendi rejimini kurunca Osmanlılar'dan hiç de şikâyetçi olmadan yeni düzenlerini seve seve kuruyorlarmış... Bazıları 13 Nisan 1918 tarihini unutmamış ama, Osmanlı'nın Batum'a girişi hiç bir öldürme, yıkma, zulüm ve işkence anısı bırakmamış. Efendi efendi girmiş, efendi

efendi çekilmiş... Yeni rejim başlar başlamaz isimler değişmiş. Marinski Prospekt adında bir büyük mağazaya 'Kızıl yoldaşın mağazası' anlamına gelen bir ad takılmış, Turesti Bazar, önceleri Rum, İranlı ve Osmanlılar'ın mağazaları imiş. Şimdi Batum Pazarı oluvermiş. Yeşil palmiyelerin ince dalları yolu daha da zarifleştirivermiş.»

Batum'da Nâzımlar kısa bir süre kalmışlar ama, bazı yerli Türklerden eskiye ait anılar dinlemişler. Nâzım anlattı:

«Bana birkaç yıl önce Batum'da oturan Mahinur adında bir hanımdan söz ettiler. Uzun boylu, kara gözlu, ciddi güzel bir Türk hanımı imiş. Batum Hilâl-i Ahmer (Kızıl Ay) örgütünde çalışırmış. Kocası da hastahanede çalışan bir doktormuş: Doktor Mahmut. Kızları Leyla Hanım da pek ince zarif bir kızmış. Batum, tekrar Rusya'nın olunca birkaç gün içinde hepsi birden yok olmuşlar, derlenip toparlanıp Türkiye'ye geçmişler. Oysa Batum'da kalsalarmış, yine rahat yaşarlarmış.»

Nâzım, bunları anlatanın verdiği teminatı pek ciddi bulmamış, o şoven hava içinde belki başlarına bir şey gelirmiş. Nâzım Hikmet:

«Karadeniz'in açık mavi rengi karşısında kıyıya paralel olan Batum bulvarı kadınlı-erkekli, kızlı-oğlanlı gezinen, söyleşen, hatta sevişen, ama terbiyeli terbiyeli sevişen insanlarla dolup taşıyordu. Biz, henüz bir kazmaya sap olamamış, Muhittin Birgen'i bulamamış, avare avare parkta oturuyor, dolaşıyor, yeni hayatın bize anlatılana benzeyen ve uymayan yönlerini konuşarak kendi kendimize ahkâm kesiyorduk.» demişti.

Birkaç gün sonra Tiflis'e gitmek zorunluğu doğmuş, çünkü paralar suyunu çekmişti. Bir an önce, Muhittin Birgen bulunmalı, bu arada baldız Nüzhet Hanım

görülmeli idi. Tiflis'e, trenle gittiler ve bir sabah kendilerini Batum'da parkta tanıştıkları Türklerden aldıkları adreste Orient Otel'in bulunduğu Tiflis garında buldular. Geceyi yorgun, biraz da uykusuz geçirmişlerdi. Batum'dakine benzer bir Sirkeci Otelini lüks otel durumuna getiren türden bir misafirhanede birer karyola kiraladılar ve o yorgunlukla Orient Otelini sorup soruşturmaya başladılar. Şehrin yüksek bir yerinde, mutena otellerden biri imiş. Ihlaya puflaya otele varırlar. Resepsiyon memuru Rusça konuşuyor, bizimkiler henüz Rusçadan habersiz... Memur bu kez Fransızca konuşur:

«Fransızca bilir misiniz?»

Nâzım Hikmet hemen:

«Evet, konuşuruz. Bir tanıdığı arıyoruz» der.

«Kimdir tanıdığınız, buralı mı yabancı mı?»

«Burada oturuyor, bizim memleketli Türkiyeli, adı Muhittin, Muhittin Yoldaş!» der Nâzım. Batum'a gelirken gemide karşılaştıkları Varangel ordusu kaçkını Ruslar, yurtlarına dönebilmek için hemen 'kızıl' kesilmişler ve birbirlerine 'Yoldaş' deyip duruyorlardı. Nâzım, daha Ankara'da iken gazetelerde Mdivani Yoldaş, Lenin Yoldaş diye yazıldığını görmüştü. Ama ne Vâlâ'ya, ne de gemideki Ruslar'dan herhangi birine Yoldaş diye hitap etmemişti. Şimdi bolşeviklerle ticaret yapan Muhittin Bey, herhalde Yoldaş olacaktı. Onun için Nâzım ilk kez Orient Otel'in resepsiyon memuruna «Muhittin Yoldaş»ı soruyordu. Memur:

«Muhittin Yoldaş bizim oteldeler, ama kendileri Moskova'dalar» deyince Nâzım'da şafak attı. Bunu sezen Vâ - Nû:

«Ne yapacağız Nâzım?» diye telaşlı telaşlı sordu.

Durum şuydu:

Muhittin Birgen, birkaç gün önce bir işi için Moskova'ya gitmişti. Trenle on bir gün sürüyordu Tiflis - Moskova arası. Muhittin Birgen Moskova'ya kızı ve baldızıyla gitmişti. Yirmi beş gün sonra Tiflis'te olacaklardı. Kayınvalidesi ile eşi Melahat Hanım otelde idiler. Muhittin Birgen otelin salonlu bir odasını tuttuğu için şimdi eşine telefonla haber verilebilir ve Nâzımları kabul edebilirdi. Memur:

«İsterseniz odalarına haber vereyim, kim diyeyim sizler için?»

Nâzım, hemen kendi adını verdi, sonra Vâlâ'nınkini ekledi. Telefondaki ses Fransızca cevap verdi:

«Hemen buyursunlar.»

Melahat Hanım'la annesi Nâzım'ı hemen kucaklayıverdiler. Vâlâ'ya bir «hoş geldiniz» dediler. Gece yarısına kadar süren sohbet pek tatlı geçti. Gece yarısından sonra otelde ziyaretçi kalamayacağı için Orient Otelinden ayrıldılar. Ertesi sabah tekrar sohbete devam faslı başlayacaktı ki, otele girer girmez, resepsiyon memuru; dünkünden çok farklı bir ilgi ve saygıyla; yine Fransızca:

«Hoş geldiniz Yoldaşlar, hoş geldiniz. Size bir mesaj var efendim. Cumhurbaşkanımız Mdivani Yoldaş sizi bekliyorlar.»

Nâzım, adamakıllı afalladı. Vâlâ, daha ihtiyatlı ve takip edilmekte olduklarını bildiği için, gelişlerinin eski Ankara sefiri Mdivani tarafından öğrenileceğine emindi. Nâzım sordu:

«Cumhurbaşkanına gitmemiz için ne yapacağız?»

Orient Oteli'nin memuru:

«Sizi evlerinde bekliyorlar, ben size yol gösterecek bir arkadaş vereceğim.»

Yol gösteren yanda yürümeye dikkat ederek ve katiyyen öne geçmeyerek Nâzımlar'ı Tiflis Operası'nın ya-

nında bir inişli yol üstündeki apartman önünde durdurdu:

«Buraya gireceğiz» dedi. Nâzımlar'ın ikinci kata çıkmalarını bildirdi ve ayrıldı.

Cumhurbaşkanı Mdivani, Nâzımlar'ı mümkün olduğu kadar dostça karşıladı. Gelenleri tanıyordu. Niçin geldiklerini de biliyordu. Uzun söze vakit yoktu. Kendisi az sonra trenle Moskova'ya gidecekti. Birkaç gün kalıp dönecekti. Demek ki bir aylık süre kadar ayrılmış olacaktı Tiflis'ten. O zamana kadar da Muhittin Yoldaş dönecekti. İki şairin daha iyi şair olabilmeleri ve inkılâbı öğrenmeleri için bir şeyler yapabilecekti. Şimdilik kendisi dönünceye kadar Cumhurbaşkanı adına Orient Otel'de kalacaklardı. Yiyecekler, içecekler, yatacaklardı. Her ihtiyaçları karşılanacaktı. Onun için vakit geçirmeden kendisi trene, Nâzımlar Otele varmalıydı. Kapıda Mdivani'nin makam otomobili kendilerini bekliyordu. Cumhurbaşkanı:

«Buyurun gidelim» dedi.

Cumhurbaşkanının arabası Orient Otel'in önünde durdu. Nâzımlar indiler, Cumhurbaşkanı da. Cumhurbaşkanı misafirleri önden otele buyur etti. Kendisi de arkalarından Orient Otel'e girince resepsiyon memuru ayağa kalktı. Mdivani'nin emirlerini dinledi.

Verilen emir şöyleydi:

Cumhurbaşkanı Moskova'dan dönünceye kadar Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin, bu otelde Cumhurbaşkanının özel konukları olarak kalacaklardı. Ne gibi ihtiyaçları olursa, her şey otel idaresi tarafından karşılanacaktı. Rahat rahat yatacaklar, rahat rahat şiir yazabileceklerdi. Ve Mdivani Yoldaş:

«Bana allahaısmarladık, hoşça kalın» deyip ayrıldı.

Böylece Nâzımlar, rahata kavuştular.

Tiflis'te başka Türkler de kalıyordu. Bunlar arasında Atatürk'e suikast yaptığı iddiasıyla ölüme mahkûm edilen Dr. Nâzım da vardı; bazı İttihatçılar gibi o da Azerbeycan'da bazı planlar peşinde idi. Dr. Nâzım'a, Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'in oteldeki konuşmalarını dinleme görevi verilmişti. Dr. Nâzım, büyük salonlu odanın yana açılan ve genellikle kullanılmayan kapısının goblen kalın perdesi arkasında saatlerce bekler, Nâzım'ların konuşmalarını dinler, bunları ilgililere rapor ederdi. Dr. Nâzım Mütarekeden sonra Almanya'ya kaçmış, orada dikiş tutturamamış, Azerbeycan'a geçmiş ve orda da işte böyle dinleme, gözetleme görevi gibi işler üstlenmişti.

Nâzım Hikmet, daha Batum'da iken Sovyetler Birliği'nde kalmayı ve uygulanan düzeni görmeyi kararlaştırmıştı. Bu bakımdan Tiflis'te rejim aleyhine hiç bir konuşma yapması olanağı yoktu. Yalnız partili değildi ama, partili Türklerle de tanışmaktan çekinmiyordu. Nitekim, Orient Otel'de Muhittin Birgen'in kayınvalidesi ve eşiyle birlikte bir akşam yemeğe inerlerken Melahat Birgen Hanım, Nâzım'a bir masada oturup yemek bekleyen grubu göstermiş ve yavaş sesle:

«Bunlar Türkiyeli komünistler, şu sakallı da Profesör Ahmet Cevat...» deyivermişti.

Bu grubu Vâlâ Nureddin şöyle hatırlar:

«Giritli Ahmet Cevat Emre, Kayserili İsmail Hakkı, eşi Rahime, Ziynetullah Nuşirevan, Aynülhayat adındaki eşi, Başçavuş Kadri, Abdurrahman Hoca.»

Bunlardan Ahmet Cevat Emre, Nâzımlar'ın üzerinde ve yaşamlarında önemli etkileri olan bir politikacı idi. Nâzımlar'ı, Batum'a kendileriyle birlikte gitmeye ikna etti ve Nâzım Hikmet'le Vâ - Nû, Muhittin Birgen'i de Prens Mdivani'yi de beklemeden Tiflis'e veda ettiler.

Ahmet Cevat Emre, Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'le ilgili anılarını şöyle anlatır:

«Bu gençler (Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin) Batum'daki ittihatçıların karargâhı ile temasa geçmişler, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın evine gidip geliyorlardı.»

Ahmet Cevat Bakû'da Şark (Vostok) adında bir dergi çıkaran Profesör Pavlof'la tanışmıştı. Prof. Pavlof, Ahmet Cevat Emre'ye bir telgraf göndermişti. Bunun nedenini ve sonuçlarını Emre şöyle anlatıyor:

«Şark Dergisini çıkaran Profesörle sırf literatür (yazarlık işleri) ile meşgul olduğu için aramızda bir meslek benzerliği gördüğüm bu profesöre son vakaları ve beni müşkül bir duruma atan sonuçları anlatan bir mektup yazdım; bunun üzerine, az bir zaman sonra, Safarof imzası ile aldığım bir telgrafla, Şark gençleri için açılmakta olan okulda (Kutv'da) ders vermek istersem hemen Moskova'ya hareket etmem teklif ediliyordu. Profesör Pavlov'un lâzım gelenlerle konuşup bana böyle bir ders bulduğuna hiç şüphem yoktu. Daha sonra ihtiyar profesörün koca hacimli dergisine tarihi bir vesika olarak mektubumu dercettiğini öğrenmiş ve buna diyecek hiç bir şey bulamamıştım.

Moskova'ya ders vermeye gitmek... İyi ama yalnız değildim; Nâzım Hikmet ile Vâ - Nû yanımda idi, benim odada bir küçük somya ile geniş bir yatak vardı, gençler geldikten sonra geniş yatağı onlara bıraktım, kendim dar somyada yatardım.

Para kalmamıştı, seccademi satmıştım, kıt kanaat geçinivorduk. Yemek ve bulaşık işlerini paylaşmıştık: Vâ - Nû patatesi ayıklar, olduğu zaman eti doğrardı, çorbayı ve etli yemeği ben pişirirdim, Nâzım Hikmet de bulaşığı yıkar, temizliği şöyle böyle yapardı.

Şevket Süreyya yoldaşın evli olduğu için ayrı odası vardı. İsmail Hakkı yoldaş onların idaresine bakıyordu.

Moskova'ya gitmek beni düşündürüyordu: Tiflis'e gidip Orjenikitze'ye danıştım. Gürcistan aksi-inkılabını bastıran, az sonra şimendiferleri organize eden bu Sovyetler Birliği lideri beni iyi karşıladı.

'Safarof imzası ile bir telgraf aldım', dedim, 'beni Kutv'da ders vermeye çağırıyorlar.'

'Bana da yazdılar', dedi, 'hiç durmayın. İsterseniz yarın, sizi kendi vagonumda götüreyim.'

Yanımda üç dört genç vardı, 'Orjenikitze yoldaş' dedim, 'onları ne yapayım?'

'Gayet basit,' dedi 'onları da alın, beraber götürün.'

Problem çözülmüştü. Batum'a döndüm. Moskova'ya Şevket Süreyya ile genç karısı da gitmek istediler. Beş kişilik bir seyahat olacaktı.

Teskere... pasaport lâzım değildi. Bu işlere bakan yoldaşın yetkisi genişti. Benim adıma, küçük bir kâğıt üzerine, beş kişilik bir yolculuk izinnamesi karaladı, Moskova'ya gidecek olan bu yoldaşlara, her nereye uğrarlarsa kolaylık ve konukluk gösterile! dedikten sonra mührünü bastı, imzasını attı.

Bu kâğıtla Moskova'ya kadar, masrafsız gidebilecektik.

Moskova'da beni Üçüncü Enternasyonal delegelerine tansis edilen lüks otele aldılar, gençler de öğrenci olarak mektebe gittiler.

Mektep tatil aylarında idi. Moskova'ya yakın güzel bir yerde kamp hayatı yaşıyordu; öğrenciler ve öğretmenler beraber otururlardı, her iki tarafla tanışmak için ben de bir akşam kampa gittim. Gece büyük ateşler yakılıyor, etrafında dans ediliyor, oyunlar oynanıyordu.

Kamp hayatı yaşayan öğrenciler, gündüzleri o ye-

şillik ve akar su yerlerinin birkaç kilometre ötelerine gidiyorlar, oralarda kamp kuran halk aileleriyle temas ediyorlardı. Bu sırada bizim genç ve yakışıklı Nâzım Hikmet ve Vâ-Nû arkadaşlar oralarda kamp kurmuş bir yahudi inşaat mühendisinin karısı Sofya İshakovna ve baldızı Grunya ile tanıştılar. Daha ilk görüşmede Nâzım Hikmet'e abayı yakan Sofya İshakovna akça pakça, tombalak, ellilik bir kadındı. Daha genç olan bekâr Grunya da Vâlâ Nureddin'e düşmüştü. Sovyetler Birliği İnşaat Mühendisine yüksek maaş verirdi. İki çocuk sahibi olan fakat Sofya'dan boşanmış, başka bir genç kadınla evlenmiş olan mühendis çok para alırdı. Karısına ve çocuklarına ödediği nafaka ile Sofya üç odalı bir evde refah denebilir bir hayat yaşıyordu: Bizim gençleri hemen evine davet etti ve dördü arasında çifte sevişme başladı. Vâ-Nû Sofya'nın ziyafetlerinde bulunur, fakat geceyi Grunya'nın başka bir evdeki odasında geçirirdi. Bir iki defa ben de Sofya İshakovna'nın toplantısında bulunmuş, bir akşam hatırlıyorum, zil zurna sarhoş olmuştum.

Tabiî bu eğlenceler gayet seyrek olurdu.»

Prof. Ahmet Cevat Emre'nin anlattıklarına göre o sırada Türk komünistleri Ankara'dan Moskova'ya gelmiş. Bunlar arasında Sadrettin Celâl, Vedat Nedim Tör de varmış. İstanbul'dan Sakallı Celâl da çıkagelmiş. Ahmet Cevat Emre, bunlara, yapacakları inceleme ile ilgili olarak şunları söylemiş:

«Mektepte konferans veren liderler, —Buharin, Radek, Zinovyef— milliyetçilerle beraber çalışılmasını, milliyetçi siyasetin desteklenmesini tavsiye ettiler. Büyük zaferden sonra Gazi Mustafa Kemal padişahlığı kaldırmaya teşebbüs ediyor, halifeliği de kaldırmak istediği işitiliyor, şimdiki halde memleketimiz için bunlardan daha büyük inkılâp düşünülemez. Padişahsız, halifesiz Tür-

kiye! İşçileri ve köylüleri bu inkılâba ısındırmaya, geri kafalıları aydınlatmaya çalışmalıyız. Komünistlerin en büyük faaliyetleri bu olmalıdır.»

«Sözümü bitirmeme güç tahammül eden coşkun bir yoldaş Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu tabancasını çekti, masanın üstüne koydu:

'Sen kemalistsin! Senin hakkın bir kurşundur' dedi.» *(Tarih Dünyası, 1 Ocak 1965)*

Bu olayda, Ahmet Cevat'ın anlatmadığı ve Nâzım Hikmet'i ilgilendiren bir konuşma bölümü var. Onu da Nizamettin Nazif, Ahmet Cevad'ın bu iddiası üzerine verdiği karşılıkta açıklar. Tepedelenlioğlu'nun olayla ilgili açıklaması şöyle:

«Bir akşam otele geldiğim zaman üçüncü kattaki odama giderken koridorda üç gençle karşılaştım:

Giritli Cevad'ın hatıralarında bahsettiği Şevket Süreyya ile Nâzım Hikmet ve bir başkası.

Bunlar Vostoçni Üniversitesinde talebe idiler. (Bu üçüncü genç benim hatırımda Vâlâ Nureddin diye kalmış... Yanılmış olmamak için kendisinden sordum. Vakayı hatırladı. Fakat üçüncü şahsın Alimof adında bir başka talebe olduğunu söyledi) Nâzım Hikmet heyecanlı, Şevket Süreyya hiddetli idi. Şevket Süreyya Bey'i ve Alimof'u ilk defa görüyordum. Nâzım Hikmet Bey'i Deniz Harp mektebinden tanırdım. Etrafını sardılar. Nâzım:

'Bizim hayatımızı koru!' dedi.

Hayretle yüzüne baktım:

'Hayrola...'

Şevket Süreyya, bugünkü gibi hatırımdadır... Kocaman bir elma şekerini andıran yüzünde acı bir gülümseme, sol eliyle yakamdan kavrayarak haykırdı:

'Bu adamlar bizi astırmak, yahut Sibirya'ya sürdür-

mek istiyorlar... Biz hiç fena mazisi olmayan insanlarız. Sen de bizim gibi gençsin. Bizi müdafaa et'.

Şaşırmıştım. Hiç bir şeyden haberim yoktu.

'Peki ama ne oluyor?' dedim, 'anlatın biraz...'

Meğer Üçüncü Enternasyonalin Dördüncü Cihan Kongresine iştirak etmiş olan Türkiye Komünist Partileri müşterek delegasyonu, otelde, aynı koridorun sonunda bulunan Baytar Salih'in odasında toplantı halindeymiş. Giritli Cevat son dakikada, kendisinin Ziynetullah Nuşirevan tarafından emperyalist casusluğu ile itham edilmiş olduğunu söylemiş ve:

'Elbette hedef yalnız ben değilim, bu iş size de sıçrar' demiş.

Bir an kafam karıştı. Yüzlerine baktım. Pırlanta gibi çocuklardı.

'Siz merak etmeyin, ben bir çaresine bakarım' dedim.

Dedim ama ne yapacağımı bilmeden yürüdüm, toplantı odasına girdim.» *(Tarih Dünyası, 1 Mart 1965)*

Nerde ise, Moskova'da öğrenimin daha ilk başlarında Ahmet Cevad'ın «Sarı çiyan» dediği Ziynetullah Nuşirevan yüzünden Nâzımlar'ın da başı belâya girecekti. Vâ - Nû, Ahmet Cevat hakkındaki kanısını şöyle açıklamıştı.

«Ahmet Cevat türlü kalıplara girmiş bir zattı. Ama her kalıpta çok çalışkan, çok samimiydi. Talebeyken jöntürk diye yakalanıp Fizan'a sürülmüş, Trablusgarp'tan Avrupa'ya kaçmış. Meşrutiyette kooperatifçilik önderliği yapmış. İşte şimdi de Kafkasya'ya kitap ticareti, halı ticareti için gelmiş ama, Bolşevikler, Kaf dağlarının berisine iniverdikleri için evdeki hesap çarşıya uymamış.»

Ama Nâzım Hikmet, hiç bir ticari hesap, hiç bir çıkar ve hiç bir özel amaç gütmemiş, Türkiye'de kara kuvvetin hışmından kaçarak yeni bir dünyanın oluşmasını izlemeye, görmeye, her ne pahasına olursa olsun bu po-

tada pişmeye, bu örste dövülmeye gelmişti. Zaten daha Batum'da iken bir gece otelde kendi kendisiyle hesaplaşmıştı. Her ne kadar Şevket Süreyya Aydemir, bu kendi nefsiyle hesaplaşmayı hiçe sayar ve Nâzım'ın Sovyetler Birliği'ne gidişini «tesadüf»le yorumlarsa da Nâzım'ın hayatı bu yorumun yersizliğini ortaya çıkarıyordu. Şevket Süreyya Aydemir'in bu konudaki inancı şu:

«Sosyal menşe'ine bakılırsa onun buralarda (Sovyetler Birliği'nde) işi olmaması lâzım gelirdi. Ailesinin kanında Polonya'dan, Macaristan'dan İstanbul'a Anadolu'ya kadar eski imparatorluğun kol attığı bütün ülkelerden bir parça vardı. Dedeleri, akrabaları, valiler, kumandanlar, paşalar, hatta bir de Serdar-ı Ekrem (Başkumandan) dı. Yüzünün hatlarında da cedlerinin çizgilerini taşıyordu.

İhtilâl cephesine ne sınıf kavgası yönünden, ne de fikir cephesinden gelmişti. Nazariyelerin sert sistemlerine hiç bir zaman kendini vermedi, cemiyetin yapısını değiştirme problemlerine, iş, kuruluş, inşa meselelerine, hülâsa o cephenin insanlarını ruh coşkunluğuna değil, iş disiplinine çağıran şeylere kafasında yer yoktu. Onun bu cepheye gelişi, biraz tesadüfün, biraz hissin eseri idi.» *(Suyu Arayan Adam, s. 252).*

Fakat gerçek, Nâzım'la birlikte Moskova'da okuyan Vâ - Nû'nun da tespit ettiği gibiydi. Batum'da Nâzım daha iyiyi arama içindeydi ve hem şairlik, hem politika ve doktrin onun kafasını sancılar içinde bırakan sorunlardı. Vâlâ'nın belirttiği gibi «Nâzım'ın kişiliğinde, hem siyaset, hem şairlik vardır. Bunlar birbirlerinden pek ayrılmazlarsa da... Nâzım'ın siyasi kişiliğini, o alandaki faaliyetlerini ayrı bir kitap halinde, Türkiye'de sosyalist hareketlerini incelerken ele almalı.» *(Bu Dünyadan Nâzım Geçti, s. 375)*

Nâzım Hikmet, Anadolu'da umduğunu bulamamıştı. Yöneticilerle halkın yaşayışı arasında önemli çelişkiler vardı. Ağa, mütegallibe saltanatı köylüyü, halkı eziyordu. Kör taassup, hiç bir ilerici harekete, çağdaşlığa geçit vermez gibiydi. Anadolu bakımsızdı. Hele kara kuvvet!! Nâzım'ın korkulu rüyalarına giriyordu. Nâzım'ın Kara Kuvvet şiiri, duygularını olanca keskinliği ile anlatır:

Asırlar vardır ki, bu memleketin.
En sade, en temiz gönüllerine,
Göklerin ezeli nuru yerine,
Zulmeti siniyor kara kuvvetin.
Asırlardan beri bu kara kuvvet,
Bir yara ki ruhumuzda kanıyor,
Susuz bir kurt gibi homurdanıyor.
Bir nura koşarsa eğer memleket.
Bu kara kuvvetin kara elleri,
Böyle sarılırken boğazımıza,
Gönüllerimizde biz bu hırsıza,
Hâlâ veriyoruz en kutsî yeri.
Nankördür imanlı gönüller bütün,
Şükranla secdeye varmazsa eğer,
Gençliğin nurunu çalan bu eller,
Hırsız eli gibi kesildiği gün.

Nâzım Hikmet bu kara kuvvetten uzaklaşıyordu.

İşte Tiflis'e gelmişler, büyük umut bağladıkları Muhittin Birgen'i aramışlar, yerini bulmuşlar, fakat Moskova'ya gittiğini öğrenmişlerdi. Tiflis'e gelişleri, gizli örgütçe öğrenilmiş ve durumları Cumhurbaşkanı Mdivani'ye bildirilmişti.

Ama ne olursa olsun, bütün köprüler atılmıştı. Zaten daha Batum'da iken Nâzım, İstanbul'dan ayrılıp

Anadolu'ya geçişini, Bolu'daki gerici saldırıları hatırlamış ve kendi kendine hesap vermiş, karara varmıştı. Nâzım, neye, nasıl karar verdiğini şöyle anlatmıştı:

«Oturdum Batum'da Fransa oteline, masanın başına. Ayakları, yalnız ayakları mı, her bir yanı oymalı, yaldızlı, girintili, çıkıntılı, oval bir masa, Rokoko... Üsküdar'daki yalının misafir odasında da rokoko bir masa vardır... Rokoko... Karadeniz kıyısından Ankara'ya, sonra ordan Bolu'ya yaptığım otuz beş günlük, otuz beş yıllık yayan yolculukla, öğretmenlik ettiğim kasaba, kısacası, uzun lâfın kısası, İstanbullu paşazadenin, daha doğrusu paşa torununun, Anadolu'yla tanışması, bu kere de Batum'da, Fransa otelinde, rokoko masanın üstünde duruyor, yırtık, kirli, kanlı bir yazma gibi serilmiş rokoko masanın üstünde... Bakıyorum, ağlamak geliyor içimden. Bakıyorum, öfkeden kan tepeme çıkıyor yine. Bakıyorum, utanıyorum yine Üsküdar'daki yalıdan. Karar ver oğlum, diyorum kendi kendime, karar ver... Karar verildi. Ölmek var dönmek yok. Dur, acele etme oğlum. Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanı başına. Neyini verebilirsin? Ne verebilirsin? Her şeyimi, her şeyimi... Hürriyetini, Evet! Hapishanelerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda... Gerektirirse ömrüm boyunca... İyi ama, sen kadınları seversin, yiyip içmeyi, temiz giyinmeyi seversin. Avrupa'yı, Asya'yı, Amerika'yı, Afrika'yı dolaşabilmek için can atıyorsun. Anadolu'yu Batum'daki rokoko masanın üstünde bırakıp ta Tiflis'ten Kars'a ordan da Ankara'ya döndün mü, beş altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun, kadın, yemek, içmek, sanat, dünya... Bırak! Hapislerde gerekirse ömrüm boyunca yatabilirim... Peki, asılmak da var, öldürülmek de, Suphi'yle arkadaşları gibi boğulmak da var, komünist olursam, diye sormadın mı kendi kendine Batum'da? Sordum? Öldürülmekten korkuyor mu-

sun? diye sordum. Korkmuyorum, dedim. Birden düşünmedin mi? Hayır. Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı. Sonra topallığa, sağırlığa, sakatlığa razı mısın bu uğurda? diye sordum. Verem illetine, yürek hastalıklarına, körlüğe? Körlük mü? Körlük... Dur, hiç de düşünmemiştim kör de olunabileceğini bu uğurda. Kalktım. Gözlerimi sımsıkı yumdum. Dolaştım odanın içinde... Eşyaları ellerimle yoklayarak, kapalı gözlerimin karanlığında odayı dolaştım. İki kere tökezlenip yere kapandım, amma gözlerimi açmadım... Sonra masanın başında durdum. Gözlerimi açtım. Razıydım körlüğe de... Biraz çocukça, belki biraz komik... Ama doğrusu bu. Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere... Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettiğim Anadolu. Yüreğim getirdi beni geldiğim yere... İşte böyle.»

VIII. NÂZIM'IN EVLENMESİ VE YENİ ŞİİR TEKNİĞİNİ BULMASI
SON DURAK : MOSKOVA

Yılların arkasından çırpıt kanadını
«Strasyony Ploşçad»ın saat kulesi.
Yaşıyor her hangi bir 24 saatını
vatandaş kavgasının darülfünün
talebesi:
Balık çorbası, tüfek talimi, tiyatro, balet,
kitap,
Patates kamyonu başında süngü tak bekle
nöbet,
kitap, kitap,
Madde, şuur, istismar, fazlakıymet,
kitap... kitap... kitap...

19 YAŞIM şiirinden

Nâzım Hikmet, daha 13 yaşındayken tanıdığı bir kıza, İnebolu'dan Ankara'ya geçtikten sonra da ilgi duymuştu. Hikmet Bey ailesi, Nişantaşı'nda sporcu Selim Sırrı'ların bulunduğu apartmanda bir daire kiralamıştı. Bitişiğindeki binanın dördüncü katında ise Muhittin Birgen eşi ve baldızı Nüzhet Hanım'la oturuyordu. Hikmet Bey'in oğlu Nâzım Hikmet de komşu çocuğu olarak Nüzhet Hanım'la tanışıyor ve o yaşın verdiği görgü ve terbiye içinde konuşuyorlardı.

Nüzhet Hanım'ın ablası, yazar ve politikacı Muhittin (Birgen) Beyle evli olduğundan, Mütarekeden sonra

milli mücadeleye katılmak için Ankara'ya gitmeyi başardılar. Nüzhet Hanımı da yanlarından ayırmadılar.

Muhittin Bey, Matbuat Umum Müdürü olmuştu. Evleri, bu bakımdan diplomatlar, yazarlar, gazeteciler, edebiyatla uğraşanlarla dolup taşıyordu. Bu dönemde Nâzım Hikmet'le Vâlâ Nureddin de Ankara'ya gitmişlerdi. Milli Mücadeleye yardım etmek, öğretmen olarak çalışmak istiyorlardı. Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey, onları evinde bir iki akşam konuk etmiş, sonra bir yerde yatmalarını sağlamıştı. Bu sırada Nüzhet Hanım' la Nâzım, İstanbul'dan iki komşu çocuğu döneminin arkadaşlığını anımsayarak yeni oluşum içindeki konuları konuşmuşlardı. Nâzım'ın yüreğinde Nüzhet Hanım için bir ateş yanmıştı.

Nâzım ve Vâlâ Bolu'ya öğretmen olarak atandıktan sonra Muhittin Bey de Hakimiyet-i Milliye'ye yazdığı bazı başyazıların ilgililerce beğenilmemesi yüzünden 1921 yılı başında Matbuat Umum Müdürlüğünden istifayı uygun bulmuştu.

Nâzım ve Vâlâ, son olarak 4 Eylül 1921'de Muhittin Beye ve Nüzhet Hanıma uğrayarak Bolu'ya gitmek için vedalaşmışlardı. Böylece iki arkadaş Eylül 1921'in ilk yarısında Bolu'ya gitmiş ve Bolu Sultanisindeki hocalıklarına başlamışlardı.

Muhittin Bey, eşi ve baldızı Nüzhet Hanım'la bir ticaret firmasının temsilcisi olarak Sovyet Rusya'ya (Tiflis'e) gitmiş ve Orient Otel'de bir daireye konuk edilmişlerdi. Nâzım'lar da Rusya'ya geçtikten sonra Batum'a varmışlar, oradan Tiflis'e giderek Ankara'dayken tanıdıkları Gürcistan Cumhurbaşkanı Mdivani'yle görüşmeyi amaçlamışlardı. Ancak kendilerini ilk soruşturanlar, orada Muhittin Bey'in ailesiyle bulunduğunu bildirmiş, onu tanıyıp tanımadıklarını sorunca:

«Ankara'dan da, İstanbul'dan da tanışırız. Onunla hemen görüşelim...» demişlerdi.

Muhittin Beyin orada oluşu, Nâzım'da Nüzhet Hanımı görme arzusu yeniden canlanmış, bu bakımdan da bir an önce Cumhurbaşkanını görmeye önem vermişti.

Ancak Mdivani'nin kendilerini kabul etmesinden sonra, Orient Otel'e gelince Muhittin Bey'in yanına baldızını alarak Moskova'ya gittiğini öğrenmişler, otelde, bayan Birgen'le karşılaşmışlardı.

Bir süre sonra Muhittin Bey Nüzhet Hanım'la Moskova'dan dönünce Nâzım, gurbet elde, Nişantaşı'ndan tanıştığı ve yüreğinde iz bıraktığı Nüzhet Hanıma karşı sevgisinin çok köklü olduğunu anladı. Onu sevdi ve Nâzım'lar bir süre sonra amaçları olan Moskova'ya gidebilmek için Batum'a döndüler. Nüzhet Hanım da, Tiflis'te kalmak istemediği ve İstanbul'a dönmek istediği için ailesinin rızasını alarak o da Batum'a gitmiş ve hastalandığından İstanbul yoluyla Almanya'ya gidebilmek için beklediği vapur gelinceye kadar Nâzım'larla birlikte on beş gün kadar Batum'da kalmıştı.

Nâzım, Nüzhet Hanımın İstanbul'a dönmemesi, birlikte Moskova'ya gitmeleri için günlerce onu kararından caydırmaya çalışmıştı. Sonunda vapur gelmiş, Nüzhet Hanım arkadaşlarına veda edip gemiye binince gizli polis Verboy, Nüzhet Hanımın evrakını incelemiş ve sert bir dille:

«Batum'dan ayrılamazsınız, gemiden ininiz!»
demişti. Bu sonuç Nâzım'da hem hayret uyandırmış, hem içinde umut ışığı yakmıştı. Nüzhet Hanım Tiflis'e eniştesinin yanına dönmüş, Nâzımlar Batum'da birkaç gün daha kalmışlardı.

Ahmet Cevat (Emre) ise, Nâzım'a gönderdiği mektupta Üniversiteye girebileceklerini ve beraberce Mosko-

va'ya gideceklerini bildirmişti. Nâzım da bunun üzerine Nüzhet Hanıma yazdığı mektupta kendisinin de Moskova'ya giderek birlikte okumalarını önermişti.

Ancak, Nüzhet Hanım Tiflis'te kalmış, bir Alman okuluna yazılarak yeğeniyle birlikte okul pansiyonunda kalmayı istemiş, bunda da muvaffak olamamıştı. Bunun da tepkisiyle isyankâr bir kız olmuştu. Nâzım'dan da sık sık mektup alıyor, Moskova'ya gelmesini önerip duruyordu.

Muhittin (Birgen) Bey ve eşi de, bu durumu göz önünde tutarak Nüzhet Hanımı Moskova'ya göndermeye karar verdiler. Uzun bir tren yolculuğundan sonra Nüzhet Hanım ikinci kez Moskova garına inmişti. Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin ve kendileri gibi üniversite okuyan yedi sekiz genç Nüzhet Hanımı büyük bir sevgiyle karşılamış, ona yalnızlığını ve yorgunluğunu unuttırmuşlardı.

Nüzhet Hanım, içinden:

«İşte yepyeni bir yaşam, önemli ve anlamlı yeni bir hayatın yolcuları arasındayım..» demişti.

Nâzım Hikmet, trenle Moskova'ya giderken savaş koşullarının neden olduğu açlığı, sefaleti, kuraklığın toprağı yarıklarla parçaladığını görmüştü. Nereye gittikleri bilinmeyen yüzlerce kadınlı erkekli, çocuklu insanlar arasında öyle sıska, öyle cılızları vardı ki, Nâzım bunları dalları kurumuş büyüyememiş ağaçlara benzetiyordu. Dehşetle o açları görünce hemen kalem kâğıda sarılmış ve ne hece, ne müstezat olmayan türden birçok satırı, alt alta, yan yana yazmaya başlamıştı. Bazı satırlar bir, bazıları iki kelimelikti. Bu şiirine Moskova'da «Açların Göz Bebekleri» başlığını koymuş. Nüzhet Hanım'a da göndermiş, «bu tabloyu değiştirmek için gel beraber çalışalım» anlamına gelen bir iki cümle yazmıştı.

Şimdi Moskova garında Nüzhet Hanımı karşılayan gençler, Nâzım'ın arkadaşları olarak açlığı yenecek gençlerdi. Onlar KUTV Üniversitesi'nde okuyorlardı. 1922'de bütün gün bir yandan Rusçayı öğrenmeye, bir yandan da dersleri anlayıp özümlemeye çalışıyorlardı. Üniversite yaşamında kızlı erkekli gruplar piyesler sahneliyor, birlikte derse çalışma saatlerinde büyük sınıflarda kalıyor, ara sıra dinlenmek için koridorlara çıkınca arkadaşlıklarını pekiştiriyorlardı. Gece, kaldıkları mütevazi odalarda derse çalışma, sohbet sürüyor, ancak Straskov Ploşçad'ın saat kulesi 12'yi vurunca:

«Sıra uykuya geldi!» diye yataklarına uzanıyorlardı.

Bu evrede Nâzım, Nüzhet Hanımla evlenme isteğini açıklayınca birkaç günlük bir «düşünme molası» geçtikten sonra...

Nüzhet Hanım bunun sonucunu şöyle anlattı:

«Kutv Üniversitesi'ne Nâzım'la birlikte gidiyorduk. Birçok kızlı erkekli arkadaş grubu içinde Nâzım Hikmet en çok ilgi toplayan, hareketli, canlı, inanmış ve inançlarını konuşmalarında, şiir ve piyeslerinde dile getiren bir önder durumundaydı. Bir gün bana evlenme teklif etti. Doğrusu şaşırmıştım. Ama hoşuma da gitmişti bu önerisi. Birkaç gün düşündükten sonra ben de evlenmeye razı oldum ve birlikte evlenme arzumuzu ilgili daireye giderek tescil ettirdik. Evlendiğimiz için bize daha geniş çe bir oda ayrıldı. Odamız yine Öğrenci Pansiyonu'ndaydı.»

Nâzım, evlendiği halde kız arkadaşları onun etrafında dolanıyor, Nüzhet Hanım ise, aralarındaki gönül bağının ve köklü anlaşmanın bu tür yakınlıkların sevgilerine zarar vermeyeceğine kesin inanıyordu.

Nâzım, şiirler yazıyordu boş vakitlerinde, ya da şiir yazma isteğini duyunca... Bunlar, yolda yazmaya başladığı «*Açların Göz Bebekleri*» gibi yepyeni bir tarzdaydı.

Bazı yazarlar, Nâzım'ın bu yeni tekniği, Sovyet şairi Mayakovski'nin şiirlerini okuyarak öğrendiğini, ondan esinlendiğini yazdılar. Oysa, daha rusçayı öğrenmeden trende gördüklerini 1922'de şiirleştirmişti. Kaldı ki, Nâzım'ın tekniğiyle, Mayakovski'nin şiirlerinde hem biçim, hem öz açısından önemli ayrılık vardı. Nâzım bunu şöyle özetlemişti:

«Hece ölçüsünü bırakıp özgür koşukla yazmaya başlamamın ilk ürünü *'Açların Göz Bebekleri'dir*. Bunu yazdığım günlerde Rusça bilmiyordum. Ayrıca Mayakovski adını bile duymamıştım, şiirlerini de görmemiştim. O, bir tür Rus aruzu diyebileceğim müstezatlı şiirlerimize benzeyen türde yazdığını sonradan Rusça öğrenince anladım. Benim yazmaya başladığım teknikte ne hece, ne aruz tek başına egemen değil. Özgür koşuk olmasına karşın müstezat tekniği de yoktur. Şiirin ritmi ve ölçüsü açılarından bakınca benimle Mayakovski arasında hiç bir benzerlik bulunmaz. Üstelik içerik açısından o bireyci ben toplumcuyum.»

Mayakovski'nin intiharından sonra Nâzım, İstanbul'da yayımlanan Resimli Ay Dergisinde (Temmuz 1920) şairin sanatını inceleyen ve intiharına neden olan toplumsal çelişkiyi anlatan yazısında şöyle diyordu:

«Rus fütürizmi'nin üç kanadı vardı. Sağ kanat büyük Rus şehir burjuvazisinin edebiyatı idi. Bu sağ kanat fütüristlerin başında Severyanin adında bir şair bulunuyordu.

Merkezi tutan fütüristler yeni edebiyatın biçim ve tekniği ile uğraşıyorlardı ve bu alanda birçok başarılar elde etmişlerdi.

Rus fütürizminin sol kanadının başında Mayakovski bulunuyordu. Mayakovski önceleri işçi kitlelerinin örgütleriyle yakından ilgiliydi. Fakat 1905'den sonra bu örgüt-

lü bağı yitirmişti. Sol kanat fütüristleri bütün güçleriyle bir yandan kendi burjuva sağ kanatlarına, bir yandan da soysuzlaşmış Ruhiyatçılığa, mistikliğe kaçan sanatçılara hücum ediyorlardı.

Mayakovski bu mücadeleyi yöneten öncüydü. Ve toplum ölçüsünde kurtuluş kavgasına girişmiş olan kitlelerle bağını yitirdiği için, kendisini bütün toplumun karşısında tek başına bayrak kaldıran bir kişi sanmaya başladı.

İşte Mayakovski'deki o yadırganan bireyciliği buradan gelir. Hatta Mayakovski'nin intihar nedenlerinin köklerini burada aramak gerekir.»

Nâzım'ın «vezinsiz, muntazam kafiyesiz» yazılarına 1929'da ilk şiir kitabı çıktıktan sonra eleştiriler gelmişti. Nâzım bunları şöyle yanıtladı:

«Şiir, roman, hikâye ve benzeri edebiyat dallarını birbirinden nisbi olarak ayıran şey, şekilden çok içerik, hava, derinlik, ölçü farkı, kısacası (fikir ve duygu) alanında gördükleri iştir. Aynı olayı şiir, hikâye, roman, tiyatro ve sinema senaryosu başka başka ölçülerde, hava ve derinliklerde verirler, aradaki ayrılık buradan gelir.

Sonra, belirli sosyal dönemler ve ekonomik çevrelerdeki şiir şekli olan aruz ve hece ölçüleri ve uyak düzenleri, sosyal dönemin gelişmesi, ekonomik ortamların değişmesiyle yıkılmaya başladılar. Bu yıkılış ilk önceleri eski şekillerin kendi içinde oldu. Dizeler, teknik bakımdan dize olarak kaldıkları halde içlerindeki öz akışı bakımından parçalandı. Aruz'da Tevfik Fikret'in şiirleri, Hece'de Faruk Nafiz'in şiirleri, bunun en güzel tanığıdır.. Ve bundan dolayıdır ki, Fikret'in şiirlerinde yazılışla okunuş arasında ayrılık vardır.

Yeni serbest şiir yazılışla okunuş arasındaki bu ayrımı kaldırmıştır. Bundan başka kentin şiiri olan yeni

şiirin bileşimi ve tekniği daha bileşik olmuştur. Köylü ve çoban ekonomisinin biteviye sesleri yerine, kentin koskoca senfonisi gelmiştir.» *(Ekim 1929, Resimli Ay)*.

«835 Satır» kitabıyla 1929'da Türkiye'de ilk yapıtını veren ve Sovyet Rusya'dayken eşi Nüzhet Nâzım'la birlikte şiirlerini deftere geçiren, bunları okuyarak büyük etki yapan Nâzım Hikmet, bir akşam eşiyle birlikte Meyerhold tiyatrosunda «Yüce Gönüllü Boynuzlu» oyununu izledikten sonra, toplum gerçeklerine uygun eserler yerine yabancı yazarların yapıtlarının sahnelenmesinden memnun kalmamıştı. Onun için şunları yazdı:

«Hiç biri, hiç biri/bizim değil../Ne «Mali Teatr»ın düzgünlü Hamlet'i/ne pudra ponponu «Prens Turandot»/ne de «Kamerti»nin «Karnaval Fedr»i/Biz/burjuvazinin/allı, pullu, telli, tüllü metreslerine/çiçek atmak istemiyoruz.»

Ve böyle sürdürüyordu şiiri. O «Makineleşmiş tiyatro» diyerek, makine çağının sanatını sergilemesini istiyordu. Bu nedenle de yine büyük sahne koyucu Meyerhold'un sahneye koyduğu «Tarelki'nin Ölümü» adlı oyununu izlemeye gitmedi.

Rusçayı sökmeye başladığı için 1923'de sol kanat sanatçılarının yayınlamaya başladıkları LEF dergisini almaya başladı. Bunda Mayakovski'nin şiirleri de yer alıyordu. Bir süre sonra Meyerhold'un Moskova Proletkült tiyatrosunun başına geçişini «mutlu bir işaret» sayan Nâzım, eşi Nüzhet Nâzım'a:

«Gördün mü, Meyerhold, şimdi yerini buldu, devrim onu kazandı» demişti.

Nâzım, yazdığı şiirleri, Nüzhet Nâzım'a okuyor, satın aldıkları karton ciltli defterlere şiirlerini geçiriyorlardı. Bazen Nâzım, bazen de Nüzhet Nâzım yazıyordu şiirleri deftere. Nâzım'ın 1922 yılında yazdığı şiirlerin başlıkları şöyle:

Açların Göz Bebekleri (10 Mayıs 1922 Moskova) Yeni Sanat (24 Mayıs 1922 Moskova) Anadolu'nun Hasreti (Tarihsiz), Müşterek Zahmet (28 Nisan 1922), Heyecanımız (29 Nisan Udelnaya), İnandık (16 Temmuz Udelnaya), İstihsal Aletleri ve Biz, Yahut Merihe Uçacak Zafer (Tarihsiz), Kağnı (7 Ağustos Udelnaya), Ölüm ve Vazife (10 Ağustos Udelnaya), Şair (Tarihsiz), Toprak Sevgisi (Moskova), Biz Uzaktan (Tarihsiz), Yakından Biz (Moskova), Küfretmek İstiyorum (16 Teşrinievvel, Ekim Moskova), Gözlerim (17 Teşrinievvel Ekim 1922), Grev (Moskova), 2000'in Kafamızda Tesiri Bir Yol Türküsü (Tarihsiz), Gövdemdeki Kurt (Moskova).

1923 yılında yazılıp deftere eşiyle birlikte okuyup yazdıkları şiirler:

Biz Hayatımız Yaptığımız İş (9 Kânunusani Ocak Moskova), Bizde Pantalonla Eteklik (14 Kânunusani Ocak Moskova), Makinalaşmak (1) (16 Kânunusani Ocak Moskova), Makinalaşmak (2) (16 Kânunusani, Moskova), 2000 Senesinin Sanatkârına (24 Ocak Moskova), Hasta Arkadaş İçin (Moskova), «Meyerhold» Tiyatrosuna (Moskova), Nasıl Atlatacağız Masal (1) (Tarihsiz).

Nâzım'ın bu şiirlerinin bir bölümü İstanbul'da yayımlanan kitaplarında ilk önce de ilk kez «835 Satır» adlı olanda yer aldı (Ahmet Halit Kitabevi, 1929).

Nâzım, gördüklerini, duyduklarıyla birleştiriyor ve şiirlerini yeni bir anlatımla hazırlıyordu. Nitekim, Moskova'ya giderken Hazer denizi kıyısından geçerken gördüğü denizle, kompartımanda kendisine anlatılanlardan bir hayli etkilenmişti. Bunlara göre Doğu'da General Sutof'un kazaklarına karşı yeni rejimden yana 600 savaşçı birliği oluşturulmuştu. Ali adlı bir koltanın yönetiminde bu Birliğe milyonlarca altın ruble ve saklayacağı bir kasa verilmiş. Birliğin Volga'nın aşağılarına ka-

dar inmesi sağlanmış. Astragan'a inince duymuşlar ki, İngilizler, Hazer'in öteki kıyısında mevzilenmişler. Hatta Krasnovoski'yi işgal etmişler. Bunu Moskova öğrenmiş ve Birliğe şu buyruk verilmiş:

«Para yanınızda kalsın. Silahları yelkenlilere yükleyin. 100 gönüllü ayırın, bunlar Hazer'e açılsın, düşmanla savaşsın.»

100 gönüllü önemli bir yarımadaya çıkmayı başarmış. Silahlarını atlara, develere yüklemiş, Hazer'le Aral arasında çöllerde savrulup gitmiş. Ve Sutof'un birliğini yenmiş ama, kum çölleri de çoğuna mezar olmuş. Bu 100 gönüllünün kahramanlıklarını ve İngilizlerin Hazer'in karşı kıyısında mevzilenişini öğrendiği için Nâzım, Hazer Denizi şiirinde:

Hazer'de dost gezer, e...y!
düşman gezer

dizeleriyle bu anlatıdan esinlenmiş. Ayrıca karşı devrimcilere karşı silah taşıyan kayıkçı için de, onun cesaretini belirtme amacıyla şu dizeleri yazmış:

Sanma ki Hazer'in karşısında el pence divan
durmuş!

O bir Budha heykeli'nin
taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş.

Trenleri Rostof'a varınca, tren değiştirmeleri gerekti. Garda bekleyenler burava gelinceye kadar sıcaktan çatlamış çıplak topraklarda yürüyen perisan binlerce insanın durumu, Nâzım'da derin izler bırakmıştı. Bunu da Açların Göz Bebekleri'nde şöyle çizdi:

Değil bir kaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim.

Bunların halini de şöyle, renkli bir tablo boyar gibi dizelerde anlatmıştı:

Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!

Harkov'a geceyarısı varmışlardı. Burada yine tren değiştirilecekti. Şevket Süreyya (Aydemir) ve eşi ile Nâzım, Vâlâ, Ahmet Cevat ayırım gözetmeden «sosyal aile» nin eşyasını, bavullarını, paketlerini alıp istasyonda treni bekleyecek bir yere gitmişlerdi. Ama istasyonda sekiz on saat beklemeyi gözleri kestiremediği için bir otelimsi yer aramaya Rusça bildiği için Ahmet Cevat gitmiş. Vâlâ da Ahmet Cevat'ın bulacağı oteli öğrenip, istasyondakileri haberdar edip otele birlikte gitme görevini üstlenmiş.

Vâlâ, oteli öğrenip dönerken yolu şaşırmış, Nâzım onu aramaya koyulmuş, ikisi de birbirlerini bulmak için yolda adlarını bağırıp durmuşlar. Üç saatlik bir aradan sonra birbirlerine kavuşup otele varabilmişler. Kısa bir süre dinlenmede kalabilmişler, aktarma trenine binip Kiev'e doğru yol almışlar. Bundan sonra asıl hedeflerine varabilmişler: Moskova görünmüş.

IX. NÂZIM HİKMET'İN YENİ ŞİİRLERİ

Şairim,
şimşek şekillerini şiirlerimin
caddelerde ıslık çalarak
kazıyorum duvarlara!..
100 metreden
çiftleşen iki sineği seçebilen iki gözüm
elbette gördü:
iki ayaklıların ikiye ayrıldıklarını!..

ŞAİR şiirinden

Moskova'da Nâzım'ın devam ettiği üniversite ona yeni dünya görüşlerini, sanat anlayışını öğretmiş, Nâzım da devrimci Sovyet şairlerini, yazarlarını incelemiş tiyatrolarını izlemiş, hatta piyes yazma tekniğini de öğrenmişti. Bağristki'nin, Mayakovski'nin ve Selniski'nin yapıtlarını okumuş, onların ritminin derinliğini kavramış ve Türk edebiyatının olanaklarını bu yeni şiirin örsünde şekillendirmişti.

Nâzım şiirlerinin bir bölümünü o sıralarda İstanbul ve Ankara'da yayınlanan bazı dergilere gönderdi. Şiirleri Yeni Hayat, Orak - Çekiç ve Aydınlık'ta yayınlandı. Özellikle Aydınlık'ta yayınlanan şiirleri bir hayli ilgi uyandırdı. Aydınlık'ın Nisan 1923 sayısında N. H. imzası ile YENİ SANAT başlıklı şiiri vardı. Bu şiir:

Bana bak,
Hey
avanak!
Elindeki o zırıltıyı bıraksana...

diye başlıyordu. Aynı sayıda henüz o zaman işçi yerine amele dendiği için «İstanbul amalelerine» ithaf ettiği *Grev* başlıklı şiir de yer almıştı:

Stop!
Fren!
Zank!

diye grev eylemine geçişle başlayan şiir N. H. imzasını taşıyordu.

Aydınlık'ın Ekim 1923 günlü sayısında Gözlerimiz başlıklı şiir yayınlandı:

Şeffaf
temiz
damlalardır..
Her damlada
Demire can veren dehanın
bir küçücük
zerresi vardır..

diye başlayan şiir yine N.H. imzasıyla yayınlanmıştı. Aydınlık'ın Eylül 1924 günlü sayısında «Dünya Kapitalizmine» ithaf edilen «Aydınlık» şiiri yer aldı.

Ve bu şiir ilk kez Nâzım Hikmet imzasını taşıyordu.

Zaten aynı sayıda «Şairim» başlıklı şiir de Nâzım Hikmet imzası ile yayınlandı. Şiir şöyle başlıyordu:

Şairim,
şimşek şekillerini şiirlerimin
caddelerde ıslık çalarak
kazırım duvarlara!

Nâzım, Eylül 1924'te Aydınlık'ta bu şiirlerden başka «Türkiye'de amele sınıfı ve amele meselesi» başlıklı bir inceleme de yayınladı. Aydınlık'ın Ekim 1924 sayısında «Dünya amele hareketi tarihine» ithafını taşıyan «Yayından Fırlayan Ok» şiiri okurlara sunuldu. Şiir şöyle başlıyordu:

Yayından fırladı ok,
menzil ırak
çok ıraktı,
ok uçuşta usta değil çıraktı
havalarda kanlı kanat kırıkları bıraktı.

Bu şiir N.H. imzasını taşıyordu. Aynı sayıda Felsefe genel başlığı altında «diyalektik materyalizme küçük bir medhal» başlıklı ve yine N.H. imzalı bir inceleme vardı. Şiir bölümünde ise ayrıca N.H. imzalı bir başka şiir; «Yine Bu Bahse Dair: İLİM» yayınlandı.

Nâzım'ın aynı sayıda «Heyecanımız» başlıklı şiirine de yer verildi. Nâzım, Aydınlık'ta şiirleri, inceleme leriyle yazı kadrosunun en verimli ve etkin yazarı olmuştu. Heyecanımız başlıklı şiir şöyle başlıyordu:

Heyecanımızda
    şaha kalkmış bir atın
    deli
    çizgileri yok.
Heyecanımız

rayların üstünde kayarken bile
çelik heykellerini kaybetmeyen
bir
lokomotif.

N.H. rumuzuyla çıkan şiir Nâzım'ın çok verimli bir döneme girdiğini apaçık gösteriyordu. Aydınlık'ın Kasım 1924 tarihli sayısında Nâzım Hikmet'in imzasını taşıyan bir şiir yayınlandı. Şiir «Şarkın Kurtuluş Gününe» ithaf edilmişti. «7 Teşrinisani Şark Garp» başlıklı şiir şöyle başlıyordu:

Esrar
Tevekkül
Kısmet
Kafes, han, kervan,
Şadırvan!

Ve bu şiiriyle Piyer Loti hicvediliyordu. Aydınlık'ın Aralık 1924 tarihli sayısında Aydınlıkçılar'ı anlatan Nâzım Hikmet, kendisinin de kadrosunda yer aldığı ekibin dergisini okuyanları gerçekçi bir gözlemle tanıtan portreler içeriyordu sanki.

Bundan başka aynı sayıda «Ayağa Kalkın Efendiler!» başlıklı ünlü yergisi de yayımlandı:

Behey kaburgalarında ateş bir yürek yerine
İdare lambası yanan adam,
Behey! Armut satar gibi
Sanatı okkayla satan sanatkâr!

Nâzım'ın «Resmigeçit» şiiri, Ocak 1925 tarihli Aydınlık'ta yayınlandı. Bunun dışında N.H. imzası ile şair, sanat konusunu Rejisör ve Artist Muhsin Ertuğrul'la inceliyordu. «Resmigeçit» şiiri şöyle başlıyordu:

Ton! Ton! Ton!
Nik Karter, Nat Pinkerton!
Kelepçe brovnik!..
Tik... tik...
Şarlek Holmes!
Sesi kes!

Nâzım'ın, Aydınlık'ın bu sayısında bir başka yazısı daha vardı: Yeni resim ve yeni bir ressam.

Bu yazının Mukaddime bölümünün yer aldığı Ocak 1925 tarihli Aydınlık'ta ressam Namık İsmail'in sanatına yer veriliyordu.

Şubat 1925 tarihli Aydınlık Nâzım'ın önemli yapıtları ile çıktı. «Ustamızın Ölümü» başlıklı şiir şöyle başlıyordu:

Gelin!
Kızıl tank taburları gibi dağları düzleyerek gelin!
Kömür, benzin, gaz kokusu yansın nefesinizde,
Mavi işbaşı gömleklerinizi giyerek gelin!

Lenin'in ölümü üzerine yazılan bu şiirden başka Aydınlık'ta «Onbeşler için» başlıklı şiir ile çerçeve içinde verilmiş bir tarih yer alıyordu şiirin altında: 1921 Kanunusani 28.

«Onbeşler» için başlıklı şiir, Karadeniz'de bir komp loyla denize gömülen Mustafa Suphi ve arkadaşları için yazılmıştı.

Nâzım Hikmet'in 1922'de serbest vezinle yazmaya başladığı şiirler elbette yalnız Aydınlık'ta yayınlananlar ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Yeni Hayat ve Orak - Çekiç'te çıkanlardan ibaret değildi. Öğrendiğimiz kadarıyla Nâzım'ın 1922'de yazdığı «Açların Göz Bebekleri»ni şu şiirleri izlemiştir:

— İnkılâbın beşinci senesine
— Komsomol
— Yalnayak
— Lahutinin «Kremlin»ine mukaddime
— 28 Kanunusani
— 1923 Almanya inkılâbını beklerken
— Makinalaşmak
— 2000 senesinin sanatkârlarına
— Şairin bir dakika tembelliği
— Gövdemdeki kurt
— Gorki'deki beyaz sütunlu ev
— Veda (SSSR'den 1924 senesinde ayrılırken)

Bunları yazarken mümkün olduğu kadar gerçekçi oluyordu. Realist şiirin şeklinden çok; renk, koku, resim, mimari, musiki öğelerinden de yararlanmak gerektiğine inanıyordu. Diyalektiğin kurallarını iyi biliyor ve şiirin içeriğinde bir fotoğraf objektifinin olanı kapmadan ibaret bir görünümü asla doğru bulmuyordu. İçerikte renk olsun istiyor, koku olsun istiyor, ritm olsun istiyordu. Bütün bunları çok iyi yaptığı için de Yakup Kadri'nin yazdığı gibi, ilk kitabı olan 835 Satır «Türk şiirindeki, hatta Türk dilindeki inkılâbın ilk satırı» oluyordu. *(Milliyet, 28 Nisan 1929).*

Şiirleri realist olduğu için aşırı derecede etki yapıyordu. O güne kadar görülmemiş bir şeydi. Bu, belki de romantizmi de bir ölçüde ihmal etmemesinden ileri geliyordu. «Fertleri ve olayları yerinde ve icabında bütün zaaflarıyla, kahramanlaştırmak —sırf edebiyatta— realizm için bazen lâzımdır» inancındaydı. Onun için şiirlerinde «yapıcı, aktif, etkin realist edebiyatta bu tesir aracını, yani romantizmi ihmal» etmiyordu. Elbette lirizmi de ihmal etmiyor, böylece hayatı bütün varlıklarıyla, olması gerekeni yaratmak için kullanıyordu. Rea-

list bir sanat için dozunu kaçırmadan lirizmden yararlanmayı ihmal etmediği için ilk şiirlerinin dokunaklı ve insanı ta derinlerinden saran bir yapısı hemen dikkati çekiyordu.

Şiirde kendi yarattığı ölçülerin ve yapının sırrını kısa, merdiven gibi sıralanmış dizelerde bulanlar aldandıklarını kısa bir süre sonra anlıyorlardı. Şiirleri Nâzım'ınkine benziyor, ama onun etkisini yapmıyor, onun uyandırdığı ilginin zerresini toplayamıyorlardı. Bir kısmını da şairane buluyordu. Neydi şairanelik? Nâzım bunu şöyle anlatır:

«Şairane yalnız Fecr-i Ati, Edebiyat-ı Cedide, Hececiler üslubunda olmaz, bu bir küçük burjuva münevverliği hastalığıdır ki en olamaz sanılan eğilimlerde, en sağlam ideoloji benimseyişlerinde dahi eski anlamıyla en şaireneliğe gayrı müsait tarz ve kelimelerle kendini gösterir... Öte yandan en geri, en hort zort eden politika nutuklarında bile bu şaireneliğe rastlanır. Mussolini şairane bir heriftir, nutukları en bayağı cinsten şairanedir. 'Yunanistan'ın ciğerini sökeceğiz' derken şairanelik aşağılığının en belirgin örneklerinden birini verir. Demek istediğim şaireneliğin kelimeleşmiş ifadeleri sade mavi ufuklar, pembe bulutlar filân değildir.» *(K.T. mektuplar, s. 44).*

Ve şaireneliğin aktif, eğitici, etkici, gerçekçi edebiyatta kendisinden yararlanılır bir öğe olmadığı kesin inancındaydı. Şaireneliği edebiyat dışı sayar, demagojik bulur, gerçekçi edebiyatı bir ajitasyon aracı olarak görmez, şiirin giderek inandırıcılığını arttıran bir etkiye sahip olmasını isterdi. Onun için, isteğine göre şiirler yazdığı dan kısa sürede geniş bir ilgi görmüş ve şiirler yepyeni bir öz ve biçimle kitleleri sarmıştı. Nasıl ki Halk şarkılarında insanları kavrayan bir çekicilik, bir derin-

lik vardı, Nâzım, şiirlerine bu mayayı katmıştı. Çünkü diyalektik materyalizm, Nâzım'da bu içtenlikle yazan şairin hayat anlayışını doğru temellere oturtmuştu.

Nâzım Hikmet «Diyalektik materyalist felsefeye göre; derdi, maddi ve ruhi hadiseleri seyirlerinde görmek lâzımdır. Realist edebiyatçı içinde aksettirdiği —Sanatçı gücü ile yansıttığı— konusunu böyle bir akış halinde vermesi gerekir. Diyalektik için gerçekler soyut değildir, somuttur. Gerçekçi edebiyatçı için de, şair için de bu elle tutulur gerçek sorunu realist şiirin ilkelerinden biri olmalıdır. Felsefedeki diyalektik materyalizmin edebiyata bilinçle uygulanması yeni gerçekçiliği ortaya çıkarır.»

Bu anlayışla verilen ürünler Türkiye'de yayınlanınca edebiyat dünyası sarsılmıştı. İleride edebiyat dünyasını sarsacak polemikler olacak, Nâzım'a ağız dolusu çatacaklardı. Ama burada hemen belirtelim ki memleketini öylesine seviyor ve sosyalist şair olarak halkı öylesine seviyordu ki hiç bir hücum, onu şair olarak ürün vermeden geri bıraktıramadı. Hücumlar karşısında içini şöyle dökmüştü:

«Sosyalist şair olmak, yani memleketini ve halkını en çok seven, memleketinin ve halkının en mamur olmasını isteyen şair olmak neden kusur olsun ve neden dolayı Türklük şuuruyla uygun düşmezmiş? Ah, bir kere, bir saniye olsun, memleketimi bir sosyalist şairin sevdiği gibi sevmesini, bir sosyalist şairdeki Türklük şuuru gibi bir şuura sahip olmasını öğrenebilseydiler. Bir sosyalist şairde memleket ve halkının sevgisi nasıl konkre, elle tutulur bir toprağa ve gözle görülür, sesle konuşulur insanlara ait bir sevgidir. Ama onlar bunu bilmezler. Onlar sevgilerini bile mücerret bir mahluk olarak şiirlerine geçirirler. Halbuki, meselâ ben sosyalist şair,

memleketimi ve halkımı, tıpkı karımı sevdiğim gibi etiyle, kemiğiyle seviyorum. Onlar Fuzuli'ye hayrandırlar, şarkı mücerret bir irtifaa (yüksekliğe) kadar getirdi diye, ben ise bütün bir derebeylik edebiyatımızın zaruri en büyük zaafını burda bulurum. Münevverler tanırım ki bayramlarda kürsüye çıkıp yaşasın Memetçik diye bağırırlar, ama Memetçik etiyle kemiğiyle ve elinde bir dilekçe ile masalarının önüne gelince kapı dışarı ederler. Onlar birer Burhan Cahit'tir. Köroğlu'nda Memetçik resmi basıp satarak çok para kazanır ve yolda giderken Memetçiğin biri üstüne sürünecek diye ödü kopar. Vatanını ve halkını kimin daha çok kimin daha az sevdiği akademik bir tartışma konusu değildir. Madem ki alan şiir alanı olmuş, bu sevginin bu alandaki görünümü ve verimiyle bu iş ölçülür. Hodri meydan!» *(Kemal Tahir'e mektuplar s. 229)*.

Gerçekten Nâzım memleketini ve halkını sevdiği için şiirlerinde bu memleketin ve bu halkın nabzı attı, sesi duyuldu, heyecanı yer aldı, kavgası anlatıldı. Nâzım'ın kesin inancı şuydu:

«Memleketini ve memleketinin çalışan insanlarını sevmeyen insan, dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevemez ve dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevmiyen insan kendi memleketini ve kendi memleketinin çalışan insanlarını sevemez. Sevmeyen insan da edebiyat, resim, mimarlık filan yapamaz. Bizim yüksek mi, derin mi, bilmem, fakat halis edebiyat yapabilmemiz bu sevgiyi yüreğimizin başında duyabilmemizdendir.» *(Kemal Tahir'e mektuplar,* s. 230).

Bu inanç ve bu anlayışla yazılan şiirler, Nâzım'ı ileride yalnız Türkiye'mizin değil dünyanın da yüzünü ağartacak bir şair zirvesine yetiştirecekti.

X. V. İ. LENİN VE NÂZIM HİKMET

21.1.1924

Lambayı yakma, bırak,
sarı bir insan başı
düşmesin pencereden kara.
Kar yağıyor
karanlıklara.
Kar yağıyor
ve ben hatırlıyorum.
Kar...
Üflenen bir mum gibi söndü
koskocaman ışıklar...
Ve şehir
kör bir insan gibi kaldı
altında yağan karın.
Lambayı yakma bırak
Kalbe bir bıçak gibi giren hatıraların
dilsiz olduklarını anlıyorum.
Kar yağıyor
ve ben hatırlıyorum.

Nâzım Hikmet, Sovyetler Birliği'nde Lenin'in önderliğinde yeni bir oluşun gün gün, adım adım kurulmakta olduğunu görüyordu. Onun için Nâzım'ın «19 Yaşı» onun ilk çocuğu, ilk hocası ve ilk yoldaşı idi. Çocuğuydu; Sovyetler'de öğrendikleriyle kendi kendini doğurdu. Hocasıydı; o yaşın verdiği öğrenime, yeniliğe, kişilik kazanmaya elverişli ortamda o yaşı, evirmiş çevir-

miş, yeni bir anlayışla yoğurmuştu, yaşı onun hocası olmuştu. Gece gündüz çalışıyor ve kendi kendinin arkadaşı, yoldaşı durumunda kalıyordu.

Yeni rejim, cehalete savaş açmış, üniversite öğrencileri ve bilim adamları da Lenin'in yapıtlarını okuyor, İkinci Rusya Kurultayı adlı eseri de yorumu yapılmak üzere öğrencilere dağıtılarak çalışmaları isteniyordu. Lenin raporunda şöyle yazmıştı:

«Cehaleti yok etmek yeterli görülmemelidir. Sovyet ekonomisini kurmamız gereklidir, bunun için de sadece vatandaşlarımızın okur yazar olmasıyla yetinmemiz bizi hiç bir ileri merhaleye götürmez. Kültürü daha üst, daha yüksek bir düzeye çıkarmalıyız. Bunu sağlarken bireylerin okur yazarlığından elbette yararlanmalıyız. Onun için bireyin, okur yazarın okuyacağı gazeteler, broşürler bulunmalıdır ve bunlarda partinin görüşleri yer almalıdır. Bu araçlar uygun şekilde dağıtılmalı, halka ulaştırılmalı, bugün olduğu gibi dağıtım sırasında kaybolup gitmemelidir.»

«Bugün böyle olduğunu açıkça söylemek gerekir. Bu eğitim araçlarının belki ancak yarısı okunuyor, öteki bölümü bürolarda şu, ya da bu iş için,ama okunmamak için kullanılıyor. Hatta denebilir ki, bunların dörtte biri bile halka ulaşamıyor. Elimizdeki sınırlı kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmasını öğrenmeliyiz.»

«İşte bu nedenlerle yeni ekonomi politikamıza uygun olarak siyasal eğitimin, kültür düzeyini her ne pahasına olursa olsun, yükseltmeşi gerekir; bu anlayışı durmadan yaymalıyız. Okuma-yazma yeteneği kültür düzeyini yükseltmek amacına hizmet edecek duruma getirilmelidir. Köylüler de okur yazar olmalarını hem çiftliklerini, hem de kendi anlayışlarını düzeltmek için mücadele ve yükselme aracı olarak kullanmalıdırlar.»

Nâzım Hikmet, kendisini geliştirmek, Rusçasını derinleştirmek, günleri iyi değerlendirmek için kolları sıvamıştı işte.

Sabahleyin Üniversiteye giderken aldığı Pravda'da (4 Mart 1923 günü) Lenin'in bir yazısı yer almıştı. 1920'da kurulan İşçiler ve Köylüler Müfettişliği'nin yerini anlatmaya çalışıyor ve öğrenmek üzerine görüşlerini açıklıyordu. Nâzım makaleyi okurken Rusçasının mı yetersiz olduğunu, yoksa okuduğunu mu iyi anlamadığını kestiremiyordu. Çünkü Lenin «Başlangıç olarak gerçek burjuva kültürü ile yetinmeliyiz» diyordu. Evet, Lenin böyle diyordu ve bunu makalesinde bir kez daha şöyle tekrarlıyordu: «Başlangıç olarak, burjuva —öncesi kültürün daha kaba— yani bürokratik kültür, ya da serf kültürü gibi türlerinden vazgeçmekten memnun olmalıyız.»

Nâzım Kutv'a gittikten sonra arkadaşlarıyla, özellikle Hintli Safter'le mukaleyi birlikte okudular. Lenin ne demek istiyordu? Öğrenciler, toplanmış bunu, bu makaledeki görüşleri çözmeye çalışıyorlardı. Anlaşıldı ki, birtakım adamlar «proleter» kültür konusunda küstahça ayrıntılara giriyor ve sosyalizme güvensizlik gösteriyorlardı. Onun için de Lenin, önce başlangıç olarak gerçek burjuva kültürü ile yetinmeyi öneriyordu. Bu ilk temel kültür ile yeni kültürü doğurmak, yaratmak gerekecekti. Lenin kültür meselesinde acelecilikten yana değildi ve kapsamı geniş tutulmuş tedbirlerin zararlı olacağını yazıyordu.

Lenin, her saat başı, atılan adımların denenmesini, dakikayı bile değerlendirme için kullanmayı salık veriyor ve bilgi, eğitim ve öğretim gibi unsurların ellerinde bulunduğunu hatırlatıyor, ama bunların yetersizliğini de belirtiyordu. Lenin makalesini şöyle bitiriyordu:

«Şunları yapmalıyız, devlet mekanizmamıza yeni bir ruh getirmek için: Birincisi, öğrenmek, ikincisi, öğren-

mek, üçüncüsü yine öğrenmek.»

Bütün öğrenciler Nâzım'la birlikte bağırdılar:

«Öğreneceğiz, öğreneceğiz, öğreneceğiz!»

Bu havayla geçti koskoca bir yıl. Puşkin'den Mayakovski'ye kadar çeşitli şiir kitaplarını okudu. Felsefe, diyalektik hakkında bilgiler edindi. Dört ciltlik *Kapital*'e sarıldı, Karl Marks'ın yapıtını ezberlercesine paragraf paragraf inceledi. Marusa adında biriyle tanıştı. Çeşitli milletlerden arkadaşları olmuştu Marusa'nın. Moğol, Uygur, Çin, Latin, Rus, Tatarlardan. Hepsiyle devrim yolunda çalışmış ve beraberce resimler çektirmişlerdi. Marusa, devrimde görev almıştı.

Nâzım bazı olayları önceden sezme yeteneği olduğunu söylerdi. Çok kez de sezgisi doğru çıkardı. Lenin'in tabutu başında nöbet tutmaya çağrılacağını söylemiş ve bu sezgisi gerçekleşmişti.

Vâlâ ile hamamda yıkanıp çıktıkları bir gün içi içine sığmıyormuş. Yoldan geçerken de bir tedirginlik varmış.

O günle ilgili anısını Vâlâ Nurettin, Nâzım'ın ölüm haberi geldiği gün, (4 Haziran 1963) TİP Genel Başkanı Sayın M. A. Aybar'ın önerisiyle Vâlâ ile görüşmeye ve ondan Nâzım'la ilgili bilgiler almaya gittim.

Vâlâ Nureddin, Nâzım'ın çocukluğundan beri geçen yıllarla ilgili bilgiler verdikten sonra Nâzım'daki sezgi'ye değinerek Lenin'in ölümü konusuna da açıklık getirdi.

«Nâzım, kederli, ağlamaklı bir haldeydi.

«Nen var?» dedim, «şimdi yıkanmanın rahatlığı içinde banyodan çıktık, sinemaya da gidecektik. Bu ne surat?...»

Vâlâ, kolundan tutup sarsmış, Nâzım'ın dili tutulmuş gibiymiş. Bir şeyler söylememiş. Daha önce karar verdikleri gibi (Kara Kedi) sinemasına gelince bilet ala-

caklarken, birden Nâzım: «Lenin öldü galiba!» dedi. Ben şaşırmıştım ki sinemanın yüksek büyük kapıları açıldı. Binlerce sinema seyircisi koşarak oradan uzaklaşırken bizler de ister istemez o kalabalığın içinde hızlı adımlarla nereye olduğunu bilmeden koştuk. Herkes bağırıyor, ama bu ses, sanki bir tek kişinin buyruğuyla aynı şeyi söylüyor gibiydi. Evet, Nâzım'ın daha önce söylediğini o müthiş kalabalığın tek bir ses halinde söylediğini anlamaya başladık:

«Lenin öldü..»

Nâzım'ın gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Ben de, Bolşevik ihtilâlinin liderinin vakitsiz ölümü karşısında duygusuz kalamazdım. Binlerce insanla birlikte Tüverskoy caddesine çıktık. Gazeteler yeni basımlar yapmıştı. Manşetlerde ölüm haberi ve Lenin'in büyük boyda resimleri yer almıştı.

İşte o anda, Nâzım'daki önseziyi bir daha yaşadım. Kimsenin haber vermediği bir anda o, ölümün nefesini duymuş gibi, bozulmuş, suratını asmış, o büyük acıyı, çoğu kişiden önce duymaya başlamıştı. Üniversite yurdunun koğuşuna gittiğimizden az sonra Lenin'in katafalkı başında Partiye girmiş üniversitelilerin de nöbet tutmalarına izin çıktığı duyuldu ve Nâzım'ın sırasının ertesi sabah vaktine geldiği bildirildi. Nâzım, sevinçle keder, mutlulukla, ıztırab içinde bocalayıp durdu.»

Vâlâ, Nöbet dönüşü Nâzım'daki sonsuz anılar denizinde yüzdüğünü anlata anlata bitiremiyordu. Oysa biz, Nâzım'ın edebiyattaki yeri, şiirlerindeki konu bolluğu ve İnebolu'ya geçişlerine dair ayrıntılı bilgiler istiyorduk. Vâlâ da Nâzım'ı kaybedişinin büyük kederi içinde belleğini derleyip toparlamada güçlük çekmişti. Ama «Nâzım'daki önsezi'yi, son kez, İstanbul'da gizli güçlerin kendisini öldüreceğini söylemekte gösterdi.» demişti. Ve ekledi: «Ben de, bazı arkadaşları da bu sezgisine

katıldık. Çünkü, kendisi gibi Bahriye subayı çıkmış birkaç okul arkadaşı, hastalık ve başka nedenlerle ordudan ayrılmış, sonra Demokrat Parti'den milletvekili seçilmişlerdi. Yani, askerliklerini yapmış oldukları gerçeğini kabul etmişlerdi ki, milletvekili seçilme hakkı tanınmıştı. Oysa Nâzım'ın askerliğini yapmadığını iddia ediyor ve onu er olarak askere almaya çalışıyorlardı. Bu düpedüz, onu bir punduna getirip «kaçıyordu, vuruldu, öldü» senaryosunu düşünenlerin işine gelecekti.»

Lenin'in ölümü ile ilgili olarak Nâzım Hikmet iki şiir yazdı. Bir de Büyük yazar Maksim Gorki'nin bir yazısında kullandığı bir deyim, bir anlatım üzerine Maksim Gorki'ye bir açık mektup yayınladı.

Lenin'le ilgili ilk şiirini, Lenin'in ölüm yılında 1924'te yazdı. «Ustamızın ölümü - Ses» başlıklı şiirin birinci bölümü:

En büyük tehlike
en büyük keder,
kıramaz birbirine kenetlenen kolların zincirini,
kenetlenin!
Öldü Lenin.

diye bitiyordu. Bunu «Yankı» ve «Yankının yankısı» başlıklı şiirler izliyordu.

Lenin'in ölüm tarihi olan 21 Ocak 1924'ü başlık yaparak 1932 yılında yayınladığı şiir de duygusal bir özde idi ve şöyle sona eriyordu:

Lâmbayı yakma bırak!
Kalbe bir bıçak gibi giren hatıraların
dilsiz olduklarını anlıyorum.
Kar yağıyor
ve ben hatırlıyorum.

Nâzım elbette, nöbet tuttuğu günü ve nöbette gördüklerini, Kutv öğrencileriyle birlikte makalelerini incelediği saatleri hatırladı.

Gerçekçi sanatın en büyük temsilcilerinden Maksim Gorki, Lenin hakkındaki anılarını ve görüşlerini yayınlamıştı. Lenin başlıklı makalesinde Gorki'nin bir insan'ı nasıl anlattığını okuyan Burhan Asaf (Belge), bu makalenin bir bölümünü Türkçeye çevirmiş ve Aydınlık Dergisi'nin 18 Şubat 1925 tarihli 21. sayısında «Bir İnsan» başlığıyla yayınlamıştı. Asıl Makalede yer alan bazı görüşleri Nâzım Hikmet hemen kırmızı kalemle çizmişti. İşte Nâzım'ın, bir bölümü Türkçeye çevrilen Gorki'nin makalesinden çizdiği bölümler:

«Onun portresini çizmek güçtür.

Bir balık nasıl pullarla örtülü ise Lenin de, görünüşünde sade ve alçakgönüllü sözlerden ibaretti. Kişiliği de bütün söylediği şeyler gibi sade ve doğru idi.»

.....

«Moskova'da bir akşam E.P. Pechkova'nın evinde İsaire Dobrivvein'den Bethoven'in sonatlarını dinlerken dedi ki:

«L'appassionata'dan daha güzel, daha ruhlu etkileyici bir şey tanımıyorum. Her gün bunu dinleyebilirim. Hayrete değer, insanüstü bir musiki. Belki safça ve biraz da çocukça bir şey ama, kendi kendime diyorum ki:

«İşte insanların ne harikalar yaratabileceğini gösteren şey!»

«Onda emekçilerin sevgisini ve yüreklerini kendine çeken bir tür çekicilik vardı. Lenin İtalyanca bilmezdi. Fakat Şaliapin'i ve öteki dikkate değer Rusları görmüş olan Kapri Balıkçıları, gizli bir sezişle, Lenin'e hemen özel bir ilgi duydular. Onun büyüleyen açık bir gülüşü vardı. İnsanın saçma yanlarını, beceriksizliğini ve aklın

hokkabazca hilelerini çok iyi anlayan ve saf yürekli insanların çocukça saflıklarından keyiflenmeyi bilen bir insanın gülüşü...»

Nâzım Hikmet, Gorki'nin en çok «Balığın pullarla örtülü olduğu gibi kalimelerle örtülü» anlamına gelen gözlemine takıldı. Lenin, böyle değildi. Onun için «Maksim Gorki'ye açık mektup»u yazdı. Okuyalım:

Hayır!
Maksim Gorki, hayır!
Hayır ihtiyar usta,
bu hususta
hemfikir değiliz!...
Lenin
senin
gözlerinde,
ruhu keskin azabın çarmıhına gerilen,
zaman zaman dirilen,
ak gömleği kanlı bir ölü.
Balığın pullarla örtüldüğü gibi
Kelimelerle örtülü
Sen!
Görüyorsun onu bazen
el yazma bir İncil sayfasında,
ve bazen
ufuklarında sarı nakışlı kızıl çizmeler gezen
Ural akşamlarının arkasında!...
Bazen Lenin
senin
sözlerinde:
mavi gözlü
uzun yüzlü
bir nebi
gibi!

Ve bazen
kalın enseli korkunç
ve âdil
bir «Boğatir»!...
Hayır!
Maksim Gorki, hayır!
Hayır ihtiyar usta,
bu hususta
Hemfikir değiliz!
Biliriz:
beraber dinlediniz Peşkova'nın evinde
Bethoven'in sonatlarını!
Duydu Lenin
yükselen seslerin
yüreğinde
serin
kanatlarını!
Biliriz:
Beraberdiniz
Kapri sahillerinde!
Kamışsız oltalarla beraber balık avladınız.
O gökyüzü gibi mavi,
gökyüzü gibi şeffaf
suların üzerinde!
Biliriz
Lenin'i,
sevdiğini
biliriz!
Biliriz bunu ihtiyar usta!
Bak bu hususta
hemfikiriz!

Fakat sevmek
anlamak
demek
değil!
Şuurun
çok uzun
bir köprüsü var
duymakla anlamak arasında.
Sen de sevdin onu,
onu duydun,
fakat anlamadın!
Öldü,
ağladın fakat
bizim gibi ağlamadın!
Onu sen anlamadın!
Anlamadın!
Anlamadın!
Lenin'i anlamak demek
inkılâbı Lenin gibi anlamak demektir!...
Sen inkılâbı anlamadın!...
Bırak!
Maksim Gorki bırak!
Onu anlıyarak
sevenler anlatsın!...
Bırak!
Onu bizden dinlesin
Kapri balıkçıları!...

Nâzım Hikmet Lenin'i anladı ama, hiç bir zaman sokak propagandacısı olmadı, çığırtkanlığa kaçmadı ve her sözüyle yanındakileri kaçıran palavralar saçmadı.

XI. NÂZIM'IN İÇ DÜNYASI VE Sİ - YA - U

Bugün gözlerin sesiyle
konuştuk kendisiyle
Gündüzleri kumaş dokuyormuş.
gece okuyormuş.
işte çoktandır ki gece
kara gömlekli bir Faşist ordusu gibi geldi.
Kendini Sen nehrine atan bir işsizin
karanlık sudan sesi yükseldi.
Ve ey yumruk kadar başında
dağ gibi rüzgarlar esen.
ben eminim ki bu anda sen
cevap almak için yıldızlara sorduğun
cevaplardan
kuleler kuruyorsun kalın meşin kaplı
kitaplardan.
Oku
Sİ - YA - U
OKU...
Ve gözlerin satırlarda isteneni bulunca
gözlerin yorulunca
bırak yorgun başını
siyah sarı bir Japon krizantemi gibi
kitapların üstüne...
UYU
Sİ - YA - U
UYU...

JOKOND İLE Sİ - YA - U şiirinden

Nâzım Hikmet'in hayat arkadaşları ve onlarla olan yaşayışı son derece özel bir konu. Ne var ki Nâzım'ın eşi olanlar hakkında bilgi edinmek de gerekli. Bir kez, Nâzım, şairin, ressamın hadım olmaması gerektiğine inanıyor. Nitekim Sovyet şairi Bağritski'yle tanıştıktan sonra onun şiirlerinin tadını alınca kendisi de Bağritski'yi tanık göstererek şöyle diyordu zaman zaman:

«Bağritski'de sevdiğim birçok şeyler arasında, başta gelenler, devrimci romantizmiyle erkekliği, ağacı, otu, lokomotifi, baharı kadınlaştırıp okşamasını bilen erkekliği. Bence şair dediğin, ressam dediğin hadım olmayacak».

Nâzım da şair... Resim de yapıyor. Ağacı kadın gibi seven adam, kadını erkekçe sevmez mi? Sever sevmesine... Hatta bir şiirinde itiraf eder:

A be şair
bizim de bir çift sözümüz var
«Aşka Dair»,
o meretten biz de çakarız
biraz!

İLK AŞK, İLK EVLİLİK

Bu bakımdan daha kanı kaynamaya başlar başlamaz «biraz çaktığı» aşk'tan yakasını kurtaramadı. Evleneceği ilk Türk kızı Nüzhet hanımdı. İlk tanışmaları hakkında Nâzım'ın hiç bir anlatısı olmamıştı ama, eşi hakkında iki şiirinin varlığı biliniyordu: Biri «Gövdemdeki Kurt», ikincisi, «Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımelleri.» Ancak Nüzhet Hanım'ın da Nâzım'la ilgili hiç bir konuşması, hiç bir anısı yayınlanmamıştı. Bu konuda geniş bilgilere ve aydınlığa ancak Mayıs 1979' kalıyordu. Hikmet Bey'in oğlu Nâzım Hikmet Bey'i komşu çocuğu olarak 1915'te tanımıştım.

da kavuşabildik. Bu arada ilk aşkını ve evlendiği ilk Türk kızını da tanıdık.

Tanin'ci Muhittin diye ünlenen, politikacı, yazar ve Matbuat Müdürü Muhittin Birgen'in baldızı Nüzhet Hanım, Nâzım'ın Nişantaşı'nda tanıştığı kız arkadaşlarından biriydi. Muhittin Birgen, Matbuat Müdürlüğünden ayrıldıktan sonra (9 Mart 1921) bir süre Ankara'da kalmış, sonra ticaret yaşamına atılmış ve Tiflis'e gitmişti. Eşi ve baldızı Nüzhet de yanındaydı.

Nâzım'la Vâlâ, Rusya'ya geçtikten sonra birbirlerinden habersiz Tiflis'e gitmek gereğini duymuşlar. Tiflis'te de Muhittin Birgen, eşi ve Nüzhet Hanım kalıyor, Nâzım'ın gönlü pır pır.

Bu konuda en doğru bilgileri, sonunda 1979'da Sayın Nüzhet (Berkin)den öğrenebildim. Nüzhet Hanım Oktay Akbal'a gönderdiği mektupta adresimi istiyor ve ona şu bilgiyi aktarıyordu:

«Nâzım'ın 1921 - 1923 senelerine ait bir kısmını kendi el yazısıyla beraberce doldurduğumuz iki şiir defteri bende saklı bulunuyor. Bunlar arasında ele geçmemiş olanlar bulunabileceğini düşünerek bu defterleri Kemal Beyefendinin görmelerini arzu ettim.»

Ve Nüzhet Hanım, Nâzım'la olan tanışmasını, evlenmesini şöyle anlattı:

«Eniştem Muhittin Birgen, İstanbul'a döndükten sonra Nişantaşı'nda bir apartman dairesine taşındık. 1915'e kadar Eskişehir'de kalmıştık. Ben de 1918'e kadar Beyoğlu'nda Tünel yanındaki Alman okuluna gitmeye başladım. 1918'e kadar okudum.

Nişantaşı'ndaki evimize pek çok aydın kişi ve gençler uğrardı. Apartmanın ikinci katında aydın kişiler hem edebiyatla, hem politikayla ilgilenirlerdi. Sporcu Selim Sırrı Bey bitişik apartmanın ikinci katındaydı, aynı apartmanın dördüncü katında da Hikmet Nâzım Beyler

kalıyordu. Hikmet Bey'in oğlu Nâzım Hikmet Bey'i komşu çocuğu olarak 1915'te tanımıştım.

Ablamla 1912'de evlenen Muhittin Birgen Bey, mütarekeden sonra İstiklâl Savaşına katılmak için İstanbul' dan yaya olarak bir grupla Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Sonra bizleri de aldırdı. Bursa yoluyla Ankara'ya gidiyorduk. Henüz Bursa'ya varmadan bu güzel kentimizin işgal edilmek üzere olduğunu öğrenince arabalarla kafile halinde Bilecik'e, oradan da Ankara'ya trenle vardık.

Enîştem Muhittin Bey, Matbuat Müdürü olmuştu Gazeteciler, yazarlar, Sovyet Rusya'nın Ankara'daki temsilcileri evimizde sık sık konuk olurlardı.

Kâzım Nami, Kemalettin Kamu, Sadık Ahi'yi bize geldiklerinde tanımıştım. Nâzım'la Vâlâ beyler de Milli Mücadeleye katılmak için Ankara'ya gelince, bir gece yemeğinde yeniden karşılaştık. Muhittin Bey, iki yazarın ve şairin Bolu'ya tayinleri için bir hayli uğraşmıştı. Sonra onlar Bolu'ya gittiler. O vakit ne benim, ne de Nâzım' ın aklımızda evlenme düşüncesi yoktu. Meselâ, avrılırlarken Vâlâ, hatıra defterime bir iki satır yazdı, fakat Nâzım hiç oralı olmadıydı. Vâlâ Nurettin'in Nüzhet Hanımın defterindeki mesajı şöyleydi:

«Kulaklarımda 'Bolu çok güzel memlekettir' diyen bir tatlı sesin billurdan akisleri vardır. — 4 Eylül 1337

Vâlâ Nurettin»

Bu tarih 1 Kasım 1921'e rastlıyordu. Bir süre sonra Muhittin Bey ve ailesiyle baldızı ticaret amacıyla Rusya'ya geçtikten sonra Tiflis'te bir otelde daire tutmuşlardı. Nâzımlar da Rusya'ya geçince Tiflis'e gittiklerinde, bir iş bulma umuduyla Cumhurbaşkanı Mdivani'den ilgi beklerken işler daha da hızlanmış, Nâzımlar Muhittin Birgen'in Şark Oteli'nde dairelerinin olduğunu öğrenmişler. Otele gittiklerinde ise dairede yalnız eşinin kal-

dığını enişte baldızın Moskova'ya gittiklerini öğrenmişler.

Nüzhet Hanım, bundan sonrasını şöyle anlattı:

«Enişteyle Moskova'dan döndükten az sonra Nâzım'la arkadaşı Vâlâ Beyin geldiklerini öğrendik. Niyetlerinin Moskova'ya giderek üniversite öğrenimi yapmak olduğunu anladık. Bense, Rusya'daki yeni rejimin görüntüleriyle moral bozukluğuna uğramıştım. Sağlığım da bozulmuştu. Ailemi, İstanbul'a dönmem, oradan da Almanya'ya giderek tedavi olmam hususunda razı etmiştim. Birkaç gün sonra Nâzım'la Vâlâ Beyler, kendi gelecekleri açısından Batum'a döneceklerini bildirdiler ve bizlere veda ettiler. Bir iki gün sonra ben de vapura binmek için Batum'a gitmeliydim. Batum'da Nâzım'la karşılaştım. Diyebilirim ki, bu iki aydın ve sanatçıyla en uzun sohbetleri Batum'da yaptım. Onların bekledikleri vardı, benim beklediğim, İstanbul'a gidecek bir gemi. Vapurun gelmesi on beş gün kadar sürdü. Bu müddet içinde hep birlikte kaldık. Beni İstanbul yoluyla Almanya'ya gitmekten caydırmak için bir hayli dil döktüler. Ama ben, çok haklı gerekçeler de olsa, onların inandırıcılığına karşı direndim, kendi kararıma göre vapura binip gitmekte ısrar ettim.

Sonunda beni İstanbul'a götürecek gemi geldi. Bu defa Mehmet Ali Ayni Bey, tüccardan Nurettin Bey, Nazmi Topçuoğlu Bey ve arkadaşlarıyla birlikte ayrılan yerlerimize kavuşmak için gemiye bindik. Ne var ki, biletimde yazılı yere giderken sivil polislerden, kendisini Ankara'dayken enişte min evinde gördüğüm Verboy adındaki görevli evrakımı inceledi. Batum'dan ayrılamayacağımı bildirerek beni gemiden indirdi. Moralim adamakıllı bozuldu.

'Evrakım tamam, niçin beni indiriyorsunuz?' diye sordum. Verboy, başını sallayarak Türkçe:

'Böyle! dedi, gidemeyeceksiniz...'

Gemiden inerken Nâzım Hikmet ve Vâlâ beyler hayretler içinde benim dönüşüme bakıyorlardı. Biraz Batum'da kaldıktan sonra eniştemin yanına, Tiflis'e gitmek için Nâzım'lara veda ettim. Birkaç gün sonra Nâzım'ın mektubunu aldım, Batum'dan yazmıştı... Ahmet Cevat Emre, bu iki İstanbullu gencin Moskova'da üniversitede okuyabilmelerini sağlamış ve trenle Moskova'ya gitmeleri için gereken talimat ilgililere verilmişti. Nâzım, beni de Moskova'ya davet ediyordu.

Nâzım Hikmet, Moskova'da öğrenimine başladıktan sonra bana hep mektup gönderip, Moskova'ya gitmemi isteyip durdu. Beni ısrarla davet edip durdu. Hatta Moskova'da yazdığı ilk yeni şiiri olan «Açların Göz Bebekleri»ni de mektupla yolladı. Şiiri fevkâlâde güzeldi ve yepyeni bir tarzda kaleme alınmıştı.

Ben Tiflis'te giderek isyankâr bir kız olmuştum. Bir yandan İstanbul yoluyla Almanya'ya gidemeyişim, Tiflis'teki Alman okuluna yazılmayışım bende tepkilere yol açmıştı. Bu durum karşısında ailem, Nâzım'ın da Moskova'dan ısrarla yaptığı davetleri göz önünde tutarak beni Moskova'ya göndermeye karar verdiler ve bunu sağladılar. Uzun bir tren yolculuğundan sonra ikinci kez Moskova'ya vardım. Orada resimlerini bile görmediğim çok değişik tiplerde insanların içine girdim. Epeyce şaşırmıştım. Ancak, Nâzım'la Vâlâ ve öteki arkadaşlar beni hemen sevgi çemberi içine aldılar.

İşte böylece yaşamının önemli ve anlamlı evresi başlamış oldu.»

Moskova'ya ikinci kez giden Nüzhet Hanım, ilk kez giden Nâzım'ın geniş bir çevresi olduğunu gördü.

Kutv Üniversitesi'ne Nâzım ve Nüzhet birlikte gitmeye başladılar. Bunun arkasını yine sayın Nüzhet Berkin anlattı bize:

«Birçok kızlı erkekli arkadaş grubu içinde Nâzım Hikmet en çok ilgi toplayan, hareketli, canlı, inanmış ve inançlarını konuşmalarında, şiir ve piyeslerinde dile getiren bir önder durumundaydı.

Bir gün bana evlenme teklif etti. Doğrusu, şaşırmıştım. Ama, hoşuma da gitmişti bu önerisi.»

Nâzım, bir iki gün sonra önerisine Nüzhet'in ne yanıt vermek istediğini sorar. Nüzhet Hanım da:

«Peki, evlenelim!» der.

Birlikte ilgili daireye giderek evlenme arzularını tescil ettirdiler ve daha büyük bir daireye taşınma hakkını da kazandılar.

Yeni daireye taşındıktan sonra, Nüzhet Hanım, eşini mutlu etmek için ne gerekiyorsa ona önem vermeye başladı. Günler geçince, başbaşa verip yaldızlı, bez kaplı zarif defterlere Nâzım'ın yeni şiirlerini birlikte yazmalar, hep fikirsel ve edebiyat sınırları içinde konuşmalarla sürüp giderken, Nâzım kendini daha çok sahne eserleri yazmaya, parti toplantılarında şiir okumaya, kitlesel toplantılarda konuşmalar yapmaya daha çok vermeye başladı. Öyle ki, gece, gündüz demeden hem üniversite derslerine çalışıyor, hem sanatçı ve partici kimliğiyle üstüne düşeni fazlasıyla yapıyordu. Nüzhet Hanım, Nâzım'ın hastalanacağından korkmaya başladı.

Bu sırada, evden aldığı bir mektupta eniştesinin Bakû Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yapmasına karar verildiği yazıldı. Muhittin Bey ve hanımı 1923 Ekimine kadar orada kaldılar. Nüzhet de 1923 ders yılı bitiminde, bozulan sağlığı nedeniyle Nâzım'ın da onayını alarak Bakû'ye döndü. Orada bir süre kaldıktan sonra Moskova'ya Nâzım'ın yanına gidecekken Bakû'nun sıcağı, sağlığını daha da bozdu. Bu sırada Muhittin Birgen de ÇEKA'ca «Türkçülük propagandası yapıyor» iddiasıyla ikide bir taciz ediliyordu. Artık Muhittin Beyle-

rin de, Nüzhet'in de Türkiye'ye dönmeleri gerekmişti.

Nüzhet Hanım, durumu eşi Nâzım Hikmet'e mektupla bildirir. Nâzım, mektubu alınca Bakû'ya gelmiş ve durumu görerek eşinin sağlığı için onun İstanbul'a dönüp tedavi edilmesini uygun bulmuştu. Nâzım:

«Nüzhet, sen gittikten az sonra ben de İstanbul'a dönmek kararındayım.»

Nâzım, İstanbul'a dönecek, ama Nüzhet Hanım, evliliğini sürdürmek istemediği için, Türkiye'deki yasalara göre bir evlenme bağları bulunmadığından kendini boşanmış sayacak ve sonra bir felsefe öğretmeni ile evlenecekti. İşte, Nâzım'ın «Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımelleri» şiiri bu ayrılışı yermek için yazılmıştı.

Belki, Nüzhet Hanım, Nâzım'dan ayrılmayacaktı. Çünkü Nâzım, sözünde durmuş ve 1925'te İstanbul'a dönmüştü. Fakat Nüzhet Hanım, İstanbul'a dönünce, Nâzım'ın kızkardeşi Samiye Hanımı ve öteki akrabalarını ziyaret edip bilgi almak, Nâzım'a mektupla bildirmek isteğindeydi. Nitekim Nâzım da Samiye Hanım'a gönderdiği mektubunda «Nüzhet İstanbul'a geldiğinde seni mutlaka bulur, kucaklar. Sana; bana dair istediğin kadar havadis verir» diye yazmıştı. Fakat, Nüzhet Hanım, İstanbul'a döndükten sonra Nâzım'ın halasının bu evlilikten hoşlanmadığını kısa sürede duyar. Nüzhet Hanım, hem kayınpederi Hikmet Bey'in elini öpmek, hem de Nâzım Hakkında bilgi vermek için Hikmet Bey'in evine gider. Hikmet Bey, gelinini beğenir, ama hala? Nüzhet'in tipini beğenmez. Neymiş? Vücuduna göre kafası büyükmüş! Gözler ise budak deliği gibi küçük. Burun dersen yatık... Yüz, ha hasta oldum ha olacağım cinsinden sarı mı, beyaz mı, belli değil... Nerede o kalkık burunlu sevimli başlı, iri gözlü, mütenasip vücutlu bir gelin, nerde?

Bu düşüncelerin gözlerden okunuşu, Nüzhet Hanımı bir daha Hikmet Bey'in evine ayak attırmamaya yetti... Bir yıl süren evlilik bağı da koptu. Zaten Rus nikâhı ile evlendikleri için ayrılması, hiç bir hukuksal işlemi gerektirmedi.

Nâzım, Halanın bakışları ve dedikodusu ile bir aile yuvasının yıkılacağına inanmıyordu. Başka nedenleri olmalıydı bunun... Bir ara eşinin davranışlarını düşündü. Şiir çalışmaları yaparken takındığı olumsuz tavırları hatırladı. İkide bir söylediklerini duyar gibi oldu: «Ah bir evimiz olsa, rahat etsek, sen de bu kadar çalışmasan, bir bahçemiz olsa... Çiçeklere ben baksam!...» Nâzım, bu ayrılığı kendisi ile arasındaki görüş ve anlayış farkına bağladı. Ve bir akşam:

«O rahata acıktı, anladım...» diye söylendi. Bu düşüncede karar kılmıştı ki, bir haber Nâzım'ı çileden çıkardı:

Nüzhet, zengin ailelerden ... nin eşi oldu.

Nâzım Hikmet, bu haberden sonra «Mavi gözlü dev, minnacık kadın ve hanımelleri» başlıklı bir şiir yazdı.

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Kadının hayali minnacık bir evdi,
bahçesinde ebrulii
hanımeli
açan bir ev.
Bir dev gibi seviyordu dev.
Ve elleri öyle büyük işler için
hazırlanmıştı ki devin,
yapamazdı yapısını
çalamazdı kapısını
bahçesinde ebruliii

hanımeli
açan evin
O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Mini minnacıktı kadın.
Rahata acıktı kadın
yoruldu devin büyük yolunda
ve «Elveda» deyip mavi gözlü deve,
girdi zengin bir cücenin kolunda
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan eve.
Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev
dev gibi sevdalara mezar bile olamaz,
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan ev...

Birinci hayat arkadaşlığı böylece son buluyordu. Nâzım Moskova'da, Nüzhet Hanım İstanbul'da kendi hayatlarını yaşıyorlardı. Ama şu gerçekti: Nâzım, Nüzhet'i seviyordu. Zaman zaman onu hatırlıyor, bu ayrılışta Nüzhet'in masum sayılacak istekleri ve arzularından çok, eniştesi Taninci Muhittin'in (Birgen'in) etkisini sezer gibi oluyordu. Hatta, geceleri rüyasına giren Nüzhet'i koluna takıyor, su kıyısına sürüklüyor, orada ağaçlar altında birbirlerini kucaklıyorlardı. Uyandığı vakit ne Nüzhet'i görüyor, ne nehir boyunda geziniyor, ne de gecenin karanlığı bitmiş oluyordu.

Neydi, onu uyandıran, içini kemiren? Nüzhet'in sevgisi ve bıraktığı sıcak anılar mı? Bunlar mı rüyalarında onu oyalıyordu? Uyanınca terlerinin alnında biriktiğini görmeden başka bir etkisi olmayan sevda artıkları mıydı

uykusunu kaçıran? Öyleyse bu içini kemiren kurdu atmalı, onu gövdesinden çıkarmalıydı. Nüzhet hikâyesi bitmeliydi artık. İşte bu duygularla Nâzım «Gövdemdeki Kurt»u yazdı. Şiir şöyle sona erer:

Yumuşak
Beyaz
kıvrılışlarıyla
beynime giren kurdu
çürük bir diş çeker gibi söktüm!
Epeyce ter döktüm!
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak!

Ve gerçekten Nüzhet, Nâzım'ın hayalinden de uzaklaştı.

Nâzım'ın Nüzhet Hanım'la evlenişini ve ayrılışını arkadaşı Vâlâ Nureddin «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» adlı yapıtında (1. Basım, s. 423) şöyle yazar:

«Tiflis'e birlikte gittiler. İşte orada bir çatışma oldu. Çünkü, Nüzhet telkin altında kalıp ne dese zavallıcık?

'Bizim de herkes gibi bir yuvamız olsun, Nâzım', demiş. Ve nasıl cici, bici ev istediğini anlatacak olmuş.

Minimini minnacıktı kadın
Rahata acıktı kadın.

İşte karısının bu masumane arzusu, —kendi anlattığına göre— Nâzım'ı çileden çıkarmış. Vay, demek küçük burjuvalık! Vay, demek yuva! Belki de kafes! İdeallerine veda ettirecek kadın, koca şairi. Sazına yeni bir —yarı şaka— hiciv teli ilave ettiren meşhur şiiri bu olay üzerinedir:

Sen
Benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak
beyaz
bir kurt gibi girdin.
Kemirdin!
.....
.....

Ve ayrıldılar...

BİR İDDİA VE GERÇEK

Nâzım'ın ilk patronu, basındaki ilk arkadaşı, gazeteci-yazar M. Zekeriya Sertel «*Mavi Gözlü Dev*» başlıklı kitabında (s. 34 ve devamı) Nüzhet Hanım'dan söz ederken Nâzım'ın bu hanım için yazdığı Mavi gözlü dev, minnacık kadın ve hanımelleri şiiri ile Gövdemdeki kurt şiirini yapıtına alır. Nâzım'ın kızkardeşi sayın Samiye Yaltırım'ın, bilinçli öğretmenlerden değerli yazar Aydın Aydemir'e verdiği bilgiler ve belgelerle yazılan *Nâzım* adlı kitapta aynı konu işlenirken (s. 126) şunlar belirtilir:

«Kısa süren Nâzım - Nüzhet evliliği böylece kapandı gitti. Yalnız bu evlilikten Türk edebiyatına şu şiir miras kaldı:

Mavi gözlü dev, minnacık kadın ve hanımelleri.»

Nâzım'ın kızkardeşi, Sovyetlerde yol arkadaşı Vâlâ Nureddin, en yakın yazı arkadaşı M. Zekeriya Sertel Mavi Gözlü Dev şiirinin Nüzhet Hanım için yazıldığını ittifak halinde bildirirlerken, Nâzım Hikmet'in üvey çocuğu (Piraye Altunoğlu'nun ilk evliliğinden olan ve Vedat Örfi Bengi'nin çocuğu) Memet Fuat, Nâzım ile Piraye adlı kitapta (s. 8) aynı şiirin Piraye Hanımefendi için yazıldığını ileri sürdü:

«Özlediği gösterişsiz, ama rahat bir hayat, bahçesinde ebruli hanımelleri açan küçük bir evdi. 'Mavi gözlü dev, minnacık kadın ve hanımelleri' ile 'Bir ayrılışın hikâyesi' bu dönemdeki çekişmelerin ürünü şiirlerdir. 'Mavi Gözlü Dev'in basına ters düşen son bölümü Nâzım ile Piraye evlenmeye karar verdikleri zaman yazılıp şiire sonradan eklenmiştir.»

Bu bilgi gerçeğe uymuyordu. Onun için Memet Fuat'ın iddiası bizlerde olduğu gibi, genç bir yazarda da hayret uyandırdı. Onun için Kerem Güney'in incelemesi büyük ilgi topladı: *(Yeni Ortam, 20 Şubat 1976, s. 7, Eleştiri: Mavi Gözlü Dev)*.

Bizim de yazdığımız gibi Nâzım'ın kızkardeşi ile iki yakın arkadaşının tanıklığı yanında Memet Fuat'ın iddiasını doğru bulmayan Kerem Güney —Asıl adı Yavuz Örten— eleştirisinde şunları da hatırlatıyor:

«Bildiğim kadarıyla Piraye Hanım dirayetli, ciddi, sabırlı ve olayları sakin bir yapıyla ele alan bir insan, üstelik de ufak tefek değil. Oysa Nüzhet Hanım, yukarıda da anlattığım gibi; ufak tefek, yani mini minnacık, uysal, toz pembe dünyalı, tüy gibi, nâzenin ve bu nâzeninin ilk aşkını düşünün bir. Hani perdeleri basmadan, arka bahçesinde şeftali ağaçları olan bir ev yaşatır hayalinde hep. Ben, Piraye Hanım'ın bahçesinde ebruli hanımeli açan bir ev düşüneceğini hiç mi, hiç sanmıyorum. Başından bir evlilik geçmiş, iki çocuk sahibi olmuş, ikinci evliliğini yüreğiyle değil de aklıyla seçmek isteyen biri için, bahçesinde ebruli hanımeli açan bir ev düsünmek biraz tuhaf olmuyor mu? Rahat bir hayat isteyebilir ama bu rahatlık Nüzhet'in istediği ve Nâzım'ın dile getirdiği gibi bir rahatlık değil hiç bir zaman.

Piraye, Nâzım'ın şiirinde belirttiği gibi «Dev'in büyük yolunda yorulmamış»tı ve «Mavi Gözlü Dev'e Elveda» dememişti. Nüzhet Hanım ise Nâzım'la, onun hare-

ketli yaşamı doğrultusunda yapamayacağını açıkça söylüyordu. Bana açıkladığı şuydu:

«Gençtik, Nâzım çok güzeldi, çok güzel konuşurdu, çok dostu vardı, çok orijinal yazışı, söyleyişi, anlayışı vardı. Birbirimizin cazibesine kapıldık ve severek evlendik. Ama darılarak ayrılmadım. Kendimi ona lâyık görmedim, işin hakikati bu... Ona engel olamazdım, ona ayak bağı olamazdım. Ben uysal, kendi halinde, biraz hasta, havadan nem kapan cinsinden zayıf bünyeli idim. O gerçekten mavi gözlü bir dev'di. Ama hiç bir gün bahçesinde ebruli hanımeli açan bir ev hasreti duymadım, bu cins duygular yüzünden Nâzım'dan kendimi boşanmış saymadım. Ona ayak uyduramayacağım için ayrılmaya karar verdim.»

Bu mantık akışı da, üç önemli kanıtla birlikte, «Nâzım ile Piraye» adlı yapıttaki açıklamanın gerçek dışı olduğunu anlatıyor. Ve Nâzım, Nüzhet Hanım'dan ayrıldıktan, Gövdemdeki Kurt'u da yazdıktan sonra Anuşka'ya, bir Rus kızına tutuluyor.

Anuşka konusuna girmeden önce «Gövdemdeki Kurt» şiirini niçin yazdığını, «Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın» şiirinin kahramanına sormuştum.

Anlattıklarını yazayım:

«Önce şunu belirtmem gerekir; Nâzım çok kıskançtı. Sevdiği insanlarda gördüğü bir ilgisizlik, ya da başkasına yönelen bir yakınlığı sezdi mi, çabuk kızar, üzülürdü.

Moskova'daydık. Nâzım'ın bir arkadaşı vardı, Dağıstanlı bir genç. Ben de tanıyordum. Nâzım gibi uzun boylu, yakışıklı, erkek güzeliydi. Bir ders esnasında Nâzım, hocayla bir şeyler konuşurken biz dışardaydık. Dağıstanlı genç birşeyler anlattı, ben de güldüm. Bu sırada Nâzım bize doğru gelirken, gülüşümü duymuş. Dağıstanlı'yla sohbet edişim onu çileden çıkarmış. Oysa Mosko-

va'da Nâzım'la yakınlığımız günden güne kuvvetleniyordu o sırada. Ancak henüz evlenme kararına varmamıştık. Ben tereddüd ve korku içindeydim. Yakışıklı Dağıstanlı gençle sadece bir mektep arkadaşlığı da olsa, o sırada Nâzım'ın bu masum yakınlığı hoş görecek ruh haletinde olduğunu kabul etmek yerinde olmaz sanırım.

Dağıstanlı gençle neşeli sohbetim, Nâzım'ın sinirlerini bozdu ve beni epeyce hırpaladı. Birbirimize küstük. O da son sözünü bu şiirle bana bildirdi:

Sen/benim/minare boyunda çam gövdeme/yumuşak beyaz/bir kurt gibi girdin,/Kemirdin! vesaire.

Ama sonra, bu sohbetin sınırları hakkında güven duyan Nâzım'la barıştık ve evlendik.»

O kıskançlığın şiirini de, 1922 Mayısında tutmaya başladıkları ŞİİR DEFTERİ'ne 17 Ekim 1922'de anlaşarak bir anı olsun diye geçirmeyi de kararlaştırmışlar. O tarihte yazılan biçimi ile Gövdemdeki Kurt şiiri şöyleydi:

Sen
Benim
minare boyunda çam gövdeme
yumuşak beyaz
bir kurt gibi girdin.
Kemirdin.
Ben
karnındaki biber turşusunu hazmedemeyen
bir sarhoş gibi taşıyorum
seni içimde.
Biliyorum
Kabahat kimde?...
Ey ruhu kaldırım kadın
ey uzun entarili tüysüz Puvankare
Karşımda
demirleri kıpkızıl
bir şömendöfer ocağı gibi yanmak

senin en basit hünerin.
Yine en basit hünerin senin
buzun üstünde bir paten gibi kıvranmak.
Soğuk,
sıcak
kaltak,
dur;
Yumuşak, beyaz
kıvrışlarınla
beynime giriyorsun
oraya giremezsin.
Onu kemiremezsin.
Minare boyunda çam gövdeme giren
yumuşak beyaz kurdu
cürük bir diş çeker gibi söktüm.
Epeyce ter döktüm
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak...

Moskova

Bu şiiri 1922 yılının son şiiriydi, defterde bundan sonra 1923 yılı şiirleri başlıyordu.

Anuşka, Kutv'da devrimci gençlik örgütünde sekreterlik yapan bir kızcağız. Sİ-YA-U ile çok yakından ilgilendiği halde Nâzım, Anuşka'ya vuruluyor. Sevişiyor da... O kadar ki...

Bundan ötesini M. Zekeriya Sertel anlatsın, dinleyelim:

«Bu kızın (Anuşka'nın) aynı zamanda başka erkek arkadaşları da vardı. Nâzım zaman zaman kıskançlık bunalımları geçirerek ve kızın bütün kaprislerine katlanarak onu sevmekte devam etti. Moskova'daki bütün talebelik hayatında yalnız bu kızı sevdi. Fakat sözünde durdu. Bu kadın üstüne hiç bir şiir yazmadı.

1928'de Nâzım memlekete döndükten sonra bu kızı Türkiye'ye getirip onunla evlenmek istedi. Kızı Türkiye'ye davet etti. Rus kızı bu çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Odesa'dan Nâzım'a gönderdiği mektuptan sonra ondan bir daha haber alınmadı. Nâzım uzun bir süre ümitle bekledi. Kızdan hiç bir haber çıkmayınca ümidini kesti.» *(Mavi Gözlü Dev, s. 37)*

NÂZIM'IN İÇ DÜNYASI

Kimi şöyle demiş, kimi böyle söylemiş, birisi şu türlü yazmış, ötekisi başka şeyler karalamış ama, Nâzım Hikmet çok ciddi bir çalışma ile üniversite içinde çeşitli ülkelerden gelen gençlerle arkadaşlık kurarak yokluklar içinde bir yaşam sürüyordu. Tanıştığı gençler içinde, üzerinde büyük etki yapan biri vardı: Sİ-YA-U.

Sİ-YA-U ile nerde nasıl tanışmış ve nasıl bir arkadaşlık sürdürmüşlerdi? Nâzım bunları şöyle anlatır:

«Vakit öğleye yakın. Dışarda Moskova'da kar yağıyor, ama üniversite mutfağı sıcacık. Karşımdaki kız başına, omuzlarına sardığı şalı niye çıkarmaz? Solumda ekonomi politik profesörüm; sağımda İranlı Hüseyinzade, öğrenci; onun yanında Çinli Sİ-YA-U, öğrenci o da; onun yanında Üniversite direktörümüzün yumurtası ve karbonatı fazla kaçmış pandispanya karısı; onun yanında tanımadığım biri. Rus olacak, burnundan belli; onun yanında başımı kaldırıp baktığım mavi gözlü kız; onun yanında boynundan ilikli gömleğinin göğsünde Kızıl Bayrak nişanıyla Alimof, Üniversite parti hücresi sekreteridir; hepimiz koskoca bir kovanın başında, tahta sıraların üstünde, halka olmuşuz, mutfak nöbetimizi tutuyoruz. Çuvallardan aldığımız patatesleri, birbirinden yamru yumru, birbirinden topraklı Allah kahretsin,

ayıklayıp kovaya atıyoruz. Arasıra iki kişi kovayı götürüp su dolu bir teknenin içine boşaltıyor.

'Sıra sende Nâzım.'

Kalktım.

Sİ-YA-U, mavi gözlü kıza döndü:

'Sende Anuşka.'

Kalktı. Uzun boyluymuş. Kovaya bir kıyısından o, bir kıyısından ben yapıştık. Bacaklarının biçimini anlayamadım. Keçe çizmeler giymiş. Kovayı tekneye boşalttık. Muslukta ellerini yıkadı. Tombulca uzun parmaklı, ak eller.»

Nâzım, Anuşka'yı tanıdığı o günden sonra sever, bu yüzden de Anuşka'nın sevdiği Sİ-YA-U ile arkadaş olur. Sİ-YA-U'nun sosyal orijini Nâzım'ınkine benzer. Nâzım Sİ-YA-U'yu şöyle anlatır:

«Sİ-YA-U, üniversitenin setre pantalonlu biricik öğrencisi. Rugan iskarpinleri, papyon boyunbağı bile var. Fötr şapkası da var, ama giymiyor artık. Bir kere fötrle çıkmış sokağa, çocuklar, Sivetnoy Bulvarda:

'Burjoy, burjoy!' diye ardına düşmüşler.

Fransızcası çok güzel. Moskova'ya Paris'ten gelmiş sanırsam, ama iyice bilmiyorum. Buraya resmi pasaportla gelmeyenler —ben de öyleyim— birbirlerine kimi şeyleri sormaz.

'Sİ-YA-U, bak ne diyecektim? Anuşka neyin nesi oluyor?'

'Müdürün daktilosu'.

'Onu öğrendim. Anası, babası kim yani?'

'Babası mühendismiş, Kolçak kurşuna dizmiş, annesi tifüsten ölmüş. İyi geceler.'»

Doğu Üniversitesi öğrencilerinin düzenledikleri gecelere katılan Nâzım Hikmet, Anuşka'yı daha iyi tanır ve daha çok sever ama, kızda güzel olmayan bir yerini saptar. Bunu şöyle anlatır Nâzım:

«Saçları saman sarısı. Boynu uzun, yuvarlak. Bacaklarına baktım. Kalın. Güzel olmayan bir yerini buldum diye sevindim.»

Bir süre sonra Nâzım'la Sİ-YA-U'ya ortak bir oda verirler. Nâzım Türk öğrencilerin Güzel Sanat Kolunun Başkanı, Sİ-YA-U da Çinliler'inkinin başkanı. Sİ-YA-U Çin kızlarını küçük küçük fildişlerine işliyor. Bunlardan birisi de Anuşka, Nâzım iki Çinli arasındaki sevgiyi biliyor ama, kendisi de Anuşka'ya hayran. Bunu Sİ-YA-U da bildiği halde, Anuşka ile olan ilişkisinde herhangi bir değişiklik olmamış. Nâzım diyor ki:

«Ben Sİ-YA-U'nun yerinde olsaydım kızı bir daha görmemeye çalışırdım.»

Nâzım, Anuşka'yı çileden çıkarmak için bazen ters şeyler söylermiş. Bunu şöyle hatırlıyor Nâzım:

«Ünlü Sovyet Rejisörü Meyerhold'u beğenmediğimi söylüyorum. Sonra Bolşoy tiyatrosunun mimarisini beğenmiyor, Orasını silo yapmalı' diyorum. Anuşka, İfrit oluyor. 'Mali tiyatrosu artık müzelik olmuş' deyince Anuşka'nın kan beynine sıçrıyor, yüzümü, gözümü tırmalamaya kalkışıyor. Bizi zevkle izleyen Alimof bazen benden yana oluyor, bazen Anuşka'yı haklı görüyor. Böyle gecelerimiz çok oldu.»

Nitekim şair, 1923'te Moskova'daki tiyatrolar, sahnelenen oyunlar ve Meyerhold hakkında uzun bir şiir yazarak eleştiri ve özlemlerini dile getirdi.

Anuşka, bir gün Nâzım'a, Parti sekreteri Alimof'a âşık olabileceğini söylemiş... Nâzım müthiş kıskanç. Üstelik Alimof'un öyle ahım şahım bir yapısı, alımlı yanı da yok. Anuşka'nın bu itirafını belleğine yerleştiren Nâzım Sİ-YA-U ve Anuşka ile birlikte Meyerhold'da Orman piyesini seyretmeye gidecekleri bir akşam birden ortaya şu haberi söyler:

«Alimof kendini öldürdü!» Çünkü Alimof, tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa tutulmuş ve günlerinin sayılı olduğunu da biliyor üstelik. Onun için, vakit gelip ölüm onu yere sereceğine Alimof, büyük bir irade ile kendini öldürüverir, diye düşünüyor Nâzım. Ama:

«Alimof kendini öldürdü.»

deyince Anuşka, böğrüne hançer saplanmışcasına bağırır:

«Hayır!» der ve Nâzım'dan nefret ettiğini anlatan bir tonla yine:

«Hayır!» diye haykırır. Sonra da Sİ-YA-U'nun koluna girer ve Timiryazef'in heykeline doğru bulvar boyunca ilerlerler. Neden sonra Nâzım'a döner Anuşka ve sorar:

«Niye öyle söyledin? Senin bana karşı değişmeyen bir yanın var. Bende yaşayan ne varsa, en iyi şeyler nelerse onları öldürmek istiyorsun.»

Sonra da ekler:

«Bende yaşayan ne varsa onları hırpalamaktan hoşlanıyorsun.»

Bu konu öyle kalır. Ama bir gün Moskova Üniversitesi'nde okuyan Çinliler'den bir grup memleketlerine döner. Aralarında Sİ-YA-U da var. Oysa, daha önce giden kafilenin tümünü sınırda yakalamışlar ve başlarını uçurmuşlar. Sİ-YA-U bunu bildiği halde, öğrendiklerini ülkesinde dile getirmek için Moskova'da kalmamayı yeğ görmüş. Anuşka artık Nâzım'ın sevgilisi, tatillerini birlikte geçirirler. Nâzım İstanbul'a dönmeye kararlı. Bunu Anuşka'ya itiraftan çekiniyor. Tatil dönüşü Moskova trenindeler. Bu olayı Nâzım anlatsın:

«Tren kalktı. Anuşka hep öyle sımsıkı tutuyor elimi. Kayın ağaçları gelip geçiyor. Ruslar şu kayın ağacına bayılır. Biz hangi ağacı severiz? Kavağı? Çınarı?

Ben hangi ağacı severim? Söğüdü mü? Gözü de pek yaşlıdır mübareğin. Ben... Anuşka! Anuşka! Ben Anuşkalar'ı içimden söylüyorum sanırken yüksek sesle söylemişim.

'Ne var Nâzımuşka?'

'Hiç bir zaman, hiç bir kadını, seni sevdiğim kadar sevmedim, sevmeyeceğim...'

'Bir iki yıl sonra memleketine döneceksin Nâzımuşka. Bir süre hatırlayacaksın beni... Elbet hatırlayacaksın. Sonra? Ama iş bunda değil. Daha bir iki yılımız var. O bir iki yılı düşünelim.'»

Nâzım, bir iki yıla kalmadan ayrılacağını biliyor. Onun için Anuşka bunları söyleyince Nâzım bir tuhaf olur. Anlatsın iç dünyasını Nâzım Hikmet:

«İçim burkuluyor. Bir hafta, bilemedin on gün sonra gideceğimi söyleyebilecek olsam da, söyleyemeyeceğimi anlıyorum. Son gece, belki... Zaten ben ortalıktan kaybolduktan bir gün sonra Anuşka anlayacak. Bir gece önce söylesem ne çıkar? Anuşka'ya bunu nasıl söyleyeceğimi aklıma sığdıramıyorum. Hemen bir şeylerle oyalanmalıyım, hemen. Gözüme Anuşka'nın eski gazetelere sardığı paket ilişti. Okudum yazıları: Romanya'da terör. Komintern'in beşinci yılı.

Moskova varoşlarını geçiyoruz. Anuşka'nın eli elimde.

Başladım bir şiir okumaya:

Sevdayım tepeden tırnağa,
sevda: görmek, düşünmek, anlamak,
sevda: doğan çocuk, yürüyen aydınlık,
sevda: salıncak kurmak yıldızlara,
sevda: dökmek çeliği kanter içinde,
sevdayım tepeden tırnağa.

Ve Nâzım, Türkiye'ye dönmeyi planlar, uygulamaya geçer. Anuşka'nın aşkı gerilerde kalır.

Şimdi Nâzım'ın sevgililerini sıralayalım ve bir eksiğe değinelim:

— 1921'de Sovyetler Birliğine geçtikten sonra Nüzhet Hanım'la eski sevdaları dile getirip evleniyorlar. Bir yıl kadar bile sürmüyor bu hayat arkadaşlığı...

— Nâzım, gönlünü Anuşka'ya kaptırıyor. Türkiye'ye dönerken Anuşka'yı da İstanbul'a aldıracağını söylüyor. Sözünde de duruyor. Ama Anuşka, Odesa'ya kadar gelebildiği halde Türkiye'ye geçemiyor. Bu aşk da böylece sona eriyor.

— Nâzım, ikinci kez Sovyetler Birliği'ne gittikten sonra Dr. Lena ile sevişiyor ve bu bağ 1928'e kadar sürüyor. Yani Türkiye'ye ikinci kez dönünceye kadar.

Bu konuyu biraz işleyelim:

Nâzım, ikinci kez Sovyetler Birliği'ne geçtikten sonra Moskova'da Üniversitede öğrenimine yeni katkılar yaparken İstanbul'a ulaşan haberlerde Nâzım'ın evlendiği de bulunuyor. Bu haber 1926'nın yaz aylarında İstanbul'da dolaştığı sıralarda Nâzım henüz yeni bir sevgili bulamamıştı. Oysa, İstanbul'dan ailesinden gönderilen mektuplarda Nâzım'ın evlendiği haberinin duyulduğu yazılıyor ve işin doğrusu öğrenilmek isteniyordu. Nâzım bu mektubu alınca hemen kaleme sarılıyordu:

«Dayı size evlendiğimi söylemiş. Fakat maalesef bu doğru değil. Maalesef diyorum, çünkü evlenmeye niyetim var. Fakat bir türlü muvafık bir şey bulamadık.» *(Nâzım, s. 148 - 149)*

Ama birkaç hafta sonra Nâzım, Lena adlı bir kız arkadaşı ile dostluğu ilerletiyor, kendisine ailesi hakkında bilgi verip, Lena ile olan bağları pekiştirmeye bakıyor,

ailesinden gelen mektupları cevaplandırırken onlara Lena'dan selâm yazıyor, fotoğraf alış veriş faslı başlıyordu. Bir süre sonra Nâzım'la Lena evlendiler. Lena ile birlikte kızkardeşine «Rus işi gayet orjinal yazlık elbise alıp göndermek» istiyorlardı. Nâzım'ın akrabası ise Lena'ya İstanbul işi bir zarif ayakkabı almayı kararlaştırıyordu. Nâzım müthiş seviniyordu:

«N'olur, diyordu, Lena'ya potin alacaksanız 37 numara olsun.»

Bu sırada kızkardeşinin de evliliği söz konusu olunca Nâzım «aile» hakkındaki görüşlerini kızkardeşine şöyle özetliyordu:

«Para için, otomobil için, köşk için evlenme. Sonra bedbaht olursun. Gönlünün sevdiği, hoşlandığın bir gençle evlen. Her genç kız gibi senin de sevmek ve evlenmek hakkındır, fakat hayatında bu mühim adımı atarken, dikkatli ol. Kocanın eline bakma, kocanın seni beslemesini, seni giydirmesini isteme. Yani aile, mesut aile, koca ile karının müşterek çalışmaları, müşterek iktisadî, içtimaî, siyasî hürriyetleri üzerine kurulan ailedir.» *(Nâzım, s. 152)*

Böylece Nâzım, hem yeni eşi Lena'nın durumunu kız kardeşine anlatmış, hem de kız kardeşine izlemesi gereken yolu önermiş ve göstermiş oluyordu.

Lena, burun çizgileri keskin, yuvarlak yüzlü, iri gözlü topluca bir kızdı. Boyu Nâzım'ınkinden kısaydı, ama bücür değildi. Sevişerek ve anlaşarak hayatlarını birleştirmişlerdi. Nâzım sahte pasaportla Türkiye'ye döndükten sonra Lena, normal pasaport ve vize ile kocasının yanına gelmek için çırpınıp durdu, fakat Türkiye konsolosluğu ona Türkiye'ye giriş vizesini vermedi. İkinci evlilik de böylece «hayat arkadaşlığı»na dönüşemedi. İkisi de ayrı dünyalarda ayrı türden yaşamlarını sürdürdüler.

XII. NÂZIM MOSKOVA'DAN YURDA DÖNÜYOR

Ninni söylemez gözlerimiz
hayat ağrılarına.
Kalbimizin ensesinden kıvrılan
yağlı uzun saçlarımız yok.
Ne bir siyah tül edalı prenses
âşık oldu bize,
ne de biz
onun aşkını çiğneyerek
karanlık ufuklara medid nigahlar
atfettik.
kol düğmelerimiz
yüreklere saplı hançerler değil!
Yakamızın iliğinden
bir kuru kafa bakmıyor.

1923

Nâzım Hikmet, Sovyetler Birliği'nde yüksek öğrenimini yaparken çeşitli ulusların devrimci gençleriyle arkadaşlığını sürdürmüştü. Şairliği, kişiliği onu üniversite içinde ön plana geçirmişti. Tartışmacı yapısı, özellikle Hindistan'dan gelen gençlerle arkadaşlık kurmasına, onlarla sık sık devrim konusunda çekişmeye varacak gece sohbetlerini sürdürmesine yol açıyordu. Hintliler, Sovyetler'de kalmaktansa kendi ülkelerine dönmeyi gerekli buluyorlardı. Nâzım Hikmet de öğrendiği sanat telakkisiyle halk edebiyatının en gelişmiş ürünlerini ve-

rebilmek için yurda dönmeyi zorunlu görüyordu. Şiirlerini, piyeslerini, yazılarını, her şeyini borçlu olduğu kendi halkına sunmak arzusu Nâzım'ı kamçılıyordu. Türkiye'ye dönmeliydi. Hintlilerin ülkelerine döndükleri gibi. Sonunda, 1924 Ekminde Vâ - Nû'yu lektörlük görevinde yalnız bırakarak Sovyetler Birliği'ne vedaya karar verdi ve duygularını şu dizelere döktü:

«SSSR
gidiyoruz artık,
ver elini ver
vedalaşalım!...»

diyerek Türkiye'ye geçti.

Ve bir sabah Nâzım, İstanbul'da Kadıköy'ünde Moda'ya doğru giden yolda bir ahşap evde kapı tokmağını vurup vurmamakta tereddüt geçirirken açılan kapıdan kız kardeşi Samiye'nin çıktığını görünce sevinci son noktaya vardı. Nâzım, Samiye kardeşini tanımıştı ama, Samiye, beklenmedik bir anda ağabeyi Nâzım'ı tanıyacak mıydı? Bu soru henüz zihninde şekillenirken, Samiye'nin çığlığı etrafı inletti:

«Ağabey!

Bu sesi duyan baba Hikmet Bey, ayağında terlik, ev ceketi sırtında sokağa çıktı, iki kardeşi birbirlerine sarmaş dolaş olmuş görünce göz yaşlarını tutamadı ve:

«Oğlum, Nâzım'ım benim» diyerek oğlunu kucakladı.

Sokağı ayağa kaldırmamak için Hikmet Bey, iki kardeşi eve çekiyor, kapı kapanıyor ve beş yıllık hasreti dindirmek için yeniden öpüşmeler, boyna sarılmalar birbirini izliyordu. Hikmet Bey'in hıçkırıklı sesi:

«Nâzım, bir daha bir yerlere gitmek yok ha!» diyordu.

Nâzım, babasının yanından ayrılmayı hiç düşünmüyormuşcasına sesini yükseltiyordu:

«Ayrılmamak üzere geldim baba, artık hep beraberiz.»

Bu sözlere inanmakla inanmamak arasında bir sarsıntı geçiren Hikmet Bey, ufak tefek alış veriş için bakkala diye çıkan kızı Samiye'ye kahvaltıda Nâzım'a ikram için oğlunun çok sevdiği reçeli de unutmamasını tembih etti.

Nâzım'ın gelişi kısa süre içinde bütün akraba arasında duyulmuş ve ünü çoktan Türkiye'yi dolaşan Nâzım'ı dünya gözüyle görmek isteyenler Bahariye'deki ahşap evi doldurmuştu bile...

Sovyetler hakkında bilgi isteyenler, çeşitli dedikoduların aslı olup olmadığını soranlar yanında Nâzım'ın ilk eşinden ayrılışını ve nedenini hatırlatanlar Nâzım'ı sonu gelmez sorularla konuşmaya zorluyorlardı. Nâzım' dan yeni şiirlerinin olup olmadığını öğrenmek isteyenler:

«Bir şiir oku bakalım, sen yeni tarzda okuyuşla herkesi mest ediyormuşsun, Vâlâ öyle yazıyor» diyorlardı.

Nâzım, Anadolu'da kazanılan zaferden sonra Türk köylüsünün sorunlarına eğilmek gerektiğine değinen «Yalınayak» başlıklı şiiri, kelimelere kurşun ağırlığı ve kafiyelere davul gümbürtüsü vererek okuyordu:

.....
.....
İşte bu
ekşimiş uyku kokan çömlek gibi şehrin
kara sevdası değil öyle romantik.
onun
ruhunun

iki kıvrak kelimelik
hasreti var:
BUHAR
ELEKTRİK!
Kör değilseniz eğer
görürsünüz ki
şu toprak yüzlü rençber
Kafkastan arta kalan
kalbur göğüslü oğlu
kel başlarında mültezimin tırnakları oyulu,
kızıyla,
karısıyla
kağnısıyla
son karış toprağına sarılmak,
ölse de burda onlarla ölmek,
burda
onlarla
gömülmek
istiyor.
Dağların tarlalarının özlediği,
arzulu bir kadın gibi şehvetle gözlediği
her tırnağında 1000 manda kuvveti demirleşen
ve su çalkalar gibi toprağı eşen,
ruhu buhar
makinalar.

Nâzım şiire devam etmek için nefes alırken kopan alkış, evi bir anda düğün bayram yerine çevirdi. Birden bu ilgi karşısında kız gibi utanan Nâzım, şiirin öteki bölümlerine geçmedi ve odaya çekildi.

Nâzım Hikmet'e soruyordu babası:

«Ne yapmak istiyorsun?»

Nâzım da:

«Gazete çıkarmaya çalışacağım, ya da bir dergi kurmayı deneyeceğim. Edebiyat konferanslarını yerleştirmeye bakacağım. Yeni konuları sahneye getirmek için piyesler yazacağım. Filmin kitleler üzerinde etkisi çok fazla, filme yöneleceğim...»

Hikmet Bey, gözlerini açıyor ve hayretlerini belirterek:

«Ama oğlum, bir koltuğa iki karpuz sığmaz, sense dört beş karpuzu yerleştirmeye çalışacağını söylüyorsun...»

Nâzım, içi sanat eserleri yaratma, topluma bir şeyler anlatma azmiyle dopdolu olarak, büyük bir güven içinde:

«Ne yapalım, yapılacak iş çok, gerekince bir koltuğa dört karpuzu da sığdıracağız.» diyordu.

Gerçekten de Nâzım İstanbul'a yenilik getirdi. O zaman çıkmaya başlayan Orak - Çekiç gazetesini, bu gazetenin yazarlarının satması kararlaştırıldı. Bu olayı Nâzım şöyle anlatır:

«İstanbul'da Köprü'nün üstündeyiz. Hava kapalı. Yağmur yağdı yağacak. Moskova'dan Lâz İsmail'le beraber döndük. Orak - Çekiç gazetesinin ilk sayısını satıyoruz. Ayrı ayrı yerlerde satacaktık, ben Köprü'de, Lâz İsmail Kasımpaşa'da, havuzların orda. Ama Köprü'ye gelince 'Beş on dakika yanımda dur, ne olursun!' dedim.

'Korkuyor musun?'

'Ne korkusu? Değil, Bağıramayacağım gibime geliyor. Orak - Çekiç! Yeni çıkan Orak - Çekiç! diye bağıramayacağım.'

'Utanıyor musun?'

'Onun gibi bir şey. Hiç satıcılık yapmadım.'

'Ben yaptım mı, babam işportacı mıydı?'

'Kızına yahu, sesimin nasıl çıkacağını bilmiyorum.'

'Paşazadesin oğlum, paşazade...'

Lâz İsmail koltuğundaki gazete paketlerinden bir tane aldı, başladı gazeteyi savura savura bağırmaya:

'Orak - Çekiç yazıyor, son haberleri yazıyor!'

Yanımdan gelip geçenler başlarını bile çevirmiyor. Hava da çiselemeye başladı.

'Yeni çıkan Orak - Çekiç!'

Ben de koltuğumdaki paketten bir gazete çıkardım. Lâz İsmail, karşıdan gelenlerin ıslanmamak için acele ile geçip gidenlerin burunlarına sokuyor gazeteyi:

'Orak - Çekiç, Orak - Çekiç!'

Aldıran yok. İlgilenenler de, gazete satıcısına hiç de benzemeyen Lâz İsmail'in kılık kıyafetine bakıyor. Belki bu yüzden de tersleniyorlar ona. 'İstemez!' deyip geçiyorlar.

'Yahu bu köprüden tek meraklı adam geçmez mi? Orak - Çekiç!'

Hay anasını, satamayacak mıyız bu körolası Köprü'de? Ama görürsün Kasımpaşa'da kapış kapış gidecek.

Gözüm, elimdeki gazetenin başlığı altındaki satıra ilişti:

'Bütün dünya işçileri, birleşiniz!'

Canımı birden bire, fena halde yakmışlar gibi, avazım çıktığı kadar haykırdım. Kendi feryadıma kendim de şaşarak:

'Bütün dünya işçileri, birleşiniz! Bütün dünya işçileri... Orak - Çekiç!'

'Ver bakalım, nasıl birleşiyormuş dünya işçileri?'

Gazeteyi isteyen, temiz giyinmiş kırantadan efendinin boynuna sarılacaktım sevinçten. Gazeteyi verdim.

'Parasını alsana evladım.'

Bana para uzattığını, o bunu söyledikten sonra farkettim. Güldü.

'Gençliğimde, dedi, Paris'te sosyalistler de gazetelerini böyle satardı.'

Ben o gün Köprü'de 45 Orak - Çekiç sattım. Lâz İsmail Kasımpaşa'da 225 tane.»

Orak - Çekiç gazetesi 21 Ocak 1925'te yayınlanmaya başlamıştı. Nâzım hem Orak - Çekiç'te hem de Aydınlık'ta yazıyordu. Aydınlık bilimsel bir dergiydi. Daha çok aydınlara sesleniyordu. Derginin gizli TKP'nin yayın organı olduğu söyleniyordu. Aydınlık'a Nâzım'ın girmesiyle dergisinin içeriği birden bire canlılık kazanmaya başladı. Dr. Şefik Hüsnü, Vedat Nedim (Tör), Burhan Asaf (Belge), Sadrettin Celal (Antel) ve Nâzım Hikmet tam bir uyum içinde çalışıyorlardı. Nâzım, derginin teknik sekreterliğini de üstlenmişti. Ama derginin yayınları Ankara iktidarını memnun bırakmıyordu. Hükümete jurnaller veriliyor, tehlikeler belirtiliyor, özellikle Aydınlık Kütüphanesi başlığı altında broşürler yayınlama yönteminin uygulanması ve işçi çevrelerine yeni fikirlerin iletilmesi burjuvaziyi tedirgin ediyordu. Bu konuda Aclan Sayılgan'ın açıkladıkları şöyle:

«Komintern'in 1924 V. Kongresinden sonra TKP, kendini yeniden teşkilatlandırma lüzumunu hissetti. 1925 yılında Dr. Şefik Hüsnü (Değmer)nün Beşiktaş'taki evinde, parti Plenum'u toplandı. Hasan Ali (Ediz), Nâzım Hikmet (Ran Verzanski), Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), Baytar Salih Hacıoğlu, Elektrikçi Nuri, Faik Usta, Şevket Süreyya (Aydemir), Devlet Demiryolları memurlarından Mahmut, Vanlı Kâzım bu toplantıya katıldılar.» *(Solun 94 yılı, s. 183)*

Bu, «gizli bir parti toplantısı olarak polisçe rapor edilmiş olmalı ki, Aydınlık'ta çalışan ve şiirlerini, incelemelerini, makalelerini N. H., Ahmet, Nâzım Hikmet gibi imzalarla yayınlayan Nâzım'ın polisçe izlenmesi daha da güçlendirildi. Öte yandan Nâzım'ın fikir ve sanat dünyasında birden parlaması Babıâli'de değişik görüşlerin ortaya atılmasına neden oldu. Ailesine kadar

varan, daha doğrusu babası ve akrabaları yoluyla Nâzım'a duyurulmak istenen iktidar görüşü şuydu:

«Makam mı istiyordu, verilebilirdi. Para mı, şöhret mi, 'olur' denebilirdi. Ama yoksuldan yana olmamalıydı. Yoksulların gözlerinin perdesini kaldırmak için çaba harcamamalıydı.» *(Nâzım, s. 141)*

Bir yazar olarak Köprü'de Orak - Çekiç satması, işçi sınıfının birliği için boğazını yırtması önü alınamayacak olursa büyük uğraşılara yol açan gelişmeler görülebilirdi. Üstelik Nâzım, kendinden büyük yazar arkadaşlarını da etkilemeye kalkıyor, derginin içeriğine canlılık getiriyor ve onları da Orak - Çekiç satar gibi Aydınlık'ı caddelerde satmaya çağırıyordu. Aydınlık okurlarının kimler olduğu anlaşılmalı, yayınlar ona göre dengelenmeliydi. İşte böyle düşündüğü için bir gün koltuğunda Aydınlık dergileri Sirkeci'den Cağaloğlu yokuşuna çıkan köşeyi tuttu. (Kasım 1924).

«Aydınlık, Aydınlık, sosyalist mecmua, Aydınlık» diye bağıra bağıra, dergi satmaya başladı. Dergiyi alanlar Nâzım'ın yüzünü güldürecek kadar değişik meslektendiler. Bu sevinçle Nâzım şu şiirini yazdı:

Şu
şu da
şuradaki de!
Şuradaki işçilerin hepsi,
şunların yarısı,
şu ateşçinin kendisi, kızı, karısı,
şu şimendiferci, şu vatman,
şu patronu selâmlıyan ustabaşı değil,
ötekisi
şu bol paçaları dalgalı iki gemicinin
ikisi,
şu iğneden

parmaklarıyla dikiş diken
kadınlar,
şu taşlı yolları çarıklarına dolayan,
dağlardan
dağlara
güneşi kovalayan
köylü ırgat
...
sonra bu şiiri söyleyen şair,
bütün bunların,
şunların
onların
hepsi,
hepsi Aydınlıkçılardan,
hepsi Aydınlıkçı.

Nâzım, tek başına önemli bir muhalif güç oluyordu iktidar için. Yepyeni bir ses ve daha önemlisi yepyeni konuları işleyen ve sanatı, edebiyatı sosyal sınıflar açısından ele alan şair, iktidar için kazanılmalıydı. Mete Tunçay'ın Türkiye'de Sol Akımlar'ı incelerken tespit ettiği gibi «Nâzım Hikmet, Aydınlık sayfalarında memleket meselelerini daha düz ve yalınç çizgiler içinde yorumlamaya çalışmıştır. Örneğin, bu genç yazara göre Türkiye'de bir işçi sınıfı ve kendisini dört cephede belli eden bir işçi meselesi vardır. (Aydınlık'ta henüz işçi yerine amele deniyordu. - K.S.) Bir kere 'dahilî sermaye, haricî sermaye ile rekabet etmek ve birikimini yapmak için, işçiyi kabil olduğu kadar çok ve kabil olduğu kadar insafsız bir surette istismar etmek (sömürmek)' istemekteydi. 'İşçi sorununun ikinci yüzü Türkiye'deki ecnebi şirketleriyle Türk işçisi arasındaki çelişkidir.' Ecnebi şirketler bu sınıfı, sömürge işçisi gibi sömürmek emelindedir. 'Üçüncü yüzü, Türkiye'ye girmek isteyen ecne-

bi sermayenin simsarlarıyla Türkiye işçisi arasındaki çelişkidir.' Bunlara göre Türkiye'ye yabancı sermayenin gelip 'Memleketi mamur bir hale sokmamasına en büyük neden bizde de işçilerin arsızca harekete başlamalarıdır.' 'Dördüncü taraf, hükümet ile işçi arasındaki anlaşmazlıktır. Hükümet işçinin teşkilat yapmasından ve ileride teşkilatlı ve kuvvetli siyasî bir fırkaya malik olarak ortaya çıkmasından korkuyor.' Nâzım Hikmet, işçiye bu meselelerde aldanmamalarını öğütlemektedir. Özel teşebbüsün, sonunda kendilerinin de çıkarı olduğunu öne sürerek işçilerden 'Memleketin ve vatanın ekonomisini yükseltmek için fedakârlık' yapmalarını istemeleri haksızdır. Çünkü, zaten Türk işçilerinin kazancı Batıdaki akranlarına oranlanamayacak kadar düşük olduğu gibi, günün birinde onlar kadar pay alacak duruma gelseler bile, bunların da 'Tiyatroya gittikleri ve bira içtikleri halde... üretim araçlarından yoksun, iktisaden esir ve her zaman işsiz kalmaya mahkûm biçareler' oldukları ortadadır. Kalkınmanın bütün yükünü Türk emekçilerinin çekmesi doğru olmaz, zira öte yanda 'Kapitalistlerin milleti, dini, imanı ne olursa olsun, onun biricik gayesi vatan matan değil, cebini doldurmaktır. Türk işçisi, yabancı sermaye tarafından sömürülmeye de razı olmamalıdır; zaten onun İstiklâl Savaşına katılması sırf bundan kurtulmak için değil mi idi? Simsar (aracı) görüşte hatalıdır. Örneğin, bir 'Chester projesinin Türkiye'yi imardan vaz geçmesine Türkiye' deki işçiden korkması sebep olmamıştır'. Hükümetin Türk işçi sınıfı hareketinin siyasî boyutlara erişmesinden korkması ise, 'şimdilik lüzumundan fazladır.' Bugün 'işçiyi anarşi halinde bırakarak âtıl bir vaziyete sokabilmeyi düşünmek, biraz fazla evhamlı olmak ve çocukça hareket etmek demektir.' Yazar, sonuç olarak, Türkiye'deki işçi sorununun 'Çözümü, sınıflı kapitalist

toplumunun çerçevesi içinde mümkün değildir' yargısını öne sürmektedir.» *(Ankara Üniversitesi SBF yayını, 1967, s. 79 ve devamı).*

1924'ün Ekim ayında Türkiye'ye girerek aile ocağına ve yayın hayatına kavuşan Nâzım Hikmet, özellikle işçi sorunlarına eğilince iktidar tarafından daha dikkatle izlenmeye başlandı. Aslında bu güçlü şair ve sanatçı iktidar saflarına kazandırılmalıydı. Bu anlayış yüzünden Partinin üst yöneticileri arasında strateji saptanmalarına geçildi. Bu genç adam iktidar için kazanılmalıydı.

Önce sürekli ve önemli iş verme önerileri başladı. Nâzım oralı olmuyordu.

Vakit Matbaası ve gazetesi sahiplerinden Hakkı Tarık Us Vakit'te sekreter ve fıkracı olarak yazma önerisini yaptı. Nâzım karar vermek için izin istedi. Bunu Aydınlık'ın sahibi Dr. Şefik Hüsnü'ye aktardığı vakit, Doktor'un cevabı şu oldu:

«Vakit matbaasının çarkları arasında ufalanır, kaybolup gidersin. Ama yine sen bilirsin.»

Nâzım, Aydınlık'ın beyni durumundaki Doktor'un sözlerine uydu, Aydınlık'tan ayrılmadı.

Son Telgraf Gazetesi Başyazarı Sadri Ethem (Ertem) Nâzım'ı beraber çalışmaya davet etti. Son Telgraf 1925 başlarında hatırı sayılır gazetelerdendi. Nâzım, Doktor'un sözlerini hatırlayarak Babıâli basınına maaşlı olarak geçmeye yine yanaşmadı. Nâzım, dergi ile uğraşma zevkini ve sevgisini Aydınlık'ta, babasının çıkarmaya başladığı Sinema Postası'nın sayfa düzenlemesinde tadıyor ve dergicilik öğrenimini geliştiriyordu.

Nâzım'ın adı «Ele avuca sığmaz bir sosyalist» olarak yayıldıkça bu kez iş verme önerileri değil, hafif yollu tehditler birbirini izledi.

XIII. NÂZIM İZMİR'E GEÇİYOR VE GİZLENİYOR

Bulamazsın tasma asmağa yer
tüylü kalın boynunda onun.
Yanarken sarı sırtında kırbaç izleri
gerilir bakır pençeler taşıyan dizleri
yelesi diken diken dikilir mağrur
kafasında...
Yaklaşır
uzaklaşır
gelir, gider
gider, gelir...
Zındanın duvarında kardeşimin gölgesi...
kâh iner, kâh yükselir..!

DEMİR KAFESTE DOLAŞAN ASLAN şiirinden

Nâzım, bir akşam eve dönerken bir sarhoş bıçağıyla yerlere serilip can verebilirdi. Vapura giderken yanına yaklaşırlar bir şey sorarlar, cevap verecekken başlayan bir kavgada kim vurduya gidebilirdi. Bir gece eve dönerken köşe başında ağzına bir tıkaç konur, burnuna eter koklatılır, bir faytonla Kurbağalıdere yakınında bırakılır, tıkaç çıkarılır, dereye itilirdi. Cesedini bulanlar ölüm sebebi olarak ne derlerse desinler, iş işten geçmiş olurdu. Nâzım Hikmet, kendine gelmeliydi...

Nâzım bu tehditleri, dost kisvesi altında yanına yaklaşan Babıâli esnafından duyuyor ve «Fazla ileri gitmemesi» öğüdünü verenlerin çoklukla akşamları bir şişe

şarap parası için sayfalarca tashih yapan, Fransız gazetelerinden hikâye adapte edenlerden geldiğini gördükçe iğreniyordu. Oysa Nâzım, aslında insanoğlunun insanlar tarafından sömürülmemesi, yazarların ekonomik özgürlüğünün çiğnenmemesi için yazıyor, bu inanç için kalem sallıyordu. Ama basın emekçilerini de kapsayan bir sosyal sınıfın mutluluğu için yazdıklarını suçlama sayıp, iktidarın hışmına uğrama tehditleriyle sık sık karşılaşma içini ürpertiyordu.

Babası, kız kardeşi, ayrı yaşayan annesi bir olup Nâzım'ı iç sıkıntısından ve muhtemel bir öldürme hazırlığının pususundan korumak için ona:

«İzmir'e git Nâzım» dediler.

İzmir, Nâzım'ı tanımıyordu. Orada akrabasından ve eski valilerinden Rahmi Bey Nâzım'ı misafir edebilirdi. Nasılsa fabrikası, ticarethanesi ve dayalı döşeli evi vardı. Nâzım bir süre Rahmi Bey'in yanında kalırdı. Rahmi Bey, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızı Hayriye Hanım'ın biricik kızı Nimet Hanım'ın eşiydi. General Ali Fuat Cebesoy'un halasının kızının kocası oluyordu. Ne var ki bu eski İttihatçı, Nâzım'la karşılaşınca içtenlikten uzak birkaç söz söyledi ve eski Vali, yeni tüccar:

«Bana geldiğiniz duyulursa ikimizin de başı nâra yanar» deyiverdi. Kendisi muhalifmiş, köşede dilenci kılığında hafiye varmış, Nâzım da rejime karşıymış. Bu nedenle Nimet Hanım üzülecek olsa bile Nâzım'ı konuk yapamazmış...

Bunları dinleyen Nâzım, biraz da kendini düşünerek ters yoldan «Enişte Bey»in evinden çıkıp gitti.

Nâzım, İzmirli sosyalistlerle hemen ilişki kurdu. Şimendifer İşçileri Cemiyeti'nin yöneticileriyle tanıştı. Sosyalist yayını İzmir'de sürdürmek için yangın yerlerinden birinde bir çukur kazıp gizli matbaa için yer

hazırlama işi sosyalistlerce Nâzım Hikmet'e görev olarak verildi. İzmir'deki sosyalistlerden birisinin kulübesinde yatıp kalktı. Bu dönemin anılarını Nâzım Hikmet şöyle sıralar:

«Lâmbayı yakıp kapıyı kapadım. Motor gürültüsü yine de duyuluyor. Bizim kazma sesi de duyulur mu dışardan? Tabancayı yatağın üstüne koydum. Şu kapıyı desteklemenin yoluna da bakmalı. Ne olacak? Kazar ken basılırsam, kol demiri mi dayanır? Saate baktım. Sekizi çeyrek geçiyor. Kulübenin orta yerini kazmaya başladım. Saate baktım. Dokuz buçuk. Bir saat bir çeyrekte soluğum kesildi. Allah kahretsin. Su içtim, sigara yaktım. Kapıyı açtım. Aşağıda şose hep öyle bir başınaydı, katıksız gün ışığı altında, toz içinde.»

«Kapıyı kapadım. Kazdığım toprağı arada bir de köşeye attım. Saate baktım. On ikiye on var. Avuçlarım kabar kabar olmuş. Kulübe hamam gibi sıcak.»

İşte Nâzım Hikmet, İzmir'de eniştesinin yanında dinlenmeye gitmişken başka bir eylemin içine girmiş, ama Ankara da sayılı günleri yaşamaya başlamıştı. Gelen haberler Şeyh Sait adında birinin, İngiliz dürtüsü ve desteğiyle rejime karşı başkaldırdığını bildiriyordu. Şubat 1925 ortalarında bu ciddî sorun ortaya çıktığı vakit Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da adam akıllı örgütleniyor, Halk Fırkası da (CHP) ciddî bir muhalefetle karşılaşıyordu. Başbakan Fethi (Okyar) Beydi. Muhalefet Partisinin (Terakkiperver Cumhuriyet F.) başkanı Kâzım Karabekir Paşa, Genel Sekreter de Ali Fuat (Cebesoy) Paşa idi. 13 Şubat 1925'te Piran köyünde silahlar patladığı vakit, bunu yeni partinin yarattığı bir ortamın sonucu sayan görüş iktidarda egemendi. İsyanın elebaşısı Şeyh Said, dinsel bir düzenin özlemini duyduğunu söylüyordu. Hükümet konaklarına baskın-

lar yapan Şeyh Said ve onu izleyenler Doğuda ciddî bir tehlike yaratıyordu. Sonunda Fethi (Okyar) Bey kabinesi çekildi, Gazi, İsmet (İnönü) Paşa'yı kabineyi kurmakla görevlendirdi. İkinci kez Başbakanlığa getirilen İsmet İnönü kabinesi kurulur kurulmaz, henüz iki gün geçmişti ki Meclise bir kanun tasarısı verdi. Adı: Takrir-i Sükûn Kanunu idi.

«O güne kadar ve bütün millî mücadele boyunca bu kadar şümullü ve hükümete bu kadar kesin yetkiler veren bir kanun çıkarılmamıştı. Kanun, geçici ve olağanüstü yargı organları olarak gene İstiklâl Mahkemelerini getiriyordu. Bu kanun iki tarafı keskin öyle bir kılıçtı ki, hükümet ve rejim onu, ya inkılâpları yerleştirmek için olağanüstü bir dayanak olarak kullanacak, yahut bizzat hükümeti sert bir diktatörlüğe sürükleyebilecekti. Fakat ne olursa şu belirmişti ki, yeni Türkiye'de çok partili rejimi ve Anayasanın ruhuna hâkim olan demokrasi havası, artık uzunca bir zaman için ortadan çekilecektir.» *(Tek Adam, 2. basılış, c. 3, s. 223, Ş. S. Aydemir)*

Sol kanat, Şeyh Said İsyanının bastırılmasından yana idi ve bu olayda rejimi savunuyordu. Nitekim Orak-Çekiç'in 5 Mart 925 günlü (son) sayısının manşetinde şöyle deniliyordu:

«Yobazların sarıkları yobaz zümresine kefen olmalı! Yobazlarıyla, ağalarıyla, Şeyhleriyle, Halifeleriyle, Sultanlarıyla birlikte kahrolsun derebeylik! İrtica ve derebeyliğe karşı mücadele için: Köylüler (Köy Meclisleri), Ameleler (Sendikalar) etrafında teşkilatlanmalıdırlar.»

Orak - Çekiç'in başyazısı da Şeyh Said'in kimler hesabına baş kaldırdığını anlatıyordu, başlığı şöyle idi:

«İngilizlerin oynattığı irtica kuklası.»

Azınlıkları ayaklandırma usulünün eski bir İngiliz ve Rus oyunu olduğunu belirten başyazar, Şeyh Said başkaldırısı ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin amaçları doğrultusunda başarı kazanmasının önlenmesine çalışıldığını belirtti. Ayrıca İngilizler'in, Türkiye'nin politik ve ekonomik bağımsızlığını kazanmasını tehlikeye düşürmek için Atatürk'ün devrimlerini geciktirmesi için yeni oyunlar tezgâhladıklarını ileri sürüyordu. Yapılacak şey sadece isyanın bastırılması ve suçluların cezalandırılmasından ibaret olmamalıydı. Doğuda derebeylik kalıntısı toprak ağalığı düzeni tasfiye edilmeliydi. Toprak sorunu Doğuda çözüme ulaştırılmalı, arazi ve meralar köylünün yararlanacağı bir dağılıma tabi tutulmalı idi.»

Böyle olduğu halde İsmet Paşa, her türlü muhalefeti bastırmak için Şeyh Said İsyanını inandırıcı bir dayanak olarak kullandı. 12 Martta İstanbul'da yayınlanan Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Orak-Çekiç Gazeteleri ile Aydınlık ve Sebilülreşat dergilerinin kapatılmasına karar verildi (6.3.1925), sorumluları tutuklandı. Hemen o gün İstiklâl Mahkemesi kurularak Ankara'da çalışmalara başladı. Bunu 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması izledi. Parti binalarında aramalar yapıldı. Bu şiddetli tedbirleri Hüseyin Cahit (Yalçın), başyazarı olduğu Tanin Gazetesi'nde sert bir dille eleştirdi.

Sen misin eleştiren? Bu kez Tanin de kapatıldı (17.4.1925).

İşte böyle bir ortamda Nâzım Hikmet İzmir'de gizleniyor ve gizli bir eylemin içine girmiş bulunuyordu. Bunu Nâzım Hikmet'ten dinleyelim:

«Yağmurlu bir akşam, —İzmir yaz yağmurunun İstanbul'unkinden ne kadar ayrı olduğunu ilk anlayışım— İsmail getirdiği gazeteleri bana uzatırken:

'Polis seni arıyor', dedi. 'Bir haftadır arıyormuş, İstanbullu iki Nâzım Hikmet'i tutup sorguya çekmişler.'

'Rahmi Bey'in işi.'

'Belki de... Ama o söyleseydi eşkâlini de verirdi. Karşılarına çıkan her Nâzım Hikmet'in yakasına yapışmazlardı.'

'Yakalananlar bana benziyordur. Eşkalimi İstanbul'dan sormuşlardır elbet. Mesele, İzmir'e geldiğimi kimden haber aldıklarında. Hem ne diye böyle sıkı arıyorlar beni?'

'Tevkifler başlamış.'

'Ne diyorsun?'

Yüreğim tıpkı o takip edildiğimi sandığım akşamki gibi kötü, alçak, hızlı atıyor. Gazeteler, İstanbul'da, Ankara'da komünistlerin yakalandığını, İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanacaklarını, ele geçmeyenlerin de şiddetle arandığını yazıyordu. Ele geçmeyenler arasında ben de vardım.

'Senin buraya geleceğini kimler biliyordu?'

'Bilenler ele geçmemiş... Burda bizimkileri polis...'

'Tanımaz... Hüsnü'yü belki sorguya çekerler, Şimendifer İşçileri Cemiyetini kapatırlarsa...'

'Kapatacaklar'.

Yağmur dindi. Motor sesi, nemli, sıcak karanlıkta boğuk, baygın yayılıyor.

Eşikte oturup zeytin, ekmek, tahan helvası yedik.

'Ne ceza keserler bizimkilere dersin Nâzım?'

'İstiklâl Mahkemesi bu, belli olmaz.'

'Asacak değiller ya be kardeşim?'

O gün kazılan toprağı taşımak için karanlığın iyice basması yetmedi, vaktin de epeyce ilerlemesini bekledik. Çukurun ağzı, bir metrekare kadardı, iki günde örtmeyi kararlaştırdık. Tahta bir kutu yapacak, toprak-

la silme doldurup çukurun ağzına yerleştirecektik. Kapaktaki toprakla yerin toprağı karışacak, çukur istendiği vakit açılıp, istendiği vakit kitlenecekti.

Artık gündüzleri kapıyı açıp eşikte oturmuyordum. Bütün gün gaz lambasının ışığında Ziya'dan kalma kitapları okuyordum.

Haber geldi. İzmir Şimendifer İşçileri Cemiyeti kapatıldı. İdarecileri sorguya çekip bıraktılar.»

«Şeyh Said yönetimindeki kürt isyanı sonunda İsmet İnönü'nün çıkarmayı başardığı Takrir-i Sükûn Kanunu işlemeye başladı. İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Şevket Süreyya (Aydemir) idaresinde çıkan 'Orak - Çekiç' kürt isyanına karşı daha ilk gününden Ankara hükümetini destekleyen yazılarla çıkmasına rağmen, 4 Mart 1925'te kabul edilen 578 sayılı Takrir-i Sükûn Kanunu, Türk komünistlerinin tevkifine yol açtı. İlk olarak Aydınlık ve Orak - Çekiç dergileri kapatıldı. Bursa'da yayımlanmakta olan Yoldaş gazetesinin de yayımlarına Bakanlar Kurulu kararı ile son verildi. Kanundaki 'işbu ef'al erbabını, hükümet, İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir' beyanına uyularak TKP mensuplarından 38 kişi Vedat Nedim'in (Tör) provokasyonu yüzünden mahkemeye sevkedilmek üzere Ankara'ya getirildiler ve İstiklâl Mahkemesi'nin huzuruna çıkarıldılar. Yoldaş gazetesi sahibi İbrahim Hilmi, Amele Teali Cemiyeti azasından Şevki, Elektrikçi Nuri, Güzel Sanatlar öğrencisi Samih (Şahin, ressam Sami), öğrenci Nuri Haydar, Sadrettin Celâl (Antel) 7'şer yıla; Süleyman Necati (Üster), Amele Teali Cemiyeti Genel Sekreteri Abdi Recep, Şevket Süreyya (Aydemir), Orak - Çekiç gazetesi müdürü Eczacı Vasıf, Askeri Doktor Mümtaz, Askeri tıp talebesi Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı) 10'ar yıla; tevkifatın başlamasıyla Rusya'ya kaçmış bulunan Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Nâzım Hikmet (Ran), Ha-

san Ali (Ediz) de 15'er yıla mahkûm oldular. 1924'ten beri Almanya'da bulunan Ali Cevdet de 15 yıla hüküm giydi. Dr. Mümtaz, Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı), Nuri Haydar Askeri Ceza Kanunu hükümlerine göre ordudan tard edildiler. Öğrenci Fahrettin, Mustafa, Ahmet, Şükrü, Şâkir, Mehmet Sabit, Burhanettin, Sadri İsmail, Mesud Said, Ali Rasim (Adasal), Mansur Gasprenski, İsmail Hakkı, Selahattin (Batu), Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) beraat ettiler.» *(Aclan Sayılgan, s. 184)*

Bu, Nâzım Hikmet'in bir kısım sanıklarla birlikte ilk mahkûmiyeti idi ve hüküm gıyabında verilmişti. Çünkü Nâzım Hikmet tevkifat başlar başlamaz Kırım yoluyla Sovyetler Birliği'ne geçmeyi başarmıştı (1925). Ancak kaçmadan önce İzmir'de ciddi bir tehlike atlatmış, bir köpek tarafından ısırılmıştı. Köpeğin kuduz olması ihtimali vardı. Olayı ayrıntılarıyla Nâzım Hikmet şöyle anlatır:

«Gündüzleri gaz lambası yakmıyorum. Kapalı kapının aralıklarından sızan güneş ışınlarındaki tozların oyununu, cilvesini, cümbüşünü, çılgın canlılığını seyrediyorum... Aradan üç hafta geçti. Kapıyı açıp güneşe çıkmak, çukurun toprağını yaymış olduğumuz tepede sırtüstü, on dakkacık yatmak!... Hapiste, tecritte, münferidde yıllarca yatanlar vardır. İyi ama, onlar kapılarını açıp dışarı çıkamayacaklarını önceden biliyor. Bense kapıyı şimdi açıp çıkabilirim istersem. Açabileceğimi önceden bildiğim kapıyı açamamanın çilesini çekiyorum.

Aradan bir hafta daha geçti.

Belki bir saattir gözümü kapı tahtalarının aralıklarına uydurup dışarıya bakıyorum. Yüreğim de çarpıyor küt küt. Kötü bir iş yapacağım, biliyorum. Kapıyı açacağım, biliyorum. Eşeklik bu yaptığım. Biliyorum. Usulca açtım kapıyı. Tepenin öbür yüzüne iner-

ken koşmamak için kendimi zor tuttum. Bıyıklarımı traş etmişim. İsmail'in eski tulumunu da giymişim. Yüzümü de karalamıştım biraz. Bu kılık kıyafetimle demirciye filân benzediğimi sanıyorum. Şosede yürüdüm bir çeyrek kadar. Karşıdan gelip, şehre giden otobüse yol verdim. Sağımda temeli taşla örülmüş yüksekçe bir setle karşılaştım. Seddin üstünde bir çınarla iki kişi. Yine seddin üstünde, bir çardağın altında, dizi dizi tütün yaprağı asılı. Seddin dibinde bir çeşme vardı. Yalağın kıyısına basarak oluğa dayadım ağzımı. Göğsüm sağ kolum ıslana ıslana, üst dudağımdaki bıyıksızlığı —bıyıksızlık alt dudakta olmaz ya— büsbütün çırılçıplak duyarak kana kana su içtim. Doğruldum, ağzımı sağ elimin tersiyle silerken sol bacağımın baldırına demir bir çubukla vurulmuş gibi oldu.

Dönüp baktım. Sarı bir köpek. Dişlerini göstererek sırıtıyor; belki sırıtmıyor da, sırıttığını sonradan düşündüm. Salyası aka aka; belki akmıyor da salyası, sonradan düşündüm aktığını; sarı bir köpek bacaklarının arasına kuyruğunu sıkıştırarak, sessiz sedasız, yani hırlamadan, sanki gözlerimle karşılaşınca korkmuş gibi uzaklaştı.

Baldırımı yokladım, avucuma baktım: Kan. Olan işi settekiler de görmüşler.

'Aldırma delikanlı, tütün basıver, nasıl etti bu işi, zararsız hayvandır' diye seslendiler. Fırlattıkları fagfon tabakadan tütüp alıp bastım yaraya, mendilimle de sıkıca sardım.

O gün başımdan geçenleri İsmail'den gizledim. Hem yediğim halt, hem de onu İsmail'den gizleyişim rezillik, amma gizledim.

Aradan dört gün daha geçti.

Bir yandan kocaman domatesi tuza banıp ısıra ısıra yiyor, bir yandan da İzmir gazetelerini okuyordum.

İsmail, teldolabın raflarına serili gazete kâğıtlarını değiştiriyor.

'İsmail!'

'Baksana gazetenin yazdığına göre kuduz köpekler dolaşıyormuş ortalıkta'.

'Dolaşıyor. Bir iki çocuğu ısırmışlar. Evvelki gün de bizim fabrikanın kapıcısını.'

'Peki ne olacak şimdi İsmail?'

'Ne, ne olacak? Isırılanları İstanbul'a yolluyorlar. Kuduz hastanesi bir orda.'

'Kuduran var mı?'

'Olmaz olur mu?'

'Kuduz köpek sahiplerini de cezaya...'

'Kim sahip çıkar kuduz köpeğe, be kardeşim?'

'Hay Allah kahretsin.. Yarın toplanalım İsmail.'»

Nâzım arkadaşlarına olanı biteni anlatır. Her kafadan bir ses çıkar. Köpek setteki tütüncülerin köpeği olduğundan, ordan köpek hakkında bilgi toplarlar. Aldıkları karşılık köpeği bir otobüsün çiğnediği ve öldüğü... Ama yine her kafadan bir ses. Nâzım Hikmet'in tepesi atar. Bundan sonrasını Nâzım şöyle anlatır:

«Disiplinsizlik ettim, dışarı çıktım, diye bana ağır bir ihtar cezası kesersiniz. Mesele kapanır. —Derin bir soluk aldım, kederle karışık yürek çırpıntım gitgide artıyordu— Ya köpek kudurarak öldüyse? Beni ısırdığı zaman da kuduzdu demek? Demek ben de kuduracağım. —İçimden gülmek geldi, kuduracağım sözünde komik bir şey var, Allah kahretsin.— Kudurmamak için kuduz aşısı yaptırmalıyım İstanbul'a gidip... Kuduz hastanesinin başdoktoru tanır beni...

Hüsnü konuştu:

'İstanbul'a gitmemene karar verdik. Ama olan işler bu kararı bozuyor. Belki İstanbul'a polisin eline düş-

meden kapağı atabilirsin, sonra, madem doktor da ahbabın, polise haber vermez belki...'

'İşi şöyle özetleyebiliriz : —Herkes işi çoktan anlamıştı, ama ben onu bir kere daha ortaya seriyorum. İnadıma.— Üç ihtimal var. Birincisi: Köpek kuduz. Ben ya İstanbul'a giderken yakalandım, ya da doktor haber verdi polise. İstiklâl Mahkemesinin aradığı bir adama gizlice aşı yapmayı göze almadı. Ben kudurmadım. Ne de olsa aşıları yaparlar. İstiklâl Mahkemesini boyladım. İhtimallerin birincisi bu... İkincisine gelince: Köpek kuduz. İstanbul'a giderken yakalanmadım. Doktor da yiğit çıktı. Aşıları da oldum, kudurmadım, buldum selâmeti. Gelelim üçüncü ihtimale: Köpek kuduz değil. İstanbul'a giderken yakayı ele verdim, yahut doktor telefon etti polise. Boku bokuna boyladım İstiklâl Mahkemesini. Eşekçe teslim oldum. Ha, bir ihtimal daha var: Köpek kuduz, İstanbul'a gidip aşı olmadım. Kudurdum burda. Gitmeli miyim, gitmemeli miyim?'

Karar vermediler.

'Nasıl istersen öyle yap!' dediler.»

Nâzım, yine toplanılan evden önce çıkar, motor sesinin duyulmaya başladığı yerde İsmail, Nâzım'a yetişir. Konuşmadan yürürler. Kulübeye girerler. Lâmbayı yakıp soyunurlar. Nâzım sinirli, kararını açıklar:

«İstanbul'a gitmiyorum.»

Sonra kendisinde emanet duran tabancayı arkadaşına bırakır.

Bundan sonrasını Nâzım şöyle anlatır:

«İsmail sordu:

'Niçin tabancayı devrediyorsun?'

'Yüzde elli ihtimalle kudurabilirim.'

'İstanbul'a gitmeyi denesen?'

'Hayır, köpeğin kuduzluk ihtimali yüzde elli. Doktor beni ele verir, yüzde yüz. Yollarda yakalanmak da

var. İstanbul'a gitmiyorum... Kudurursam, beni vursun... atarsın şu çukurun içine... örtersin üstümü toprakla... kokum duyulmaz... —Bütün bu 'kokum duyulmaz'ı İsmail'e inatmış gibi söylüyorum.— Benim burda kaldığımı bilen yok zaten, gülümsüyorum. —Ama ne olur ne olmaz, kâğıt ta yazarım, bir devasız sevda yüzünden kıydım canıma derim.— Bu kadar bayağılığa ilk düşünüyorum. Allah kahretsin. İşte böyle İsmail'...

'Delisin vallahi...'

'Delisin ne? Ne yani? Üstüne atılıp ısırmaya kalkışırsam? Ha?'»

Nâzım, arkadaşından ertesi günü bir doktorluk kitabı alıp getirmesini ister. Amacı, kuduz belirtilerini öğrenmek. İsmail, içinde kuduz hastalığının nasıl başladığını nasıl bir seyir izlediğini ve belirtilerini de anlatan bir kitabı getirir, Nâzım'a verir. Nâzım Hikmet anlatıyor sonrasını:

«Lambayı yaktım. Okudum. Şurdan burdan işittiklerimden başka bir şey yok. İlkönce baş ağrıları, mafsal ağrıları, halsizlik, filan, derken iştahsızlık, derken korku, sebepsiz yere, derken sudan, ateşten korku, derken salyalar içinde ısırmak, saldırmak, ulumak. Felç kırkıncı günü kırkbirinci günü...

O ne Nâzım?'

'Bugün altıncı gün İsmail.'

'Delisin vallahi, be kardeşim...'»

İsmail bir cıgara yaktı, Nâzım'a da fırlattı. Beğenmiyor oğlanın halini. «Kudurmayacak ama, canı çıkacak Nâzım'ın bu kırk gün içinde.» diye düşündü. Lambayı üfledi.

Köpek ısırmasından 20 gün sonra tehlike yine atlatılmamıştı. Boyuna başı ağrıyordu, ama belirgin bir kuduzluk hastalığı emaresi görülmüyordu.

Yirmi dördüncü gününde ilaçlar alır Nâzım Hik-

met. Reçetesiz verilen ilaçlardan. Nâzım, kulübenin kapısına yirmi beşinci çizgiyi çekecekti ki, İsmail içeri girer. Nâzım'ın ısısını ölçmek için getirdiği dereceyi koltuk altına koyar. Derece 38.5. İsmail bir biri peşisıra yalan sıralar: Dışarda grip salgını var. Fabrikanın yarı işçisi grip. Bu hava içinde uyurlar zorla. Olayın yirmi sekizinci günü Nâzım çakmak çakar ve ışıktan korkup korkmadığını dener. İçinde hâlâ kuduz olma korkusu. Ama yirmi dokuzuncu günü Nâzım ve arkadaşları tehlikenin atlatıldığını anlarlar. Nâzım da huzura kavuşmuştur. İstiklâl Mahkemesinin eline düşmemek için Türkiye'yi terketme fikrine kendini kaptırır. Haziran 1925'te annesine gönderdiği mektupta babasının gönderdiği parayı alamadığını bildirir ve yeni adresini yazacağını söyler. Temmuza kadar bilinen adres aracılığıyla mektup alabilecek ama, 1 Temmuzdan sonra, hayır.

«Nâzım Hikmet, yine de Haziran içinde İzmir'den trenle İstanbul'a geldi, Haydarpaşa'da değil de, Pendik'te trenden indi. Haydarpaşa'da siyasi şubeden sivil polisler olabilir diye düşünmüştü. Pendik'te banliyö trenine bindi ve bu kez Kuruçeşme İstasyonunda atladı yere. Kuruçeşme, Altıyol, derken Cevizli'de annesinin evine... Celile Hanım, nerdeyse kalp durmasından gidecek. Öyle sevinir oğluna kavuştuğu için. Celile Hanım, Nâzım'ın babasına müjdeyi verebilmek için onurunu kırarcasına eski eşinin kaldığı eve gitti. Hikmet Bey, Celile Hanım'ın gelişini pek hayra yormadı, ama Celile Hanım'ı saygıyla karşıladı. İçerde, adeta fiskos edercesine Celile Hanım söyleyiverdi:

«Nâzım bende, evde...»

Hikmet Bey sevinçle kuşkuyu bir anda ikiz kardeş gibi içinde duydu. Bir süre önce polisler evi basmış, Nâzım'ın adresini sormuş, hatta Hikmet Bey, siyasi po-

listen bir de tokat yemişti. Ama Nâzım'ın nerde olduğu hakkında bir tek kelimelik bilgileri olmadığını kızı Samiye ile birlikte söylemişlerdi. Baba, kız, baskıya boyun eğmemişlerdi. Eğer, oğlunu görmek için Celile Hanım'ın evine giderse, ola ki izlenecekti. Yüreği sızlayarak Nâzım'ı görmek için, Nâzım'ın bulunduğu eve gitmedi Hikmet Bey. Celile Hanım, lüzumsuz bir iki şeyi bir paket yaparak Hikmet Bey'in evinden ayrıldı. Buraya bir şey almaya gelmiş gibi yaptı.

Celile Hanım, evine döndükten sonra geceyi sevinç içinde geçirdi. Ertesi gün, annesi uyanmadan Nâzım kalkmıştı bile. Annesinin duvarları süsleyen güzel tablolarını seyrediyordu salonda. Pencerelerin tül perdelerinden salona giren hafif ışık altında annesinin fırçasından çıkmış kendi tablosuna baktı, baktı... Ne de güzel yağlı boya bir portreydi bu.

Az sonra annesi uyanmış, salona girmiş ve oğlunun kendi tabloları karşısında hayran hayran duruşunu seyretmişti. Oğlu ne güzeldi. Ne boylu, ne endamlıydı. Nâzım, başını çevirip annesiyle yüz yüze gelince birbirlerine sarılmak için koşar gibi yaptılar. Bir süre öyle sarmaş dolaş durdular. Sonra Nâzım Hikmet, annesinden ricalarını sıraladı:

«Şu yüzümü bir değiştir bakalım. Düşmanlar hiç tanımasın. Dostlarımız bile... Bu on beş yıl cezayı çekmek ahmaklık. Niçin verdiler bana bu cezayı? Adam mı öldürdük, kız mı kaçırdık, vatan mı sattık, hırsızlık mı yaptık, yol mu kestik? Hiç biri. Tek suçumuz var onlara göre. Emekçilerden yanayız.» *(Nâzım, s. 145)*

Nâzım, makyajla biraz esmer, gözleri çukura kaçmış bir tayfa kılığına girmiş olarak evden çıkıp Mühürdar açıklarında bekleyen takaya, kıyıdaki bir sandala gidip atladı. Sonrasını bilmiyoruz. Bilinen Nâzım Hikmet'in Haziran sonunda Moskova'ya vardığıydı.

XIV. NÂZIM İKİNCİ KEZ SOVYETLER'DE

Alarga gönül
palamarı çöz.
Amiral
demir al
Gönül kaptan köprüsüne çık...
çayır kokusu alan
bir tay gibi kokla açık denizleri...
Çevirmesin senin kafanı geri
geride kalanlara doğru giden
dümen suyunun köpüklü izleri.

ALARGA GÖNÜL şiirinden

1925 Haziranının 20. günüydü. Nâzım Hikmet Moskova'ya giden trende pencere yanındaydı. Tekerlek tıkırtılarının biteviyeliği ve süratle değişen manzaranın verdiği yorgunlukla ilk gidişini hatırladı; yolların açlarla dolu kalabalığı gözlerinde canlandı. Ama bu kez açlar yoktu. Yer yer yeni yapılar yükseliyordu. İstasyonlar işi gücü olan insanların aceleci gidiş gelişleriyle doluydu.

Moskova'ya vardıktan sonra sanat çevresinde yerini yine buldu. Zaten yeni bir sanat anlayışı dile getiriliyor, Sovyetler'de girişilen büyük köprüler, geniş, yollar, yüksek binalarda yepyeni bir dünya yaratmaya koşanların işlerini coşku ile yapmalarına yardımcı edebiyat ürünleri verme gerektiği belirtiliyordu. Ülke

baştan basa elektrik enerjisinden yararlanacak, büyük endüstri merkezleri kurulacaktı. Sanayide ve ticaret alanında özel mülkiyetin yerini kamu mülkiyetinin alması zorunluğu anlatılıyor ve bu alandaki mücadeleye sanatçıların da katılması isteniyordu. Zira Troçki'nin başı çektiği yeni muhalefet Leningrat'ta Zinovyef ve Kamanef'in de desteğini sağlamıştı. Partinin 14. Kongresinden sonra artık Troçkist olmak vatana ihanet sayılmaya başlamıştı.

Nâzım Hikmet, henüz KUTV üniversitesindeyken Troçki'nin ateşli bir hitabesinden sonraki alkışlarını hatırlayarak o kısa yanılgıdan kurtulmuş olmanın heyecanı ile Sanat Telâkkisi'ni şu şiirinde açıkladı:

Benim şiirime ilham veren perimin
omuzlarında açılan kanat:
asma köprülerimin
demir putrellerindendir!...
Dinlenir,
dinlenmez değil
bülbülün güle karşı feryatları...
Fakat asıl
benim anladığım dil:
Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan
Bethoven'in sonatları...
Sen istediğin kadar
tozu dumana katar
sürebilirsin atını!...
Ben değişmem
en halis-üd-dem
arap atına:
saatte 150 kilometre süratini
demir raylarda koşan
demir beygirimin!...

Ve yeni yapım işlerine, yeni endüstrileşme girişimlerine önem verdiğini belirten yeni sanat anlayışı Nâzım'a şu dizeleri yazdırdı:

Neyleyim!
Toprak anamın çocuklarından çok
seviyorum: —
kendi çocuklarımı...

Nâzım bu sanat ortamında yeni ürünlerini verirken İstanbul'daki ailesi ile de bağlar kurmaya çalıştı. Durumundan annesine, babasına, kardeşine haber vermek istedi. Kız kardeşine gönderdiği bir mektubunda:

«Ayrılırken sana söylediklerimi unutma» dedi ve ekledi:

«Pek yakında değil ise de herhalde birkaç sene sonra görüşürüz sanırım.» (3 Haziran 1926).

Moskova'da düzenli bir hayat süren Nâzım, Udelnaya'daki bir orman evinde eşi ile yaşayan Vâ - Nû'ya gidiyor, sohbet ediyor, okuyor, yazıyor, Ehram adlı bir piyes üzerinde çalışıyor, sonra piyesi bale düzenine aktarmaya dalıyor, evlenmek istiyor, ama bir türlü muvafık birini bulamıyordu. Nâzım hayatı bir kavga olarak tanımlıyor. «Bu kavgadan korkmayanlar ancak muzaffer olur» diyordu. Onun için evleneceği kız da bu kavgaya dayanıklı olmalıydı. Yoksa evlilik kısa bir süre sonra yerini ayrılığa bırakabilirdi.

Nâzım Moskova'da özellikle edebiyatla uğraşıyordu. Çok okuyor, az yazıyordu. Ciddi bir edebî hazırlık dönemi geçiriyor, tiyatroya ağırlık veriyor ve başarılı denemeleri yeni sanat akımına da uygun düştüğünden bazı tiyatrolar Nâzım'ın piyeslerini oynuyorlardı. Bu arada Dr. Lena adında bir genç hanımla dostluğu iler-

letiyor ve duygusal bağlar kuruyor, onu ailesine tanıtmaya, ailesinin de Lena'ca tanınmasına önem veriyor, mektuplarında da resim gönderiyor, resim istiyordu. Nâzım piyeslerinin şiirlerinin geliri ile iyi bir yaşantı sürdürüyor, kendi deyimiyle «Gerek maddi, gerek manevî cihetten müsterih» yaşıyordu. Güneşi İçenlerin Türküsü adlı bir şiir kitabı hazırlamış, baskıya vermiş, yayınlanmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Ne gibi yankılar uyandıracağını da çok merak ediyordu. Her ne kadar Moskova'da şiirleri Rusça'ya çevrilerek yayınlanıyor idi ise bu kitapta şiirlerinin Türkçe ile verilmesi şairlik gücünü tam anlamı ile belirtecekti.

Nitekim Azerbeycan'da, özellikle Bakû'da yayınlanan dergilerde (1927) Türkçe çıkan şiirleri nedeniyle bir hayli ün yapmıştı. Şiirlerine duyulan özlem ve şairliğine verilen önem Moskova'dakinden daha fazlaydı. Zira daha şimdiden dört beş dergide ve kitapta Nâzım'ın şiirlerine övgüler yazılmış, resimlerine yer verilmişti.

İstanbul'da ilk şiiri yayınlandığı vakit babası Hikmet Bey, o siiri öven bir eleştiricinin yazısını okuduktan sonra oğluna:

«Zırla bakalım! Devlet defterine adım geçti» diye takılmıştı. Bunu unutmayan Nâzım Hikmet, Moskova'dan babasına gönderdiği bir mektupta:

«Burada artık bol bol zırlıyoruz» diye yazmıştı. *(Nâzım, s. 152)*

Daha 1923'te Moskova'dayken yazdığı «Yaşasın Meyerhold» başlıklı şiiri, Zrelişça dergisinin 1 Mayıs 1923 tarihli sayısında yayınlanmıştı. Şiiri Rusçaya Treyakov çevirmişti. Bu şiir bile o yıl takdir toplamış, B. Vasilyev ise Gom dergisinde yayınlanan «Devrimci Batı Sanatı» başlıklı yazısında, Nâzım'dan şöyle söz etmişti:

«Şimdi Moskova Üniversitesi'nde öğrenci olarak bulunan Nâzım yoldaş, genç Türk şairleri arasında büyük bir ilgi çekiyor. Şiirleri, kavramsal bakımdan son derece özgün. Ses uyum'dan, fonetik özellikle de kendi yarattığı sözcüklerden geniş ölçüde yararlanıyor. Kısa vurgu ve cümleler..»

Gerçekten de Nâzım, bu ikinci gidişinde Sovyet edebiyatını ve kültürünü derinlemesine inceliyor, okumaktan bıkmıyor, şiir yazmaktan da geri kalmıyordu. Ne var ki beraber çalıştıkları Asyalı, Afrikalı gençlerle fikir alış verişi yaparken, Sovyetler Birliği'nde kalmaktan çok, yurda dönmenin yararları ağır basıyor, Nâzım'da Türkiye'ye dönme eğilimi gittikçe güç kazanıyordu.

Nâzım Hikmet, bu ikinci konukluğunda Moskova'da kendini şiire olduğu kadar tiyatroya da verdi. Stanislavskiy bütün Sovyetler'de ün yapmıştı. Gerçekci ve devrimci bir estetik anlayışının ürünlerini veren Stanislavskiy, dramatik ağırlığı olan, aynı zamanda oyuncu ile eserin metni arasında uyum kuran iç ve dış etkinlikleri de gözeten bir uygulama ile büyük yenilikler getiriyordu. Nâzım, Stanislavskiy'den çok şeyler öğreniyor, Meyerhold'un ayrı bir ün olarak sanat dünyasında yankılar yapması Nâzım'da tiyatroya olan ilgiyi ve sevgiyi arttırıyordu.

Bu sıralarda Muhsin Ertuğrul da Moskova'ya gelmişti. O zamanlar «Ertuğrul Muhsin» deniyordu; soyadı yasası çıktıktan sonra «Ertuğrul»u soyadı almış ve Muhsin Ertuğrul olmuştu. Bu sanatçı Fransa ve Almanya'da on yıl kadar tiyatro üzerinde çalışmış, Berlin ve Viyana'da uzun süre öğrenimini sürdürdükten sonra İstanbul'a dönmüştü. Ferah Tiyatrosu'nda ilk öğrenci temsilleri vermeye başlamıştı. Ünü, Moskova'ya kadar

gelmişti. Bu sanatçının yeni Sovyet tiyatrosunun verilerinden yararlanması fikri Vâlâ Nureddin'de uyandı. Konuyu Nâzım'a da açtı. Nâzım da Ertuğrul Muhsin'in Moskova'ya davet edilmesinde Türk tiyatrosu için yarar gördü. Vâlâ Nureddin diyor ki:

«Muhsin Ertuğrul'un Rusya'ya gelip tiyatro ve sinemacılıkta çalışması için bize sempatisi olanlar nezdinde nüfuzumuzu kullandık Nâzım'la... Muhsin gelince kendisiyle modern tiyatroları seyrettik. Ve ünlü rejisörümüzün iyi şartlarla angaje edilmesi için Nâzım çırpındı.» *(Bu Dünyadan Nâzım Geçti, s. 352)*

Muhsin, Nâzım Hikmet'i hem etkiliyor, hem de ondan yararlanıyordu. Sovyet Devlet Sanat Akademisi'ni ziyaret ettikleri gün Muhsin, akademinin anı defterine şunları yazmıştı:

«Moskova uyanan dünyanın yeni kalbidir. Ben, yaptığım bu ziyarette yeni inançlarımın ışıklarını buldum.»

Muhsin, Sovyet Rusya'daki izlenimlerini 1936'da Darülbedayi dergisinde yazmış ve Nâzımlar'ın yardımıyla yaptığı incelemeden çok memnun kaldığını bildirmişti.

Nâzım'ın Muhsin Ertuğrul'la tanışması olumlu sonuçlar verdi. Muhsin:

«Şairler de piyes yazar, sana yüzlercesinin adını verebilirim, bir kere dene, sonra bırakamazsın sahne eserini» demişti.

Aslında Nâzım, daha önce bir piyes denemesi geçirmişti. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de öldürülmesi, gözlerinin önünden hiç gitmiyor, bu faciayı sahnede yaşatmaya can atıyordu. Bir gün okuduğu Üniversitenin sanat grubunda çalışan gençlerle ortaklaşa bir piyes yazmıştı. 1922 - 1924 yıllarında okuduğu KUTV'da sanat alanında ön safa geçmişti. Onun

için de arkadaşları piyes yazma girişimine canla başla katılmışlardı. Bunun sonucu olarak Şubat başlarında 1924'te provaları tamamlanan piyes 11 Şubat 1924 gecesi Moskova'nın Krasno Prenensk mahallesinde devrimci Kalyayef'in adını taşıyan İşçi Kulübü sahnesinde temsil edilmişti, çok ilgi uyandırmış ve yazarlar başta Nâzım Hikmet olmak üzere dakikalarca alkışlanmıştı. Böylece Nâzım piyes yazmanın ve eserinin sahnelenmesinin tadını almıştı zaten. Muhsin'in tavsiyesi Nâzım' da hemen yankısını vermişti.

Nâzım ikinci Moskova konukluğunda Meyerhold ve Stanislavskiy'den başka Vahtangof, Tairof gibi ustaları da görmek ve onlardan yararlanmak olanağını buldu. Özellikle Tairof'un dansı, sinemayı, baleyi sahnede birleştirmeye yönelik anlayışından çok yararlandı ve halk tiyatrosu kavramını onda işlemeye çalıştı. Nâzım yararlandığı sanatçılardan bir sentez yapmayı da başardı.

Nâzım, tiyatro çalışmalarını sürdürürken Dr. Lena ile evlendi. Bu evlilik Nâzım'ın Ehram adlı bir piyesini bu kez baleye uygulamaya çalıştığı zamana rastladı. Dr. Lena eşinin yaratıcı çalışmalarında ona hep destek oldu. Nâzım, piyeslerini, şiirlerini sürekli olarak yazıyordu. Bu dönemde en çok beğenilen şiiri Güneşi İçenlerin Türküsü oldu. Şiir sanat dünyasında büyük yankılar uyandırdı (1928). Nâzım, istiyordu ki bu yankıları Türkiye'de de görsün. Şöyle bir Kuzguncuk kıyısında balıkçıların gece lüfere çıkışlarını görsün, denizin kokusunu duya duya yurdunun insanları için şiirler yazsın... Bu duygular altında Hasret şiiri oluştu:

Denize dönmek istiyorum!
Mavi aynasında suların
Boy verip görünmek istiyorum!

XV. UDELNAYA'DAKİ GÖRÜŞME

Kadın erkeğe dedi ki:
— Baktım
dudağımla, yüreğimle, kafamla;
severek, korkarak, eğilerek,
dudağına, yüreğine, kafana,
Şimdi ne söylüyorsam
karanlıkta bir fısıltı gibi sen öğrettin bana.
Ve ben artık
biliyorum:
Toprağın —
yüzü güneşli bir ana gibi —
en son en güzel çocuğunu emzirdiğini...
Fakat neyleyim
saçlarım dolanmış
ölmekte olanın parmaklarına
başımı kurtarmam kabil
değil!
Sen yürümelisin,
yeni doğan çocuğun
gözlerine bakarak..

Hasretlik içini yakıyordu Nâzım'ın. Ama 15 yıllık hapsi de göze alamıyordu. Ya hapislik, ya hasretlik. Hapiste mi yatmalı Türkiye'de, hasretlik mi çekmeli Moskova'da? Bu ikilem arasında bocalayıp dururken Atatürk'ün bir genel af çıkarılmasını istediği haberleri duyulmaya başladı. Bunun ne dereceye kadar doğru

olduğunu anlamak için ailesine mektup yazıp durumu öğrenmek istedi. Af çıkıyorsa eşi Dr. Lena ile birlikte İstanbul'a gidecekti. Annesi, babası, kız kardeşi daha, şimdiden Lena'yı, tanımalıydılar. Dönecekti İstanbul'a. Vâ-Nû da Türkiye'ye dönmüştü. Bu da Nâzım'da Türkiye'ye dönme arzusunu kamçılıyor, Türk sefaretinden dönüş vizesini içeren başvurusunun olumlu sonuçlanmasını bekliyordu.

Büyük Elçilik'ten bir türlü pasaport alamayan Nâzım Hikmet, ne pahasına olursa olsun Türkiye'ye dönmeye karar verdi. Lâz İsmail de aynı kararı vermişti. İki arkadaş zaman zaman Büyük Elçiliğe gidip Türkiye'ye giriş için bir belge istiyorlardı. Elçilik memurları:

«Durumunuzu Türkiye'ye yazdık, Ankara'nın cevabını bekliyoruz.»

«Öyleyse gidelim.»

«Evet, siz bir hafta kadar sonra yine gelin, belki emir gelmiştir.»

Nâzım Hikmet, çaresizlik içinde günlerini geçirmeye bakıyor. Üzüntüsünü çalışmakla gideriyor ve yeni şiirler hazırlıyordu. Bir öğle üzeri felsefe konularını şiire aktarma çalışmaları sürdürüyordu. Berkley'i ele almıştı. Bu 18. Yüzyıl filozofunun dayandığı anlayışın içyüzünü geniş halk kitlelerine anlatmaya çalışıyordu. Biraz neşesizdi ama, şiirle uğraşmaktan başka yapacak bir iş yok gibiydi. Bir yandan Türkiye'ye dönememenin kederiyle güleç bakışları yerini gamlı görünümüne bırakmış ve biraz aşırı duygusallığa kapılmıştı ki, bu duygu içinde Berkley'e şunları söyleyiverdi:

Sen emin ol ki, Berkley,
— olmasan da zarar yok —
bu şiire benzer yazıda hissene düşen şey:

biraz alay,
biraz şaka,
ve bir kaç tokat,
— eldivensiz cinsinden —

Sonra da, o anki ruhsal durumunu, kendi kendini etkilemek için «Neyleyim?» kelimesini kâğıda geçirdi. Bir an düşünmeye daldı:

«'Neyleyim?' ne demek. Ne demeli bundan sonra?»

Odada dolaşırken kafasına takılan Türkiye'ye dönme konusunu şu dizelerle çözüme ulaştırmak istedi:

Neyleyim?
Neş'e kavganın musikisidir.
Kavgada kuvvetini kaybetmiş gibidir biraz
neş'enin çelik âhengini duymayan adam;
neş'e iyi şeydir vesselâm,
— baş döndürmezse eğer —
Ve işte bizimkiler
güldüler mi,
ağız dolusu gülüyorlar.

Vâlâ, Türkiye'ye dönmüş, işini yoluna koymuştu. Nâzım da, Moskova'da üniversitede öğrenim, sanatçılarla sohbet ve üretim yaşamını sürdürüyordu. Bir gün postacı, Vâlâ'nın el yazısını taşıyan bir kartpostal getirdi.

Nâzım şöyle diyor:

«Bunları yazdıktan sonra kahkahayı koyuverdim. Bir de ben alabildiğine yüksek sesle kahkahayı uzatırken kapı çalınmasın mı? Acaba komşu odadaki arkadaş, tek başıma kahkaha atmama bir anlam vermemiş de kapıyı mı çalıyor? diye düşündüm. Kapıyı açtığımda postacının bir kartpostal uzattığını gördüm.»

Kartpostal, Vâlâ Nureddin'den geliyordu ve Leningrat limanında Eylül'ün 17'sinde randevu veriyordu. Nâzım Moskova'dan trenle Leningrad'a giderek Vâlâ'nın içinde bulunduğunu yazdığı «Karadeniz» adlı Türk gemisinin limana girişini bekledi. 40 dakika rötarla gemi limanda demirledi. Bir sürü işlem yapıldı ve Vâlâ Nurettin'le birlikte birkaç kişi vapurdan indi. Nâzım Vâlâ'ya seslendi ve hemen kucaklaştılar. Yakınlardaki bir birahaneye doğru yürüdüler. Nâzım'ın kafasına takılan iki şey vardı. Biri af çıkacak mıydı, diğeri de Vâlâ, nasıl oluyor da vapurla Leningrad'a geliyordu?

Vâlâ Nureddin, durumu şöyle açıkladı:

«Babıâli'ye gelen haberlere göre Atatürk, 29 Ekimden önce genel af çıkarma arzusundadır. Bu arzu, Meclisce benimsenirse genel af çıkarılacaktır. O zaman sen de rahatça yurda dönebilirsin. Ben Bâbıâli'de şimdilik kalıcı bir iş bulamadım. Bir tercüme bürosunda çalışıyorum. Buraya gelişime gelince...»

Nâzım kulak kesildi. Neydi bu ziyaret?

Vâlâ Nureddin açıklamalarını yaptı:

«İstanbul Ticaret Odası, Türk ürünlerini tanıtmak amacı ile bir gezici sergiyi gerekli gördü. Karadeniz gemisi bu işe elverişli idi. Bu işe, Ticaret Odası Sergiler Şubesi Müdürü olarak Manyasîzade Rauf Bey'i memur etti. Rauf Manyasi, benim hem baba, hem ana tarafımızdan aile dostumuz. Beni sergiye tercüman olarak tayin etti. İşte ben de geldim.»

Gemide Celâl Esat (Arseven) de vardı. Celâl Esat Güzel Sanatlar Akademisinde sehircilik öğretmeni idi. Geminin uğrayacağı liman şehirlerini görmesi Türkiye için yararlı olacaktı. Mahmut Baler ve hanımı Seniha Baler, sair Ömer Farukî kızı (Ref'i Bayar'ın esi) Zekiye Hanım da gemide görevliler arasında idi. Vâlâ, Vakit Gazetesi'nin, Seyyar Sergi muhabirliğini, kolej

çıkışlı Fehime Hanım'la birlikte de gemi çevirmenliğini yapıyordu. İşi iyi idi.

Nâzım, bu karşılaşmadan ve Vâlâ'nın verdiği, özellikle Ekim ayında af çıkarılmasını Mustafa Kemal Paşa'nın istemekte olması haberinden çok mutlulanmıştı.

Leningrad karşılaşmasından sonra Nâzım Moskova'ya dönünce yine Büyük Elçiliğe gitti ve pasaport verme işini sordu.

«Bir haftaya kadar bir haber alırız, sanıyoruz. Bir hafta sonra gelirseniz?...»

Bu bir haftalar birkaç aylık bir zamanı kaplayınca iki arkadaş kesin kararlarını verdiler. Ver elini Bakû, diyecekler, ordan da deniz yoluyla Hopa'ya çıkacaklardı. Nasıl olsa af çıkmış, ya da çıkmak üzereydi. Kız kardeşine gönderdiği bir mektupta, Moskova'dan şunu soruyordu:

«Babam, bizim af sorununu bir soruştursa... Bana karşı nasıl bir anlayış, bir tavır var öğrense... Affedilmek ihtimali var mı?»

Nâzım'ın kafasını kurcalayan şey, İstiklâl Mahkemesi'nde 15 yıla gıyaben hüküm giymesi idi. Zaten bu cezayı çekmemek için Türkiye'den çıkmıştı. Şimdi, gazetelerin yazdığına göre Meclis Cumhuriyetin Beşinci yılı onuruna bir genel af yasası çıkarmıştı. Öyleyse uydurma bir pasaportla yurt topraklarına adım atmayı başarmalıydı. Lâz İsmail'le birlikte Azerbaycan'ın başkenti Bakû'ya giden trene bindiler. Tren Rostov üstünden Bakû'ya varacaktı. Uçsuz bucaksız ovalardan geçerek gidiyor, bazı istasyonlarda duruyorlardı. Birinde bekleyenlerini görmek isteyen bir kız «Sarı saçlı, mavi gözlü bir komsomolska» Nâzım'ın, vagon penceresinden çıkan başının arkasından uzanınca, Nâzım'da âşık olma hastalığı hemen depreşti. Nâzım durumu şöyle dile getirir:

İçimde âşık olmak arzusunun tadı var
taze, mayhoş bir yemiş tadı gibi...

Ama Nâzım'ın bu yolculukta belki de Türkiye'ye dönüşünü etkileyecek bir gönül macerasına yer verecek durumu yoktu. Nerde ise ünlü Don Havzasına geliyorlardı. İstasyonda el ve mendil sallamaları geride bırakarak düşünceye daldı. Neft yatağı Bakû'ye bir varsalar ve bir yolunu bulup Türkiye sınırlarına bir girseler... Öylesine bir özlemdi ki bu... Yaşamının sonlarına dek yüreğinde sönmeyecekti.

Yolculuğunun üçüncü gününde Donbas'ı (Don Havzası) görüyorlar. Nâzım:

«Donbas'ta kara giyim, yasın delili değil» diyor. «Çünkü sağımız kömür, solumuz kömür, ilerimiz, gerimiz kömür.»

Pencereden bakan Nâzım Hikmet, olanın farkında:

Kömür tozuyla sürmelendi gözlerimiz

diyor ve ekliyor:

Gördük kömür paytahtı Rostov şehrini,
Asma köprülerden atladık Don nehrini,
Şimali Kafkasya'dayız!..
Kuban kazakları traktörlerle ekin biçiyor,
Traktörlerin üstünde 'Samagnoka' içiyor...

Tren yolculuğunun dördüncü günü başlayınca, kaç gündür dolup boşalan, boşalıp dolan trene bu kez Kafkas köylüleri doluyor. Nâzım bunu şöyle anlatıyor:

Vagonumuz bugün
muazzam kuzu kalpaklarının altında
yanık tahta heykeller gibi oturan,
ince parmaklarıyla kara kaytan bıyıklarını buran
Kafkas köylüleriyle dolu!

Ve geçiyorlar «yanından uçsuz bucaksız neft vagonlarının». İçiyorlar «çamurlu sularını Dağıstan istasyonlarının». Dördüncü günün görünümünü Nâzım Hikmet şöyle belirtiyor:

Sıcak, sıcak, sıcak!
Kumun ufkunda erimiş kurşun gibi Hazer Denizi!
Sıcak, sıcak, sıcak!
Beyaz kıvılcımlar yakıyor gözlerimizi!

Sonunda dört aylık yolu dört günde aşan tren, Nâzımlar'ı Bakû'ya bıraktı. Nâzım'ın ilk izlenimi şu olmuş:

Pırıl pırıl yanan Bakû'nun karşısında ben
bir dağın dibinden
dağı seyreder gibi hayranım.
yıldızların altında tek başıma gider gibi hayranım.
İçimde hiç durmadan koşmak,
yüksek sesle konuşmak,
haykırmak arzusu var!...
Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerle öpüşüp,
Bakû'nun mukaddes toprağında yüz üstü düşüp,
avuçlayıp nefti siyah şarap gibi içmek istiyorum!

Bakû'de kaldıkları bir hafta içinde Nâzım Hazer Denizini öylesine sevdi, öyle kocaman dalgalarını gördü ki, bunları plâğa da okuduğu Bahri Hazer adlı şiiriyle dile getirdi ve Bakû'den ayrıldı.

Bir an önce Türkiye'ye kavuşma özlemi içinde tutuşurken, Vâlâ'nın cümleleri de sanki yanında söyleniyormuş gibi şairi derinden sarıyordu.

Şair Nâzım Hikmet, Moskova'da Udelnaya'daki ormanda giderken zihni cebindeki bir şiire ve gazeteye takılıydı. Hava ılık, gün aydınlıktı. Toprak yolda ilerler-

ken sarı altın saçları dallara takılıyor, omuzarı bir öne, bir arkaya gide gide yürürken arkadaşı Vâlâ Nureddin'in bu orman evinde kendisini nasıl karşılayacağını, şiiri nasıl bulacağını, habere ne diyeceğini, neler söyleyeceğini merak ediyordu. Cebindeki gazete, kendisinin 15 yıl hapse mahkûm edildiğini yazıyordu. Önce bu konuda sevgili arkadaşının görüşlerinin ne olacağını merak ediyordu. Sonra da mahkûmiyetten çok daha fazla önem verdiği yeni bir şiirini nasıl karşılayacağını düşünüyor, içinden «ya beğenmezse?» diyordu.

Az sonra, yontulmamış odunlardan yapılmış, ama sevimli, şipşirin eve vardı. Vâlâ Nureddin Nâzım'ı çocukluğundan beri bilen, çok iyi tanıyan bir ağabeydi. Daha çok hayat adamı ve daha çok ılımlı bir sanatçıydı. Nâzım'ın mavi gözlerinin heyecanlı parıltılarla alev alev yandığını gördü ve olağanüstü bir durum olduğunu hemen sezdi, Vâlâ:

«Hoş geldin, dedi. Ne var dağarcıkta bakalım?»

Nâzım, bir kütüğün üstüne oturdu. Cebindeki gazeteyi çıkarıp uzattı:

«15 yıla mahkûm etmişler beni... Allah kahretsin, durup dururken...»

Vâlâ, mahkûmiyetin nedenini öğrenmek için hemen gazeteye sarıldı. Nâzım'ın kırmızı kalemle çembere aldığı bölümü okumaya başladı:

«Ankara'dan bildirildiğine göre İstiklâl Mahkemesi Aydınlık ve Orak - Çekiç gazetesi yazarlarından bir grup komünistin duruşması sona ermiş ve suçlular çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Orak - Çekiç yazı işleri müdürü Vasıf ve Aydınlık dergisi ressamı Samih'in duruşmasından sonra salona alınan sanıklar yerlerine oturduktan sonra Savcı Necip Ali Bey iddianamesini okudu. Sonra da Mahkeme Başkanı Ali Bey (Çetinkaya) kararı bildirdi. Buna göre Ceza Kanununun 55. maddesine da-

yanarak sanıklardan Nizamettin Nazif, Mesud Sait, Ali Rasim efendilerin beraatlerine karar verilmiştir. Fakat sanıklardan Abdi Recep, Şevket Süreyya, Süleyman Neşati, Eczacı Vâsıf, Doktor Mümtaz, Hüseyin Hikmet onar yıl hapse, İbrahim Hilmi, Şevki, Elektrikçi Nuri, Sadrettin Celâl, Samih Nuri yedişer sene küreğe konulmasına hükmedilmiştir. Kaçtıkları anlaşılan Dr. Şefik Hüsnü, Hasan Ali, Nâzım Hikmet ve Cevdet de gıyaplarında 15'er yıl hapse mahkûm edilmişlerdir.»

Haberi bitirince Vâlâ Nureddin'in yüzüne bir gölge düştü. Mahkûmiyet nedenini, Nâzım'ın anlatmasını isteyecekti ki, Nâzım yerinden kalktı. Odada bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladı, sonra:

«Cancağızım, dedi, bu mahkûmiyeti bir hale yola koyarız. Suçsuz olduğunu biliyorum. Şimdi söyleyeceklerime kulak ver...»

Vâlâ Nureddin, dikkat kesildi:

«Dinliyorum, yine bir aşk macerası mı?»

«Hayır, ama yine de aşk dolu bir şey...»

«Anlat bakalım...»

Vâlâ, dikkatle Nâzım'a bakıyordu. Nâzım da küçücük odada sıkışıp kalmış bir aslan gibi bir aşağı, bir yukarı gidip geliyor ve mırıldanıyordu. Nâzım şiir yazarken, şiir okumaya hazırlanırken böyle kabına sığamaz olurdu. İri gövdesi daha da heybetli görünür, hafif çilli yüzü pembeleşir, gözleri belirsiz bir yerde dolaşırdı. Kısa bir süre geçtikten sonra:

«Dinle, dedi, bu okuyacağım Güneşi İçenlerin Türküsüdür. Bakır ayakları çıplak kahramanların, esmer alınlarında kanlı bir meş'ale gibi yanan bir türkü bu. Hızını topraktan alan ve şaha kalkan atlarını alev bilekli süvarilerin kamçıladığı insanların türküsü... Okuyorum.»

Nâzım Hikmet, 1925 yılının bu ılık ve aydınlık gününde, alnı boncuk boncuk terleyerek okumaya başladığı şiire devam ederken bir iki kez, cebinden çıkardığı müsveddeye baktı ve şiiri şöyle tamamladı:

Yangınlı ufukların dumanlı perdesinde
Mızrakları göğü yırtan atlılar koşuyor!
Akın var
Güneşe Akın!
Güneşi zaaaptedeceğiz
Güneşin zaptı yakın!
Toprak bakır
gök bakır.
Haykır güneşi içenlerin türküsünü.
Hay-Kır
Haykıralım!

Vâlâ Nureddin, bu içli şair ve bu gençlik heyecanı ile dopdolu Moskova Şark Üniversitesindeki Türk asistan kendini tutamadı:

«Bravo Nâzım! dedi. Bu şiirin Ayağa Kalkın Efendiler'den çok daha güzel. Âhenk harikulâde. Bravo... Ama, şiirden önce şu mahkûmiyet meselesine gelelim. N'olacak bu iş?»

Nâzım Hikmet, bu konuda kararsızdı, cevabı da hazırlıksızdı.

Gerçekten Vâlâ'ya ne diyeceğini bilemiyordu. Çünkü kendi kanısına göre ortada suç yoktu. Herhangi bir faaliyette de bulunmamıştı. Sadece şiir yazmış, edebiyatla uğraşmıştı. Moskova'dan arkadaşları Şevket Süreyya ile bilgisine hayranlık duvduğu ve Tiflis'te tanıdığı Ahmet Cevat da Türkiye'ye dönmüşlerdi. Onların neler yaptığını bilmiyordu. Kendisi ise Aydınlık Dergisi'nde şiirlerini yayınlamış. Aydınlık'ta çalışan yazar ar-

kadaşlarıyla hoş beş etmekten öteye giden bir iş yapmamıştı. Ancak mahkûmiyet kararının verilmesinden önce olup bitenler hakkında doğru bilgileri vardı. Vâlâ Nureddin'e bunları anlatmaya koyuldu:

«Cancağızım, dedi, biliyorsun, İstanbul'da Aydınlık Dergisi çıkıyordu. Ben de bu dergide şiir yazıyor, bazı incelemeler yayınlıyordum. Bu sırada Şeyh Sait İsyanı çıktı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Genel Sekreteri Şarkta kışkırtmalar yaptı, diyorlardı. Vatan, Tanin ve Tevhidi Efkâr gazeteleri de İstanbul'da Cumhuriyet Halk Fırkası'na ver yansın ediyorlardı. Bu kritik dönemde Doğu İsyanı'nın barlaması hükümetin durumunu sarsmıştı. 1924 İkinci Teşrininde Başbakan olan Fethi Bey 4 Mart 1925'te çekilmek zorunda kaldı. Sonra da İsmet Paşa aynı gün başbakan olur olmaz bir kanun getirdi.»

Nâzım, durakladı. Kanunun adını hatırlamıyordu. Vâlâ Nureddin sordu:

«Sana ne o kanundan, senin şiirlerin için mi çıktı o kanun?»

Nâzım, ensesini kaşıyor, İsmet Paşa'nın Başbakan olur olmaz kanunlaştırdığı yasanın adını düşünüyordu.

«Bir tuhaf adı var Vâlâ, diyordu. Takrirli bir kanun adı...»

Vâlâ Nureddin, Türkiye'de olup bitenleri izlerdi. Nâzım Hikmet gibi belleği zayıf da değildi. Ama, son zamanlarda üniversitede lektörlüğe kendini fazla verdiği için birkaç günün gazetesini okuyamamıştı. Ama yine de hükümet değişikliği nedeniyle hükümete olağanüstü yetkiler ve baskılar getiren kanunun o olağanüstü kanunun çıktığını biliyordu. Biliyordu ama, bundan Nâzım'ı ilgilendirecek bir sonuç çıkaramıyordu. Akşam karanlığı basmakta idi ki Nâzım:

«Tamam! diye bağırdı. Takrir-i Sükûn Kanunu... Evet, bu adı taşıyan bir kanun çıkarıldı. Mecliste söz alan milletvekillerinden bazıları, bazı gazete ve dergileri suçlayıcı konuşmalar yaptılar. İsyanı tahrik ettiklerini iddia ettiler. Hükümet de bu Doğu Ayaklanması nedeniyle sosyalist akıma da darbe vurmak istedi. Bizleri tevkif edeceklerdi.»

Vâlâ Nureddin, ince yapılı, açık konuşan, sözünü esirgemeyen bir arkadaşıydı Nâzım'ın. Konu bu noktaya gelince:

«Sen de, tevkif edilmektense buraya gelmeyi tercih ettin, deyiverdi.»

XVI. NÂZIM HİKMET'İN İLK DURUŞMASI

Başladı işe
Bitirdi işi...
Başlarken avaz avaz bağırmadı.
Bitirdi ve:
— Gelin seyredin, diye
dört yanı çağırmadı...
O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir.
Damarlarındaki bilmem hangi soyun kanı değil.
O bir yarış hayvanı değil.
Yüzü herkesin yüzüne benzer.
Su içer ağzıyla
ayaklarıyla gezer...
Onun için; başlıyan, biten, başlıyan iş var,
sorgu, soruş yok...
Gidiş var.
Duruş yok...
O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir...

SIRADAKİ şiirinden

Kimilerince «Kürt İsyanı», kimlerce Şeyh Said ayaklanması denilen bir olay yaşanmıştı. Aslında, hareket dinsel etkileme ile, dış güçlerin dürtüsü ile etnik bir azınlık davası kılığına büründü, diyenler de olmuştu. Aydınlık'çıların tevkif edileceği, Doğudaki başkaldırı nedeniyle hükümetin kendini her türlü tenkitten kurtarma yolunu tutacağı biliniyordu. Nâzım da, Dr. Şefik

Hüsnü ile birlikte bir gece İstanbul'dan ayrılmış, Haziran ayının verdiği iklim olanaklarından yararlanarak Rusya'ya geçmişlerdi. Son ayaklanma ile uzaktan yakından hiç bir ilgileri olmadığı halde Ankara'dan verilen bir emirle Aydınlık Dergisi kapatılmıştı. Yalnız Aydınlık değil, ilk günden beri Said başkaldırısı nedeniyle hükümeti desteklemekte olan Orak-Çekiç dergisi de kapatılmış, başyazarı Şevket Süreyya'nın da tutuklanacağı söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Bursa'da çıkarılan Yoldaş gazetesinin yayınları da Bakanlar Kurulunca yasaklanmıştı. Bu durum karşısında Nâzım şöyle düşünmüştü:

«Bu Takrir-i Sükûn Kanunu, şiir gibi akıcı bir üslûpla yazılmış bir kanun.. Ama, çok yuvarlak kelimelerle dolu. Üstelik suçlular, bu kanuna göre İstiklâl Mahkemesi denilen olağanüstü bir mahkemeye verilecek. Bunun idamı da var müebbet küreği de... Ortalık durulmadan yakayı ele verdikten sonra kurtulmak cok müşkül. Ama ilk heyecan ve ilk soruşturmalar atlatılırsa, hislerin yerine muhakeme, akıl hâkim olmaya başlar. Kuzu kuzu teslim olmaktansa, erkekliğin üç şanından birisi de kaçmaktır. Kaçalım bari...»

Gerçekten de, hükümet bütün muhalif basını susturdu, gazete ve dergilerin sorumlularıyla yazarlarını tutukladı, olağanüstü yetkileri bulunan İstiklâl Mahkemelerine gönderdi. İsmet İnönü'nün yeni iktidarı, muhalefetsiz, hatta yakın geçmişle hesaplaşma yaparak, olağanüstü yetkilerle «rahat bir iktidar» özlemini bir ölçüde gerçekleştirmiş oluyordu.

İstiklâl Mahkemeleri 17 Şubat 1921'e kadar muhtelif şehirlerde kurulmuş, idam dahil pek çok karar vermişti. Ancak bu tarihten sonra Ankara dışındakilerin hepsi kaldırılmış, yalnız Ankara'daki İstiklâl Mahkeme-

si bırakılmıştı. Bu nedenle Takrir-i Sükûn Kanunu üzerine yapılan tutuklamalar sırasında pek çoğu üniversiteli olan gençler de vardı. Temmuz 1889'da Paris'te toplanan Dünya İşçi Örgütleri Birliği'nin karar verdiği 1 Mayıs'ı işçi günü olarak kutlama ve istekleri açıklama kararına bir grubun da uymaları hoş karşılanmadı. Oysa Amerika, Avrupa ve Asya'da bugün kutlanır ve işçiler, herşeye karşın isteklerini açıklama olanağı bulmaya çalışırlardı. İstanbul üniversiteli gençlerin ve bir kısım işçilerin masum girisimi, o ortamda «asırı akımlardan» savıldı, bunların 1 Mavıs 1925'te yavınladıkları bir beyanname üzerine, bu cevre üyelerinin hemen bütün ileri gelenleri tevkif edilerek Ankara'ya gönderildiler ve oradaki İstiklâl Mahkemesinde, «komünistlik teşkilât ve propagandası yapmak suretivle emniveti dahiliyevi ihlal ve binnetice şekli hükümeti tağyire matuf ef'âl ve harekette bulunmak» ithamı altında yargılandılar. *(Türkiye'de Sol Akımlar, Mete Tunçay, s. 189)*

Duruşmaya 9 Ağustos 1341 (1925) günü baslandı. Sanık 15 öğrenciden (Fahrettin, Mustafa, Ahmet Sükrü, Sâkir, Mesut Sabit, Havdar İsmail, Burhanettin, Mansur, İsmail, Salahattin, İsmail Hakkı) sucsuz görülerek serbest bırakıldı. *(Vakit, 10 Ağustos 1925)*

Avdınlık grubu hakkında Savcı Necip Ali Küçüka şu iddiada bulunuyordu:

«Avdınlık Mecmuası, dört senelik bir havata mâlik olduğunu zikretmektedir. O zamandan beri memleketimizin taazzuv-u içtimaisi karşısında bütün nokta-i nazarlarını cemiyet-i hazıraya tevcih etmis ve daima memleketin vaziveti içtimaivesine gayet tenkitkâr bir vazivet almıştır. Hatta edebi sütunlarında terennüm ettiği tahassüsat cemiyet-i hazıradan şikâvet merkezindedir. 19. asrın tarihi maddecilik mektebinin müessisi

olan Karl Marks'ın fikir ve nazariyeleri esas itibariyle o zaman iktisadî ve içtimaî mahiyette idi ve fakat son zamanda bir mezheb-i siyasi şeklini iktisab etmiştir. Şehrahı medeniyette büyük adımlar atmaya azınetmiş olan Cumhuriyet, terakki adımlarını atarken âlem-i medeniyetle bir hizada gitmeye mecburdur. Binaenaleyh Avrupa medeniyetinin umumi telkinatından hiçbir vakit ayrılamaz. Türk Cumhuriyeti, garp medeniyet zümresinden bir adım kalmayı arzu etmediği gibi ileri gitmek de istemez.

Mesele başka bir noktai nazardan tetkik edilirse milletlere tatbik edilecek şekl-i idare her milletin kendi ihtiyacatından doğar. Proletaryaların bulunmadığı, tröstlerin ne olduğu meçhul bulunan memleketlerde sermayeye karşı taazzuv eden bir şekl-i idareyi kanlı bir surette tatbike kalkışmak memleketin nizam-ı içtimaisini ihlalden mada hiçbir şeye hamledilemez.

İnşallah memleketimizde sanayi ve makine hayatı ilerlerse o vakit amele hayatını tanzim ve refah ve saadete is'âl edecek kanunlar derpiş etmek genç cumhuriyetin borcudur.»

Savcı bu görüşlerini açıkladıktan sonra kaçmış olan Hasan Ali, Dr. Şefik Hüsnü ve Nâzım Hikmet hakkında gıyaben bir karar verilmesini istemiştir.

Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrılışından bir süre sonra yapılan duruşma 12 Ağustos 1925 günü karar verme noktasına gelmişti.

İstiklâl Mahkemesi Ankara'daydı. Hacı Bayram Türbesine giden yolun yakınında iki katlı ahşap bir binada çalışıyordu. Binanın kerpiç duvarları yıkık, avlusu çamurdu. Mahkeme ikinci katta bulunuyordu. İstiklâl Mahkemesi Başkanı Afyon milletvekili Ali (Çetinkaya), Savcısı Denizli Milletvekili Necip Ali (Küçüka),

üyeleri de eski Maarif Vekili Reşit (Galip), Rize milletvekili Kılıç Ali idi. Mahkeme açık yapılıyor, hüküm derhal yerine getiriliyordu. Kararları Yargıtaya başvurarak bozdurma söz konusu değildi. Hükümlerin hemen yerine getirilmesi İstiklâl Mahkemelerinden korkmak için başlıca nedendi. Sanıkların son sözleri soruldu. Hemen hepsi suçsuz olduklarını bildirdiler. Yalnız Şevket Süreyya biraz uzunca konuştu. Reis, sözünü kesmeden dinliyordu. Sonunda kısa bir ara vermek için Mahkeme Heyeti başka bir odaya çekildi. Bir saat kadar sonra karar açıklandı Deniyordu ki:

«Memlekette sosyal düzeni bozmak maksat ve amacıyla propagandada bulunmaktan sanık Yoldaş gazetesi sahibi İbrahim Hilmi ve Amele Teâli Cemiyeti üyelerinden Şevki, Abdi Recep, Elektrikçi Nuri, Aydınlık gazetesi sahibi Sadrettin Celâl (Prof. Sadrettin Celâl Antel), muharrirlerinden Şevket Süreyya (Aydemir), Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Eczacı Vâsıf, Güzel Sanatlar'dan Sami, Doktor Asteğmen Mümtaz, Tıp öğrencisi Hikmet Hüseyin (Dr. Hikmet Kıvılcımlı), Nuri Haydar, Fahrettin, Mustafa, Ahmet, Şükrü, Şâkir, Mesut Sait, Ali Rasim, Mehmet Sabit, Burhanettin, Süleyman Neşatî, Haydar İsmail, Mansur Gabrenski, Salahattin, İsmail Hakkı ile kaçak bulunan Dr. Şefik Hüsnü (Deymer), Tıp Fakültesinden Hasan Âli (Ediz), Nâzım Hikmet ve Cevdet efendilerin:

Evlerinde yapılan aramada elde edilen komünistliğe değgin kâğıtlar, yazışmalar ve Üçüncü Enternasyonale ait mektuplaşma ele geçirilmiş ve kendilerinin İstanbul'da açılıp, sonradan kapatılan Üçüncü Enternasyonale bağlı şubenin yerine gizlice yatılı okullarda adlarına göre «Hücreler» tertip ettikleri ve adı geçen hücreler aracılığıyla memleketine yararlı kişiler olabilmek için öğrenme hayatına atılmış olan öğrencileri kandır-

ma ve yöneltme ve kışkırtma suretiyle örgütleri arasına aldıkları ve İstanbul'da Aydınlık, Bursa'da Yoldaş adı ile komünist fikirlerini yayma ve bugünkü yönetimi devirmeye yönelmiş olarak yayınlarda bulundukları, hedef aldıkları amaca varmak için ihtilâli araç edinmiş olan bu örgüte girmiş sanıkların toplantı yerlerinde gizli görüşmeler yaptıkları ve bu toplantılarda, Anadolu içlerine dağılarak faaliyette bulunmak için programlar hazırlandığı sözleri, tanıkları ile sâbit olmuş ve faaliyetlerin Anadolu'da bir bolşevizm yönetiminin kurulmasını mümkün kılacak bunaltıcı durumlar yaratmaya yönelmiş olduğuna vicdanı kanaat gelmiş olduğundan:

İbrahim Hilmi, Şevki, Elektrikçi Nuri, Sadrettin Celâl, Sami, öğrencilerden Nuri Haydar efendiler yedişer yıla, Abdi Recep, Şevket Süreyya, Eczacı Vasıf, Dr. Teğmen Mümtaz, Tıp öğrencilerinden Hüseyin Hikmet ve Süleyman Neşati'nin onar yıl küreğe ve kaçak bulunan Dr. Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet, Yazar Cevdet ve tıp öğrencilerinden Hasan Âli efendilerin de onbeşer yıl küreğe konulmalarına gıyaplarında karar verilmiş ve diğer sanıklar beraat etmişlerdir.»

Mahkemenin kararı okunduktan sonra cezaların ağırlığı sanıkların yüzlerinin bembeyaz kesilmesinden anlaşılıyordu. Bazı sanıklar, Nâzım Hikmet'in görülmemiş olmasını haklı bulduklarını yanlarındakilere fısıldar gibi oldular.

İşte, Moskova'da Udelnaya'daki ormanda, Vâlâ Nureddin, Nâzım'ın verdiği haberin ağırlığı altında düşünürken daha önce olup bitenler bunlardı. Nâzım, suçsuz olduğuna inanan her insan gibi, bu gazete haberi karşısında üzgündü.

«Ben, diyordu, memlekete dönüp suçsuz olduğumu halkıma anlatmalıyım, bunu ispatlamalıyım.»

XVII. NÂZIM'LA VÂLÂ LENİNGRAD'DA

Çeneni avuçlarının içine alıp,
duvara dalıp
kalma!
Çeneni avuçlarının içine alma!
Kalk!
Pencereye gel!...
Bak!
Dışarda gece bir cenup denizi gibi güzel.
çarpıyor pencerene dalgaları..
Gel!
Dinle havaları:
Havalar seslerin yoludur.
Havalar seslerle doludur!
toprağın, suyun, yıldızların
ve bizim seslerimizle...
Pencereye gel!
Havaları dinle bir:
Sesimiz yanındadır,
sesimiz seninledir...

Zaten Türkiye'ye dönmeyi, Rusya'da kalmaya tercih ediyordu. Nâzım da, kitaplar arasında yer alan kuramsal tartışmalardan yeterince sonuç çıkarmış, bilimsel tarih akışını kavramıştı. Artık, Moskova'da ünlü bir bilgin olmaktansa, Türkiye'de, kendi ülkesinde adı duyulan bir sanatçı olmayı çok istiyordu.

Vâlâ da Leningrad'daki buluşmalarında:

«Nâzım, dedi, ola ki yakında af çıkar. Yeni rejim kendini on binlerce mahkûmun bulunduğu bir yurtta kolay yerleştiremez. Onun için azıcık bekle, umarım ki af çıkacak, hemen atlar gelirsin. Biliyorum, suçun yok.. Zaten Ormanda hep konuşmuştuk bunları...»

Nâzım'ın içi umut doldu.

Kısa bir süre sonra İstiklâl Mahkemeleri kaldırıldı. Ve 1926 yılının Cumhuriyet Bayramı onuruna kısmî bir af çıkarıldı. Nâzım, pasaport almak için Türk Sefarethanesine kaç defa gittiyse de olumlu bir cevap alamadı. Nâzım istediği ve beklediği pasaportu alamayınca, hakkında verilen bir başka mahkûmiyetin bunda rol oynadığını öğrendi.

Gerçekten Vâlâ Nureddin'in sözünü ettiği af çıktıktan sonra Dr. Şefik Hüsnü (Deymer) serbest kalmış ve iddialara göre Gizli Komünist Partisi kurmuştu. Parti Merkez Kurulu işe başladıktan az sonra —yine çeşitli iddialara göre— Şefik Hüsnü Eylül 1927'de özellikle işçi semtlerinde çeşitli eylemlere girişmişti. Bu arada işçi ücretlerinden Türk Hava Kurumu (o zamanki adıyla Tayyare Cemiyeti) için onar kuruşun işçilerin muvafakati alınmadan kesilmesinin uyandırdığı tepkiyi göz önünde tutan Dr. Şefik Hüsnü, bir bildiri ile bu 10 kuruş kesme işini protestoyu yararlı bulmuştu. İşçiler ne diye istekleri dışında, bir bakıma zorla denecek şekilde bir Hayır Kurumuna da olsa her ay 10 kuruş vermek zorunda bırakılsındı? Bunu protesto etmeli ve işçilere dağıtılacak bildirilerle durum anlatılmalıydı. İşte Dr. Şefik Hüsnü'nün teşvikiyle böyle bir bildirinin Cibali bölgesinde küçük çocuklar tarafından dağıtılması, siyasî polisi harekete geçirmişti. Polis, bunu bir «komünist propagandası» sayıyor ve işe el koyarak bu «fesat ocağını» ortaya çıkarmak için seferber edilmiş bulunuyordu.

Polis, bildirilerin kimler tarafından dağıtıldığını, araştırırken Eylül sonlarında (28 Eylül 1927) duvar gazeteleriyle karşılaştı. Elle hazırlanan bu Duvar Gazeteleri, iş hayatının ağırlığına ve işçilerin yaşantılarına dikkati çekiyordu. Grev yasağının sürdürüldüğü o yıllarda işçinin grev hakkının varlığından, ya da var olması gerektiğinden söz etmek polis bakımından büyük bir cüretti. Hele bu konuyu açıkça duvar gazetelerinde dile getirmek... Bunu yapanlar mutlaka ele geçirilmeli ve cezaları verilmeliydi.

Gerçekten de, sonra ucu Nâzım Hikmet'e dokunacak olan bu Duvar Gazetelerinden birinde şöyle deniyordu:

«Ey Millet!
Bir günde 10 saat çalıştığımız halde aç kalıyoruz.
Grev yapalım.
Patronlar da aç kalsınlar.» vs.

Bu duvar gazeteleri yalnız Cibali bölgesinde değil, işçi çoğunluğunun bulunduğu Şehremini'nde ve işçilerin Mahmutpaşa'ya inmek için geçtikleri ve İstanbul Erkek Lisesi (İstanbul Erkek Muallim Mektebi) çevresinde de ağaçlara asılmıştı.

Duvar gazeteleri üzerine yapılan araştırma bazı ipuçlarını ortaya koydu. Sonra polisle işbirliği yapan birinin verdiği bilgiler değerlendirildi. Tevkiflere geçildi. Yakalananlardan birisi doğru - yanlış birçok bilgiler verdi, açıklamalar yaptı. Bu açıklamalar arasında Nâzım Hikmet'in yeni kurulan Gizli Komünist Partisine girdiği de yer alıyordu. Nitekim tevkifler önceki tevkiflerde bulunanlardan bir kısmı ile, yeni kişileri mahkeme önünde birleştirmişti. «Aynı sanıklar sırasında, bu defa, görüşleri ve yolları birbirinden ayrılmış insanlar» vardı. Ve içlerinden birisi, Dr. Şefik Hüsnü'nün tutumuna kı-

zarak, olup bitenleri ve gizli çalışmaları, tanıdığı siyasi kısım memurlarından Şinasî'ye bildirmiş ve ifşaatta bulunmuştu. Bu Vedat Nedim'di. Bunun sonucu olarak Savcı Kenan şu iddiada bulunuyordu:

«Yüksek huzurunuzda maznun olarak bulunan bu vatandaşlar milletin kurduğunu arzettiğim bu hükümet şeklini ve onun re'yi ile tatbik sahasına koyduğu kanunları beğenmemekten ve böylece bu idare tarzını ve kanunlarını kaldırmak fikir ve gayesiyle harekete geçmek için halkı hükümet aleyhine teşvik için aralarında gizli ittifaklar yapmaktan dolayı buraya celbedilerek maznun sandalyelerine oturtulmuşlardır. Bu vatandaşlar mensup oldukları muhterem milletin günden güne kurduğu hükümete karşı samimî ve azimkâr tezahüratını neden unuturlar?

Bu vatandaşlar, Türk mevcudiyetinden ve istikbalinden bu azîm eserinin kolaylıkla vücuda geldiğini mi farzetmişlerdir? Halbuki bu eser, Büyük Esercinin buyurdukları gibi, bugün Türk milletinin vâsıl olduğu ve elde ettiği netice, asırlardan beri çekilen musibetlerin intihabı, bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedeli olduğunu kendilerine hatırlatmak isterim.»

İddianameyi okuyan savcı Kenan Bey, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

«Tahkikat evrakı ve elde edilen deliller ve zapta geçen ifadelerin içindekilere göre ve elimizdeki kendi imzasını haiz vesikalardan da (yani Dr. Şefik Hüsnü'nün el yazısı ile verdiği ifade) anlaşılacağına göre özel olarak kurulan ve örgütlenen gizli derneğin bizzat genel yönetimini, düzenleyeni Vedat Nedim Bey de Genel sekreter olmak üzere hatırı sayılır azasından bulundukları Nâzım Hikmet, Baytar Salih, Muallim Adnan, Muallim Şevket Süreyya, Dr. Hikmet, muallim Mehmet Sabri

vesairenin ilk soruşturma ve hazırlık evrakı, mevcut deliller ve ifadelerle, teşekkül eden cemiyetin aza ve efradından bulundukları anlaşılmıştır.»

Böylece Nâzım Hikmet, bir de Gizli Komünist Partisine üye olmak suçundan mahkemeye verilmiş bulunuyordu.

Sabri (Bey)'in başkanlığındaki I. Ağır Ceza Mahkemesi duruşma sonunda Dr. Şefik Hüsnü (Deymer)'i 18 aya, *kaçak bulunan Nâzım Hikmet'i de 3 ay hapse mahkûm* etti. Öteki sanıklar da çeşitli cezalara çarpıldılar. Şevket Süreyya beraat etmişti.

Şevket Süreyya Aydemir, bu beraat edişi şöyle anlatır:

«Beraat ettim ve serbest bırakıldım. Eski arkadaşlarımla sükûnetle vedalaştık. Yollarımız artık ayrılıyordu.»

XVIII. NÂZIM ANKARA'DA

Dışarda...
Biz içerde susuyoruz.
Sükûtumuzun boynuna saplı değil
kara bir kartalın
kanadından kopan ok...
Dışarda...
Biz içerde susuyoruz.
Sükûtumuzun sırtında düğmeleri ilikli
eski bir redingot yok...
Dışarda,
yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgârda
sarı zafranların kokuları...
Dışarda...
biz içerde susuyoruz,
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa,
haykırsın sıkıysa sükûtumuzdan hızlı
gök kubbenin altında öyle bir sada varsa!!!

SÜKÛT şiirinden

Nâzım Hikmet, hem İstiklâl Mahkemesinin, hem de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği mahkûmiyet kararları karşısında kendisini suçsuz buluyor ve bir an önce Türkiye'ye dönerek gerçeklerin açığa çıkmasına ve Türk halkına hizmet etmeye çalışıyordu.

Nâzım ve Lâz İsmail, deniz yoluyla Hopa'ya çıkacaklar ve bir yolunu bulup İstanbul'a kavuşacaklardı.

Evdeki hesap çarşıya uymadı ve Nâzım'la Lâz İsmail Hopa'da yakalandılar. Hopa merkez jandarma karakoluna götürüldüler. Üstleri arandı. Nâzım'ın ceplerinde kendisine ait olmayan bir pasaport ve arap harfleriyle yazılı kâğıtlar vardı.

Nâzım'ın üzerinde çıkan kâğıtlarda «Her ekalliyeti düşüneceğini» bildiren satırlar vardı. Hem de kendi el yazısı ile. Üstelik, sorulduğunda:

«Evet, bu yazıları ben yazdım» diyordu, suçunu itiraf ediyordu. Meğer «İtiraf edilen suç» diye bir şey yokmuş. Nâzım, eski harflerle Heraklit'i düşünürken diye bir şiir taslağını yazmış kâğıda. Jandarma Gedikli Başçavuşu da bunu «Her ekalliyet» diye okuyuvermiş. Böylece ortada suç filan bulunmadığı için sadece pasaportsuz olarak sınırı geçme suçundan tutuklandılar.

Hopa hapishanesine kondular.

Ve Nâzım, ikinci kez Anadolu insanı ile tanışıyordu. Gerek İnebolu'da gerek Kastamonu'da, Ankara'da, sonra Bolu'da tanıdığı köylü ve halk çocukları yok değildi. Hatta Anadolu köylüsünün durumunu dile getiren enfes bir de şiir yazmıştı:

Kafamızda güneş
ateş
bir sarık.
Arık toprak
çıplak ayaklarımızda çarık.
İhtiyar katırından
daha ölü bir köylü
yanımızda,
yanımızda değil,
yanan kanımızda,
.....
.....

Ayı ini köyler
balçık kasabalar
kel dağlar aştık!
İşte biz bu diyarı böyle dolaştık.
.....
.....

Ama bu kez, toplumun suçlu saydıklarıyla yanyanaydı, bir koğuştaydı. Kimi hoca, kimi çocuk, kimi suçunun niteliğinden habersiz insanlar. Giyimleri kuşamlarıyla merhamet dolu bakışlara muhtaçtılar. Nâzım ve Lâz İsmail ne de olsa üstleri başları temiz ve sağlamdı. Hatta Nâzım Hikmet'in deri ceketi pek fiyakalı idi. Galiba Karakol Kumandanı da bu cekete göz koymuştu. Nâzım Hikmet, hapishane ve Hopa'da atlattıkları bir tehlikeyi şöyle anlattı bir 1950 sonbaharında:

«Hapishane denilen yer, hükümet konağı altında, güneş görmeyen bir bodrum. Bodrum zaten pis kokuyor. Bir de geceleri, koğuş içinde bırakılan sidik tenekesi... İnsanın burnunun direği kırılır. Neyse, orada yıllayacak değildik ya... Fakat asıl tehlike, sorumsuz bir karakol kumandanının yaptırmak istediği 'iş'ti.»

Nâzım bu «İş»i anlatmaya geçmeden bir ara:

«Mahallî dilleri bilme, kitle ile kaynaşmak için çok lüzumlu.» dedi. Meğer İsmail Lâz'ca bilmeseymiş, ikisinin de Hopa'dan sağ çıkmaları imkânı yokmuş. Çünkü, karakol komutanı Nâzım'la İsmail'i hapishaneye soktuktan sonra dışardaki jandarmalara lâzca:

'Gece dışarı çıkarın, Rusya ahvalinden anlatmalarını isteyin. Biraz konuşturun, sonra işlerini tamamlayın. Sonrasını bana bırakın' demiş. İsmail, lâz uşağı olduğu için bunu duymuş, ama hemen tedbirini de almış. Biz Ankara yolunda iken olup biteni bana anlattı idi.»

Olayı merakla dinliyordum. Nâzım Hikmet anlattı:

«Biz koğuşa girince kimse bize 'Hoş geldin' filan demedi. Hatta daracık koğuşta şöyle bir rahat oturacak yer göstermediler. İsmail hemen ortalığa lâzca:

'Ulan kımıldasanıza... Gelenler de Allahın kulu. Şöyle toplanın bakalım' deyiverdi. Koğuştakiler hemen harekete geçti. Yer gösterdi. Hatır sormaya başladılar. En yaşlısı bize sigara ikram etti tabakasından. İçtik. Böylece hoş beş edildi. Ertesi gün de bütün koğuş halkına —nedenini Ankara'ya mevcutlu giderken anladım— şöyle bir nutuk çekti:

'Uşaklar, haklı, haksız şimdi hepimiz burada mahbusuz, Jandarmaların iyisi de olur, kötüsü de. Kumandanın iyisi de olur, gavuru da. Ve de ruh hastası da. Öyleleri adam dövmekten, hatta adam öldürmekten zevk alır. Öyle değil mi? Ha, size nasihatım olsun. Hiç birinizi gece, koğuş haricine bir jandarma davet ederse, çıkayım demeyin. Ya kaçıyordu diye sizi kurşunlar, ya da atama sövdü der, dayağı basarlar. Siz siz olun, koğuştan dışarı çıkmayasınız. Bizi de çağırsalar biz de çıkmayız. Bizi zorla çıkarmak isterlerse, bize sahip çıkın bırakmayın bizi. Biz de sizi bırakmayız. Tamam mı?'

Bu lazca nutuk yüksek sesle söylenmişti. Öyle ki, üst kattaki karakol'da nöbetçi kimse o da sövlenenleri duymuş ve elbette Karakol Kumandanına nakletmişti. Bundan sonra, ilk günkü tertibe karakol kumandanı cesaret edememişti. Zaten İsmail'in lazca konuşması, içerdekilerde bize yakınlık uyandırmıştı. Benim deri ceket de işe yaradı, hepsi de bakıp, bakıp dua ediyorlardı:

'İnşallah yakında tahliye olursun bey. Tahliye olursun da şu urbanı biz yoksullardan birimize verirsin...' diyorlardı. Bense:

'Giyim kuşamımıza bakmayın, olup olacağı bu kadar. Bizi varlıklı Bey, paşazade, tüccardan filan sanmayın. Bizde öyle para, pul da gani değil, çalışırsak kazanırız.' dedim.

Mahpuslar bu sözlere hem inanmak istiyor, hem de inanası gelmiyordu. Aslında iki şehir uşağının Hopa' da, yanlarında hapisliklerine anlam veremiyorlardı. Neyse, koğuş ağası yedi günlük su, sidik, temizlik nöbetini yenileyecekti. Gün Cuma'ya varmıştı. Koğuşta sekiz kişiydik. Koğuş ağası Temel Çehreli, kendini hariç tutup, nöbet cetvelini şöyle hazırladı:

İsmail — Cuma
Nuri — Cumartesi
Vehbi — Pazar
Nâzım — Pazartesi
Ali — Salı
Topaloğlu — Çarşamba
Muhittin — Perşembe.

Geceleri, koğuş kapısı gardiyan tarafından dışardan kilitlenip sürgülendiği için dışarı çıkmak mümkün değildi. Koğuş kapısının eşiğine bir gaz tenekesi konmuş, üstü yarım tahta ile kapatılmıştı. Gece abdesti gelen kalkar, esikteki gaz tenekesine su dökerdi. Sidik kokusu koğuşa yayılırdı ama, buna alışmak lâzımdı.

Her mahpus, listede adı yazıldığı gün koğuş temizliğini yapar, bir çalı süpürgesini ıslatır, taşları süpürür, ranzaların altından kâğıt, meyve kabuğu, izmarit gibi şeyleri toplardı. Sabahlevin erken kalkıp, kapılar açılır açılmaz sidik tenekesini kapar, helalardan birine döker, su ile calkalar, getirir, yine koğuş eşiğine bırakırdı. Akşam üzeri de kapılar kapanmadan koğusun ortaklasa daha önce aldığı toprak testiyi su doldurur, su kupasını da bas aşağı testinin yanına bırakırdı. Nöbet ihmale gelmeyen, bağışlanmayan bir görevdi.

Kız kapan Vehbi, biraz fazla parayı sevdiği için para mukabili nöbet tutardı. Nitekim bana:

'Efendi, yarın senin temizlik nöbetin. İstersen hani, sana zahmet verdirmeyelim dersen, bana 100 kuruş veriver, nöbetini ben tutayım,' dedi.

'Yüz kuruşun ne kıymeti olur, ama mademki bir usul tutulmuş, her mahbus bir gün temizliği yapacak, zararı yok, yarın ben nöbetimi tutarım, sen keyfine bak!' karşılığını verdim.»

Ne var ki, beş gün yattıklarının ertesi sabahı, daha Nâzım Nöbet'ini tutmaya başlamadan gardiyanın sıtma görmemiş sesi duyuldu:

«Nâzım Hikmet, İsmail...»

«Nâzım Hikmeeeeet, İsmaiiiiiil, müdüriyete!»

Nâzım ve Lâz İsmail, hemen giyindiler ve hapishane avlusunda, Müdiriyete de çıkan kapının önünde beklediler. Aradaki nöbetçiye, çağrıldıklarını söylediler. Az sonra da başgardiyan geldi ve ikisini Müdüre götürdü. Müdür, efendi, babacan bir adamdı. Hemen söze başladı:

«Efendiler, Müddeumum Beyin emri var, sizi Rize'ye mevcutlu göndereceğiz. Koğuştaki eşyanızı alın gelin, aceleee.»

İsmail, Nâzım'a; Nâzım İsmail'e baktı, bir şey anlamadıklarını dudaklarını sarkıtarak anlatmak istediler.

İki jandarma refakatinde Rize'ye yollandılar. Rize'de pasaportsuz sınırı geçme suçundan üçer gün hapse mahkûm edildiler. Ancak daha önce, Hopa'da sorgu yargıcı kararıyla tutuklandıkları ve beş gün tutuklu kaldıkları için, verilen cezadan daha fazla hapiste kaldıklarından «Tutukluluklarına mahal olmadığına» karar verildi ise de «Başka bir suçtan mahkûmiyetleri olup olmadığının ve varsa adlî sicilinin celbinin vakit alacağından Ankara'ya mevcuden sevkine» karar verildi.

Nâzım Hikmet, Hopa hapishanesinde tanıdıklarını şöyle anlatır notlarında.

Kızkapan oğlu Vehbi:
Dar
yatakta aptes alan ihtiyar
Kızkapan Oğlu Vehbi'dir.
Hindistan cevizinden yüzü
ve uzun kollarıyla o,
Okaliptüs dalından yeni inmiş
kıllı bir maymun gibidir.
Muhittin:
Muhittin 13 yaşındadır.
Zorla çıkarılmazsa çıkmaz
bir fare gibi girdiği köşesinden.
Saklar kendini pençesinden
yılan gözü bir kedinin...
Cinayetle Rize'ye sevkedecekler
cürmü büyüktür Muhittin'in.
Nezaretteki ve yanındaki:
Karşımızdaki
«NEZARETE» atılan deli:
Sembolist bir şair gibi bağırmaktadır
Ateş kanatlı horozu çağırmaktadır.
— «Ormanın içinde tuttum horozu...
Beni kesme dedi...
ses kesildi.
Ses yükseldi.
— «Vurma bana
kırıldı ateş tarak!!»
Deli şimdi yüzüstü yerdedir.
Ve beyaz donlu bir adam,
çiğneyip bıyığını,
bu et yığınını

polis palaskasıyla dövmededir...
Hasan dayı bağırdı yanımdan
asılıp demir parmaklığa:
— Dövmeyin be deliyi...
yol vergimi arttırın iki misli.
yatarım doksan gün daha!!
Sarardı Yusuf oğlu:
gözleri bir mavzer namlusu gibi
kurşunla dolu.

Hopa'da tutuklanma, öldürülme tehlikesi atlatma, Rize'ye gönderilme, hapse mahkûm edilme ve bir süre sonra mevcutlu olarak Ankara'ya gönderilme kararı Nâzım Hikmet'te bazı kuşkular uyandırdı. Lâz İsmail, daha iyimserdi.

«N'olacak? Ankara bizi sorguya suale tâbi tutup, salıverecek» diyordu.

Oysa Nâzım Hikmet, işin bu kadar basit olmayacağı kanısındaydı. İstiklâl Mahkemeleri kaldırılmıştı. Yerine baksa baksa Ağır Ceza Mahkemeleri bakabilirdi, elde kalan dosyalar oraya gönderilirdi. Gıyabında hüküm giydiği cezayı veren mahkeme İstanbul'daydı. Galiba o duruşma için belki yine tutuklu olarak İstanbul'a sevkedileceklerdi. Nâzım sorgudan, sualden çok tutuklu olarak oradan oraya gönderilmeye içerliyordu. Kaçacak olsalar Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye gelmezlerdi. Günler geçiyor, Nâzım'da tereddütler beliriyordu.

Nâzım Hikmet, Türkiye'de bırakılmayacağı kuşkusunu duymaya başladı. Ne yapmalıydı? Falih Rıfkı, hem yazar, hem mebustu ve Atatürk'ün yakınlarındandı. Aydınlık'ta yayınlanan şiirlerini okuduğunu, hatta:

«İşte inkılâbın aradığı şahsiyet, ne yazık ki inancı inancımıza benzemiyor» dediğini duymuştu. Onun için Mahkeme salonundan çıkmadan:

«Hâkim Beyefendi, dedi. Ankara'ya bir telgraf çekmeme bir engel var mı?»

Hâkim:

«Bizce bir mahzuru adlî yok, çekebilirsin» dedi.

Bunun üzerine Nâzım, Falih Rıfkı'ya, Hâkimiyeti Milliye Gazetesi baş muharriri, Ankara adresine bir telgraf gönderdi. Telgrafta şöyle yazdığını hatırlıyor Nâzım:

«Vatanıma geldim, Rize'den Ankara'ya mevcuden getiriliyorum. Türkiye'de kalmamı temin eder misiniz? Saygılarımla, Nâzım Hikmet.»

Nâzım Hikmet'in Türkiye'ye geldiğini, sınırı geçerken yakalandığını zaten Falih Rıfkı, Şükrü Kaya'dan öğrenmişti. Şükrü Kaya henüz ne yapılacağını söylememiş, ama Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), Çankaya'da, bir sohbet sırasında Falih Rıfkı (Atay)'a:

«Hukuken Türkiye'den tebidi (uzaklaştırılması) veya ihracı (sınır dışı edilmesi) asla caiz değildir. Türkiye'de kalabilir ve kanun içerisinde serbestçe icrayı faaliyet edebilir» demişti. Falih Rıfkı, Nâzım'ın telgrafına sevinmişti; sevinmişti, demek yurt dışında da kendisinin sözü geçer yazar ve politikacılardan olduğu duyulmuştu. Sevinmişti; bir genç şair, bir politikacı olarak değil, bir edib olarak, bir başyazar olarak kendisine baş vuruyor ve Türkiye'de kalmasını sağlamasını istiyordu. Sevinmişti; Nâzım'ı Ankara'da bir işe yerleştirebilir veya gazetede yazı yazmaya ikna edebilir, o da keskin tavrını bırakır, «ehlileşir»di.

Bu duygularla hemen Adliye Vekilini aradı ve telefonda Mahmut Esat'ın sesi duyuldu:

«Habere teşekkürler, gelir gelmez muamelesini ikmal etmelerini temin ederim. Sen hiç merak etme. Nâ-

zım Hikmet bu memleketin, bu toprağın evladı. Niye geri gönderilsin? Aklına gelmesine üzüldüm Falih. Olmaz öyle şey.»

Ve Falih Rıfkı (Atay), rahat bir nefes aldı.

Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), Başsavcıyı davet etmiş, Nâzım Hikmet'in durumunu yasa açısından öğrenmek istemişti. Getirilen dosyalara ve dosyalardaki kararlara göre durum şöyleydi:

1 — Nâzım Hikmet, Aydınlık Dergileri'nde çıkan şiirlerinden ve komünizm propagandası yaptığından dolayı İstiklâl Mahkemesinde 12 Ağustos 1925 tarihinde 15 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Nâzım Hikmet, Türkiye'den firar ettiği için hakkında gıyaben karar verilmiştir.

2 — 7 Ekim 1927'de İstanbul'da başlayan bir soruşturma sonunda gizli bir komünist partisi kurmak suçuyla yapılan tutuklamalar ve alınan ifadelerde Nâzım Hikmet'in de bu gizli cemiyete mensup olduğu anlaşılmıştır. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, diğer maznunlara verilen cezalar gibi Nâzım Hikmet'i de gıyabında üç ay hapse mahkûm etmiştir.

3 — Cumhuriyetin 5. yıl dönümü nedeniyle Meclisin kabul ettiği af kanunu, bu iki mahkûmiyeti de neticeleriyle birlikte kaldırmıştır.

4 — Nâzım Hikmet, Rize'de pasaportsuz olarak sınırı geçme suçundan üç gün hapse mahkûm edilmiş ve cezasını fazlasıyle çekmiştir. Bu bakımdan Adalet Bakanlığı olarak yapılacak bir işlem, Savcılık olarak verilecek yeni bir iddianame mevcut değildir.

Ankara'da durum bu merkezde iken, Nâzım Hikmet ve Lâz İsmail elleri kelepçeli bir gemiye bindirilerek iki jandarma gözetiminde İstanbul'a sevkedildiler.

Gemide yemek yemek, tuvalete gitmek gibi işlerde kelepçeleri çözülüyordu. Yolculuk hâdiseli geçmiş, Nâzım Hikmet bu yolculuktan hatırında kalanları şöyle anlatmıştı:

«Jandarmalar, akşam yemeği sırasında, yolculardan tanıdıkları ile içki içmeye başladılar. Biz de güvertede, üçüncü mevkide şekerleme yapıyorduk. Birden bir vaveyladır koptu. İçki sırasında jandarmalarla yolcular arasında ağız kavgası çıkmış. sonra iş silahla tehdide kadar varmış. Süvari ve bir kamarot jandarmaların silahlarını ellerinden aldılar, yolculardan jandarmalara dayak atmaya kalkanları biz yatıştırdık. Anan yahşi, baban yahşi diye diye ve İsmail'in lâzcası pek çok işe yaraya yaraya ertesi günü ettik. Bu olaydan sonra gemide 'milli kahraman' sayıldık. Nasıl sayılmayalım? Bizi kelepçeleyen, tuvalete giderken bile biri peşimizden gelen jandarmaları yolcuların elinden biz kurtarmıştık ve ertesi gün de Süvariye biz rica etmiş silahlarını geri verdirmiştik. Yolculara silah çekmeleri üzerine zabıt tutulurken biz lafa karışmış, tutanak filân tutturmamış:

'Olur böyle şeyler, jandarmalar da bu memleketin çocuğu. Bir cahilliktir ettiler. Terhislerine üç beş ay kala, onları mahkemeye verdirmek insanlıktan sayılmaz uşaklar,' demiştik.

Yolculuk rahat geçti, hem de itibarlı. Suçumuzu soranlara, sadece:

'Ankara'da anlaşılacak!' deyip kesmiştik. İstanbul' da limana girip rıhtıma çıkacağımız zaman jandarmalara:

'Gelin bakalım, takın kelepçeleri, şehre geldik!' demiş, vapura bindiğimiz vakitki gibi eski nizama dönmüştük.

İstanbul savcılığı da bizi Haydarpaşa'dan Ankara' ya gönderecekti. İstanbul'da hiç kimseyle görüşme, kar-

şılaşma olmadı. Geldiğimiz gibi, gece Haydarpaşa'da trene bindirildik.»

Jandarmalara gemide gösterdikleri iyiliğin mükâfatını trende de görmüşler. Vagona binince kelepçeleri çıkarılmış.

Ankara'ya öğleye doğru gelmişler, doğru Adliye binasına gidilmiş. Savcılık koridorunda biraz bekletildikten sonra tutukluların bekletildiği bölüme alınmışlar.

Kısa bir beklemeden sonra Sorgu yargıcınca sorguya çekildi, tutuklandı 14 Ekimde iki arkadaş. Nâzım Hikmet artık Başkentteydi.

Gizli yazışmalar yapıldı. Gizli konuşmalar sürdürüldü.

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının hazırladığı dosya Ağır Ceza Mahkemesine gönderildi. Duruşmaya Ekim' in 25'inde başlandı. Hem Nâzım Hikmet, hem de Lâz İsmail tutuklu olarak mahkemede kimliklerini bildirdiler. Duruşma Savcılıktan İstiklâl Mahkemesi kararı ile Ankara Ağır Ceza Mahkemesinin kararının celbi için Kasım ayının sonlarına bırakıldı. İşlerin sarpa sarması ihtimali belirdi. Ama Nâzım, bunları hesap etmişti. Ankara'ya geldiğinin ertesi günü babasına gönderdiği mektupta durumunu şöyle açıklamıştı:

«Babacığım,

Dün Ankara'ya geldim. Yolda rahattık. Sıhhatim iyidir. Koğuşumuz rahat ve temiz. El'an eniştemi ve Şevket Bey'i göremedim. Hakkı Nahit vasıtasıyla Şevket Bey'e haber gönderdim. Belki bugün, yahut yarın görüşürüz. Yatak meselesini şimdilik hapisteki arkadaşlardan temin ettik. Bakalım ilerisi ne olacak?

Siz nasılsınız? Samuş üzülmesin. Herhalde yakında görüşürüz. Küçük halamı doya doya kucaklarım. Büyük halamın ellerinden öperim. Küçük kardeşleri şimdiden göreceğim geldi. Macide ve Cavide hanımla-

ra selâmlar. Anneme de söyleyin üzülmesin. Ellerinden öperim. Memduh enişteme de keza... İsmail'in hepinize selamları var...

15.10.1928

Mütehassir oğlunuz
Nâzım Hikmet»

Nâzım babasını meraklandırmamak için iyimser düşünüyordu, ama aklına kötü ihtimaller de geliyordu. Nitekim tahmini hiç de doğru çıkmadı. «Herhalde yakında görüşmeleri» mümkün olmadı. Çünkü, Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde İstiklâl Mahkemesinde görülen davaya bakılıyordu. Gıyabında verilen mahkûmiyet kararına dayanak olan suç ve deliller anlatılıyor, Nâzım'ın ne diyeceği soruluyordu. Onun için duruşma birkaç celse uzunca devam etti.

Çünkü Nâzım'ın durumunu hem savcılık hem de İçişleri Bakanlığı ayrı ayrı açılardan ele aldılar. Bir kez. kendisine ait olmayan pasaportla yurda girmişti, bu suçtu. Sonra daha önce hem İstiklâl Mahkemesinin hem de İstanbul ceza mahkemesinin hakkında verdiği iki mahkûmiyet kararı vardı. Bunlar ne olacaktı? Bu arada Genel af yasası da çıkarılmıştı. Bu af yasasından Nâzım ne ölçüde yararlanabilecekti? Savcılık bunların karşılığını vermeye çalışırken Sovyetler Birliği'nde eğitim gören bu şair'in muhtemel çalışmaları ne olacaktı? Onu nasıl ele geçirmeli, nasıl yola getirmeliydi? Bu sorular Bakanlık ileri gelenlerini uğraştırıyordu. Bereket versin bazı eski «komünistler»den yararlanıyorlardı. Onlar aracılığıyla Nâzım, Ankara'da yaşamaya razı edilebilir ve burada başkentin çok dikkatli gözleri altında Nâzım «ehlileştirilirdi» belki.

Hapishanede beraat gününü dört gözle bekleyen Nâzım Hikmet «karamsar olmamaya çalışmalı» diyordu. Dört kişilik bir koğuşta idi. Koğuşun tek penceresi

bir hayli yüksekti. Oradan süzülen ışık odayı zaman zaman aydınlatıyordu. Koğuşta kaba siyah sakallı bir İsmail Ağa vardı. Bir de yalan yere yemin etmekten ceza giymiş Hafız Hoca, İsmail Ağa, hapishanede de ağalık satıyor, yüksek ayaklı başlı karyolasının yaldızlı demirlerine bakarak böbürleniyordu. Nâzım bu böbürlenmenin sonunu getirmek için yaldız boyası aldırmış ve inadına, Hafız Hoca'ya caka satan İsmail Ağa'nın karyolası gibi Hoca'nın karyolasını kendisi büyük bir özenle boyamaya koyulmuştu. Yaldızla boyama işi Nâzım'ın vaktini alıyor, İsmail Ağa'nın övünme aracını yok ettiği için de kıs kıs gülüyordu. Üçüncü hükümlü Yusuf da, Nâzım'ın bu uğraşısına yardım ediyor, «kır gururunu Ağanın, kır» diye Nâzım'ın yanında ve safında yer alıyordu.

Sonunda Nâzım, 25 Ekimde yargıç huzuruna çıkarılarak duruşma başladı. Gazeteciler, Nâzım'ın dönüşüne ve yargılanmasına önem veriyordu.

«Buraya, gıyabî mahkûmiyetlerimi temize çıkarmak için geldim. Memlekete hareketten önce resmen Sefarete başvurdum. Bir buçuk sene bekledim. Hiç bir cevap çıkmadı. Bunun üzerine herşeyi göze alarak gelmeye karar verdim. Hopa'da bizi yakaladılar. Rize'de Ceza Kanununun 146. maddesiyle Sorgu Hâkimi bizi itham etti. Muhakeme edildik. Neticede beraat ettik.»

Bir gazeteci, gizli bir partiye, bu arada komünist partisine girip girmediğini sordu. Nâzım Hikmet, kesinlikle şöyle dedi:

«Ben hiç bir teşkilâta mensup değilim.»

Cumhuriyet gazetesinin muhabiri, bilgili bir tavırla sordu:

«Komünist değil misiniz?»

Nâzım Hikmet, karşılaşması muhtemel tehlikeleri hesap ederek, soruyu cevaplandırırken kelimelere önem veren bir dikkatle:

«Ben, dedi, Marksizmin ve komünizmin yalnız ve edebiyattaki görüntüleriyle ilgiliyim.»

Basın mensuplarının soru dolu bakışlarıyla karşılaştığı için sözlerine devam etti:

«Rusya'da sırf edebiyatla uğraştım. Bir çok edebî cemiyetlere girdim. Şimdi de bu sıfatı muhafaza ediyorum. Orada Türkçe çıkan edebi dergilerde yazılarım vardır. Bundan başka Rusça ve Ukrayna dilinde çıkan mecmualarda yazılarım tercüme edildi. Ufak bir yazım Moskova'da filme alındı. Birisi de kabul edilmek üzereydi bilmem ne oldu...»

Bir muhabir atıldı:

«Pekiy, mademki orada yazıyor, yazılarınız filme alınıyordu, buraya niçin geldiniz?»

Nâzım Hikmet, Türkiye'ye niçin geldiğini iyi biliyordu. Hindistanlı Safter arkadaşının da Moskova'yı bırakıp niçin Hindistan'a pirinç tarlalarında çalışan halk arasına döndüğünü de iyi biliyordu. Bu soruyu biraz da heyecanlı olarak cevaplandırdı ve:

«Buraya, bilhassa halk, işçi ve köylü edebiyatlarını neşretmek için geldim. Burada sol kanat adıyla bir mecmua çıkaracağım.»

Akşam gazetesi muhabiri hemen sordu:

«Bu adı seçmenizin nedeni nedir?»

Güldü Nâzım. Biraz bilgi vermek istedi işçi edebiyatından:

«Rusya'da dedi, edebi bir mektep vardır. İsmine sol cenah derler. Bunları fütürist diye anlamışlardır. Halbuki sol cenahçılık, konstrüktüvizmdir. Ben bu mektebe mensubum. Bunun yaygınlaşmasını istiyorum.»

Duruşma uzun sürdü. Aralık ayının 22'sinde son celsede karar verildi. Anadolu Ajansı 23 Aralık 1928 günü olup bitenleri basına aşağıdaki haberde duyurdu:

«Ankara Ağır Ceza Mahkemesi, komünistlikten maznun (sanık) Nâzım Hikmet ve refiki (arkadaşı) İsmail'in (Lâz İsmail) muhakemelerini neticelendirmiştir. Nâzım Hikmet'in Aydınlık mecmuasında yazmış olduğu şiirlerin cürüm teşkil eder mahiyette (nitelikte) olmamasından ademi mesuliyetine (sorumlu tutulmamasına) ancak, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde her ikisi hakkında verilmiş olan üç ve dörder ay mahkûmiyet kararı ile üzerlerinde eşhâsı, âhare (başkasına) ait pasaport zuhurundan (çıkmasından) dolayı Rize Mahkemesince haklarında verilmiş olan üçer gün hapis kararının içtima-ı ceraim (suçları birleştirme) kaidesine tevfikan (ilkesine uyularak) bu mahkûmiyetlerine zam ile (eklenerek) Nâzım Hikmet'in üç ay üç gün, İsmail'in dört ay üç gün müddetle (süre ile) hapislerine ve tarihi tevkiflerine nazaran (tutuklandıkları tarihe göre) ikmali müddet eyledikleri anlaşıldığından (ceza süresini tamamladıklarından) sebebi âharle (başka bir nedenle) mevkuf bulunmadıkları takdirde tahliyelerine (serbest bırakılmalarına) kabili temyiz olmak üzere (Temyiz yolu açık olarak) vicahen (yüzlerine karşı) ve müttefikan (oy birliğiyle) karar verilmiştir.»

Nâzım Hikmet serbest kaldıktan sonra Ankara basın çevreleri ve özellikle Şevket Süreyya, ünlü ozanın Ankara'da kalması için yoğun bir çalışmaya girdiler.

Bazıları, Nâzım'ı halk şiirinin kaynaklarına inmesi için Halkevleri gibi bir kültür kurumunda İktidar Partisinden maaşa bağlanıp Anadolu'da dolaşmasını salık veriyor, bazıları da o zamanki parti organında edebiyatla uğraşan bir basın mensubu olmasının yararlarını sayıp döküyordu. Nâzım hiç bir etkiye kapılmadan adeta

kaçarcasına Ankara'yı bırakıp, İstanbul'a geldi. Burada hemen şunu belirtmek yerinde olur ki Nâzım'ın gerek İstiklâl Mahkemesinde, gerekse İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde gıyabında verilen kararlar ve o duruşmada sanık olarak bulunanlara ait suçlamaları ve savunmaları içeren dosyalar İstanbul Adliye Sarayı yangınında kaybolmuştur. Nitekim Dr. Fahri Kurtuluş'un bir sözlü sorusu üzerine Adalet Bakanı 1 Nisan 1949 günü Meclisin o günkü toplantısında bunu açıklamıştır. Bakanın Meclisteki açıklamasına göre; 36 dosya İstiklâl Mahkemesinden Adalet Bakanlığınca istenip alınmış, dosyayı isteyen mahkemelere göndermiş, bu sırada çıkan Adliye Sarayı yangını, tarihi dosyaları kül etmiştir.

Ancak basına geçen haberlerden anlaşıldığına göre, aralarında Nâzım Hikmet'in de bulunduğu sanıklar 16 Ocak 1928 günü İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanırken halkın ilgisi çok fazlaydı. 48 kişilik sanık kafilesinde herkes Nâzım Hikmet'i arıyordu. Fakat Nâzım ve davaya dahil edilen öteki sekiz kişi sanıklar arasında yer almamıştı. Sanıkların elleri kelepçeli idi. Bu durum, hem halk arasında hem de basında hiç de iyi karşılanmadı. Kararı dinlemek için gelenlerin pek çoğu işçiydi. Başörtülü kadınlar dikkati çekecek kadar fazlaydı. Karar hep mahkûmiyetle sonuçlanınca mahkeme salonunu ağır bir sessizlik kapladı. İşte kamuoyunda değişik etkiler yapan ve Nâzım'ın ısrarla arandığı duruşmadan uzun bir süre sonra Nâzım İstanbul'a dönmüştü.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

İÇİNDEKİLER

Giriş ... 5
I. Geniş Bir Ünlüler Ailesi ... 13
II. Nâzım Hikmet'in Çocukluğu ... 37
III. Nâzım Hikmet'in İlk Şiirleri ... 59
IV. Nâzım Hikmet'in Anadolu'ya Geçişi ... 75
V. İki Arkadaş Ankara'da ... 97
VI. İki Arkadaş Bolu'da ... 112
VII. Sovyet Rusya'ya Yolculuk ... 125
VIII. Nâzım'ın Evlenmesi ve Yeni Şiir Tekniğini Bulması, Son Durak: Moskova ... 143
IX. Nâzım Hikmet'in Yeni Şiirleri ... 154
X. V. İ. Lenin ve Nâzım Hikmet ... 163
XI. Nâzım'ın İç Dünyası ve Si - Ya - U ... 173
XII. Nâzım Moskova'dan Yurda Dönüyor 196
XIII. Nâzım İzmir'e Geçiyor ve Gizleniyor ... 207
XIV. Nâzım İkinci Kez Sovyetler'de ... 221
XV. Udelnaya'daki Görüşme ... 228
XVI. Nâzım Hikmet'in İlk Duruşması ... 240
XVII. Nâzım'la Vâlâ Leningrad'da ... 246
XVIII. Nâzım Ankara'da ... 251

Kapaktaki resim Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın yaptığı yağlıboya tablodur.

Büyük Türk Şairi Nâzım Hikmet artık konuşamaz, yazamaz, tartışamaz, resim yapamaz mektup gönderemez. Ne hakkındaki yalanları okuyabilir, ne çirkin iddiaları duyabilir, ne de binler ve binlerle övgüyü, beğeniyi, hayranlığı öğrenebilir.

3 Haziran 1963 sabahı, gülen mavi gözleri açılmayacak şekilde kapandığı için Nâzım Hikmet son sözünü söylemiş bir büyük şair olarak onu sevenlerin gönüllerinde, onu anlatan kitaplarda, sanat dergilerinde ve anılarda yaşıyor. Nâzım açısından her şey bitmiştir, her şey sonuna gelmiştir. Bitmeyen, sonu gelmeyen tek şey, adının, yapıtlarının ölmezliğidir.

Pek çok belgeye sahip bir yazar olarak bu yapıtımızda daha önce hiç bir kitapta yer almayan, bilinmeyen, ya da bilindiği halde belgesi edinilemeyen olayları günlerini, hatta saatlerini ve belgelerini vererek bir araya getirmeye çalıştık. Böylece Nâzım Hikmet hakkında sanırız en derli toplu çalışmayı okurlara sunmayı başarabildik.

Şair ve piyes yazarı, romancı, fıkracı Nâzım Hikmet hakkında bu ciltler, okurları geniş ölçüde tatmin edecek niteliktedir inancındayız. Nâzım Hikmet, çok daha derli toplu, çok daha sağlam incelemelerle yaşayacak, dünyamızın önde gelen onurlu şairlerinin ilk sırasındadır.

Nâzım hakkında inceleme, araştırma çalışmalarına 1943'te başlamıştım. Nâzım'dan bilgi istemiştim. Nâzım da bunu Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupla bildirmiş, Kemal Tahir'in bana bilgi vermesini önermişti. Nâzım'ın o mektubu Kemal Tahir le de mektuplaşıp arkadaşlık kurmamıza yardım etti. O tarihlerde başlayan araştırma, kitaplıklarda dergi ciltlerini karıştırma, yazılanları kopye etme, mahkeme dosyaları için bazı tanıdıklar aracılığıyla dosyaları günde bir iki saat okuya okuya konunun özetini alma, belgeleri ele geçirme çalışmalarını sürdürme, 1950 affından sonra Nâzım'la yüz yüze sohbetler, anlatılanları not etmeler, Nâzım ın dostları ile yakınlık kurarak bilgi edinmeler yıllarca sürdü.

Tarihe ilk elde en önemli belgeleri, bilgileri verebildiğimizi sanarak çileli bir yaşamın başka bir bölümünü yazmak için Nâzım'ın anısı önünde saygı ile eğiliyoruz.

KDV Dahil
2100 Lira